c

■*p*

GEORGE SAND ***Le Compagnon du Tour de***

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

GEORGE SAND

MEŞTERUL PIERRE HUGUENIN

Traducere, prefaţă şi note de THEODOS1A IOACHIMESCU

Bucureşti 1966

EDITURA PENTRU LITERATURA UNIVERSALA

Prefață

„Nu fac parte dintre acele ființe nepăsătoare care întîmpină nedreptatea cu fața senină", spunea despre ea însăși scriitoarea George Sand. Și întreaga ei viață, ca și cea mai mare parte din opera ei sînt, în adevăr, ilustrarea unui „suflet fierbinte", vibrînd generos în fața problemelor sociale și respingînd orice preocupare de profit personal. Cei care au cunoscut-o, scriitorii și artiștii din vremea ei, aduc mărturii concordante în această privință. Pînă și spiritul critic al lui Balzac capitulează înaintea evidenței pozitive: „Ceea ce este asemănător între Alexandre Dumas și George Sand — notează el — e că nici unul din ei nu au nimic meschin în suflet".

în ce o privește, scriitoarea nu-și face nici un merit din această înclinare, considerată de ea înnăscută, spre dreptate și adevăr. O constată și-atîta tot. Realitatea e însă că firea ei generoasă a găsit condiții prielnice, mai întîi în împrejurările familiale în care s-a dezvoltat, iar apoi în ambianța romantismului umanitar în care a început să scrie, îndată după revoluția democratică din 1830.

Printre scriitorii epocii — la care creșterea proletariatului francez și răspîndirea socialismului utopic suscitau un interes viu, dar in general paternalist, pentru păturile populare — George Sand e poate singura care nu rămîne la atitudinea paternalistâ, care se apropie de aceste pături nu .cu compătimire, nici cu curiozitate, ci cu sentimentul egalității și chiar al admirației. „In sînul poporului, declară ea, își va găsi muza romantică, «muză eminamente revoluționară», tinerețea și forța."

Intre 1838 și 1B48, perioadă oarecum de vîrf în activitatea și în creația ei progresistă, George Sand este prietenă cu o seamă de poeți muncitori — cu zidarul Charles Poncy, cu țesătorul Magu, cu cizmarul Lapointe, cu lăcătușul Gilland — cu care întreține corespondență, pe care-i încurajează, și cărora le pune in valoare versurile; iar în romanele ei apar eroi populari — meseriași sau țărani — care ocupă primul plan al povestirii și care reprezintă adevărate modele de forță morală și de inteligență, opuse egoismului și meschinăriei celor avuți.

O asemenea figură, cea mai luminoasă și mai reliefată din romanele așa-numite „socialiste" ale scriitoarei, este tîmplarul Pierre Huguenin, din romanul cu titlul netraductibil de *Le Compagnon du Tour de France*, publicat în 1840.

Ce erau acești „compagnons" (asociați, tovarăși) și de ce se interesează George Sand de ei în acel moment ?

Avînd foarte depărtate rădăcini în trecut — după unele tradiții, chiar în împrejurările construirii templului din Ierusalim — asociațiile

muncitoreşti cunoscute în Franţa (unde au avut o deosebita dezvoltare în cursul veacurilor) sub numele de „compagnon- nages", grupau pe lucrători după profesiuni, asigurîndu-le oarecare independenţă faţă de „frăţiile" cu caracter religios şi faţă de breslele patronale. Rolul lor s-a accentuat începînd din secolul al XVI-lea, cînd creşterea spiritului de solidaritate a dus şi la organizarea aşa-numitului „Tour de France" (Ocolul Franţei), care îngăduia tinerilor meseriaşi să cutreiere ţara pentru a-şi îmbogăţi experienţa şi a căuta de lucru, găsind în oraşele principale, la anumite hanuri afiliate, hrană şi adăpost, ba chiar ajutor bănesc. Mai tîrziu, în secolele XVII şi XVIII, multe greve din Franţa au avut la bază acţiunea „compagnons“[1]-ilor.

Dar tocmai pentru că au luat naştere în vremuri pline de superstiţii şi de obscurantism şi au trebuit să existe ca societăţi secrete, „compagnonnages[a]-ele au cunoscut și latura negativă a riturilor mistice, a ierarhiei stricte şi, mai ales, a rivalităţii între grupări, rivalitate care mergea pînă la adevărate bătălii.

La începutul secolului al XlX-lea, o dată cu mteţirea luatelor sociale, şi cu afirmarea crescîndă a proletariatului, „compagnon- nage“-ul capătă şi el o nouă vigoare. Dar acum, împotriva particularismului său, manifestat pînă tîrziu prin încăierări sînge- roase (la Lyon în 1819, la Nantes şi Bordeaux în 1825, la Blois în 1827 etc.) apare tendinţa de unificare pe scară naţională, tendinţă

---

[1] Vezi Jean Bruhat: *Histoire* du *mouvement* ou*vrier irantais,* Paris, Edillons Soclales, 1952, t. I, p. 74—75.

care se accentuează în urma revoluţiei din 1830 şi a insurecţiilor populare din anii următori. Un. „compagnon" tîmpiar, Agricol Perdiguier, scrie acum o carte despre „compagnonnage" *(Le Uvre du Compagnonnage)f* care pledează cauza solidarităţii şi a unificării, dînd în acelaşi timp detalii despre viaţa şi obiceiurile „compag- nons"-ilor. Cartea slîrneşte destul interes pentru a fi citată şi utilizată de ziare. George Sandp care apreciase şi poemul epic, cu temă apropiată, al cizmarului Lantier din Avignon, o consideră deosebit de interesantă şi se hotărăşte să situeze în acest cadru următorul ei roman. O atrăgea desigur nu numai pitorescul acestor asociaţii cu tradiţii atît de vechi, dar şi suflul de înnoire al lor, in direcţia unei adevărate egalităţi şi fraternităţi de care era mult preocupată şi în realizarea căreia nu prea o ajutau ideile utopice ale vremii.

Aşa s-a născut *Le Compagnon du Tour de France,* roman în general ignorat sau ponegrit de critica oficială din trecut, deşi bine informat, şi cu trăsături mai realiste decît multe din celelalte. Romanul este acum pentru prima dată tradus în limba română, în care, de altfel, nu au apărut în trecut decît vreo trei-patru din romanele de început ale scriitoarei sau dîn cele cimpeneşti.

*****

Dacă epoca în care a trăit George Sand a cunoscut cîteva revoluţii şi mai multe insurecţii, se poate vorbi şi în viaţa ei de o insurecţie, dacă nu chiar de o revoluţie. Căci cum altfel i-au putut considera contemporanii, într-o vreme cînd femeile nu aveau nici un fel de drepturi, hotărîrea de a se rupe dintr-o căsnicie nereuşită, pentru a-şi rfştiga singură existenţa şi a-şi afirma personalitatea în lumea intelectuală din Paris ?

De altfel, In propria-i familie, a fost întîmpinată din anii copilăriei de un fel de luptă de clasă.

Născută la Paris, la 1 iulie 1804, Aurore Dupin se trăgea, în- tr-adevăr, după tată, dintr-o viţă regală (străbunicul ei, mareşalul de Saxa, era fiul nelegitim al unui rege al Poloniei), iar după mamă, dintr-un simplu meseriaş parizian. Rămasă de timpuriu orfană de tată, copila a fost hărţuită intre bunica de neam boieresc, cultivată, raţionalistă, dar nu complet eliberată de prejudecăţi, şi mama din popor, inimoasă, vioaie, dar lipsită de cunoştinţe, împrejurarea trebuie reţinută pentru a înţelege atîtea situaţii din romanele lui George Sand, în care revine ca un leit-motiv dragostea dintre eroi din clase sociale diferite, unii tinzînd spre cui- tură, ceilalţi gata să le împărtăşească această cultură sau să renunţe la avantajele lor materiale. Aşa visa probabil fetiţa Aurore.

Viaţa la Nohant, în micul conac al bunicii din ţinutul Berry, nu a făcut din nepoată o aristocrată, fiindcă aceasta era mîndră de originea ei

populară, iar bunica era influenţată de iluminişti şi avea în general idei largi despre educaţie. Aşa încît, deşi ţinea ca Aurore să nu încalce regulile bunelor maniere, i-a îngăduit să trăiască în aer liber, să călărească peste cîmpuri şi prin păduri, să se împrietenească cu copiii de ţărani şi să citească operele filozofilor. A ţinut-o, ce-i drept, cîţiva ani şi la un pension de maici, dar în momentul cînd a simţit că adolescenta e în primejdie să cadă într-o criză mistică, a luat-o repede acasă. La Nohant au reînceput lecturile pasionate din filozofi şi poeţi, şi în special din opera lui Rousseau, care răspundea cel mai bine năzuinţelor democratice şi sensibilităţii romantice ale tinerei fete.

Curînd însă, descumpănită de moartea buneii, Aurore a consimţit să se mărite. N-avea decît optsprezece ani, iar Casimir Dudevant, şi el fiu de boiernaş, părea că o iubeşte. Au urmat nouă ani de viaţă conjugală la ţară, cu naşterea a doi copii şi cu descoperirea treptată a inculturii, a vulgarităţii şi chiar a viciilor soţului. Aurore a luat hotărirea să plece la Paris şi să muncească pentru a-şi asigura independenţa şi a-şi putea sustrage copiii de sub o influenţă nefastă : S-a gîndit mai întîi la pictura decorativă, la croitorie, la mode... Dar pregătirea ei intelectuală şi imaginaţia ei bogată (în prima copilărie putea petrece ceasuri întregi poves- tindu-și singură cu voce tare istorii fără de sfîrşit, iar la şcoală era cunoscută pentru carneţelul verde în care îşi nota necontenit impresii), precum şi marca sete de romane a publicului din vremea romantismului au îndreptat-o spre literatură. A fost ajutată la început de cîţiva Literaţi, şi ei originari din Berry. In colaborare cu Jules Sandeau a scris romanul *Rose şi Blanche,* publicat sub pseudonimul de Jules Sand, roman care a avut oarecare succes. încurajată, a pornit singură la drum, iar cînd i s-a tipărit primul roman *Indiana,* şi editorul a rugat-o să păstreze numele de Sand, ea l-a completat cu prenumele de George[2], obişnuit în Berry cu această grafie.

Aurore Dupin Dudevant devenise George Sand.

---

[2] Scris In mod curent In limba francez? *Georges.*

Se născuse o romancieră cu însuşiri reale, dar conştientă de puţina ei experienţă şi de insuficientul ei bagaj de observaţii. „Pe măsură ce voi trăi — îşi spunea ea — voi vedea mai mulţi oameni şi mai multe lucruri, voi lărgi cercul individualităţilor, voi mări cadrul povestirilor..."[3] Mărturisire preţioasă pentru reliefarea modestiei şi a orientării spre realism a tinerei scriitoare.

în fapt, primele ei romane *(Indiana* — 1832, *Valentine* — 1832, *Lelia* — 1833) nu erau decît reflectarea dezamăgirilor ei conjugale şi sentimentale, transpuse în cadre exotice, romantice, dar cu One analize psihologice şi cu ingenioase cotituri narative. Ele făceau, în acelaşi timp, procesul căsătoriei convenţionale şi constituiau adevărate pledoarii în favoarea dreptului la egalitate — cel puţin sentimentală şi civilă — al femeilor. Destule motive pentru a aduce autoarei lor celebritatea într-o epocă propice ideilor generoase. Celebritatea, dar şi prietenia celor mai de seamă scriitori şi artişti ai vremii.

In cercul debutantei se întîlnesc Balzac, Merimee, Musset, Sainte-Beuve, Delacroix, Liszt, Chopin, apoi militanţi politici de stingă, ca Barbâs, Michel de Bourges, sau teoreticieni ai socialismului creştin-umanitar, ca Lamennais sau Pierre Leroux. In preajma lor, discutînd cu ei sau ascultindu-i discutînd, scriitoarea îşi completează cultura, îşi formează gustul şi îşi defineşte nedumeririle, chiar dacă nu le rezolvă. Ea, cea dinţii, recunoaşte cît datorează acestor prieteni : „Mintea mea, pe jumătate cultivată, era în anumite privinţe o *tabula rasa,* iar In altele un fel de haos. Obiceiul pe care-1 am de a asculta şi care-i o blagoslovire naturală mi-a dat posibilitatea să primesc de la cei care m-au înconjurat anumite desluşiri şi multe prilejuri de gindire...* * Iată ce ar trebui să reţină istoria literară din prieteniile masculine ale lui George Sand, şi nu faptul — comentat pînă acum în sute şi sute de pagini
— că unele din aceste prietenii au putut fi şi intime.

La formarea scriitoarei au contribuit şi lungile ei plimbări prin toate cartierele Parisului (cînd, pentru a trece neobservată şi a-şi cruţa garderoba, se îmbrăca bărbăteşte), frecventarea pasionată a spectacolelor, călătoriile în Italia, Elveţia, Spania.

Astfel, după cîteva romane încă pur sentimentale, ca *Andre, Jacques, Mauprat,* în care, totuşi, apar episodic figuri populare luminoase, George Sand, ale cărei idei democratice au fost, intre* timp, întărite de lupta proletariatului şi de legăturile ei cu cercurile de stînga, începe să publice seria romanelor cu preocupări sociale aecentute, a aşa-numitelor romane „socialiste*[4]. De la pledoaria în favoarea femeii, a trecut, nu numai la

---

[3] G. Sand : Histoire *de ma vie* (*Povestea* vl6(U mele), Paris, Stock, 1945, p. 276.
[1] G. Sand : op. cit., p. 315.

pledoaria în favoarea omenirii năpăstuite, dar mai ales la ilustrarea superiorităţii acestei omeniri. Seria se deschide cu *Le Compagncn du Tour de France* (1840) şi continuă cu *Horace* (1P4J) — portretul intelectualului individualist şi oportunist opus dezinteresării şi abnegaţiei proletariatului — cu *Consuelo* (1842), avînd ca eroină o mare cîntă- reaţă ieşită din popor, care se ciocneşte de prejudecăţile şi intrigile feudale din secolul al XVIII-lea, cu *Morarul din Angibault* (1845), care pledează în favoarea vy?ei armonii sociale bazate pe muncă, formulă la care se asociază alît morarul sărac şi intelectualul socialist cît şi aristocrata cu vederi largi etc.

în acelaşi timp, cunoaşterea adîncă a vieţii săteşti, familiarizarea scriitoarei cu obiceiurile şi limbajul ţăranilor din Berry, o fac să aducă în romanele sale întîmplări şi figuri de la ţară. Apar atunci: *Jeanne* (1844), *Balta dracului* (1846), *Franşois le Champi* (1847) etc. Seria romanelor aşa-numite cîmpeneşti culminează cu *Cimpoieril (Les maitres sonneurs,* 1853), în care scriitoarea încearcă
— şi în mare măsură reuşeşte — să transpună în povestire felul de exprimare al ţăranilor din Berry. Trebuie subliniat faptul că majoritatea acestor romane se încadrează în aceeaşi perioadă cu cele aşa-numite socialiste. Aceasta pentru a nu lăsa să se perpetueze tendinţa unor critici de a le considera în bloc şi din principiu ca o evadare a scriitoarei din preocuparea socială. în dragostea ei de popor, George Sand nu avea nici un motiv să lase deoparte proletariatul rural, a cărui viaţă şi ale cărui necazuri le cunoştea atît de bine. Admiraţia ei pentru caracterul poetic al tradiţiilor folclorice nu o împiedicau desigur să vadă realităţile.

în preajma revoluţiei din 1848, ideile republicane de nuanţă socialistă ale lui George Sand iau formă activă. Scriitoarea păşeşte curajos în arena politicii militante. încă din 1840, ea se alăturase opoziţiei înaintate din Berry, iar în 1843 contribuise la înfiinţarea unui ziar local. Colabora, de asemenea, la *Revista independentă* a lui Pierre Leroux, creată cu ajutorul ei. Cînd izbucneşte revoluţia, în februarie 1848, se grăbeşte să vină la Paris, unde se pune la dispoziţia guvernului republican. Redactează *Buletinul Republicii,* adresează circulări administrative, scrie articole pentru *Cauza Poporului* şi pentru *Republica adevărată*. îşi dă toată osteneala
pentru a asigura triumful revoluţiei sociale şi nu se sperie nici cînd opoziţia o tratează drept „comunistă[1]*... „Dacă prin comunism înţelegeţi dorinţa şi voinţa ca, prin toate mijloacele legitime şi admise de conştiinţa publică, să dispară chiar azi inegalitatea revoltătoare dintre bogăţia extremă şi sărăcia extremă, pentru a lăsa loc unui început de egalitate adevărată, da, sîntem comunişti..." [1]

Dar alegerile din aprilie nu au dat rezultatele aşteptate, încercarea din mai a lui Blanqui şi Barbes de a ocupa Adunarea Naţională a eşuat, iar insurecţiile populare din iunie au fost crunt reprimate. Descurajată,

George Sand se refugiază la Nohant, dar şi aci are de înfruntat insultele vecinilor reacţionari. Departe de frămîntările politice, nu rămîne însă indiferentă faţă de soarta republicanilor şi intervine pe lingă viitorul Napoleon al III-lea (pe care-1 cunoştea de pe vremea cînd acesta cocheta cu ideile socialiste, dar cu care nu va mai voi să aibă de-a face cînd va ajunge împărat) în favoarea militanţilor de stînga deportaţi sau exilaţi.

La Nohant, continuă să scrie romane, mai mult sentimentale, apărînd, ca şi altădată, drepturile dragostei, dar şi pe cele ale raţiunii: anticlericalismul se vădeşte mai ales în *Domnişoara la Quintinie,* respectul pentru ştiinţă în *Valv&dre,* credinţa în progres în *Domnul Sylvestre* etc.

Deosebit de laborioasă — nu lăsa să treacă noapte Sn care să nu scrie cîteva zeci de pagini — George Sand publică volume după volume (pînă la urmă vor fi, cu memoriile, cu relaţiile de călătorie şi cu piesele de teatru mai mult de o sută), iar prestigiul ei trece graniţele Franţei. Herzen vorbeşte despre ea numind-o „gloria poetică a lumii moderne". Dar Academia Franceză refuză să-i acorde un simplu premiu. Cu toată propunerea călduroasă a lui Sainte-Beuve, i se preferă Thiers...

Compatrioţii de seamă, însă, scriitori şi gînditori, o preţuiesc şi o sărbătoresc. Pentru Flaubert, Taine, Gautier, Renan, fraţii Goncourt, este „scumpa maestru" *(Obere maitre),* omagială greşeală de acord, reprezenlînd semnul sigur de intrare a ei In istoria literaturii.

Se duce rar la Paris, dar caută să se ţină la curent cu toate manifestările culturale. Şi cînd vizitează Expoziţia Universală din 1867, notează în jurnalul ei, printre lucrurile care au impresionat-o

•

[1] Articol citat de Andr6 Maurols In : L6lla ou la *vie de G. Sand,* Paris» Hachette, 1952,. p. 383.

în mod deosebit, şi „costumele din România" La Nohant, acum bunică, are bucuria de a fi aproape de nepoţi, faţă de care arată acelaşi interes pe care l-a avut pentru copii: le supraveghează educaţia, le dă lecţii, îi distrează cu un teatru de marionete... Gloria n-a îndepărtat-o de familie, nici de bucuriile modeste ale cotidianului.

Cind se stinge din viaţă, la 8 iunie 1876, la mormintul de la Nohant se adună cei mai iluştri reprezentanţi ai literaturii franceze. Victor Hugo, în cuvîntul lui, spune: „Plîng o moartă şi salut o nemuritoare". Iar Flaubert, vechi prieten, plînge, pur şi simplu...

*

Uşurinţa şi plăcerca cu care compunea romane nu au indem- nat-o pe scriitoare să-şi alcătuiască de timpuriu, ca Balzac, teorii şi planuri de creaţie. Totuşi, în plină maturitate, cînd şi-a scris *Istoria vieţii*, a încercat să schiţeze o concepţie literară proprie. „...După această teorie, notează ea,

romanul ar fi o operă de poezie, nu numai de analiză. Ar trebui să cuprindă situaţii adevărate şi caractere adevărate, reale chiar, grupîndu-se în jurul unui tip menit să rezume sentimentul sau ideea principală a cărţii. Acest tip reprezintă în general pasiunea dragostei, de vreme ce aproape toate romanele sînt istorii de dragoste. După teoria indicată... trebuie idealizată această dragoste, prin urmare şi acest tip, şi nu trebuie să ne temem a-i da toate însuşirile spre care aspirăm noi înşine.“4

Această tendinţă, deseori proclamată şi în general aplicată, de idealizare a eroilor principali, este una, din trăsăturile romantice ale scriitoarei. Umanitarismul ei generos o fac să privească înainte şi să anticipeze asupra frumuseţii morale a oamenilor. „Dumneata, îi spunea Balzac, cauţi omul aşa cum ar trebui să fie ; eu îl iau aşa cum e. Crede-mă, avem dreptate amîndoi... bine faci câ nu vrei să priveşti fiinţe şi lucruri care ţi-ar da vise urîte..." * Un singur amănunt trebuie amintit: că Balzac îi observa pe aristocraţii şi burghezii vremii, pe cînd George Sand îşi nutrea optimismul contemplînd şi prezentind oameni din popor sau prieteni ai poporului.

4

[1] **Text manuscris Inedit, citat de A. Mauro Ls, op. cit., p. 494.**

*** G. Sand, *Histoire de ma vie,* ed. cît., p. 301.**

[1] G. Sand. rbld. **p.** 302.

Factura romantică se recunoaşte in romanele lui George Sand nu numai prin prioritatea rezervată „pasiunii dragostei", care la ea se exprimă foarte des prin-idile între proletari şi castelane, ci şi prin peripeţiile acţiunii, in care deseori avem de-a face cu întâmplări neprevăzute, cu întîlniri secrete, cu subterane misterioase, cu castele singuratice sau ruinate, cu comori găsite la timp şi cu moşteniri neaşteptate, cu momente senzaţionale în general. Acestea satisfac imaginaţia bogată a scriitoarei şi îl satisfac şi pe cititor, fiindcă ii ţin interesul treaz fără a-i da impresia că citeşte un roman [oileton, căci povestitoarea ştie să analizeze stările sufleteşti, să motiveze evenimentele neprevăzute şi să le descrie cadrul. Cînd e vorba de descrieri, în special, şi cu deosebire de cele ale naturii, intervine spiritul de observaţie al autoarei, cunoaşterea adîncă a vieţii cîmpeneşti, iar romantismul face loc realismului, fără a îndepărta poezia.

Cît priveşte personajele secundare, pe care George Sand nu-şi propune să le idealizeze, ele sînt prezentate de cele mai multe ori cu spirit critic şi cu umor.

Tot astfel, intr-o impletire originală de romantism şi realism, tiradele lirice îşi desfăşoară faldurile somptuoase alături de dialogurile cele mai autentice, cele mai naturale.

Totul lunecă pe apa lină a unui stil cursiv — o „proză netedă şi fluidă", cum spune A. Maurois — căci povestitoarea nu cunoaşte chinurile căutării flaubertiene şi se lasă in voia condeiului său inspirat.

Evident, această plăcută spontaneitate implică riscuri: cel al prolixităţii — dacă nu al neglijenţelor — în ce priveşte stilul, cel al „sinuozităţii" (cum îl numeşte autoarea) în ce priveşte compoziţia. „Romanul, recunoaşte cu sinceritate George Sand în prefaţa la *Consuelo,* nu e bine condus. O ia deseori cam la întimplare... Asta e părerea prietenilor mei, şi o cred întemeiată." In schimb, pe aceste căi sinuoase, în cursul dezvoltării nestingherite a evenimentelor, caracterele pot fi mobile, au răgazul să evolueze, aşa cum se întîmplă în viaţă.

Şi astfel, pornind de la un temperament şi o concepţie romantică, scriitoarea creează romane cu trăsături realiste, cu atît mai realiste cu cît ii sînt mai familiare modelele şi cadrul.

Situaţia romantica şt utopică, obişnuită în romanele lui George Sand — dragostea dintre doi tineri din clase sociale opuse — este tratată în Le *Compagnon du Tour de France* cu o grijă deosebită pentru verosimil. în primul rînd, această dragoste are aci două variante : cea senzuală, dintre Amaury Corintianul şi Josep- hine de Frenays — care nu pune probleme fiindcă împrejurarea au e excepţională — şi cea înaltă, adevărată, dintre

Pierre Hu- guenin şi Yseult de Villepreux, care vădeşte dorinţa scriitoarei de a justifica prin egalitate intelectuală şi morală o asemenea dragoste. De aceea, pe cînd apropierea dintre primii doi se face destul de repede, dar nu e durabilă, procesul de îndrăgostire al celorlalţi doi e mai lent. Pierre s-a cultivat făcînd Ocolul Franţei şi citind (cam repede) volumele de filozofie şi de literatură din biblioteca domnişoarei de Villepreux, iar Yseult (feudală şi prin nume) se descotoroseşte treptat de ultimele ei apucături boiereşti. Studiind în cabinetul tinerei aristocrate, Pierre s-a simţit oarecum atras spre ea datorită culturii pe care i-o presupune. Ceea ce-i apropie mai mult decît orice însă — şi George Sand dă dovadă şi aici de simţ realist — sînt convingerile lor politice. El este „compagnon", ea liberală (adeptă a carbonarismului) şi amîndoi caută mijloacele de a dobîndi fericirea omenirii prin dreptate şi egalitate. în această căutare sinceră şi pasionată, cel mai puţin naiv este proletarul, care îşi dă seama că partidele politice ale vremii nu aduc soluţii. Iar faptul că nu atît visările sub clar de lună cit frămintările altruiste pot lega doi oameni pe care societatea şi educaţia îi despart e pus în valoare cu pătrundere de povestitoare.

Pe linia verosimilului se înscrie şi finalul romanului, care nu ne invită la căsătoria celor doi eroi, ci, dimpotrivă, la despărţirea lor, trecătoare poate, impusă în tot cazul de realităţi.

Să mai amintim şi că firul acţiunii nu e_ ^sinuos", că aceasta ,se concentrează în puţine săptămîni şi că, din recuzita romantică n-a rămas decît... un coridor misterios prin care Corintianul o vizitează pe Josephine. Numeroase pagini sînt consacrate explicării „comr pagnonnage"-ului, descrierii amănunţite a obiceiurilor şi a tradiţiilor sale, a rivalităţii dintre „doctrine" şi a efortului de unificare, a gradelor, a ierarhiei, ceea ce, alături de faptul că personajele poartă denumiri rituale şi folosesc expresii tipice, dă romanului şi un caracter istoric-documentar ; el ne aduce, de altfel, informaţii preţioase şi despre carbonarism.

Nici Pierre Huguenin nu e o figură complet idealizată. Autoarea nu vede în el numai niodelul evoluat al muncitorului, aşa cum avea să-l făurească viitorul, ci şi oglinda vie a multor meseriaşi pe care ea ii cunoscuse şi care, ca şi Pierre, erau adevăraţi artişti în meseria lor, însetaţi de cultură, inteligenţi şi de o înaltă moralitate. „Priveşte — îl interpelează scriitoarea pe cititorul epocii — priveşte, te implor, şi nu pronunţa împotriva lui (a omului din popor, n. n.) sentinţa nedreaptă eare-1 condamnă să vegeteze în ignoranţă şi sălbăticie Cunoaşte-i defectele şi păcatele, căci are, şi n-am să ţi le ascund; dar cunoaşte-i şi măreţia şi virtuţile ; şi te vei simţi in preajma lui mai sincer şi mai generos cum n-ai

fost de multă vreme.

Pierre Huguenin aminteşte, prin exaltarea şi sensibilitatea sa, trăsăturile eroului romantic, dar prin el eroul romantic veşnic fră- mîntat şi chinuit, fără să ştie însă nici ce caută, nici ce doreşte, îşi întoarce frămîntările spre căutări definite, sociale, şi le remediază astfel sterilitatea.

Nobleţea sufletească o caracterizează şi pe hangiţa Saviniana, îl defineşte şi pe conducătorul de „compagnonsM. Sprijin bun. Autoarea nu face însă din această însuşire un leit-motiv romantic. Ea arată că, în realitatea timpului, există şi tineri lucrători care* fie din oportunism, fie din impulsul vocaţiei artistice, uită — aşa cum face talentatul dar uşuraticul Amaury — de obligaţiile lor morale.

Urmărind să prezinte o varietate cît mai mare de tipuri de meseriaşi, George Sand îi schiţează în chip realist şi pe naivul dar veselul Berrichon, pe bâlrînul Huguenin, atît de intransigent în privinţa autorităţii lui paterne şi profesionale, dar cu un atît de sigur spirit de clasă, pe moş Lacrete, prietenul acestuia, care se simte atît de bine alături de tineret, pe curajosul invalid Vaudois ele.

Cînd e vorba de personaje din mica şi marea burghezie, ele nu sînt cruţate de umorul şi de ironia autoarei, care fac din intendentul Lerebours un slugarnic agitat, din fiul acestuia, Isidore, un prostănac îngîmfat şi ridicol, din răsfăţata Josephine o vanitoasă uşuratică.

în faţa unui personaj mai complex, cum e contele de Ville- preux — aristocrat oportunist dar rafinat, care nu adoptă liberalismul decît atîta vreme cît i se pare că poate profita de pe urma lui — umorul face loc unei analize minuţioase. Portretul lui de vulpoi polUicise.contureazâ fără grabă şi cu relief. Reacţionarismul

lui adine şi ascuns se dezvăluie în întregime abia in ultimele pagini, cînd se îmbolnăveşte aflind că Yseult (faţă de care trecea drept un democrat convins) s-a îndrăgostit de un lucrător.

Despre George Sand s-a spus in multe rîndurl că nu e o gin- dltoare. In *Le Compagnon* du *Tour de France* nu lipseşte insă pătrunderea politică. Frămîntările din vremea restauraţiei, necesitatea solidarităţii proletariatului, ineficacitatea conspiraţiilor, slăbiciunile diverselor curente burgheze de opoziţie, toate acestea sînt arătate în adevărata lor lumină. Tinănil carbonar Achille Lefort întruchipează atît entuziasmul şi spiritul întreprinzător al liberalismului din vTemea aceea cît şi nebulozitatea ţelurilor şi principiilor sale. Adepţii săi, avocatul, medicul şi căpitanul cu care Achille se întîlneşte la Vaudois, sînt partizani ai unor regimuri asemănătoare cu cel pe care vor să-l răstoarne.

Pierre Huguenin e conştient de situarea acestor curente în afara intereselor reale ale poporului. Discuţia lui cu Lefort e deosebit de interesantă în privinţa lucidităţii proletarului. El nu vede nici o soluţie imediată, dar vede că liberalismul nu aduce soluţii şi-şi dă seama de manevrele păturilor posedante. Negâsind răspunsuri la aspiraţiile lui, e dezorientat şi îşi pune uneori speranţa in ajutorul providenţei Pierre avea să treacă prin multe
erori... pînă să ajungă la el licăririle mai fecunde şi mai sigure care încep sâ lumineze vastul orizont al poporului." Dar unele reflecţii, referitoare la insuficienta soluţie a deposedării posedan- ţilor sau la degradarea naturii prin fărîmiţarea proprietăţilor sînt, fără îndoială, ecoul meditaţiilor autoarei şi efortul ei de a judeca in concret problemele sociale.

In „compagnonnage“, George Sand vede o formă primitivă, desigur, de organizare a muncitorilor, dar încă necesară în acel moment, în aşteptarea altora mai evoluate. Ea ia în consideraţie şi adevărul, aiit de ulii mişcării muncitoreşti, că viitorul nu trebuie considerat compromis din cauza greşelilor prezentului şi că „principiul" nu trebuie confundat cu faptele individuale.

Toate acestea intr-un moment cînd căutările intelectualilor democraţi se mulţumeau cu propunerile liberalismului şi ale socialismului utopic.

S-ar zice prin urmare, că, cel puţin în ce priveşte *Le Com- pagnon du Tour de France,* afirmaţia că George Sand nu e o gînditoare e mult prea severă.

Dostoievski, unul din cei care au emis-o, adaugă însă, şi aici sîntem cu totul de acord cu judecata scriitorului rus : .... dar (G. Sand) e una din cele care au ştiut cel mai bine să prevadă era unei omeniri mai fericite". S-o prevadă, s-o dorească şi s-o pregătească.

încrederea în popor, in muncă şi in progres emană intr-adevăr din toate romanele „bună doamne de la Nohant", şi foarte multe din ele se citesc şi astăzi cu aceeaşi plăcere cu care au fost scrise acum o sută şi

mai bine de ani.

Theodosia Ioachimescu

.i

li

iWf' TI

>h *

fi I

2

Capitolul I

Satul Villepreux era, dacă-1 ascultai pe domnul Lere- bours, locul cel mai frumos din departamentul Loir-et- Cher, iar omul cel mai capabil din numita comună era, după credinţa tainică a domnului Lerebours, domnul Le- rebours însuşi, asta în răstimpul cînd nobila familie de Villepreux, al cărui reprezentant era, nu se afla în măreţul şi străvechiul conac din Villepreux. In lipsa personajelor ilustre care compuneau această familie, domnul Lerebours era singurul din tot satul care ştia să scrie fără nici o greşeală de ortografie. Se afla pe-acolo un fiu care era şi el un bărbat capabil. Lucru recunoscut într-un glas, adică în două, cel al tatălui şi al fiului, deşi mucaliţii din partea locului pretindeau că sînt amîndoi oameni prea cinstiţi ca să-l fi răpit înde ei pe sfîntul duh.

Puţini la număr sînt comis-voiajorii bătînd drumurile din Sologne ca să-şi ofere marfa din castel în castel, puţini la număr sînt negustorii ambulanţi, mergînd cu vitele şi cu mărfurile din bîlci în bîlci, care să nu-1 fi în- tîlnit, măcar o dată în viaţa lor, pe jos, călare, sau în droşcă, pe domnul Lerebours, iconom, vechil, intendent, om de încredere al Villepreux-ilor. Iau de martoră amintirea celor care au avut norocul să-l cunoască. Nu-i aşa că era un omuleţ foarte uscăţiv, foarte gălbejit, foarte activ, morocănos şi tăcut în primul moment, dar care cu încetul devenea comunicativ peste măsură ? Asta pentru că, faţă de oamenii străini de ţinut, era obsedat de un singur gînd, şi anume : „Uite că există oameni care nu ştiu cine sînt eu". Apoi urma a doua reflecţie, nu mai puţin supărătoare decît prima : „Va să zică sînt oameni în stare să nu ştie cine sînt eu". Iar cînd oamenii aceştia nu-i păreau cu totul nedemni de a-1 preţui, adăuga drept încheiere: „Totuşi, bieţii oameni trebuie să afle de la mine cine sînt eu".

Atunci, îi sonda în domeniul agriculturii, neuitînd, la nevoie, să le captiveze atenţia prin vreun paradox cît toate zilele ; căci era membru corespondent al societăţii de agri- cultură din capitala judeţului, ceea ce nu-1 făcea mai fălos. Dacă izbutea să provoace întrebări, spunea regulat : „Am făout această experienţă pe *moşia noastră*Şi dacă era întrebat despre calitatea solului, răspundea : „Are toate calităţile. Avem o întindere de patru leghe ; este prin urmare şi pămînt uscat, şi udat, şi umed, şi gras, şi sărac etc.".

în Sologne, patru leghe de teren nu înseamnă cine ştie ce bogăţie, iar moşia Villepreux nu aducea venit mai mare de treizeci de mii de livre ; dar familia Villepreux mai avea alte două moşii cu venit mai mic, care erau date în arendă şi pe care domnul Lerebours se ducea să le inspecteze o o dată pe an. Avea deci o destoinicie triplă şi nesfirşite subiecte de discuţie şi da demonstraţii agricole.

După ce produsese primul efect, cum era bucuros să facă pe modestul, şi cum e oricum greu să dezvălui situaţia înaltă pe care o ai, şovăia cîteva clipe, apoi se încumeta să pronunţe numele de Villepreux ; iar dacă ascultătorul era pătruns dinainte de importanţa acestui nume, domnul Lerebours spunea, plecînd ochii: „De afacerile familiei mă ocup eu". Dacă ascultătorul îşi cunoştea atît de puţin interesul încît să întrebe ce e cu familia, o ! atunci, vai şi amar de el, căd. domnul Lerebours îşi lua sarcina să-l informeze ; şi urmau nesfârşite genealogii, enumerări de încuscriri şi mezalianţe, o listă întreagă de veri şi de veri de-al doilea ; apoi statistica proprietăţilor, apoi expunerea îmbunătăţirilor aduse de el etc. Cînd o diligenţă avea norocul să-l aibă înăuntru pe domnul Lerebours, nici o zdruncinătură şi nici o răsturnare nu erau în stare să tulbure somnul delicios în care-i cufunda el pe călători. Le povestea despre familia Villepreux de la primul pînă la ultimul popas. Ar fi făcut înconjurul lumii vorbind despre *familie.*

Cînd se ducea la Paris, domnul Lerebours îşi petrecea timpul în mod foarte neplăcut; căci, în furnicarul acela de descreieraţi, nimeni nu părea să se sinchisească de familia Villepreux. Nu înţelegea cum de nu e salutat pe stradă şi cum de mulţimea se înghesuie fără respect la ieşirea din sălile de spectacol şi e gata să sufoce un om atît de necesar pentru prosperitatea Villepreux-ilor.

Date morale asupra *jamiliei,* deosebiri între membrii ei, observaţii asupra diverselor caractere nu trebuia să-i ceri. Fie din discreţie, fie din lipsă de aptitudine pentru asemenea feluri de observaţii, nu putem spune nimic despre aceste personaje ilustre, decît doar că unul era mai econom sau mai puţin econom, sau mai priceput la afaceri decît celălalt. Dar calitatea sau importanţa omului nu se măsurau pentru el decît după suma scuzilor pe care avea să-i moştenească ; şi cînd îl întrebai dacă domnişoara de Villepreux e agreabilă şi drăguţă, el

răspundea făcînd presupuneri asupra valorilor pe care le putea aduce ea ca zestre. Nu-i dădea în gînd că te poţi interesa şi de altceva.

Intr-o dimineaţă, domnul Lerebours se sculă şi mai devreme ca de obicei, ceea ce era peste putinţă, afară doar dacă s-ar fi sculat, vorba ceea, în ajun ; şi, coborînd pe uliţa principală şi unică a satului, zisă strada Regală, coti la dreapta, o luă pe o ulicioară curăţică, şi se opri dinaintea unei căsuţe cu înfăţişare modestă.

Soarele abia începuse să poleiască acoperişurile, cocoşii încă adormiţi pe jumătate cîntau subţirel, iar copiii ieşiţi în cămaşă în pragul caselor terminau de îmbrăcat afară, in uliţă. Cu toate acestea, în atelierul lui taica Huguenin, se şi auzea văitatul rindelii şi geamătul ascuţit al ferăs- trăului, ucenicii erau toţi la postul lor, iar meşterul îi şi muştruluia cu asprime părintească.

— Ai şi pornit la drum, domnule administrator ? întrebă bătrînul tîmplar, scoţîndu-şi scufia de bumbac albastru.

Domnul Lerebours făcu un semn misterios şi impunător, iar cînd tîmplarul se apropie, îi spuse :

— Să mergem în grădină, am să-ţi vorbesc despre chestii sferioase. Aici, mi s-au spart urechile ; ucenicii du- mitale parcă fac dinadins, ciocănesc ca nebunii.

Traversară odaia de din dos, apoi o curticică, şi intrară intr-o grădină pătrată cu pomi roditori, ale căror fructe nu-şi pierduseră savoarea prin altoire şi ale căror forme viguroase nu fuseseră pocite de daltă ; cimbrul şi salvia, amestecate cu cîteva rădăcini de garoafe şi de micşunele, înmiresmau aerul dimineţii^şi un gard viu foarte stufos ii ocrotea pe cei care se plimbau aici de curiozitatea vecinilor.

în acest loc, domnul Lerebours, pe ton şi mai solemn, îi anunţă meşterului Huguenin, tîmplarul, sosirea apropiată a f amiliei.

Meşterul Huguenin nu păru chiar aşa de năucit cum ar fi trebuit să fie ca să-i facă plăcere intendentului.

— Ei, zise el, asta-i treaba dumitale, domnule Lerebours, pe mine nu mă priveşte, afară doar dacă e vreun parchet de îndreptat sau vreun dulap de reparat.

— E vorba de ceva mult mai important, dragă, reluă intendentul. Familia şi-a pus în gînd (aş zice, dacă aş îndrăzni, că e un gînd ciudat) să repare capela, iar eu am v-enit să văd dacă dumneata poţi sau dacă vrei să lucrezi la asta.

— Capela, zise taica Huguenin, mirat peste măsură ; vor să repare capela ? Ia te uită, ce curios ! Eu credeam că nu sînt bisericoşi ; dar acuma aşa se poarta, pe cît se pare. Zice lumea că Ludovic al XVIII-lea...

— Eu n-am venit să discut politică, răspunse Lerebours, încruntînd sprincenele ; am venit să aflu doar. dacă nu eşti prea iacobin ca să lucrezi la capela castelului şi ca să fii bine răsplătit de familie.

—Cum de nu, am mai lucrat eu pentru Sfîntul Dumnezeu ; dar vorbeşte mai lămurit, zise taica Huguenin, scărpinindu-se în cap.

—Am să vorbesc mai lămurit cînd o fi momentul, replică iconomul, tot ce pot să-ţi spun e că am sarcina să caut lucrători pricepuţi fie la Tours, fie la Blois. Dar dacă eşti în stare să faci reparaţia, te prefer pe dumneata.

Această intrare în materie îi făcu mare plăcere lui taica Huguenin, dar fiind om prevăzător şi ştiind bine cu ce fel de iconom are de-a face, nu dădu nimic pe faţă.

— Iţi mulţumesc din toată inima că te-ai gîndit la mine, domnule Lerebours, răspunse el, dar ştii, acuma am mult de lucru. Treburile merg bine, eu lucrez totul prin partea locului, fiindcă sînt singurul în meserie. Dacă mă înham cu lucrul la oastel, nemulţumesc tot tîrgul şi şi pe ţărani şi-au să aducă alt tîmplar, care o să-mi ia toţi muşteriii.

— Oricum, nu-i lucru de nimic să bagi în buzunar în mai puţin de-un an, în şase luni poate, o sumă frumuşică, plătită peşin. Hai să te cred că ai mulţi clienţi, meştere Huguenin, dar nu toţi clienţii plătesc.

— Ba să mă ierţi, zise tîmplarul, jignit în mîndria lui democratică, sînt toţi oameni cinstiţi şi nu comandă decît ce pot plăti.

■— Dar nu plătesc repede, reluă iconomul cu un zîmbet ironic.

— Cei care întîrzie, răspunse Huguenin, sînt cei cărora vreau eu să le fac credit. Cu cei de seama ta te înţelegi întotdeauna ; şi eu, de partea mea, întîrfcii uneori cu lucrul mai mult decît aş vrea.

— Văd, zise intendentul pe ton calm, că oferta mea nu te ispiteşte. îmi pare rău că te-am deranjat, nene Huguenin — şi, ridicîndu-şi şapca, se făcu că pleacă ; dar fără grabă, fiindcă ştia bine că meseriaşul n-o să-l lase să plece astfel.

în adevăr, convorbirea fu reluată la capătul aleii.

— Dac-aş şti despre ce e vorba, zise Huguenin si- mulînd o nehotărîre pe care n-o simţea; dar poate că e ceva peste puterile mele... e lemnărie veche. Altădată se lucra cu mai multă fineţe decît astăzi... şi plata era fără îndoială potrivită cu osteneala. Acuma, ne trebuie mai mult timp şi sîntem plătiţi mai puţin. N-avem nici uneltele care ne trebuie, uneori... şi-apoi boierii sînt mai puţin bogaţi şi prin urmare mai puţin porniţi pe cheltuială.

— Nu e cazul familiei Villepreux, zise Lerebours în-dreptîndu-se din şale ; lucrarea o să fie plătită cît merită. Garantez asta, şi, pe cit ştiu, n-am dus niciodată lipsă de lucrători cînd am avut lucru de dat. Bine, o să mă duc la Valenţay. Am auzit că sînt tîmplari buni pe-acolo...

— Cel puţin dacă lucrarea ar fi în felul amvonului pe care

l-am meşterit in biserica parohiei... zise tîmplarul amintind cu dibăcie de lucrarea excelentă pe care o făcuse în anul precedent.

— Poate oă va fi ceva mai greu, reluă intendentul, care cercetase în ajun cu atenţie amvonul din biserica parohiei şi ştia foarte bine că e fără cusur.

Şi cum dădea mereu să plece, taica Huguenin se hotărî să-i spună:

— Păi atunci, domnule Lerebours, o să vin să văd lemnăria, fiindcă, la drept vorbind, e multă vreme de cînd n-am mai fost pe-acolo şi nu-mi amintesc cam ce-ar putea fi.

— Vino, răspunse intendentul, care devenea mai rece pe măsură ce lucrătorul se răzgîndea; vederea nu costă nimic.

— Şi nu te obligă la nimic, reluă tîmplarul. Ei, atunci, am să vin, domnule Lerebours.

— Cum doreşti, meştere, zise celălalt. Şi gîndeşte-te că n-am nici o zi de pierdut. Dacă ţin să ascult de ordinele familiei, trebuie să iau chiar astă seară o hotărîre şi, dacă nu te hotărăşti şi dumneata, mă voi duce la Va- lenţay.

— Măi să fie, eşti grăbit rău, zise Huguenin foarte tulburat. Ei bine, am să vin astăzi.

— Mai bine ai face să vii chiar acum, cît am timp să te însoţesc, reluă impasibilul intendent.

— Fie, hai să mergem atunci, zise tîmplarul. Dar trebuie să-l iau şi pe fiu-meu; fiindcă se pricepe binişor să facă un deviz din ochi, şi cum lucrăm împreună...

— Dar fiul dumitale e lucrător bun ? întrebă domnul Lerebours.

— Chiar dacă nu-1 ajunge pe tată-său, răspunse tîmplarul, lucrează doar sub ochii mei şi după ordinele mele.

Domnul Lerebours ştia foarte bine că Huguenin-fiul e un lucrător pe care te poţi bizui. Aşteptă ca cei doi

meseriaşi să-şi îmbrace hainele şi să-şi ia rigla, cotul de măsurat şi creionuL Apoi porniră toţi trei, vorbind puţin şi stînd fiecare în defensivă.

Capitolul 11

Pierre Huguenin, fiul meşterului tîmplar, era flăcăul cel mai chipeş din tot ţinutul. Puteai umbla douăzeci de leghe împrejur fără să-i găseşti pereche. Trăsăturile lui erau nobile şi regulate ca ale unei statui; era înalt şi bine făcut; picioarele, mîinile şi capul le avea foarte mici, oeea ce se întîmplă foarte rar la un bărbat din popor, şi ceea ce nu exclude muşchii foarte puternici, cînd omul e de soi bun ; in fine, ochii mari, albaştri, umbriţi de gene negre şi culoarea fragedă a obrajilor dădeau o expresie gingaşă şi gînditoare acestui cap demn de dalta lui Michelangelo.

Poate părea curios, dar aşa era: Pierre Huguenin nu-şi dădea seama de frumuseţea lui, nici el şi nici bărbaţii şi femeile din comună. Asta nu înseamnă că omul, oricărei clase sociale ar aparţine, se naşte lipsit de simţul frumosului ; dar simţul acesta are nevoie să fie dezvoltat prin studiul artelor şi prin deprinderea cu comparaţia. Viaţa liberă şi cultivată a oamenilor cu stare ii pune mereu în prezenţa capodoperelor artistice sau în legătură cu tipuri de frumuseţe pe care o văd apreciată de spiritul critic răspîndit în societate. Astfel li se formează judecata şi, chiar dacă nu au contact decît cu arta contemporană care, fie săracă, fie înfloritoare, reflectează totuşi ceva din eterna frumuseţe, percep fără eforturi lumea ideală, de pragul căreia inteligenţa asuprită a omului sărman se izbeşte multă vreme şi prea adesea se fărimă fără să poată pătrunde înăuntru.

Aşa încît, oricare plugar roşu la faţă, cu umeri laţi şi cu ochi vii, avea mai mult succes la petrecerile din comună şi mai multe fete rideau şi jucau cu el decît cu nobilul şi liniştitul Huguenin. Dar cucoanele se uitau lung după acesta şi ziceau : „Cine-o fi, doamne, băiatul ăsta frumos ?“ Iar doi pictori tineri care treceau prin satul Villepreux în drum spre Valenţay fuseseră atît de impresionaţi de frumuseţea tînărului tîmplar, încît îi ceruseră voie să-i facă portretul; dar el refuzase cu răceală, căci

luase cererea lor drept o glumă proastă.

Taica Huguenin, el însuşi un bătrîn impunător şi nu lipsit de bun-simţ, nu-şi dăduse seama dintru început de înalta inteligenţă şi de frumuseţea ideală a fiului său. îl considera un flăcău voinic, harnic, ordonat, într-un cuvînt un bun ajutor ; dar, deşi fusese un reformator la vremea lui, nu-i plăceau de loc noile idei liberale şi găsea că Pierre se lasă prea ispitit de noutăţi. In timpul Republicii îi auzise pe oratorii veniţi în tîrg vorbind de Roma şi de Sparta şi-şi luase, în vremea aceea, şi numele de Cassius, la care renunţase prevăzător, la întoarcerea Bourbonilor. Credea, prin urmare, într-o epocă de aur străveche a libertăţii şi a egalităţii, şi, de la căderea Convenţiunii, era convins că lumea a întors pentru totdeauna spatele adevărului : „Dreptatea a nTurit în '93', zicea el, şi orice veţi născoci de-aci înainte ca s-o înviaţi, n-o să facă decît s-o îngroape şi mai adînc“.

Avea aşadar, cusurul bătrînilor din toate vremurile. Nu credea într-un viitor mai bun. Bătrîneţea lui era însoţită de veşnice văicăreli şi de o acreală morocănoasă, de oare abia dacă-1 scăpau bunătatea lui înnăscută şi conştiinţa' lui senină.

îşi crescuse fiul în cele mai curate sentimente democratice ; dar îi comunicase această credinţă ca un fel de taină sfîntă, convins fiind că nu se mai poate aştepta nimic de la ea şi că trebuie s-o închizi în tine aşa cum îţi păstrezi sentimentul propriei demnităţi atunci cînd suferi o degradare nemeritată. Rolul acesta pasiv nu putea mulţumi multă vreme inteligenţa activă a lui Pierre. Curînd, voi să ştie mai mult despre vremea şi despre

ţara sa decît putea să afle în familie şi în comună. Fu cuprins, la şaptesprezece ani, de pasiunea călătoriilor, care răpeşte în fiecare an de la casele lor numeroase falange de tineri lucrători, pentru a-i arunca în viaţa aventuroasă, în ucenicia ambulantă numită Ocolul Franţei. Dorinţei vagi de a cunoaşte şi de a înţelege mişcarea socială i se adăuga ambiţia nobilă de a dobîndi pricepere în profesiunea sa. Vedea bine că există teorii mai sigure şi mai rapide decît rutina răbdătoare practicată de tatăl său şi de bătrînii din ţinut. Un *companion,* tăietor de pietre, care trecuse prin comună, îl făcuse să întrevadă avantajele ştiinţei, executînd în faţa lui, pe un zid, nişte desene oare simplificau în mod extraordinar practica înceată şi monotonă a lucrului.

Din acel moment, hotărîse să studieze *linia,* adică desenul linear, aplicabil la arhitectură, la dulgherie şi la tîmplărie. Ii ceruse prin urmare tatălui său îngăduinţa şi mijloacele de a face şi el Ocolul Franţei. Dar întîlnise o piedică mare în dispreţul tatălui său faţă de teorie.

îi trebuise aproape un an de stăruinţe ca să învingă încăpăţînarea bătrînului practician. Taica Huguenin avea, de asemenea, cea mai proastă părere despre iniţierile misterioase ale companionajului. El pretindea că toate societăţile acestea secrete de muncitori grupate sub diferite nume în *doctrine* erau doar nişte asociaţii de bandiţi sau de şarlatani care, sub cuvînt că vor să înveţe mai mult de la ceilalţi, îşi prăpădeau cei mai frumoşi ani ai tinereţii bătînd străzile oraşelor, umplînd cîrciumile cu strigăte fanatice şi stropind cu sîngele lor, vărsat pentru probleme prosteşti de precădere, praful şoselelor.

Ceva adevărat era în acuzaţiile acestea, dar ele dezminţeau într-atîta stima de oare se bucură companionajul la ţară, încît, după toate aparenţele, taica Huguenin trebuie să fi avut un dinte personal împotriva lui. Unii bă- trîni din oomună povesteau că-1 văzuseră într-o seară în- torcîndu-se acasă plin de sînge, cu capul spart şi cu hainele rupte. Căzuse bolnav după întîmplarea asta, dar nu voise niciodată să lămurească nimănui misterul. Mîn- dria îl împiedica să recunoască faptul că fusese răpus de atacanţi numeroşi. Bănuim grozav că a căzut într-o cursă întinsă de cîţiva companioni ai *doctrinei* cine ştie căror rivali şi că a fost luat drept altul din greşeală. Fapt e că, de atunci, căpătase o mare ură şi arătase o aversiune statornică împotriva companionajului.

Oricum, însă, vocaţia tânărului Pierre era mai puternică decît gîndul tuturor primejdiilor şi tuturor suferinţelor prezise de tatăl său. Ijtotărirea lui învinse, şi jupîn Cassius Huguenin fu nevoit să-i deschidă, într-o bună dimineaţă, colivia. I-ar fi dat, dacă şi-ar fi ascultat doar glasul inimii, o sumă măricică, pentru a-i face plăcută şi uşoară expediţia; dar, sperînd că mizeria o să-l aducă înapoi acasă mai repede decît orice morală, nu-i dădu decît treizeci de franci, şi-i interzise să-i scrie pentru a-i cere mai mult. In sinea lui, avea de gînd să răspundă chiar de la prima cerere, dar credea că o să-l sperie prin- tr-o aparenţă de asprime. Mijlocul nu reuşi.

Pierre plecă şi nu se întoarse decît după patru ani. In timpul acestui lung pelerinaj, nu-i ceruse tatălui său nici o para, iar in scrisori se mărginise să-l întrebe de sănătate şi să-i facă urări de bine, fără să-i vorbească vreodată nici despre lucrările lui, nici despre vreunul din necazurile vieţii sale nomade. Taica Huguenin era, pe cît de îngrijorat, pe atît de jignit. Grozav îi dădea inima ghes să i-o spună, cu pornirea afectuoasă care ar fi dezarmat mîndria tînărului. Dar, de cîte ori lua pana în mînă, ciuda era totdeauna mai tare şi nu se putea împiedica să-i scrie pe un ton de mustrare severă, de care-i părea rău de îndată ce pleca scrisoarea.

Pe Pierre asta nu-1 făcea să arate nici necaz, nici descurajare. Răspundea pe ton respectuos şi plin de afecţiune, dar nu se lăsa clătinat, iar preotul, care-1 ajuta pe bătrînul tîmplar să-i citească scrisorile, îi atrăgea atenţia, nu fără plăcere, că scriitura fiului devine din ce în oe mai frumoasă şi mai curgătoare, că se exprimă în termeni aleşi şi că, în stilul său e o măsură, o nobleţe şi chiar o eleganţă care-1 situează mult deasupra tatălui său şi a tuturor lucrătorilor bătrîni din ţinut, numiţi de acesta cumetri.

In cele din urmă, Pierre se întoarse, într-o zi frumoasă de primăvară. Cu trei săptămîni înainte de vizita şi co

municarea domnului Lerebours. Taica Huguenin, cam îmbătrînit, cam încovoiat de spate, obosit mult de munca fără răgaz şi mai ales mîhnit că are neîncetat de furcă, în atelier, cu nişta ucenici mojici şi neascultători, dar prea mîndru pentru a se plînge şi afişînd o veselie care rareori venea din suflet, văzu intrînd în casă un tînăr frumos pe care nu-1 cunoştea. Pierre se înălţase cu un cap, avea
o ţinută nobilă şi sigură de sine, iar obrazul lui alb şi curat, pe care soarele nu-1 putuse întuneca, părea şi mai alb alături de barba neagră şi cu fir subţire. Avea haine de lucrător, dar deosebii de curate, şi purta, pe umerii laţi, un sac din piele de mistreţ, plin ochi, ceea ce anunţa o zestre bunişoară în ale imbrăcăminţii. Salută zîmbind, încă din prag, şi, făcîndu-şi o plăcere din descumpănirea şi mirarea tatălui său, îl întrebă de casa domnului Huguenin, meşterul tîmplar. Taica Huguenin tresări auzind acest glas bărbătesc, care-i amintea oarecum de cel al băiatului său, Pierre, dar care se schimbase ca de altfel toată înfăţişarea lui. Rămase un timp descumpănit, iar cînd Pierre păru că dă să plece, gîndi: „lată un flăcău plăcut la înfăţişare şi care seamănă, nici vorbă, cu nerecunoscătorul de fiu-meu“, şi scoaise un oftat; dar, îndată, Pierre i se aruncă în braţe şi statură îmbrăţişaţi multă vreme, ne- îndrăznind nici unul din ei să spună o vorbă, de teamă să nu-i arate celuilalt ochii plini de lacrimi.

De trei săptămîni, de cînd fiul risipitor se întorsese la obiceiurile paşnice ale casei părinteşti, bâtrînul tîmplar simţea o bucurie gingaşă amestecată cu unele adieri de supărare şi de îngrijorare. Vedea el bine că Pierre e chibzuit în tot ce face, înţelept în vorbe, harnic la muncă. Dar oare dobîndise priceperea deosebită la care ambiţiona înainte de plecare ? Taica Huguenin dorea din suflet să fie aşa ; şi totuşi, printr-o contradicţie firească la im om şi, mai ales, la un artist, se temea să nu dea de un fiu mai învăţat decît el. Se aşteptase, la început, să-l vadă că-şi pune pe tapet ştiinţa, că-i ia de sus pe ucenici, că-i întoarce pe dos atelierul şi că-1 obligă, pe ton doctoral, să înlocuiască străvechile şi credincioasele unelte cu uneltele de fabricaţie nouă, de care mîinile lui bătrîne nu ştiau să se slujească. Dar lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Pierre nu spuse nici o vorbă despre studiile lui, iar cînd tată-său dădu să-l întrebe, ocoli întrebarea, spu- nînd că şi-a dat toată osteneala să

învețe și că-și va da toată osteneala să muncească. Apoi, începu lucrul chiar din ziua sosirii și primi ordinele lui tată-său, ca o simplă calfă. Se feri să critice lucrul făcut de ucenici și lăsă conducerea supremă a atelierului cui se cuvenea. Taica Huguenin, care se pregătise să lupte cu disperare, se simţi foarte satisfăcut şi, jubilînd în sinea lui, se mulţumi să mormăie între dinţi de cîteva ori „că lumea nu s-a schimbat chiar aşa cum spun unii, că vechile deprinderi au să ră- mînă veşnic cele mai bune şi că nu se poate să nu recunoşti asta, chiar dacă te lăudai că schimbi totul". Pierre se făcea că n-aude ; îşi continuă lucrul şi tată-său fu silit să declare că îl face cu o precizie fără cusur şi cu o iuţeală extraordinară. Din timp în timp, îi spunea :

— Ce-mi place, e că ai învăţat să lucrezi repede, făcînd şi lucru îngrijit.

— Dacă eşti mulţumit, e în regulă, răspundea Pierre.

Cînd se risipi de tot prima îngrijorare a bătrînului tâmplar, o altă frămîntare îl cuprinse. Avea nevoie să-i iasă făţiş dreptatea şi se simţea jignit că Pierre nu răspunde insinuărilor lui cînd îi dădea să înţeleagă că, fără a-i fi dăunător, Ocolul Franţei nu-i adusese totuşi toate foloasele pe care se lăudase el c-o să le tragă ; că nu descoperise cine ştie ce, că, într-un cuvînt, ar fi putut învăţa acasă tot ce căutase mai departe. Bătrînul fu apucat pe nesimţite de un fel de ciudă care, crescînd, îl făcu îngrijorat şi bănuitor.

— Nici vorbă, îi spunea el la ureche cumătrului La- crete, lăcătuşul, că băiatul îmi ascunde o taină. Aş jura că ştie mai mult decît arată. S-ar zice că lucrează pentru mine ca să-şi plătească o datorie, dar că-şi păstrează priceperea pentru cînd o lucra pe seama lui, ca să mă strivească dintr-o dată.

— Păi cum ! răspundea cumătrul Lacrete, atît mai bine pentru dumneata, ai să te odihneşti atunci, că alt fiu n-ai, şi n-o să fie nevoie să-l ajuţi pînă porneşte. O să-şi facă singur o situaţie bună şi dumneata o să te bucuri în sfîrşit de viaţă, trăind din venit. Că doar eşti destul de bogat ca să te laşi de meserie. Nu cumva vrei să te cerţi cu singurul dumitale copil pentru clientela satului ?

— Să mă ferească Dumnezeu, relua tîmplarul, nu sînt ambiţios, şi-mi iubesc băiatul ca ochii din cap ; dar, uite ce-i, mai e şi amorul propriu ! Crezi dumneata că e uşor, la şaizeci de ani, să vezi că-ţi întunecă faima un tînăr care nici măcar n-a vrut să capete învăţătură de la tine, socotind-o mai prejos de deşteptăciunea lui ?

Crezi dumneata că ar fi frumos din partea unui fiu să vină şi să spună tuturor : „Vedeţi, eu lucrez mai bine ca tata; prin urmare tata nu se pricepea la nimic !“

Cu asemenea gînduri, bătrinul timplar se simţea furios dar se stăpînea. încerca să găsească ceva de cîrtit la lucrul fiului său, şi dacă dădea de cea mai mică urmă de înfrumuseţare la lemnărie, o critica amar. Pierre nu se supăra. Dădea o dată cu rindeaua şi ştergea repede ornamentul care părea că-i scăpase fără voie din mină ; era hotărît să rabde orice, să se lase umilit de mii de ori decît să ajungă la harţă cu tată-său. Cunoscîndu-1 prea bine, ştia că nu trebuie să încerce să i-o ia înainte. Era mulţumit că dobîndise cunoştinţele pe oare le dorise, şi aştepta să vină de la sine prilejul de a fi preţuit pentru ele : ştia că ocazia n-o să întîrzie. Intr-adevăr, ea se ivi în ziua cînd intendentul îi însoţi pe cei doi tîmplari la castel ca să cerceteze lucrările despre care e vorba.

Capitolul 111

Fură duşi într-o străveche sală boltită care fusese folosită rînd pe rind drept capelă, bibliotecă, sală de spectacol şi grajd, după vicisitudinile nobilimii şi după gusturile diverşilor stăpîni ai castelului. Sala era situată într-un corp de clădire mai vechi decît celelalte construcţii care compuneau vastul şi impunătorul conac al familiei Villepreux. Era în stil gotic frumos, flamboaiant, iar ar-cuiturile bolţilor arătau că fusese destinată cultului religios. Dar schimbîndu-şi întrebuinţarea în diverse epoci,

i se schimbaseră şi podoabele; ultimele urme de reparaţii care existau erau scândurile şi pînzele vopsite cu care se acoperise în secolul al XVIII-lea lemnăria de pe pereţi, sculptată în secolul al XV-lea, pentru a se putea reprezenta aci pastorale, opera *Huronului* şi *Melania* da domnul de La Harpe. Un rest de decor, mîzgălit cu ghirlande pălite şi cu amoraşi scorojiţi, fusese dat la o parte, astfel incit o odaie aflată într-un turnuleţ alăturat îşi putuse deschide uşa, multă vreme zidită, înspre galeria boltită, acum curăţită de zorzoane. Iar turnuleţul era locul favorit al unei anumite persoane din familie. De îndată ce se descoperi că odaia are o nouă ieşire prin folosirea uşii, se dori comunicarea cu capela; dar lipsea un singur lucru, o scară. în principiu, uşa dădea într-o tribună, unde castelanul şi

familia sa veneau să asculte slujba religioasă, iar turnuleţul servea drept oratoriu. In vremea regenţei, tribuna servise de rezemătoare pentru decorul din fundul scenei, iar turnuleţul fusese cînd foaierul artiştilor amatori, cînd cabina vreunei primadone de neam mare. Pentru a comunica cu culisele, se construise un fel de scară pe roate, scăriţă cu trepte, în termeni de tîmplărie, de felul celor folosite în biblioteci sau în atelierele de pictură pentru a ajunge la rafturile de sus sau la părţile înalte ale pînzelor. Era o lucrare grosolană, provizorie, care se putea deplasa după cum cerea decorul. Preţuind frumuseţea lemnăriei de pe pereţi, dispreţuită şi mutilată de generaţia precedentă, familia Villepreux hotărîse să folosească această mare încăpere, lăsată, din vremea revoluţiei, în seama şobolanilor şi a cucuvelelor.

Se decretase aşadar ceea ce urmează :

Fosta capelă din evul mediu, fosta bibliotecă din timpul lui Ludovic al XlV-lea, fosta sală de spectacol din vremea regenţei, fostul grajd din perioada emigraţiei să servească de acum înainte de atelier de pictură sau mai bine zis de muzeu. Să se strîngă aici toate vasele vechi şi mobilele rare, toate portretele de familie şi tablourile de altădată, toate cărţile de preţ, toate gravurile, într-un cuvînt toate obiectele de artă veche împrăştiate în castel. Era loc pentru toate astea şi pentru toate mesele, modelele şi şevaletele care s-ar fi adăugat.

Partea care fusese rînd pe rind naosul capelei şi locul scenei să-şi reia, ca monument, forma semicirculară şi aparenţa de naos cu pereţii acoperiţi de lemnărie sculptată. Aceste sculpturi frumoase, în stejar negru masiv, trebuiau restaurate. Fosta uşă a turnuleţului pe care o scoseseră la lumină zidarii avea să dea spre tribună, ea şi altădată, dar tribuna, prevăzută cu o balustradă, trebuia să servească de palier la o scară răsucită, proiectată în mai multe desene, dintre care trebuia ales cel mai potrivit.

Capela aceasta, scara şi turnuleţul vor avea mare importanţă în cursul povestirii noastre ; de aceea am încercat să le evocăm imaginea în închipuirea cititorului. Trebuie să adăugăm că acest corp de clădire era situat între o parte a parcului, unde vegetaţia năpădise aleile, şi o curticică îngrădită care fusese rînd pe rînd cimitir, florărie şi fazanerie şi care nu mai era acum decît o fundătură plină de moloz.

Era prin urmare locul cel mai liniştit din castel şi prin care se trecea cel mai puţin, o sihăstrie filozofică sau un laborator artistic oare trebuia să fie curăţat şi restaurat, dar să rămînă misterios şi întunecos, fie pentru a putea lucra în el fără să fii tulburat, fie pentru a te închide în el ca să nu dai ochi cu musafirii nepoftiţi.

Spre acest loc singuratic îi conducea domnul Lerebours pe cei doi tîmplari, unul liniştit, iar celălalt încercînd să pară astfel.

Dar, în primul moment, Pierre nu se gîndi nici la tată-su, nici chiar la el însuşi. Dragostea pentru meseria lui, pe care o înţelegea ca un artist, fu singurul sentiment care puse stăpînire pe el cînd intră în străvechea sală, adevărat monument al artei tîmplăriei. Se opri în prag, cuprins de un mare respect; căci nu există suflet mai pornit spre veneraţie ca cel al unui lucrător conştiincios. Apoi înainta încet sub boltă şi parcurse tot cuprinsul cu paşi inegali, mergînd repede uneori pentru a cerceta amănuntele, alteori oprindu-se pentru a admira ansamblul. O sfîntă bucurie radia pe faţa lui, nu i se desprindea nici un cuvînt de pe buzele întredeschise, iar tată-su îl privea cu mirare, înţelegîndu-i pe jumătate entuziasmul şi în- trebîndu-se ce gînduri îl frămîntau de-1 făceau să pară mîndru, sigur de sine şi cu un cap mai înalt ca de obicei.

Cît despre intendent, el nu era în stare să priceapă ceva din încîntarea aceasta şi, cum cei doi tîmplari tăceau, se hotărî să deschidă el vorba.

— Vedeţi, dragii mei, le spuse pe tonul blajin care era la el semnul premergător al unui acces de zgîrcenie, că nu e chiar atîta de lucru cît s-ar putea crede. Vă atrag atenţia că frizele şi figurinele fiind lucrări care vă depăşesc competenţa, o să aducem de la Paris artişti strungari şi sculptori în lemn ca să le repare pe cele fărîmate şi să le refacă pe cele dispărute. Aşa că n-o să aveţi a vă ocupa decît de piesele mari : n-o să aveţi decît de completat bucăţile şi panourile stricate, să lipiţi părţile desfăcute, să lucraţi, ici şi colo, cîteva ciubuce, să potriviţi bucăţile din cornişă etc... Cred că veţi putea face cum trebuie lucrurile astea, nu-i aşa ?... dumitale, meştere Pierre, care ai călătorit, n-au să-ţi dea de lucru torsadele care formează stîlpii de la balustrade, nu-i aşa ? Şi intendentul îşi însoţea îndoiala jignitoare cu un zîmbet pe jumătate părintesc şi pe jumătate dispreţuitor.

Taica Huguenin, care era destul de bun meseriaş pentru a-şi da seama de greutatea lucrării pe măsură ce o cerceta, încruntă sprîncenele auzind cît de direct e interpelată priceperea fiului său. In acel moment, se luptau încă în el gelozia tainică a artistului şi speranţa plină de mîndrie a tatălui. I se lumină fruntea cînd Pierre, care păruse că nu-1 ascultă pe domnul Lebours, răspunse cu voce sigură.

— Domnule intendent, am învăţat în călătoriile mele tot ce am putut învăţa; dar ovele şi torsadele acestea şi potrivirea bucăţilor nu sînt o treabă pe care tatăl meu să n-o poată începe şi duce la bun sfîrşit. Cît despre figuri şi despre ornamentele gingaşe, adăugă el vorbind ceva mai încet, dintr-un sentiment de modestie ascunsă, ele ar fi o sarcină care ne-ar ispiti pe amîndoi; căci e vorba de o lucrare frumoasă, care ar aduce cinste celui ce-ar săvîrşi-o. Dar asta, ne-ar cere mult timp, n-am avea poate toate uneltele necesare şi n-am găsi prin partea locului nici meşteri care să ne ajute. Aşa că ne vom mărgini la ce avem de făcut Acuma, n-aţi vrea să ne arătaţi locul şi planul scării de care ne-aţi vorbit ?

In fundul capelei, uşiţa de care a fost vorba, înfundată tainic în grosimea zidului şi acoperită cu o tapiserie veche, nu mai avea ca palier exterior decît citeva scânduri mînoate de cari, tot ce mai rămăsese din tribună.

— Aici e, zise domnul Lerebours. Cum nu există loc pentru scară în zid, trebuie făcută o scară de lemn în spirală. Uitaţi-vă, măsuraţi dacă vreţi. Uite o scară care se poate apropia.

Pierre apropie scara cu trepte şi se urcă pînă la tribună,

care nu era ridicată de la pămînt decît cu vreo şase metri jumătate ; ridică portiera şi admiră lucrul de mare fineţe al uşii sculptate, precum şi ornamentele de arhitectură cu fileuri delicat răsucite care încadrau pervazurile şi spaţiul din ogivă.

— Şi uşa trebuie reparată, spuse eL. căci stemele care formează centrul medăUoanelor au fost sfărîmate.

— Da, în timpul revoluţiei, răspunse intendentul, întorcînd ochii cu un aer ipocrit; şi a fost o mare barbarie, căci erau opera unui lucrător foarte priceput, nu încape îndoială.

Obrajii lui moş Huguenin se făcură roşii ca focul: îl cunoştea bine pe vandalul care dăduse odinioară cea mai straşnică lovitură de secure în timpul devastării.

— S-au schimbat vremurile, zise el cu un surîs, în care şiretenia o lua înaintea ruşmării; s-au schimbat şi stemele. Pe vremea aceea sfărîmai totul, şi nu-ţi dădeai seama că-ţi croieşti de lucru pentru viitor.

— Nu-ţi prinde rău dumitale, spuse intendentul cu un rîs rece şi sacadat cu care-şi însoţea întotdeauna aşa- numitele de el vorbe de duh.

— Nici dumitale, domnule Lerebours, răspunse bă- trînul tîmplar. Dacă n-ar fi fost sparte uşile astea, n-ai avea astăzi cheile lor ; dacă n-ar fi fost scos în vînzare castelul, ramura mezină a familiei Villepreux nu l-ar fi cumpărat de la ramura vîrstnică, plătind-o în asignate', ceea ce a fost bună afacere, şi n-ar fi atît de bogată acum.

— Familia Villepretuc a fost totdeauna bogată, zise domnul Lerebours pe un ton semeţ ; iar înainte de a cumpăra moşia, nu era, cred, lipită pămîntului.

— Ei, reluă taica Huguenin, pe un ton glumeţ; pe jos, călare, sau în caleaşcă, sîntem toţi lipiţi de pămîntul ăsta al bunului Dumnezeu.

In timpul acestei digresiuni, Pierre, cercetînd mereu uşa, încerca s-o deschidă, ca să-i vadă amîndouă feţele. Domnul Lerebours îl opri.

— Nu se intră aici, spuse el, pe un ton doctoral, uşa e închisă pe dinăuntru ; este cabinetul de studiu al domnişoarei de Villepreux, şi numai eu am dreptul să intru în lipsa dumneaei.

— Tot o să trebuiască scoasă uşa pentru a fi reparată, zise taica Huguenin, afară doar dacă nu vreţi să rămînă cu găuri pentru pisici.

— O să se repare la timpul cuvenit, răspunse domnul Lerebours. Acuma n-aveţi treabă decît cu scara. Aici e locul, şi dacă te cobori, am să-ţi arăt şi planul.

Pierre coborî scara, iar intendentul îi întinse mai întîi dinainte mai multe planşe; erau diverse gravuri în acva- forte după tablouri reprezentînd vechi interioare flamande.

— Domnişoara, zise domnul Lerebours, doreşte să se ţină seama de stilul acestor scări, şi să se aleagă, dintre eşantioanele de faţă, cel care s-ar potrivi mai bine cu încăperea. Am pus, aşadar, să se deseneze un plan după legile geometriei; îmi închipui că, dacă vi s-ar da explicaţii asupra lui, aţi putea sâ-1 aplicaţi.

— Planul acesta e greşit, spuse Pierre, de îndată ce-şi aruncă ochii pe planşa desenată pe care i-o desfăcea dinainte intendentul, făcînd pe grozavul.

— Ia seama la ce spui, tinere, răspunse intendentul, planul acesta a fost executat de fiul meu... de propriul meu fiu.

— Fiul dumneavoastră s-a înşelat, reluă Pierre cu răceală.

— Fiul meu e slujbaş la poduri şi şosele, aşa să ştii, meştere Pierre, exclamă intendentul roşu tot de necaz.

— Nu zic nu, zise Pierre zîmbind ; dar dacă fiul dumneavoastră ar fi aici, şi-ar recunoaşte greşeala şi ar face alt plan.

— După indicaţiile dumitale, fără îndoială, domnule priceput ?

— După cele ale bunului-simţ, domnule econom; şi mi-ar da unele pe care să le pot urma.

Taica Huguenin rîdea de plăcere pe sub mustăţile-i cărunte : era încintat că fiul său îl răzbună de aluziile domnului Lerebours.

— Ia să vedem planul, spuse el cu un aer de om care se pricepe, şi scoţînd din buzunarul vestei, care-i atîrna pînă la genunchi, o pereche de ochelari cu ramă de corn, îi înfipse pe nas, şi se prefăcu a comenta planşa, cu toate că habar n-avea de ce era acolo. Desenul linear era pentru el im soi de mîzgălitură fermecată pentru care arătase totdeauna dispreţ ; dar o încredere instinctivă îi spunea în clipa aceea că fiu-său are dreptate. Nu se sfii să afirme că planul e greşit, că asta sare în ochi ; şi susţinu afirmaţia cu atîta îndrăzneală, încît Pierre l-ar fi crezut convertit la studiul desenului, dacă n-ar fi băgat de seamă că ţine planşa de-a-ndoaselea. Se grăbi să i-o ia din mîini, de teamă ca intendentul, care, de altfel, nu era nici el mai priceput în această materie, să nu observe.

— Fiul dumneavoastră poate că-i foarte priceput la poduri

şi şosele, continuă taica Huguenin, rîzînd batjocoritor, dar, pe cît ştiu, n-are de construit scări pe şosea. Fiecare cu meseria lui, domnule Lerebours, fie zis fără supărare.

— Va să zică nu vrei să faci scara asta ? întrebă Lerebours adresîndu-se lui Pierre.

— Mă însărcinez s-o corectez, răspunse blajin Pierre. Nu va fi greu şi mişcarea va fi aceeaşi. Ii voi adăuga o rampă de stejar decupată ajur în stilul lemnăriei şi nişte ornamente asortate cu cele care atîrnă din tavanul bolţii.

— Prin urmare, eşti şi sculptor ? întrebă domnul Lerebours, cu acreală ; ai toate talentele.

— O, nu, nu pe toate, răspunse Pierre cu un zîmbet plin de bunăvoinţă, nici măcar pe toate cele pe care ar trebui să le am. Dar încercaţi-mă în meseria mea, şi, dacă veţi fi mulţumit, mă veţi ierta că v-am contrazis. N-am avut intenţia să vă jignesc, vă jur. Dacă aş avea de construit un pod sau de făcut un proiect de şosea, aş primi cu plăcere ordinele domnului Isidore, fiindcă ştiu că aş avea multe lucruri folositoare de învăţat de la el.

Domnul Lerebours, mai îmblînzit, consimţi să asculte critica planului de scară, făcută în termeni cuviincioşi de către Pierre. Demonstraţia era limpede, iar taica Huguenin o înţelese dintr-o dată, căci, prin practică şi prin logică naturală ajunsese la o cunoaştere destul de înaltă a artei sale ; dar pe domnul Lerebours, care n-avea habar nici de teorie, nici de practică, îl treceau toate nāduşelile, prefă- cîndu-se că înţelege ; pentru a încheia discuţia, hotărîră ca Pierre să facă alt plan, care să fie arătat arhitectului onorat cu clientela familiei. Domnului Lerebours îi convenea sâ facă această încercare înainte de a-l angaja pe tînărul tîmplar, şi se stabili să se amîne devizul lucrării şi condiţiile de plată pînă la aprecierea arhitectului.

Cînd cei doi Huguenin se înapoiară acasă, tatăl nu spuse nici un cuvînt despre ce se întîmplase. Pînă la venirea serii, se apucară iar de lucru, iar Pierre, la fel de modest ca în celelalte zile, începu să dea la rindea scîndu- rile pe care i le întindea tată-său; dar era uşor de văzut că acesta nu-1 mai punea la treabă cu aceeaşi siguranţă şi că-i vorbea chiar cu mai multă consideraţie ca da obicei. Merse pînă acolo încît îi ceru părerea asupra unui procedeu foarte simplu pe care-1 întrebuinţa Pierre cînd tăia unele bucăţi de lemn.

— Şi felul în care faci dumneata e bun, îi răspunse Pierre.

— Dar, ce mai, zise bătrînul, al tău e mai bun, nici vorbă.

— îmi vine mie mai uşor, răspunse Pierre.

— Va să zică îl dezaprobi pe a-l meu, mai spuse taica Huguenin.

— Nicidecum, răspunse tînărul, deoarece cu ceva mai mult timp ajungi la acelaşi rezultat.

Bătrînul tîmplar înţelese critica delicată şi-şi muşcă buzele, apoi un zîmbet de aprobare şterse pe faţa lui strîm- bătura involuntară.

După cină, Pierre se puse pe lucru. Scoase din mapă o foaie mare de hîrtie, îşi luă creionul, compasul şi rigla,

trase nişte linii şi le tăie cu alte linii, rotunji nişte cercuri şi nişte semicercuri, făcu nişte proiecţii geometrice şi nişte detalieri, iar la miezul nopţii planul era gata. Taica Huguenin, care se prefăcea că moţăie la gura sobei, îl urmărea din ochi peste umăr. Cînd îl văzu că-şi închide mapa şi că se pregăteşte de culcare fără să rostească un cuvînt, îi spuse în cele din urmă cu glas îngrijorat:

— Pierre, prea te-arunci. Eşti sigur de tot că ştii mai multe decît fiul domnului Lerebours, un tînăr care a fost crescut în şcoli şi care e slujbaş la stat ? Azi dimineaţă, cînd explicai greşelile planului, am înţeles, deşi ai folosit cuvinte cu care nu prea sînt deprins, că ai putea avea dreptate, dar e uşor de criticat şi greu de făcut mai bine. Cum poţi spera că nu te-ai încurcat şi tu în toate liniile astea pe care le-ai încrucişat pe o bucată de hîrtie ? Doar încercînd bucăţile de lemn unele cu altele şi dregînd pe măsură ce încerci, poţi fi sigur de tot de ce lucrezi. Dacă faci o greşeală în timpul lucrului, n-ai pierdut decît o zi şi puţin lemn ; corectezi, nimeni nu bagă de seamă şi gata. Pe cînd dacă tragi aici o linie greşită, să-i vezi pe drăguţii de învăţaţi la care te duci să te judece cum au să mai ţipe în gura mare că eşti ignorant, neîndemînatic, şi-ţi vei compromite reputaţia înainte de a fi început lucrul. Curînd se împlinesc patruzeci şi cinci de ani de cînd îmi fac meseria cu cinste şi cîştig ; o greşeală pe hîrtie putea să mă cureţe la începutul carierei. De asta m-am şi ferit să mă iau la întrecere cu cei care pretindeau că ştiu mai multe decît mine. Mi-am croit drumuşorul cu zicătoarea mea „meseriaşul la lucru se cunoaşte". Ia seama, băiete, nu te lăsa ispitit de amorul propriu.

— Amorul meu propriu nu e-amestecat aici, fii sigur, dragă tată, răspunse Pierre, nu vreau să umilesc pe nimeni şi nici nu caut să mă pun în valoare ; dar deasupra noastră a tuturor e ceva care nu dă greş şi pe care nici o vanitate şi nici o invidie nu poate să-l îndoaie înspre ea ; este adevărul demonstrat prin calcul şi prin experienţă. Cine a văzut o dată limpede acest adevăr nu se poate niciodată rătăci în aplicări greşite. Ţi-am mai spus-o, procedeele dumitale sînt bune de vreme ce cu ele duci la capăt tot ce începi; şi-aş mai spune că, pe măsură ce îţi cercetez munca, admir prezenţa de spirit, inteligenţa, curajul şi memoria care ţi-au trebuit ca să te lipseşti de geometrie. Dumitale, care ai

o inteligenţă superioară, nu ţi-ar aduce nimic nou teoria ; dar vei înţelege cît de folositoare e teoria cînd îţi voi spune că cel mai mărginit dintre ucenicii dumitale ar putea ajunge, în puţină vreme, cu ajutorul ei, nu la aceeaşi îndemînare, dar la aceeaşi siguranţă pe care ai dobîndit-o după patruzeci şi cinci de ani de muncă stăruitoare. Ştiinţa exactă nu-i altceva decît rezultatul experienţei tuturor oamenilor, constatată, interpretată şi demonstrată în termeni tehnici care te sperie degeaba : căci precizia lor e mai uşor de reţinut decît toate definiţiile vagi ale uzanţei de toate zilele. Cu ajutorul desenului, ai fi putut şti şi la douăzeci de ani ceea ce ştiai poate la patruzeci şi ai fi putut să-ţi ocupi inteligenţa frumoasă pe care o ai cu lucruri mai noi.

— Ai oarecare dreptate în tot ce spui, răspunse taica Huguenin ; dar dacă ieşi biruitor în întrecerea la care l-ai provocat pe băiatul iconomului, crezi că tată-său n-o să ne urască de moarte, şi n-o să dea altuia lucrarea pe care ne-a propus-o azi-dimineaţă ?

— N-o să-i dea mîna să-şi nemulţumească stăpînii. Adu-ţi aminte, tată, că domnul de Villepreux e un om activ, atent la ce face şi econom ; domnul Lerebours ştie că vrea lucruri bine făcute şi fără risipă ; de aceea s-a şi gîndit la dumneata, cu toate că nu-i plac foştii patrioţi, îţi va păstra clientela castelului, n-ai nici o teamă, şi asta cu atît mai mult cu cît arhitectul îi va spune că eşti mai capabil decît mulţi alţii.

Convins de înţelepciunea fiului său, taica Huguenin adormi liniştit, iar după trei zile fu chemat 1^ castel ca să se înţeleagă cu arhitectul, care venise în persoană să cerceteze locurile şi să facă pentru castelan un deviz al tuturor cheltuielilor.

Arhitectul era oarecum înclinat să dea cîştig de cauză celui mai tare, adică domnului Lerebours şi odraslei sale. Astfel că, îndată ce-şi aruncă ochii pe cele două planuri, exclamă :

— Nici vorbă, planul fiului dumitale e excelent, tăi- cuţă Lerebours; iar al dumitale, dragă tinere Pierre, şchioapătă din trei picioare. Vorbind astfel, aruncă dispreţuitor pe masă planul slujbaşului de la poduri şi şosele, sigur fiind că e opera tîmplarului.

— îmi daţi voie, domnule, îi spuse Pierre, cu liniştea lui obişnuită, planul pe care-1 aruncaţi nu e al meu. Binevoiţi şi priviţi planul pe care l-aţi aprobat, numele meu e scris cu litere mici pe ultima treaptă a scării.

— E-adevărat, aşa-i, exclamă arhitectul rîzind tare ; îmi

pare rău pentru dumneata, dragă nene Lerebours, fiul dumitale s-a înşelat. Lasă. nu fi mîhnit, asta se poate întîmpla oricui. Cît despre tine, băiete, adăugă el întor- cîndu-se spre tînărul Huguenin şi bătîndu-1 pe umăr, te pricepi bine la meserie, şi, dacă eşti om de treabă pe cît eşti de bun geometru, o să ajungi departe. Iată o planşă desenată cu mult gust şi cu multă inteligenţă, continuă el, întorcîndu-se la desenul lui Pierre Huguenin, iar scara va putea fi pe cît de comodă, pe atît de elegantă. Angajează-1 pe tîmplarul ăsta, taică Lerebours, n-o să găseşti unul ca el, chiar dacă-1 aduci de departe.

— Asta e şi intenţia mea, răspunse Lerebours, cu calmul unei diplomaţii adinei. Eu ştiu să preţuiesc talentul şi să recunosc meritul acolo unde se află. Fiul meu e cu siguranţă foarte tare la geometrie, dar are o minte aşa de tînără, aşa de aprinsă...

— Lasă, lasă, s-o fi gîndit la vreo femeie frumoasă cînd a desenat planul, zise arhitectul. E băiat destul de frumos, şmecherul, ca să aibă des asemenea distracţii...

Taica Lerebours începu să rîdă ca o huruitoare, în vreme ce arhitectul îi răspundea cu glas gros de clopot. După ce-şi încheiară accesul uşor de veselie, începură să facă devizul general al lucrărilor, iar meşterul tîmplar şi fiul său îl făceau, de partea lor, pe cel care le privea atribuţiile. Preţul fu dezbătut cu o încăpăţînare fioroasă de către Lerebours şi cu o mare fermitate de către Pierre Huguenin. Pretenţiile acestuia erau atît de moderate, îneît tat^l său, ştiind bine că Lerebours va voi să le reducă fără ruşine, il acuza în sinea lui că nu se pricepe la afaceri. Dar Pierre rămase neclintit, iar arhitectul, obligat să re- cunoască îndreptăţirea preţului, termină discuţia şoptind la urechea intendentului :

— încheie repede, pînă nu desface tată-său tîrgul.

Contractul fu semnat, aşadar. Arhitectul se angaja să facă măsurătoarea la sfîrşitul lucrărilor. La urma urmei, dacă ne gîndim cum legile îl sacrifică întotdeauna pe lucrător celui care-1 foloseşte, afacerea era bună pentru meşterul tîmplar.

— Ce mai, îi spuse el fiului său în drum spre casă, te pricepi la toate ; e prima dată în viaţa mea cînd închei un tîrg fără să las nimic din ce am cerut la început.

Capitolul IV

După opt zile, încheindu-şi toate obligaţiile luate faţă de clientela satului, cei doi Huguenin luară în primire capela şi începură lucrul. De obicei, la Paris, lucrătorii iau acasă piesele de lucrat şi nu se întorc la localul luat în antrepriză decît ca să le aşeze şi să le potrivească. în castele, însă, se obişnuieşte deseori ca încăperea în reparaţie să devină atelier pentru lucrul în comun.

Pierre era în picioare înainte de a se face ziuă. Primele raze ale soarelui îl găseau cu compasul în mină, în- semnind vechile scînduri de stejar ale lemnăriei seculare, iar cînd soseau ucenicii cu ochii umflaţi de somn, lucrul lor era gata pregătit. într-o seară, se întîmplă că Pierre, absorbit în cercetarea lemnăriei sculptate, după ce făcuse mai multe însemnări cu creta pe un panou înnegrit de timp, tot calculînd, uită că orele erau înaintate şi că rămăsese singur. Tată-său plecase de multă vreme cu toţi lucrătorii, porţile castelului fuseseră închise şi cîinii de pază dezlegaţi prin curţi. Vigilentul intendent, mirat că mai vede o lampă arzînd în dosul ferestrelor înalte ale atelierului, veni, cu legătura de chei într-o mînă şi cu felinarul orb in cealaltă, şi se uită prin uşă cu băgare de seamă.

—Dumneata eşti, meştere Pierre, exclamă el cînd il recunoscu pe tînărul tîmplar printre crăpăturile uşii, n-ai lucrat destul pe ziua de azi ?

Cînd Pierre îi răspunse că mai are încă pe vreun ceas de lucru, domnul Lerebours îi dădu cheia uneia din porţile parcului, îi atrase atenţia să stingă bine lumina şi să închidă bine uşile cînd pleacă, apoi îi ură spor la muncă şi se duse să cunoască plăcerile odihnei.

Pierre mai lucră două ore şi, după ce rezolvă problema care-

1 încurca, hotărî să se ducă la culcare ; dar auzi bătînd ceasurile două la orologiul castelului. Pierre se temu ca ieşirea lui la asemenea oră să nu fie observată în sat şi să nu dea loc la comentarii. Se ferea de reputaţia de om ciudat pe care i-ar fi adus-o fără îndoială aplecarea lui pentru studiu. De altfel, nu mai era mult pînă la sosirea ucenicilor şi, dacă s-ar fi dus să se culce, nu s-ar fi putut trezi destul de devreme ca să-i primească şi să-i pună la lucru. Se hotărî să se întindă pe un maldăr de talaş subţire şi de panglici de lemn scoase din scînduri de rindeaua tîmplarilor. Patul era destul de moale pentru trupul lui voinic. Haina îi servi de pernă şi halatul de cuvertură. Dar, pe măsură ce se apropie dimineaţa, se făcea mai răcoare, umezeala zorilor pătrundea prin ferestrele din care multe erau fără geamuri şi, la frigul neplăcut, se adăuga o uşoară durere de încheieturi pe care i-o dăduse lui Pierre şederea de o zi întreagă pe schele. Se uită în jur căutînd ceva să se încălzească şi-i căzură ochii pe vechea tapiserie care acoperea uşiţa de care s-a vorbit în capitolul precedent. Uşa fusese scoasă pentru a fi reparată şi nu rămăsese decît tapiseria. Pierre se sui pe scară, dar abia atunci îşi aminti că grijuliul de intendent bătuse în cuie tapiseria de jur împrejurul peretelui ca să nu lase praful sau privirile profane să pătrundă în cabinetul de studiu al domnişoarei de Villepreux.

îşi mai aminti în clipa aceea de tonul important cu care intendentul îi interzisese să întredeschidă uşa aceea, în ziua cînd voise să o cerceteze pe amîndouă feţele. îl cuprinse un sentiment de curiozitate ; nu curiozitatea vulgară şi interesată proprie spiritelor înguste, ci dorinţa de necunoscut pe care o încearcă o imaginaţie vie, condamnată să nu cunoască majoritatea lucrurilor pe care le-ar putea înţelege. „Cabinetul de studiu al domnişoarei castelane trebuie să fie, gîndi el, plin de obiecte de artă, din cele care vor fi instalate în atelier. Trebuie să fie acolo cărţi, tablouri, nici vorbă, şi vreo mobilă veche foarte curioasă şi foarte interesantă pentru mine. N-am decît să scot două- trei cuie ; nu sînt nici spion, nici hoţ ; întrucît răsuflarea mea, întrucît privirea mea, care respectă tot ce a frumos, ar fi profanatoare pentru sanctuarul acesta ?“

Lucrul a mers repede. Dintr-o smucitură o parte a tapiseriei se desfăcu şi Pierre intră în cabinet. Era o rotondă mică, cuprinzînd tot etajul al doilea al unuia din turnuleţele zvelte ale castelului. Camera, luminată de o singură fereastră mare, cu

vedere spre grădini, păduri şi cimpii pînă departe, era frumoasă şi fusese mobilată cu rafinament. Un frumos covor turcesc, perdele din damasc, statui, un şevalet, gravuri vechi în cadre bogate, un scrin frumos din vremea Renaşterii, un bufet în acelaşi stil, cărţi, un crucifix, o lăută veche pictată şi aurită, un cap de mort, vase chinezeşti, mii de amănunte în gustul modern fără ordine, fără formă şi fără scop, dar elegant, excentric, erudit, care pare că venerează trecutul rîzînd de prezent — iată pandemoniul artistic pe care căzură ochii tînă- rului lucrător. La epoca aceea, gustul pentru obiectele de artă nu intrase încă în viaţa obişnuită. Magazinul de antichităţi nu era atît de des întîlnit pe fiece stradă din Paris şi chiar din împrejurimi, cum e prăvălia brutarului şi firma cîrciumarului. Era foarte la modă să cauţi la telalii de pe chei amintirile prăfuite rămase de la străbuni. Nu găseai atît de uşor ca azi lucrători îndemînatici şi pricepuţi ca să le repare. Toate obiectele jefuite din vechile castele sau alungate de moda greco-romană a Imperiului şi aruncate la vechituri în toate colţurile lumii nu ieşiseră de prin poduri şi din colibe aşa cum le-a scos de cîţiva ani încoace bagheta magică a modei celei noi. Nu erau imitate ca azi cu atîta artă încît nu e posibil să le constaţi antichitatea ; în sfîrşit, erau considerate mult mai preţioase fiindcă se credea că sînt mai rare. A te înconjura de aceste obiecte heteroclite şi a trăi în pulberea trecutului începuse să fie o modă, dar o modă rafinată şi răs- pîndită numai în clasele înalte sau printre artiştii cu faimă. De-aici a pornit literatura sipetelor, a potirelor şi a scri-nurilor, descrierea bufetelor de stil şi a trofeelor, punerea lirică în scenă a zalelor, a stiletelor şi a scuturilor şi atîtea alte tendinţe artistice, manii copilăreşti şi binefăcătoare care au avut întotdeauna darul de a-i distra şi a-i ruina

pe bogaţi, pe cei fără treabă şi pe maimuţoii care sîritem cu toţii.

Pierre îndrăgi ca un naiv toate aceste flecuşteţe îri-chipuindu-şi că domnişoara de Villepreux era singura domnişoară cu destul simţ artistic pentru a se aşeza pe un scaun din vremea lui Carol al IX-lea şi cu destul curaj pentru a ţine un craniu omenesc printre panglici şi dantele. Simţi admiraţie pentru această tînără persoană de care-şi amintea vag că o văzuse jucîndu-se în copilărie şi fu de două ori bucuros că face nobila lucrare din capelă sub auspiciile unei doamne în stare să-i aprecieze valoarea. Apoi contemplă cu deliciu gravura Fecioarei cu scaunul făcută de Morghen[5] şi şi-o închipui pe tînăra castelană cu trăsăturile acestea îngereşti şi expresive tot-odată. Mişcat, entuziasmat, ar fi rămas acolo ziua întreagă, dacă nu l-ar fi rechemat la datorie gălăgia ucenicilor care soseau fluierind pe aleile parcului. Se grăbi să iasă din turnuleţ şi să se întoarcă în atelier, după ce bătu din nou în cuie, cu băgare de seamă, tapiseria.

De atunci, domnul Lerebours ceru de foarte multe ori să fie reparată şi pusă la loc uşa cabinetului. îşi pierdea răbdarea ; spunea că intră praful pe-acolo, că are să sosească familia, că domnişoara o să fie foarte nemulţumită văzînd că nu se poate închide imediat în turnuleţul ei, fiindcă îi plăcea în mod deosebit camera aceea; în sfîrşit, că e lucrul cel mai urgent. O dată lua un ton mieros şi mîngîios, altădată mîrîia şi-şi învîrtea cu un aer indignat ochii mititei. Pierre făgăduia mereu şi nu se ţinea de cu- vînt. Ascunsese atît de bine uşa în dosul unor grămezi de scînduri şi de grinzi încît era imposibil de găsit. Pe de altă parte, toate lucrările mergeau atît de repede şi' de bine, încît domnul Lerebours nu îndrăznea să se supere prea tare.

Fapt e că nu o dată Pierre petrecu primele ceasuri ale nopţii în turnuleţ, stînd în picioare, şi privind cu extaz mobilele, gravurile, modelele. Ceea ce îl ispitea mai mult decît toate erau cărţile frumos legate şi aurite care luceau pe rafturile unei biblioteci mici de abanos, fixate în perete. Pierre n-avea decît să întindă mîna ca să-şi satisfacă curiozitatea, dar se temea să nu comită un fel de abuz de încredere, atingînd scoarţele bogate cu o mînă înăsprită şi înnegrită de muncă. Intr-o duminecă, însă,

---

[5] Gravor italian (1758—1833) ; *Madona cu scaunul e* făcută după Rafael.

cînd toată lumea era plecată de la castel, chiar domnul Lerebours, Pierre se lăsă pradă ispitei. Duminica, se purta curat şi îngrijit pînă la rafinament, căci avea gustul înnăscut al eleganţei, iar cea mai mică pată pe haine, cel mai mărunt fir de praf pe mîini sau pe păr îl chinuiau mai mult decît se cade poate unui lucrător pe deplin înţelept. După ce se asigură, privindu-se în oglinda înaltă din cabinet, că îmbrăcămintea lui, deşi mai puţin bogată decît cea a unui burghez, nu era mai puţin fără cusur, se hotărî să deschidă o carta., cartea era *Emile* **de J.-J. Rou- sseau. Pierre o ştia pe dinafară ; şi-o procurase la Lyon şi o citise seara cu mai mulţi meşteri prieteni, în timpul călătoriei sale prin Franţa. Pe acelaşi raft, Pierre găsi** *Martirii* **lui Chateaubriand,** *Tragediile* **lui Racine,** *Viaţa Sfinţilor. Scrisorile* **doamnei de Sevigne,** *Contractul social, Republica* **lui Platon,** *Enciclopedia,* **diverse opere istorice, şi multe altele, mirate şi ele că au fost adunate împreună. în trei luni, adică într-un timp cam de şaizeci de ore împărţite în vreo douăsprezece duminici, sorbi cu nesaţ, nu litera, ci substanţa celor mai multe din aceste lucrări ; şi, de-atunci, a spus deseori că ceasurile acestea au fost cele mai frumoase din viaţa lui. Se adăuga atracţia misterului romanţios, care făcea mai suavă poezia unor cărţi şi mai solemnă gravitatea altora. Dar cel mai mult îl captivă tot ce avea un raport filozofic cu istoria legislaţiilor. Căuta cu lăcomie în aceste cărţi marea taină a organizării societăţii în caste diverse, şi-şi întărea ideile dobîndite înainte prin lectura unor rezumate şi prin me- ditarea, deşi cam din depărtare, asupra impresiilor lăsate de evenimentele politice. Cîte cunoştinţe, ce gîndire superioară ar fi dobîndit la vremea aceea dacă ar fi avut timp şi cărţi la discreţie ! Dar nu putea neglija munca şi, după citeva nopţi petrecute în cabinetul din turn, Pierre băgase de seamă că a doua zi are capul greu şi braţele amorţite. Socoti deci necesar să-şi interzică aceste plăceri intelectuale în timpul săptămînii, cu atît mai mult cu**

cît îşi făcea un punct de onoare să nu lase în cabinet nici o urmă a tălpilor lui prăfuite de muncitor. Ar fi fost nemîngîiat dacă ar fi pătat cu degete umede paginile mătăsoase ale cărţilor frumoase. Ce capriciu tainic îl făcea sâ nutrească această temere uşuratică ? N-ar fi putut-o spune atunci. Era frămîntat de gînduri vagi, stranii, irezistibile. Simţea în el o

nobleţe naturală mai pură şi mai delicată decît toate onorurile dobîndite şi consacrate de legile lumii. Era silit în fiece clipă să înăbuşe avînturile unei naturi aproape princiare, închise în învelişul unui salahor. Se resemna s-o facă, avînd puterea de voinţă şi echilibrul sufletesc şi ele caracteristice acestei măreţii înnăscute. Dar în aceste ore de studiu tainic, stînd pe pernele unei sofale de catifea, contempla un peisaj admirabil, şi poezia acestuia i se dezvăluia pe măsură ce descrierile poeţilor îl iniţiau în bucuriile artei dumnezeieşti, a cărei expresie vizibilă este natura. în momentele acelea, Pierre Huguenin se simţea regele universului ; dar cînd regăsea pe fruntea lui gînditoare, pe mîinile lui scorţoase şi cu vînătăi stigmatele eterne ale lanţurilor de sclav, îi curgeau din ochi lacrimi fierbinţi. Cădea apoi în genunchi, întindea braţele spre cer şi-i cerea răbdare pentru el, dreptate pentru toţi fraţii lui lăsaţi pe pămînt pradă neştiinţei şi abrutizării prin mizerie.

După emoţiile violente şi profunde încercate prin lecturile istorice, urmară farmecul nespus şi exaltarea imaginaţiei, cînd îi căzură în mîini primele romane ale lui Walter Scott. Veţi afla îndată cum această bucurie atît de curată deveni primejdioasă pentru el şi cît de mult suferi influenţa ultimelor sale lecturi.

Capitolul V

O întîmplare neplăcută întrerupse lucrările din atelier, tocmai în momentul cînd mergeau mai bine. Unul din ucenicii cei mai pricepuţi ai lui moş Huguenin îşi scrînti umărul căzînd de pe o scară ; şi, cum nenorocirea nu vine niciodată singură, lui moş Huguenin îi intră o aşchie în degetul cel mare, ceea ce îl împiedică să mai lucreze. O zi sau două, domnul Lerebours îşi exprimă din belşug păreri de rău binevoitoare; dar cînd vâzu că ucenicul se întorsese acasă la părinţi să se îngrijească, şi cînd medicul localnic, examinînd mîna bătrînului tîmplar, hotărî că rana are nevoie de cincisprezece zile de odihijă, crîncenul intendent propuse să lucreze alţi meşteri la scară. Asta l-a speriat de moarte pe taica Huguenin, care ţinea mai mult din amor propriu decît din interes personal să rămînă singur angajat pentru toată lucrarea. încercă să reia lucrul ; dar rana se învenină şi trebui să întrerupă. Doctorul ameninţa că va fi nevoie să taie degetul, mîna, poate şi braţul, dacă nu se astîmpără.

— Taie-mi atunci capul pe loc, zise taica Huguenin,

aruncînd disperat dalta pe podea. Şi se duse acasă unde se încuie în odaie de mînie şi de durere.

— Tată, îi spuse Pierre, după masa de seară, trebuie să luăm o hotărîre. Dumneata nu mai poţi lucra pînă în cîteva săptămîni fără să-ţi primejduieşti sănătatea, poate chiar viaţa. Guillaume era cel miai bun lucrător al dumitale ; şi trebuie cel puţin două luni ca să se restabilească. Am rămas singur cu nişte tineri, harnici desigur, dar fără experienţă şi lipsiţi de cunoştinţele necesare pentru o lucrare de asemenea importanţă. Nu-ţi ascund că şi eu, silit de cîteva zile să lucrez cît trei, îmi simt forţele descrescînd ; nu mai am poftă de mîncare, nu mai pot dormi. Te pomeneşti că mă îmbolnăvesc. Am s-o duc eu cît voi putea fără să mă plîng de muncă, ştii bine, dar vine in- totdeauna un moment cînd oboseala e mai tare ca noi şi atunci domnul Lerebours, presupunind că aşteaptă pînâ atunci, va_avea temei să ne înlocuiască.

— Ce vrei, se ţine piaza rea de noi! răspunse taica Huguenin oftînd adînc, iar cînd i-a abătut diavolului pe bieţii oameni, trebuie să se lase păgubaşi.

— Nu, tată, piaza rea nu se ţine de nimeni, iar cît despre diavol, o fi el afurisit, dar e sigur că e fricos. N-ai să te laşi păgubaş dacă vrei să mă asculţi. Ne trebuie doi lucrători buni şi toate au să meargă strună.

— Şi de unde să-i iei ? Au să vrea meşterii tîmplari din împrejurimi să ni-i dea pe-ai lor ? Dacă sînt buni, nu prisosesc niciodată; iar dacă sînt proşti, şi-aşa sînt prea

mulţi. Să-i propun unuia din meşterii aceştia să împărţim pe din două ? Mai bine mă retrag cu totul. Ce să-ţi mai dai osteneala dacă trebuie să împărţi cinstea.

— Cinstea lucrării trebuie să-ţi rămînă dumitale, răspunse tînărul tîmplar, care cunoştea bine slăbiciunea tatălui său; nu trebuie să te asociezi cu nimeni. Atîta doar, am să-ţi aduc doi lucrători, şi dintre cei mai buni, garantez eu, las pe mine.

— Dar, încă o dată, de unde ai să-i iei ? întrebă taica Huguenin.

— Am să mă duc să-i angajez la Blois, răspunse Pierre.

Aici, bătrînul încruntă sprîncenele într-un chip ciudat şi faţa lui luă o expresie de mustrare atît de severă, încît Pierre rămase încremenit.

— Aşa, reluă taica Huguenin, după o tăcere aspră, la asta voiai să ajungi. îţi trebuie companioni care au făcut Ocolul Franţei, copii ai Templului, vrăjitori, necredincioşi, pierde-vară de la drumul mare ? Din ce doctrină ai să-i alegi ? fiindcă nu mi-ai făcut cinstea să-mi spui la ce societate diavolească te-ai afiliat, şi nu ştiu încă dacă sînt tatăl unui *lup,* al unui *vulpoi,* al unui *ţap* sau al unui cîine 7[6]

— Fiul dumitale e un om, zise Pierre prinzînd curaj, şi fii sigur, tată, că nimeni nu-i va spune niciodată un cu- vînt batjocoritor ; ştiam eu că ai să te superi cînd am să-ţi vorbesc de angajarea unor companioni ; dar sper că ai să te mai gîndeşti şi că n-o să te împiedice o prejudecată nedreaptă să recurgi la singurul mijloc care ţi-a rămas de-a păstra lucrarea de la castel.

— Nu **zău,** ciudat lucru ! Şi văd **bine** că toată **blîndeţea asta prefăcută** ascundea intenţii rele **împotriva mea.** *Devoranţii* au să intre prin urmare pe fereastră la mine **în** casă ! Fiindcă uşa nici vorbă că le-o închid în nas ! Dumnezeu ştie dacă n-au să mă înjunghie în somn, aşa cum se înjunghie unii pe alţii pe potecile din pădure şi prin cîrciumi.

[6] Numiri diferite pe care societăţile de companioni de diverse meserii şi le dau unele altora. (N. A.)

Vorbind astfel, taica Huguenin ridica glasul şi, fără să se gîndească la mîna lui bolnavă, bătea cu pumnul în masă cît putea de tare.

— Pe cine te-ai supărat ? întrebă intrînd meşterul lăcătuş, vecinul său, atras de zgomot; vrei să răstomi casa, şi nu ţi-e ruşine la vîrsta dumitale să faci atîta gălăgie ?

Ia spune, tinere, dumneata l-ai făcut să se îndîrjească aşa pe tatăl dumitale ? Nu-i frumos asta! Tineretul e un trăgaci care trebuie să asculte de arcul vîrstei mature.

După ce Pierre îi expuse lucrurile lui moş Lacrete, acesta începu să rîdă.

— Ha ! ha ! spuse el întorcîndu-se către cumătrul său, te ştiu eu, vecine, bătrîn nebun ce eşti, cu pica ta împotriva companionilor! Ce naiba ţi-au făcut drăguţii de companioni ? Te-au bătut fiindcă nu voiai să te laşi *descusut ?* Ţi-au pus prăvălia sub interdicţie fiindcă nu ştii să urli ? Ai doar glasul destul de puternic şi pumnul destul de greu ca să le satisfaci cerinţele. Mie zău că mi se pare neghiobie să te împotriveşti aşa obiceiurilor şi, întrucît mă priveşte, îmi pare tare rău că n-am vreo treizeci de ani mai puţin în spate; m-aş înscrie într-o societate de-astea, căci se pare că cei mai tari se ospătează pe socoteala celor mai fricoşi şi că, după aceea, îl cheamă pe diavol într-un cimitir, sau noaptea pe la răscruci. Dracul vine cu cirduri de cîte zece mii de drăcuşori şi trebuie să fie nostim să vezi aşa ceva. Cînd mă gîndesc că de şaizeci de ani şi mai bine aud vorbindu-se de dracu şi că n-am reuşit niciodată să-l întîlnesc ! Ia spune, Pierre, îl cunoşti, tu care ai fost primit companion: spune-mi şi mie niţel, cum arată ?

— E cu putinţă, vecine, zise Pierre rîzînd, să crezi în asemenea bazaconii ?

— Chiar de tot nu cred eu, răspunse lăcătuşul cu blîn- deţe mucalită, dar ceva tot cred, ce mai ! Nu pot uita frica pe care o trăgeam cînd eram copil şi cînd auzeam pe muntele Valmont, unde lucram la fierărie cu tata, ţipetele ciudate şi urletele îngrozitoare numite de unii vînă- toarea de noapte sau sabatul. Mă ascundeam, tremurînd tot, în paiele patului şi tata îmi spunea : „Hai, băiete, dormi ! lupii se-aud, ei urlă în pădure". Dar alţii spuneau : „Sînt companionii dulgheri care primesc în sînul lor un nou frate şi-l pun să semneze un pact cu diavolul; cine rămîne treaz un ceas după miezul nopţii îl vede pe satana trecînd pe cer în chip de echer mare de foc." Zău, atîta de mult credeam asta că, deşi muream de spaimă, muream şi de dorinţa

de a-1 vedea ; dar niciodată nu mă puteam împiedica să adorm mai înainte, căci oboseala era mai tare decît curiozitatea. Dar, ştii una? de cînd mi s-a spus că şi lăcătuşii au o doctrină, încep să cred că toate astea nu sînt chiar vrăjitorie şi-or fi poate bune la ceva.

— Bune la ce ? sări taica Huguenin din ce în ce mai mînios. Mă scoateţi din sărite, zău aşa ! Te pomeneşti că se-apucă la vîrsta lui să studieze *franca masoneria* companionilor !

— Da, la vîrsta mea, aş vrea s-o cunosc, răspunse moş Lacrete, care era încăpăţînat ca un adevărat lăcătuş şi-i plăcea să necăjească oamenii, iar dacă vrei să ştii la ce sînt bune astea, am să-ţi spun că sînt bune fiindcă oamenii se înţeleg, se cunosc, se sprijină unii pe alţii şi-şi vin într-aju- tor, ceea ce nu-i lucru chiar aşa de rău, nici chiar aşa de nebunesc.

— Am să-ţi spun şi eu la ce sînt bune, reluă cu indignare taica Huguenin. Să se înţeleagă împotriva dumt- tale, să-şi facă cunoscut unii altora mijloacele de a-ţi scoate banii din buzunar, să se sprijine unii pe alţii pentru a-ţi dărîma creditul şi, în fine, să se ajute între ei pentru a te ruina pe dumneata.

— Atunci sînt foarte isteţi, continuă vecinul; fiindcă eu nu bag de seamă nimic din toate astea şi totuşi nu e an să nu angajez vreo doi-trei. Cum primesc o comandă mai *groasă* la castel, cum mă duc la oraş să caut un băiat de treabă foarte inteligent, foarte îndemînatic, şi mai ales foarte vesel, căci mie-mi place veselia ! Flăcăii ăştia ştiu totdeauna cîntece frumoase ca să ne bucure urechile şi să ne dea curaj cînd batem ritmic nicovala. Sînt curajoşi ca nişte lei, lucrează mai bine ca noi, ştiu tot felul de istorii, îşi povestesc călătoriile şi-ţi vorbesc de toate ţinuturile. Asta mă întinereşte, îmi dă viaţă! Ei ! ei ! moş Huguenin, părul dumitale a albit mai repede decît al meu din pricină că ţi-ai păstrat făloşenia de meşter vechi şi n-ai vrut niciodată să trăieşti alături de tineret.

— Tineretul trebuie să trăiască alături de tineret, lat cînd bătrînii vor să petreacă împreună cu el, îi batjocoreşte şi-i dispreţuieşte. Cu grozave ciştiguri te-ai ales avînd de-a face cu companionii, aşa-i ? In loc să formezi ucenici cumsecade, care să lucreze pentru dumneata şi să-ţi şi plătească, îţi scoţi cîştigul (halal cîştig !) plătind şi hrănind nişte cogeamite ticăloşi care spun că nu ştii nimic şi care te ruinează.

— Dacă spun că nu ştiu nimic, înseamnă că aşa o fi, iar dacă mă ruinează, înseamnă că vreau eu să mă las ruinat. Şi ce-i, dacă-mi place mie să cheltuiesc pe măsură ce cîştig ? Copii n-am. N-am dreptul să petrec cu copiii ăştia adoptivi, pe care-i iubesc şi care

mă ajută să îngrop plictiseala singurătăţii şi grija anilor ?

— Mi-e milă de dumneata, răspunse taica Huguenin dînd din umeri.

După ce se certară bine, cei doi cumetri băgară de seamă că Pierre, în loc să se bucure că e sprijinit de vecin, se dusese liniştit la culcare. Purtarea aceasta prudentă pe de-o parte, pe de alta siguranţa cu care-1 contrazisese vecinul şi care istovise mînia lui moş Huguenin într-o singură întîlnire, nevoia de a lua o hotărîre, în sfîrşit, îl făcură să reflecteze pe bătrînul tîmplar, iar a doua zi îi spuse fiului său :

— Hai, du-te la oraş şi adu-mi lucrători. Ia pe cine vrei, numai companioni să nu fie.

Pierre înţelesese această autorizaţie contradictorie. Ştia că tatăl său cedează deseori în fapt, fără să cedeze vreodată în vorbe. îşi luă băţul şi plecă la Blois, hotărît să angajeze pe primii companioni pricepuţi pe care-i va găsi şi să-i dea drept ucenici neasociaţi dacă cumva tată-său va fi tot aşa de pornit împotriva societăţilor secrete.

Capitolul VI

In vreme ce Pierre Huguenin mergea pe jos pe potecile înflorite, atît de bine cunoscute de către lucrătorii nomazi care cutreieră Franţa în toate direcţiile, venea în li

nie dreaptă o droşcă greoaie de călătorie, stîrnind valuri de praf pe drumul mare de la Blois la Valengay. Nu era altcineva decît familia Villepreux care se apropia de castel cu o iuţeală impunătoare.

Nu e nevoie să spunem că aprinsul intendent, pradă de opt zile unor emoţii puternice, plecase în ziua aceea pe căluţul lui cenuşiu ca să iasă în întîmpinarea familiei. Era supărat rău de întoarcerea aceasta anunţată mai întîi pentru mijlocul toamnei, iar acum în urmă hotărîtă pentru începutul verii. Nu înţelegea cum de putuse contele, bătrînul lui stăpîn, să-i joace (asta era expresia lui) o asemenea festă. Nimic nu era pregătit cum trebuia ca să-l primească. N-avusese timp: căci i-ar fi trebuit nu mai puţin de şase luni domnului Lerebours ca să facă treaba cum ştia el şi n-avusese decît trei. Aşa încît, mergînd la trap mărunt ca să iasă înaintea stăpînilor, era cuprins de o neagră melancolie. Lăsase hăţurile să joace pe gîtul căluţului, care mergea cu capul plecat, şi cu un aer nu mai puţin abătut... „Vai! îşi spunea domnul Lerebours, capela nu e reparată. Mai e de lucru încă mai mult de jumătate, casa o să fie plină de praf, domnul conte o să tuşească dimineaţa şi asta o să-i strice dispoziţia. Domnişoara o să fie deranjată de zgomotul făcut de lucrători. O să poată măcar să lucreze în cabinetul ei preferat ? Şi cel puţin dacă ar fi reparată blestemata aia de uşă ! Dar nu, nimic, nici picior de lucrător ca s-o pună la loc. S-a potrivit aşa că moş Lacrete e beat de dimineaţă, iar tînărul Huguenin a pornit la drum, Dumnezeu ştie unde, tocmai astăzi! Ah ! ce lucrători nepăsători! Habar n-au de necazurile şi de grijile care rod, zi şi noapte, creierul unui intendent ca mine !“

Era pradă acestor cugetări sfîşietoare cînd galopul altui căluţ, mai rapid şi mai voinic decît al lui, îl trezi din visare. Căluţul cenuşiu ciuli urechile şi necheză de bucurie recunoscînd mirosul unui anume căluţ negru, care era al fiului stăpînului. Fruntea intendentului se mai descreţi puţin la apropierea scumpului său Isidore, slujbaşul de la poduri şi şosele.

—• începusem să mă tem că n-ai primit scrisoarea mea, zise tatăl.

— Am primit-o chiar azi de dimineaţă, răspunse fiul; curierul dumitale m-a găsit la două poşte de aici, pe şoseaua cea nouă ; şi foarte ocupat cu inginerul, care e un ignorant desăvîrşit şi care nu poate face un pas fără mine. I-am cerut două zile de concediu pe care mi le-a acordat foarte greu ; căci, în adevăr, nu ştiu cum o să se descurce fără sfaturile mele. Am insistat; nu puteam să nu-mi fac datoria faţă de familie, şi, mai ales, sînt grozav de nerăbdător să le revăd pe Josephine şi pe Yseult; trebuie să fie tare schimbate ! Josephine e tot drăguţă, îmi închipui! Cît despre Yseult, o să-i pară tare bine că mă vede !

— Băiete, spuse intendentul grăbind trapul calului, am să-ţi fac două obiecţii ; mai întîi, cînd vorbeşti de cele două cucoane, nu trebuie să o numeşti în primul rînd pe veri- şoară ; şi apoi, cînd vorbeşti de nepoata domnului conte, nu trebuie să spui Yseult pur şi simplu, nu trebuie să spui nici măcar domnişoara Yseult: trebuie să spui cel mult domnişoara de Villepreux ; trebuie să spui în general domnişoara.

— Da' de ce ? întrebă slujbaşul de la poduri şi şosele. Nu i-am spus totdeauna aşa fără să se supere nimeni ? Nu ne jucam amîndoi, acum patru ani. de-a baba oarba şi de-a v-aţi as cu rusele a ! Aş vrea s-o văd făcînd-o pe sfînta cu mine ! Ai să vezi c-o să-mi spună Isidore de-a dreptul : prin urmare...

— Prin urmare, fiule, trebuie să stai la locul tău, să-ţi aduci aminte de locul tău, să-ţi aduci aminte că domnişoara nu mai e un copil, şi că, de patru ani de cînd n-ai văzut-o, te-a uitat cu totul, nici vorbă. Mai ales, nu trebuie să uiţi niciodată cine e ea şi cine eşti tu.

Plictisit de observaţiile tatălui său, domnul Isidore dădu din umeri şi începu să fluiere, iar pentru a încheia discuţia, dădu pinteni calului, care o luă la galop, umplu de praf hainele noi ale intendentului şi-l lăsă în curînd în urmă.

N-am reprodus această convorbire decît pentru a arăta cititorului perspicace îngîmfarea şi grosolănia domnului Isidore Lerebours, aspecte proeminente ale caracterului său. Ignorant, invidios, mărginit, gălăgios, violent şi fără măsură, îşi încununa toate aceste frumoase calităţi printr-o vanitate de nesuferit şi prin obiceiul de a se lăuda fără ruşine. Tată-său suferea de necuviinţele lui, dar nu ştia să le pună capăt şi, fiind şi el extrem de vanitos, continua să-l creadă pe Isidore un om plin de merite şi menit să-şi facă drum în viaţă numai pentru motivul că-i era fiu. Zăpăcelile i le atribuia avîntului unui temperament prea aprins şi nu se putea sătura să admire în sine muşchii puternici şi statura greoaie ale acestui Hercule cu părul creţ, cu obrajii stacojii, cu glasul tunător, cu rîsul zgomotos şi brutal.

Isidore sosi la poşta cea mai apropiată de castel cu douăzeci de minute înaintea tatălui său. Aici, familia trebuia să schimbe caii pentru ultima dată. Prima lui grijă fu să ceară o cameră la han şi să-şi desfacă valiza ca să-şi aranjeze toaleta. îmbrăcă o haină de vînătoare cît se poate de ridicolă, deşi o copiase după cea a unui tînăr elegant de familie bună cu care vînase vulpi în pădurile de lingă Valenţay. Dar vestmîntul acesta scurt şi larg devenea grotesc pe o talie îndesată, care şi pornise pe îngrăşat. Cămaşa lui de pînză roz, lanţul de aur garnisit cu brelocuri, funda semeaţă a cravatei, mănuşile albe de piele de căprioară pe

care le crăpaseră degetele roşii şi umflate, totul în el era neplăcut, obraznic şi vulgar.

Asta nu-1 împiedica să fie mulţumit de persoana lui, şi, pentru a-şi lua vînt. se apucă să sărute servitoarea de la han ; apoi îşi bătu calul la grajd, înjură de să se spargă toate geamurile din sat, şi dădu pe gît mai multe sticle de bere, alternate cu pahare de rom, trăncănind lăudăro- şeniile obişnuite faţă de cei fără treabă din partea locului, care-1 ascultau, unii cu admiraţie, alţii cu dispreţ.

In sfîrşit, pe la apusul soarelui, se auziră pocnind pe deal bicele surugiilor ; domnul Lerebours alergă la grajd pentru a porunci să se pună hamuri la caii care trebuiau să ducă familia la lăcaşul boieresc cît mai repede, înainte de venirea nopţii. El însuşi pregăti frîul căluţului ca să fie gata să-şi însoţească stăpînii; şi, cu fruntea asudată, cu inima palpitînd de emoţie, se aflã în pragul hanului în momentul cînd droşca se opri.

— Haideţi iute, caii, strigă cu glas încă sigur bătrînul conta scoţînd capul pe portieră. A ! ai venit, domnule Lerebours ? Am onoarea să te salut. Mă onorezi; nu prea

bine, dar dumneata ? lat-o pe copila mea, încîntat câ te-am revăzut. Fii bun şi spune să ni se aducă repede caii.

Aceasta fu întîmpinarea politicoasă dar scurtă şi plictisită a contelui, la care răspunsurile abia dacă aşteptau întrebările. După ce caii fură înhămaţi, călătorii erau să plece mai departe fără să-i dea cea mai mică atenţie domnului Isidore, care stătea în picioare lîngă tată-său, dacă surugiul n-ar fi întîrziat, cum e obiceiul; atunci un căp- şor brun şi palid, cu o expresie destul de inteligentă, ieşi pe jumătate din trăsură şi primi cu un aer rece şi mirat salutul familiar al slujbaşului de la poduri şi şosele.

— Cine-i băiatul ăsta ? întrebă contele măsurîndu-1 pe Isidore.

— E fiul meu, răspunse intendentul cu un aer umil dar triumfînd in sine.

— A ! a ! Isidore este. Nu te recunoşteam, băiete. Ai crescut mult şi te-ai îngrăşat mult. Nu te felicit. La vîrsta ta se cere să fii mai zvelt. Ai învăţat să citeşti pînă la urmă ?

— O, da, domnule conte, răspunse Isidore, atribuind aprecierea rapidă pe care o făcuse contele asupra fizicului şi moralului său bunăvoinţei ironice pe care i-o cunoştea ; sînt funcţionar, mi-am terminat de mult studiile.

— în cazul acesta, zise contele, ai luat-o înaintea lui Raoul, care nu şi le-a terminat încă.

Vorbind astfel, bătrînul conte îl arăta pe nepotu-său, un tînăr de vreo douăzeci de ani, cam plăpînd şi fără nimic deosebit în înfăţişare, care se cocoţase pe capră, lîngă lacheu, ca să vadă mai bine locurile. Isidore aruncă
o privire spre fostul său tovarăş de copilărie şi se salutară ridicîndu-şi fiecare şapca. Isidore se simţi umilit văzînd că a lui era de doc, pe cînd cea a tânărului viconte era de catifea, şi luă hotărîrea să-şi facă chiar de-a doua zi una asemănătoare, adăugîndu-i şi un ciucure de aur.

— Ei, da unde-i surugiul ? întrebă contele nerăbdător.

— Chemaţi odată surugiul, strigă lacheul.

— E de necrezut cum întîrzie surugiul, vociferă domnul Lerebours, prefăcîndu-se că se agită, ca să facă dovadă de zel.

Intre timp, Isidore trecuse Ia cealaltă portiera, da s-8 privească pe frumoasa marchiză Josephine de Frenays, nepoata contelui de Villepreux. Numai ea fu amabilă faţă de el, şi această primire îi dădu şi mai mare îndrăzneală.

— Domnişoara Yseult nu-şi aduce aminte de mine ? întrebă el, adresîndu-se domnişoarei de Villepreux, după ce schimbase cîteva cuvinte cu Josephine.

Palida Yseult îl privi fix cu un aer imposibil de definit, înclină uşor din cap, şi-şi întoarse ochii pe ghidul de călătorie pe care-1 consulta.

— Am făcut altădată nişte partide grozave de-a prin- selea prin grădină, reluă Isidore cu siguranţa prostiei.

— Dar n-o să mai faceţi, răspunse bătrînul conte, pe un ton glacial, nepoţica mea nu se mai joacă de-a v-aţi ascunselea. Haide, surugiu, mergi ca vîntul, ai cinci franci pentru mînat.

— Din partea unui om atît de inteligent, îşi spuse Isidore încremenit uitîndu-se în urma droştei,' asta-i curată vorbă de pomană. Parcă eu nu ştiu că nepoţica lui nu se mai joacă probabil de-a prinselea ? Ce, îşi închipuie că eu mă mai joc ?

într-o clipită, Lerebours-tatăl se urcă pe căluţ şi o luă pe urma trăsurii. Dacă uneori, în ajunul evenimentelor, era tulburat şi nehotărît, în împrejurările mari îl regăseai totdeauna la înălţimea situaţiei. Porni deci hotărît la galop, ceea ce nu i se mai întîmplase de multă vreme, şi nici căluţului.

— Fuge bine calul din Sologne al tăticului dumitale, spuse rîndaşul aducîndu-i lui Isidore, cu un aer pe jumătate neghiob, şi pe jumătate batjocoritor, căluţul negru.

— Calul meu din Beauce fuge şi mai bine, răspunse Isidore aruncîndu-i un gologan cu un gest de dispreţuit pe care-1 credea dispreţuitor, şi dădu să încalece; dar calul din Beauce avea motivele lui să nu fie prea bine dispus, începu să dea înapoi şi să zvîrle din copite, ceea ce nu mirosea a bine. Cînd Isidore îl brutaliza din nou, trebui să se supună; dar simţind pintenul care-i sfişia coasta, calul din Beauce porni ca o săgeată, cu urechile pe spate şi cu inima plină de dorinţa răzbunării.

— Luaţi seama să nu mai şi cădeţi, strigă rîndaşul săl- tînd în palmă moneda prizărită pe care o primise.

Dus în goană de calul din Beauce, Isidore trecu pe lîngâ droşcă cu bubuit de trăsnet. Caii poştei se speriară şi se aruncară într-o parte, ceea ce îl trezi pe bătrînul conte din visare şi pe domnişoara Yseult din lectură.

— Bădăranul ăsta o să-şi frîngă gîtul, zise domnul de Villepreux cu indiferenţă.

— O să ne răstoarne, răspunse Yseult cu acelaşi sînge rece.

— Nu s-a schimbat în avantajul lui, tînărul, spuse marchiza, pe un ton de bunătate compătimitoare, care o făcu să zîmbească pe Yseult.

Ajungînd la un urcuş mai greu, Isidore îşi frină calul ca să aştepte trăsura. Era bucuros să se arate doamnelor călărind pe animalul acesta puternic care-1 scutura aprig şi cu care voia să se învîrtească pe lîngă portiera domnişoarei Yseult.

„Obrăznicuţa asta a făcut pe grozava cu mine adineaori, îşi spiyiea el; crede că mă poate trata ca pe un copil; e bine să-i arăt că sînt un bărbat, şi acuma, cînd m-a văzut trecînd ca vîntul, trebuie să fi băgat de seamă ce chipeş sînt.“

Trăsura ajunse şi ea la deal şi urcă la pas. Contele, aplecat la portieră, îl întreba ceva pe intendent: era momentul potrivit pentru Isidore să producă efect de partea domnişoarelor, care tocmai îl priveau. Calul din Beauce, tot foarte supărat, sprijinea, fără să vrea, intenţiile stă- pînului rostogolind ochi mînioşi şi luînd un aer fioros. Dar o întîmplare neaşteptată schimbă în mod fatal trufia călăreţului în mînie şi în ruşine. Bătut de el in grajd şi neavînd atunci pe cine să se răzbune, calul din Beauce
0 muşcase pe Sura, o biată iapă bătrînă foarte blîndă şi care acum era înhămată a treia la droşcă. Surei, de îndată ce îl simţi pe calul din Beauce învîrtindu-se pe lîngă ea,
1 se trezi ciuda şi-i dădu un picior la care căluţul voi să răspundă; Isidore încheie cearta lovindu-şi calul tare şi fără rost cu cravaşa. Scos din fire, calul din Beauce se ridică atît de furios în două picioare, încît călăreţul fu silit să-l apuce de coamă ; surugiul, enervat de neatenţia Surei, dădu cu biciul o lovitură care-1 atinse şi pe calul din Beauce; acesta îşi pierdu răbdarea şi, tot sărind şi arun- cîndu-se într-o parte, tot săltînd şi zvîrlind din picioare, îl scoase din şa pe vajnicul Isidore, care dispăru în praf.

— Asta aşteptam, spuse contele cu calmul lui neclintit.

Domnul Lerebours alergă să-l adune de jos pe fiu-său, miloasa Josephine păli, iar trăsura îşi văzu de drum.

— A fost ucis ? îl întrebă contele pe nepotul său care, intorcîndu-se, vedea de sus, de pe capră, jalnica postură a lui Isidore.

— E bine mersi, răspunse tînărul rîzînd.

Lacheul şi surugiul rîseră şi ei, mai ales cînd văzură calul din Beauce scăpat de povară sărind ca un căprior, trecînd pe lîngă ei şi luîndu-şi calea în fuga mare.

— Opriţi, zise contele, şi-o fi scrîntit ceva neghiobul în

cădere.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, se grăbi să strige domnul Lerebours, văzînd trăsura oprită ; domnul conte nu trebuie să întîrzie.

— Ba da, zise contele, e *frînt* probabil, şi a rămas şi pe jos de altminteri; căci după cum fuge calul o să ajungă la grajd înaintea stăpînului. Haideţi, o să vină nepotul meu în trăsură, şi al dumitale o să se suie pe capră.

Isidore, roşu tot, murdar tot, şi foarte tulburat, dar încercînd să rîdă şi să-şi ia un aer degajat, refuză cerîndu-şi scuze ; dar contele insistă cu bruscheţea lui amestecată cu bunătate, care-i caracteriza firea.

Trebui să-i facă pe voie. Raoul de Villepreux urcă în trăsură, iar Isidore se sui pe capră, de unde putu să-şi vadă calul alergînd în depărtare. în vreme ce răspundea cum putea la cuvintele ironic compătimitoare ale lacheului, arunca pe furiş priviri îngrijorate în trăsură. Observă atunci că domnişoara de Villepreux îşi ascundea faţa în batistă. Fusese oare atît de înspăimîntată de căderea lui încît să aibă un atac de nervi ? Ai fi zis că aşa-i, văzînd-o cit e de agitată, ea, pînă atunci atît de ţeapănă şi de calmă. In realitate, fusese cuprinsă de un rîs nebunesc cînd îl văzuse reapărînd şi, aşa cum se întîmplă cu persoanele de obicei grave, avea o veselie spasmodică, imposibil de astîmpărat-Tînărul Raoul, care, deşi cam lenevos şi cu mintea nu prea vioaie, era zeflemist ca toată familia, în

treţinea veselia soră-si printr-un şir de observaţii amuzante asupra felului ridicol în care Isidore căzuse în nas. Vorba înceată şi monotonă a lui Raoul făcea şi mai comice aceste observaţii. Simţitoarea marchiză nu putu rezista, cu toată spaima pe care o avusese la început, şi o cuprinse şi pe ea rîsul ca şi pe vara ei. Contele, văzînd veselia celor trei copii, adăugă şi el cîte ceva la glumele nepotului, cu un calm diabolic ; Isidore n-auzea nimic, dar o vedea rizînd pe Yseult care, răsturnată în fundul trăsurii, n-avea putere să se ascundă. Se simţi atît de amar rănit, încît, din clipa aceea, jură s-o pedepsească, şi o ură neîndurătoare împotriva tinerei copile se aprinse în sufletul lui răzbunător şi josnic.

Capitolul VII

în vremea aceasta, Pierre Huguenin mergea mereu spre Blois, tăind cînd pe la marginea pădurilor de pe coasta dealurilor, cînd printre brazdele mărginite de spicuri înalte. Uneori, se aşeza pe malul pîrîului, ca să-şi spele şi să-şi răcorească picioarele care-i ardeau, sau la umbra vreunui stejar mare, la capătul unei pajişti, ca să-şi ia masa modestă şi singuratică. Era drumeţ bun şi nu se temea nici de căldură, nici de oboseală : dar, cu toate acestea, îi venea greu să-şi scurteze popasurile plăcute, în sinul unei singurătăţi cîmpeneşti şi poetice. De la ultimele lecturi, o lume nouă i se dezvăluise. înţelegea melodia unei păsări, graţia unei ramuri, bogăţia culorii şi frumuseţea liniilor unui peisaj. Era în stare să-şi dea seama de ceea ce simţise pînă atunci în mod nedesluşit, şi noua putere pe care o avea îi aducea suferinţe şi bucurii necunoscute. „La ce-mi slujeşte, îşi spunea el adesea, să nu mai fiu acelaşi cu mintea, dacă situaţia mea nu se poate schimba ? Natura asta frumoasă, din care nu posed nimic, îmi zîmbeşte şi mă îmbată de parc-aş fi unul din prinţii care o asupresc. Nu rîvnesc la gloria de a-mi întinde şi de a-mi însemna domeniile pe faţa ei mutilată ; dar dacâ mă mulţumesc sâ o contemplu liniştit, dacă nu cer altceva decît să-mi desfăt simţurile cu miresmele şi cu armoniile ei, nici măcar asta nu mi-e îngăduit. Muncitor neobosit, trebuie să stropesc cu sudoarea mea, din zori şi pînă în noapte, un pămînt care va înverzi şi va înflori pentru alţi ochi decît ai mei. Dacă pierd un ceas pe zi ca să-mi simt trăind inima şi mintea, voi fi

lipsit de pîine la bătrîneţe ; grija de viitor îmi interzice să mă bucur de prezent. Dacă mă opresc o clipă mai mult la umbră, îmi compromit onoarea legată printr-un contract de cheltuirea neîncetată a forţelor mele, de jertfirea întreagă a vieţii mele intelectuale. Haide, trebuie să pornesc, chiar gîndurile astea sînt greşeli.“

Cugetînd astfel, Pierre se smulgea cu durere de la bucuriile libertăţii ; căci, pentru meseriaş, libertatea e odihna. Altceva nu doreşte, şi acela care simte în cel mai înalt grad nevoia aceasta e deseori cel mai harnic. Cu cît e o natură mai aleasă, cu atît blestemă mai des munca fără răgazuri în care inteligenţa lui n-are nici măcar timpul să-şi mediteze şi să-şi desăvîrşească opera mîi- nilor.

Nu-i trebuiau mai mult de două zile de mers tînă- rului tîmplar ca să ajungă la Blois. Petrecu noaptea la Celles, într-un han de cărăuşi, iar a doua zi, de cum se crăpă de ziuă, porni iar la drum. Lumina dimineţii era încă nesigură şi slabă, cînd văzu venind spre el un bărbat înalt, avînd ca şi el cămaşă şi traistă ; dar după bâţul lung al acestuia, îşi dădu seama că nu face parte din aceeaşi asociaţie, unde se purta băţ scurt şi uşor. îşi întări părerea cînd văzu că omul se opreşte la douăzeci de paşi în faţa lui şi că ia atitudinea ameninţătoare a *topa- jului* *.

— Top gaşcă [7], ce hram ai ? strigă străinul cu voce răsunătoare.

La această interpelare, Pierre, căruia legile societăţii sale îi interziceau topajul, nu răspunse şi continuă să meargă drept înainte spre adversar ; căci, fără îndoială, întîlnirea avea să fie neplăcută pentru unul din ei. Acestea sînt obiceiurile neînduplecate ale companionajului.

Străinul, văzînd că Pierre nu-i primeşte provocarea, trase şi el concluzia că are de-a face cu un duşman, dar trebuia să se ţină de reguli şi-şi continuă interogatoriul conform programului.

— Companion ? ţipa el învîrtind băţul. Cum nu primi nici un răspuns, continuă : ce ramură, ce doctrină ? Şi văzînd că Pierre tace mereu, făcu cîţiva paşi şi, în cîteva clipe, fură unul în faţa celuilalt.

Văzînd forţa atletică şi aerul dominator al străinului, Pierre înţelese că n-ar fi scăpat cu faţa curată, dacă natura nu l-ar fi înzestrat, ca şi pe adversarul lui, cu o statură impunătoare şi cu braţe vînjoase.

*** In fr.** *coterie = grup* **de asociaţi.**

— Va să zică nu eşti muncitor ? îl întrebă străinul, pe un ton dispreţuitor, de îndată ce se priviră în ochi.

— Ba da, răspunse Pierre.

— Atunci, nu eşti companion ? reluă străinul pe un ton şi mai arogant ; cum de îndrăzneşti să porţi băţ ?

— Sînt companion, răspunse Pierre cu mult sînge rece, şi te-aş ruga să nu uiţi asta acum, că o ştii.

— Ce vrei să zici ? ai de gînd să mă insulţi ?

— Nicidecum, dar sînt foarte hotărît să răspund dacă mă provoci.

— Dacă nu ţi-e frică, de ce te sustragi de la topaj ?

— Poate că am motive pentru asta.

— Dar ştii dumneata că nu se răspunde aşa ? Companionii sînt obligaţi să-şi declare reciproc meseria şi societatea. Ce zici, nu vrei să-mi spui cu cine am de-a face, şi trebuie să te silesc s-o faci ?

— Nu mă poţi sili s-o fac, şi-i de ajuns că ai arătat ce ai de gînd, ca să refuz să-ţi fac pe plac.

Străinul mormăi între dinţi : „O să vedem noi“, şi îşi strînse tare băţul în mînă. Dar în momentul cînd să înceapă lupta, se opri şi fruntea i se întunecă, de parcă-1 fulgerase o amintire sinistră.

— Ascultă, îi spuse el, nu-i nevoie să te fereşti atîta, văd că eşti un *gavot.*

— Dacă mă numeşti gavot, răspunse Pierre, sînt şi eu în drept să-ţi spun că te-am recunoscut drept un devorant, şi am de gînd să nu iau epitetul dumitale drept o ocară, aşa după cum nu pretind să te insult dîndu-ţi epitetul care ţi se cuvine.

— Faci fineţuri, reluă străinul, şi văd după cit eşti de prevăzător că eşti un adevărat fiu al lui Solomon *. Ei bine, eu am cinstea de-a face parte din sfînta doctrină a lui Dumnezeu, şi prin urmare sînt mai sus şi mai vechi decît dumneata ; îmi datorezi respect şi vei face act de supunere. Cu condiţia asta, va fi bună pace între noi.

— N-am să fac nici un act de supunere, răspunse Pierre, de-ai fi şi meşterul Jacques[8] în persoană.

— Nu huli, strigă străinul ; în cazul ăsta, nu ţii de nici o societate constituită. N-ai doctrină sau eşti un răzvrătit. un independent, un vulpoi liber, lucru cel mai de dispreţuit.

— Nu sînt nimic din toate astea, răspunse Pierre zîmbind.

— Atunci eşti gavot, gavot, strigă străinul bătind din picior. Ascultă, oricine ai fi, *afiliat, firtat* sau *domn,* n-ai chef să te baţi, şi nici eu ; şi-mi place să cred că nu e laşitate din partea dumitale, cum nu e din a mea. Ştiu că se află printre gavoţi oameni destul de curajoşi, şi că prevederea nu e chiar la toţi o aparenţă de înţelepciune pentru a ascunde lipsa de curaj. Cît despre mine, n-ai să bănuieşti că sînt un laş cînd am să-ţi spun numele meu, şi am să ţi-1 spun, poate că vei fi auzit vorbindu-se de mine în Ocolul Franţei. Sint Jean Sauvage, zis *Spaima Gavoţilor,* din Carcassonne.

— Eşti tăietor de pietre, zise Pierre Huguenin, companion *pasant.* Am auzit vorbindu-se de dumneata ca de un om viteaz şi harnic ; dar lumea îţi reproşează că eşti zurbagiu şi că-ţi place vinul.

— Dacă-mi cunoşti aşa de bine cusururile, reluă Jean Sauvage, trebuie să ştii de întîmplarea mea nenorocită de la Montpellier, cu un tînăr care îndrăznise să-mi vorbească verde.

— Ştiu că l-ai bătut atît de tare încît a rămas schilod şi că, dacă companionii din cele două tabere n-ar fi avut mărinimia să păstreze taina istoriei ăsteia, autorităţile, în lipsa conştiinţei dumitale, te-ar fi făcut să-ţi pară rău de tot.

Devorantul era furios de îndrăzneala cu care-i vorbea Pierre, se îngălbeni de turbare şi ridică din nou băţul. Pierre, apucîndu-1 pe al lui, aştepta cu un curaj rece şi calm explozia acestei mînii.

---

pe Solomon.

Dar deodată tăietorul de pietre lăsă să-i cadă băţul, iar faţa lui luă o expresie nobilă şi dureroasă.

— Să ştii, domnule, că am ispăşit greu un moment de ieşire din minţi, căci sînt poate fire aprinsă şi mă supăr repede, dar nu sînt, să ştii, o brută, un animal crud, cum le place desigur gavoţilor dumitale s-o spună. Mi-am plîns amar greşeala şi am făcut totul ca s-o repar. Dar tînărul pe care l-am schilodit nu mai e în stare să muncească cît o trăi, iar eu n-am destui bani ca să-i hrănesc pe tatăl, pe mama şi pe surorile lui, al căror unic sprijin era. Iată va să zică o familie întreagă nenorocită din cauza mea, iar ajutorul pe care li-1 trimit muncind din toate puterile nu-i de ajuns ca să-i aducă buna stare pe care ar fi trebuit s-o aibă. Căci am şi eu părinţi, şi le dau jumătate din ce cîştig. Iată de ce, deşi muncesc pentru două familii, n-ajung să strîng nimic pentru mine ; şi lumea mă face beţiv şi cheltuitor fără să bănuiască ce eforturi am făcut ca să mă îndrept şi cum am reuşit să-mi înving pornirile rele. Acuma, că-mi cunoşti povestea, n-ai să te mai miri de ce mai am să-ţi spun. Am făcut jură- mînt să nu mai caut ceartă niciodată nimănui şi să fac totul pentru a împiedica noi nenorociri. Totuşi, nu mă pot resemna să trec drept laş, iar onoarea doctrinei mele, cinstea copiilor meşterului Jacques trebuie să treacă înaintea scrupulelor mele. Dumneata mi-ai vorbit cu o îndrăzneală pe care nu vreau s-o pedepsesc şi pe care totuşi n-o pot răbda. Fii bun şi spune-mi, nu cine eşti, de vreme ce pari a avea motive s-o ascunzi, ci mărturiseşte cel

puţin, printr-o simplă declaraţie, *că nu există decît o doctrină,* şi că această doctrină e cea mai veche din toate.

— Dacă nu e decît una, răspunse Pierre zîmbind, e evident că nu există alta mai veche, iar dacă pretinzi să o recunosc pe a dumitale ca cea mai veche din toate, înseamnă să mă obligi să recunosc că nu e singura.

Devorantul fu cît se poate de umilit de această zefle- misire şi mînia i se aprinse toată, din nou.

— Recunosc perfect în asta, spuse el muşcîndu-şi buzele, nesuferita prefăcătorie a asociaţiei dumitale. Fiindcă de înţeles ai înţeles foarte bine propunerea mea şi ai văzut că cunosc existenţa doctrinelor false care-şi iau cu neruşinare acelaşi titlu ca noi. Dar poţi fi sigur că n-o să admitem niciodată asta, şi că gavoţii au să înceteze a se numi companioni ai doctrinei, iar dacă nu, au să se căiască.

— Nu-şi dau numele acesta, răspunse Pierre ; ei se numesc companioni ai *doctrinei libertăţii,* tocmai ca să nu fie confundaţi cu alde voi, devoranţii, care nu sînteţi partizanii nici unei libertăţi, după cum ştie fiecine.

—■ Iar voi, voi sînteţi partizanii libertăţii de a fura numele şi titlul altora. Dar de asta o să trebuiască să vă lăsaţi, totuşi. O să ne războim cu voi pînă în pînzele albe, sau pînă vă veţi supune să vă numiţi *companioni ai libertăţii,* pur şi simplu.

— Iţi mărturisesc că dacă asta ar depinde de mine, răspunse Pierre, nu ne-am certa pentru atîta lucru. Cu- vîntul de libertate e atît de frumos, încît mi-ar părea suficient pentru faima celor care-1 poartă pe steag. Dar nu cred că o să ajungă la o astfel de înţelegere, atîta vreme cît partidul dumitale o s-o ceară cu ocări şi ameninţări. Iată, în ce mă priveşte, poţi fi sigur că nici un companion, din orice doctrină ar fi, n-o să mă oblige niciodată prin asemenea mijloace să proclam vechimea şi superioritatea partidului său asupra vreunui alt partid.

— A ! va să zică nu eşti companion ? Văd că de un ceas mă batjocoreşti şi că n-ai preferinţă pentru nici o culoare. Asta îmi dovedeşte că eşti un independent sau un răzvrătit, poate chiar ai fost dat afară din vreo asociaţie pentru purtări rele. Dacă-i aşa, am să te recunosc şi-am să te demasc în orice loc te-aş afla.

— Toate vorbele dumitale sînt duşmănoase, şi eu rămîn calm cu toate acestea ; frazele dumitale respiră ură şi n-o provoacă pe a mea; mă ameninţi şi nu vezi de la mine decît zimbet; oricine ne-ar vedea astfel, fără să ne cunoască, unul în faţa celuilalt, n-ar fi îndemnat să. te socotească pe dumneata ca cel mai nobil şi cel mai înţelept dintre amîndoi. Nu înţeleg cum de-ţi cauţi reputaţia în cuvinte de ocară şi în acte de violenţă, în loc s-o cauţi în purtări înţelepte şi în sentimente de omenie.

— Ştii să vorbeşti ca din carte, pe cît văd. Ei bine, fie. Nu-mi displac oamenii cultivaţi, şi-am încercat şi eu să scutur povara ignoranţei; mi-am împodobit memoria cu oele mai frumoase dntece ale poeţilor noştri şi, cu toate că nu accept spiritul alor voastre, recunosc talentul cîtorva din autorii voştri de cîntece. Ştiu că, dacă noi avem: *Du-te fără teamă din Bordeaux la Vendâme, Cheia inimilor,* şi atîtea altele, voi aveţi : *MarsUiez de înţeles, Bordelez Prevedere, Bourguignon Statornicie, Nantez gata de bine* etc., care nu sînt lipsite de talent. Dar mi-am dat seama cu durere, mărturisesc, că nu e cu putinţă să fii şi autor şi bun lucrător. Ca să faci versuri trebuie să înveţi o mulţime de lucruri care cer timp şi care te fac prin urmare să-l pierzi. Din cauză că vorbeşti aşa de frumos, mă tem să nu fii un om înglodat în datorii, care şi-a călcat obligaţiile sau şi-a trădat doctrina, un chiulangiu, într-un cuvînt.

— Nu mă sperie teama asta, răspunse Pierre; ne vom întîlni poate în altă parte, şi în relaţii mai cordiale decît pare s-o dovedească purtarea dumitale actuală. Vrei să fii bun acum să mă laşi să plec ? Nu mai pot întîrzia.

— Eşti un om foarte prevăzător, reluă încăpăţînatul tăietor de pietre, dar şi eu sînt, şi n-am de gînd să-mi compromit reputaţia lăsîndu-te să pleci aşa.

— Vrei să-mi spui întrucît o paşnică întîlnire cu un tovarăş de drum ar putea să dăuneze onoarei dumitale ?

— Gavoţii sînt atît de aroganţi cu noi (mai ales cînd nu sîntem de faţă), încît spun totdeauna că au închis pliscul unuia de-ai noştri cînd l-a întîlnit făcînd Ocolul Franţei. Cînd nu pot face dovadă de curaj în public, se laudă cu vitejiile la care n-au avut martori.

— Devoranţii nu se laudă şi ei, uneori ? N-aveţi, în asociaţia voastră, nici impostori, nici fanfaroni? Aveţi mare noroc, în cazul acesta.

— Fără îndoială, sînt peste tot zurbagii şi guri rele. Dar dumneata n-ai a te teme de loc de vorbele mele, de vreme ce-mi cunoşti numele, pe cînd pe-al dumitale nu vrei să mi-1 spui. Cine-mi garantează că eşti sincer ? Cine

o să te împiedice să spui la Blois, unde desigur că te duci : „Am întîlnit pa drum pe Spaima Gavoţilor, din Carcas- sonne, şi l-am batjocorit fără ca el să îndrăznească a-mi răspunde4' ? sau : „Am refuzat topajul unui companion pasant, şi cum el insista, l-am zvirlit în ţărînă“ ? Nu-mi pasă de părerea asociaţilor dumitale, dar nu mă pot lipsi de stima alor mei. Şi ce-ar crede ei despre mine dacă li s-ar povesti asemenea fapte ? N-a căutat lumea să-mi facă rău şi pîn-acum ? Nu s-a spus că, de dnd cu povestea de la Montpellier, de prea mare căinţă mi-a pierit curajul ? Iată de ce, cu toată părerea de rău, sînt obligat, ca să-mi apăr onoarea, să nu vă fac concesii vouă. Uite, s-o încheiem, spune-mi cine eşti.

— Numele meu n-o să-ţi dea nici o garanţie, răspunse Pierre. Nu e ilustru ca al dumitale. Dar dacă tăcerea mea te face să ai bănuieli, consimt să vorbesc, declarîndu-ţi totuşi că nu înţeleg, prin aceasta, să mă supun vreunui ordin din parte-ţi, ci sfatului pe care mi-1 dă raţiunea mea. Mă numesc Pierre Huguenin.

— Ia stai, nu dumneata ai fost poreclit *Prietenul Liniei,* din cauza cunoştinţelor de geometrie pe care le ai ? N-ai fost prim companion la Nîmes ?

— Chiar aşa ? Să ne fi întîlnit oare mai înainte ?

— Nu, dar ai plecat din oraşul acela tocmai cînd am sosit eu, şi am auzit vorbindu-se de dumneata. Eşti un tîm- plar îndemînatic şi, după cum spune lumea, un băiat bun, dar eşti un gavot, dragă, un gavot sadea

— Şi pe dumneata, răspunse Pierre Huguenin, te cu- • nosc acum. Eşti un om de inimă. Mi-au dovedit-o remuş-

cările dumitale după povestea de la Montpellier şi ajutorul pe care-1 trimiţi familiei lui *Hippolyte cel Sincer.* Dar eşti plin de trufie şi de prejudecăţi, şi dacă nu-ţi scuturi lanţurile acestea nenorocite, îţi pregăteşti multe alte regrete.

— Âi rostit un nume care-mi trezeşte multe suferinţe, reluă Sauvage. Dacă era după mine, mi-aş fi lăsat numele de Spaima Gavoţilor. şi l-aş fi luat pe cel care mi-a venit în minte în vremea aceea. Voiam să fiu numit *Inimă Zdrobită.* Dar doctrina n-a

îngăduit; şi bine a făcut, căci ar fi rîs lumea de mine.

— Se prea poate, dar eu te stimez pentru gîndul pe care l-ai avut.

— Dacă n-ai fi de-ai lui *Solomon,* n-ai fi atît de mişcat. Dacă aş fi omorît un vulpoi de-al taicăi Soubise, ţi-ar fi foarte indiferent, dar eu m-aş căi totuşi la fel.

— Ţe-aş considera la fel de vinovat că ai făcut-o, şi te-aş stima tot atît că repari astfel vina.

— Cum aşa ? eşti nemulţumit cumva de gavoţi ?

— Nicidecum. Dar sînt, ca şi dumneata, fiul unui tată mai uman şi mai ilustru decît Solomon sau Jacques.

— Ce vrei să spui ? Există vreo nouă societate care se făleşte cu un întemeietor mai faimos decît ai noştri ?

— Da, există o societate mai mare decît cea a gavoţilor şi a devoranţilor ; e societatea omenească. Există un stăpîn mai ilustru decît toţi cei din Templu şi decît toţi regii Ierusalimului şi ai Tyrului, e Dumnezeu. Există o doctrină mai nobilă, mai adevărată decît toate cele cu iniţieri şi mistere : este doctrina fraternităţii între toţi oamenii.

Jean devorantul rămase încremenit şi-l privi pe Pierre gavotul cu un aer pe jumătate bănuitor, pe jumătate convins. în cele din urmă, se apropie de el şi făcu gestul de a-i întinde mîna ; dar nu se putu hotărî şi o trase îndată înapoi.

— Dumneata eşti un om ciudat, îi spuse el, iar vorbele pe care mi le spui mă cuceresc fără voia mea. Am impresia că ai cugetat mult asupra unor lucruri de care eu n-am avut timp să mă ocup şi care. totuşi, m-au frămîntat ca nişte chemări ale conştiinţei. .Dacă n-ai fi un gavot, cred că aş vrea să te cunosc da-aproape şi să te pun să-mi vorbeşti ceea ce ştii; dar onoarea îmi interzice să leg prietenie* cu dumneata. Bun rămas, bine-ar fi să-ţi deschizi ochii în privinţa ticăloşiilor din doctrina libertăţii şi să vii la noi, singurii care deţinem străvechea şi adevărata *Preasfîntă Doctrină a lui Dumnezeu.* Dacă ai fi luat calea cea bună, aş fi fost bucuros să vorbesc să fii primit, răspunzînd de dumneata şi fiindu-ţi naş. Ţi-am fi dat numele de *Pierre Filozoful.*

Astfel se despărţiră cei doi companioni, plecînd fiecare cu gindul, dar unul mai mult decît celălalt, că acesta deosebiri şi aceste duşmănii ale companionajului înăbuşeau multe deslușiri şi sfărîmau multe simpatii.

Capitolul VIII

Către seară, Pierre Huguenin sosi pe malurile Loarei. La vederea acestui fluviu frumos, care-şi purta molcom apele liniştite printre păşuni, se simţi deodată uşurat parcă de arşiţa apăsătoare a zilei şi merse un timp pe nisipul mărunt, urmînd o potecă tăiată prin răchitişul malului. Apucă să zărească, în depărtare, clopotniţele negre din Blois şi zidurile înalte ale castelului întunecos în care au pierit seniorii de Guise şi de unde a evadat mai tîrziu Maria de Medicis, prizoniera fiului său. Dar degeaba grăbi pasul; îşi dădu în curînd seama că-i va fi peste putinţă să ajungă înaintea furtunii. Cerul era încăTcat de nori grei, a căror culoare plumburie se reflecta în apă. Vîntul înălbea răchitele şi sălciile de pe mal, şi picături mari de ploaie începeau să cadă. Se îndreptă spre un desiş, ca să caute un adăpost; şi, în curînd, văzu printre tufişuri o căsuţă cam sărăcăcioasă, dar bine îngrijită, în care recunoscu, după ramura verde de la uşă, un locaş din cele numite de popor crîşme.

Intră acolo, şi abia trecuse pragul cînd fu primit cu un strigăt de bucurie.

—Villepreux[9], Prietenul Liniei, exclamă stăpînul acestei locuinţi izolate, fii binevenit, băiete.

Mirat că e numit cu numele său de gavot, Pierre, care nu-şi deprinsese încă ochii cu întunericul din cabană, răspunse.

— Aud un glas prietenos, şi totuşi nu ştiu unde mă aflu.

— La tovarăşul tău credincios, la fratele tău intru libertate, răspunse gazda, apropiindu-se de el cu braţele deschise ; la *Vaudois Înţelepciune.*

— La veteranul meu, la prea venerabilul meu prieten ! exclamă Pierre, păşind spre bătrînul companion, şi se îmbrăţişară strîns ; dar îndată Pierre se dădu cu un pas înapoi şi scoase un strigăt de durere : Vaudois înţelepciune, cu un picior de lemn !

— Ce să-i faci, da, spuse bătrînul, iată ce mi s-a întîm- plat cînd am căzut de pe un acoperiş pe caldarîm. A trebuit să-mi las meseria de dulgher, o dată cu piciorul rămas la spital. Dar n-am fost lăsat în plata Domnului. Fraţii noştri dragi s-au cotizat, şi din ce-au strîns ei am putut cumpăra ceva marfă de cîrciumar şi am

[9] Companionii gavoţi adaugă la porecla lor semnificativă numele - ţinutului sau al satului din care se trag. (N. A.)

închiriat baraca asta, unde mă descurc cum pot. Pescarii de pe Loara şi brînzarii de prin sate vin regulat aici să bea un păhărel cînd se întorc acasă, dacă au făcut vînzare bună la Blois, în piaţă. Ei mă numesc *Picior de lemn,* dar vechii noştri prieteni, companionii care stau prin partea locului şi care vin deseori, duminica, să mănînce peşte proaspăt şi să bea vin din deal, sub bolta mea de hamei, îi zic cîrciumii mele *Bolta înţelepciunii.* Sînt zile de sărbătoare pentru mine. Turnîndu-le cu măsură nectarul meu de doi gologani ocaua, le propovăduiesc înţelepciunea, unirea, munca, studiul desenului ; şi ei m-ascultă cu acelaŞi respect ca şi altădată ; cîntăm împreună vechile noastre balade, slava lui Solomon, binefacerile frumoasei doctrine a libertăţii şi ale frumosului Ocol al Franţei, nefericirea părinţilor noştri din captivitate, despărţirea de locul natal, farmecele iubitelor... A ! cîntecele astea nu le mai cînt cu ei. Cupidon şi Picior de lmn nu merg împreună : dar mă bucur încă de iubirile lor şi nu interzic la ospeţele noastre plăcute decît cîntecele de război şi satirele, căci înţelepciunea nu e şchioapă, iar a mea merge tot pe amîndouă picioarele. Vezi că nu sînt chiar aşa de nenorocit.

— Biet prieten, răspunse Pierre, văd cu plăcere că ţi-ai âstrat curajul şi bunătatea. Dar nu mă pot deprinde cu gîndul că piciorul n-o să te mai poarte pe scări şi pe grinzile şarpantei. Pe dumneata, un lucrător atît de bun, atlt de îndemînatic în meserie, atît de folositor tinerilor din breaslă !

— Le mai sînt şi-acum folositor, răspunse Vaudois înţelepciune ; le dau sfaturi şi lecţii.. Rareori încep ei vreo lucrare mai importantă fără să vină să mă consulte. Mii mulţi dintre ei mi-au oferit să-mi plătească pentru un curs de desen, dar li-1 fac gratis. Bine mi-ar sta să nu le fiu recunoscător şi să nu mă port dezinteresat faţă de ei, cînd ei s-au cotizat ca să-mi procure localul ? E destul, e chiar prea mult că-şi plătesc aci consumaţia. De-asta şi sînt foarte mulţumit, foarte mîndru, cînd ii văd pe unii trecînd prin faţa uşii mele şi refuzînd să intre fiindcă n-au bani în buzunar. Se mai întîmplă uneori; atunci îi iau de guler, îi silesc să se aşeze sub hameiul meu, şi, de voie, de nevoie, trebuie să mănînce şi să bea. Drag tineret, cit viitor e în sufletul tinerilor!

— Un viitor de curaj, de stăruinţă, de talent, de muncă, de mizerie şi de durere, spuse Pierre aşezîndu-se pe o bancă şi aruncîndu-şi traista pe masă cu un oftat adînc.

— Ce-aud, exclamă Picior de Lemn. O ! o ! văd că fiul meu, Prietenul Liniei, trădează înţelepciunea. Nu-mi place să văd tinerii melancolici. Ai nevoie să stai cu mine un ceas sau

două, fîrtate Villepreux, aşa că, pentru început, o să îmbucăm ceva împreună.

— Bucuros, orice mi-e de-ajuns, răspunse Pierre văzîn- du-1 că aleargă la bufet.

— Aici nu porunceşti dumneata, domnişorule, răspunse vesel dulgherul. N-ai să-ţi alegi felurile de mîncare, fiindcă nu eşti la birt, ci la bătrînul dumitale prieten, care te pofteşte şi te cinsteşte.

Şi Picior de Lemn începu să alerge, cu o sprinteneală uimitoare, prin toate colţurile casei şi ale grădinii. Scoase din pescăria lui doi lini frumoşi pe care-i puse în tigaie, unde începură să se prăjească fremătînd şi sfîrîind pe foc, în timp ce ploaia bătea ritmic în geamuri iar Loara, răscolită de uragan, mugea afară. Pierre voi să-şi împiedice gazda de la atîta deranj, dar cînd văzu că-i face aşa de mare plăcere să-l sărbătorească, îl ajută să-şi facă meseria de ospătar şi de bucătar.

Erau tocmai să se aşeze la masă cînd se auzi bătînd la uşă.

— Du-te de deschide, te rog, îi spuse Vaudois oaspetelui său şi fă onorurile casei.

Dar era cît pe ce să scape din mînă farfuria fumegîndă pe care o ţinea, cînd îi văzu pe Prietenul Liniei şi pe noul venit aruncîndu-se unul în braţele celuilalt cu mare entuziasm. Călătorul, plin de noroi şi ud pînă la piele, nu era altul decît priceputul lucrător tîmplar Amaury, zis *Nantez Corintianul,* unul din companionii de nădejde ai doctrinei libertăţii, prietenul cel mai drag al lui Pierre Huguenin, şi, pe deasupra, unul din cei mai chipeşi flăcăi din cîţi se pot întîlni în Ocolul Franţei.

— E ziua întîlnirilor, va să zică, exclamă Vaudois, căruia Pierre îi povestise păţania lui cu Spaima Gavoţilor, din Carcassonne. E unul din fraţii noştri, fără îndoială, de vreme cc vă îmbrăţişaţi cu atîta bucurie.

îndată ce bunul Vaudois află că oaspetele lui e prietenul lui Pierre şi ţine de aceeaşi doctrină, aţîţă focul şi-l pofti pe Corintian să se apropie, ba chiar îi împrumută o haină, ca nu cumva să răcească pînă avea să i-o usuce pe-a lui.

în timp ce tînărul se încălzea, căci orice ploaie cu furtună e rece, chiar vara, soarele apărea din nou pe cerul întunecat, norii se risipeau încet spre răsărit, şi curcubeul, răsfrînt în Loara, ridica o punte sublimă între apă şi firmament. în curînd vremea fu atît de limpede, aerul atît de plăcut şi pămîntul atît de vesel după ploaia îmbelşugată, încît fericiţii companioni puseră masa sub frunziş. Cîteva picături de ploaie căzură, ce-i drept, din caliciul florilor umede pe pîinea călătorilor, dar ea le păru şi-aşa bună.

Caprifoliul lui moş Vaudois răspîndea o mireasmă dulce, mierla lui domesticită cînta cu glas melodios în tufişul de-alături, soarele cobora spre orizont, Loara părea de foc, iar peştii din ea o despicau în mii de cercuri scînteietoare. Frumuseţea serii, bucuria de'a fi regăsit doi prieteni atît de buni, însufleţirea pe care un vin, nu prea de soi fără îndoială, dar natural şi nefăcut, i-o strecura în vine, vorbele înţelepte ale lui moş Vaudois, efuziunile plăcute ale lui Amaury, toate contribuiau să ridice pe culmi gîndurile nobile ale lui Pierre Huguenin, sau Villepreux, Prietenul Liniei, cum îl numeau tovarăşii săi.

Dar pe măsură ce se lăsa întunericul în jurul lui, redeveni trist. Nu-şi mai uni glasul cu cel al prietenilor săi pentru a slăvi fericita întîlnire, plăcerile vieţii de drumeţ, faima tîmplăriei, şi toate acele teme frumoase care inspiră companionilor cîntece atît de proaspete şi deseori atît de poetice. Amaury, care îl văzuse adesea căzut pe gînduri, nu se miră, dar Vaudois, care era om din alte vremuri, si care habar n-avea de melancolie, i-o reproşă.

— Tinere, îi spuse el, de ce ţi s-a întunecat fruntea o dată cu orizontul ? Crezi că soarele n-o să mai răsară mîine ? Prietenia n-are decît un ceas putere asupra ta ? Eşti prea deştept şi învăţat ca să-ţi placă veselia celor de seama ta ? Ia spune, de ce oftezi fără voie şi-ţi întorci privirea de la noi ? Ai vreo supărare ? Ne-ai spus că la întoarcerea din călătorie l-ai regăsit pe taică-tău bine sănătos, că vă înţelegeţi amîndoi, că lucrul nu vă lipseşte ; ce mai doreşti atunci ?

— Nu ştiu, răspunse Pierre, n-am a mă plînge de soartă, şi totuşi nu mă simt fericit, aşa cum eram înainte de a pleca de acasă şi cum am fost în primii ani de Ocol al Franţei. De cînd m-am uitat şi prin alte cărţi decît cele care privesc numai meseria mea, m-am simţit frămîntat, cînd de bucurii aprinse, cînd de suferinţe amare. Pot să-mi recunosc meritul că nu m-am lăsat pradă acestor emoţii deşarte, dar le-am simţit adînc şi nu m-am mai vindecat de ele. lyiă gîndesc la prea multe lucruri ca să mă pierd în desfătarea unuia singur. Plăcerile sănătoase ale odihnei şi veselia unei tovărăşii atît de plăcute ca a voastră nu-mi pot fermeca sufletul prea multă vreme; e o greşeală, o boală, un viciu poate. Dar simt mereu în mine o voce care-mi şopteşte: mergi, lucrează, nu te opri, nu te mulţumi cu atîta ; ai totul de învăţat, totul de făcut, totul de cucerit, pentru a-ţi împlini viaţa aşa cum trebuie. Dar îndată ce reiau munca, o tristeţe îngrozitoare, o spaimă ucigătoare pun stăpînire pe mine. Vocea îmi spune : „Ce faci aici ? la ce slujeşte osteneala ta ? spre ce se îndreaptă

străduinţa ta ? crezi că eşti mai priceput ca altul ? nădăj- duieşti să-ţi schimbi soarta sleindu-ţi forţele şi zilele cu munca asta grosolană ? ai un viitor atît de grozav încît să-i sacrifici bucuria prezentului ?" Şi viaţa mi se scurge trecînd de la avînt la silă, ca un vis nedesluşit din care memoria nu reţine nici o frază, şi din. care îţi rămîne numai oboseala. Vai ! dragii mei, lămuriţi-mi ce boală mă roade ; dacă sînt vinovat (şi cred că sînt fiindcă am şi remuşcări), luminaţi-mă şi îndrumaţi-mă pe calea cea bună.

Amaury Corintianul ascultase destăinuirea aceasta cu simpatie întristată, iar Vaudois cu uimire adîncă. Tînărul înţelegea această suferinţă, fără s-o împărtăşească. Mai puţin iniţiat decît Prietenul Liniei în frămîntările cugetării, era totuşi destul de chinuit de gînduri ca să cunoască pricina răului, dar invalidul, filozof prin natura lui, liniştii din bun-simţ, şi mulţumit din deprindere, nu-şi putea explica neliniştea care cuprinde noua generaţie.

— Pesemne că ai pe conştiinţă ceva prea greu, îi răspunse el. sau că înclinarea spre studiu te-a adus la ambiţie. Am cunoscut cîţiva tineri nesăţioşi, care, tot voind să se ridice deasupra stării lor, au rămas mai jos decît ar fi fost dacă erau mai simpli şi mai resemnaţi. Cred, dragă Vil- lepreux, că doreşti bogăţia sau faima nemăsurată. Vrei ca numele tău să întreacă toate numele ilustre din Ocolul Franţei, sau poate tînjeşti după avere, după o casă frumoasă, după pămînt, după un atelier mare. Toate astea îţi pot veni, de vreme ce ai talent, eşti harnic, taică-tău are cheag, şi te-aşteaptă ceva moştenire, după cum singur mărturiseşti. Atîtea avantaje ar trebui să te mulţumească, dar am băgat deseori de seamă un lucru pe care nu-1 pot înţelege : cu cît omul are mai mult, cu atît doreşte mai mult ; cu cît izbîndeşte mai bine, cu atît vrea să se apuce de mai multe ; şi cu cît a răsturnat mai multe piedici, cu atît îşi făureşte altele noi. Poate că-i un har cil Proniei cereşti că-i lipseşte de dorinţi pe cei care n-au nimic de nădăjduit. Mai stoici ca nevoiaşii nu există. Am auzit că întemeietorul acestei morale a fost un sclav. I-am uitat numele, dar trebuie să fi fost un amărît sadea, de vreme ce a avut atîta înţelepciune şi atâta răbdare. Ce mai, e lucru sigur, bogăţia e un rău mare, ştiinţa e o otravă rea, geniul aduce cu frigurile negre. Şi totuşi, ne trebuie toate, şi noi, cu toţii, alergăm după ele.

După ce Vaudois pronunţă această sentinţă, pe care Pierre o ascultă cu tristeţe şi reculegere, Amaury, întrebat din ochi de prietenul său, luă cuvîntul la rîndu-i.

— .Eu, fără supărare, zise el, cred că ambiţia nu e un rău, şi că succesul nu e o crimă. Pentru ce studiem ? Pentru a progresa în ştiinţă ; iar cînd am dobîndit-o puţin, o întrebuinţăm pentru a

face avere. Şi pentru ce căutăm să ne îmbogăţim ? Pentru a ne odihni. înlăturaţi toate dorinţele, toate nevoile acestea, ce mai sîntem ? nişte ignoranţi şi nişte leneşi, şi măcar de-am fi numai atît; căci viaţa grosolană dă naştere la vicii, iar la noi a fi trîndav înseamnă a fi beţiv, desfrînat, violent, fără inimă. Uite, moş Vaudois, dumneata ai ajuns la odihnă. Infirmitatea te lipseşte de muncă, dar stima fraţilor noştri ţi-a restituit ceea ce ţi se datora, ceea ce ai fi dobîndit singur, şi asta-i lucru drept. Te bucuri oarecum de o bunăstare care ţi se cuvine şi pe care o poţi privi ca propria dumitale operă, de vreme ce omul care munceşte şi care are purtări bune are dreptul la o răsplată. Spune-ne cum îţi petreci timpul acum, şi cu ce-ţi ocupi mintea în ceasurile cînd nu eşti năpădit de clienţi ? Citeşti, fiindcă văd cărţi pe un raft. Desenezi planuri de şarpante, fiindcă aci sînt nişte modele frumoase şi desene în tuş. Te consacri poeziei, fiindcă ai adunat cu grijă toate cîntecele vechi ale doctrinei ; le ştii toate pe dinafară, şi uite nişte caiete scrise de mîna dumitale (şi bine scrise, zău aşa) în care ai restituit vechilor autori tot ceea ce memoria proastă sau ignoranţa cîntăreţilor vulgari mutilase şi stricase. Nu te-ai oprit va.să zică în mijlocul vieţii, ca să te supui cu amărăciune fatalităţii care te-a făcut neputincios, singuratic, nefolositor, disperat. Ai încheiat, dimpotrivă, un nou contract cu viitorul • ţi-ai cultivat inteligenţa, ţi-ai îngrijit scrisul şi ţi-ai perfecţionat ortografia, ţi-ai împodobit memoria, ai studiat ştiinţa, morala, şi chiar politica ; fiindcă toate astea le-am constatat la dumneata. In sfîrşit, ai ascultat de o ambiţie ascunsă care-ţi interzicea să accepţi sentinţa nenorocirii şi care nu s-ar fi mulţumit cu plăcerile mesei şi cu cîştigurile micului negoţ. Eşti prin urmare, şi dumneata, un ambiţios, un visător, un nebun, în duda înţelepciunii pe care o ai ? Ia spune, răspunde aid, filozofule !

— Villepreux. prietenul tău, vorbeşte ca din carte, zise Vaudois, oarecum măgulit în sine de laudele care i se adresau sub formă de dilemă ; şi văd că are dreptate ; fiindcă m-aş plictisi crunt în singurătatea mea dacă nu mi-ar plăcea cărţile, cîntecele vechi, noutăţile, almanahurile şi conversaţiile instructive cu călătorii care se opresc sub bolta mea. Dar de ce găsesc atîta plăcere în toate astea ? Să zicem că sînt ambiţios, dar vă daţi seama că nu sînt trist. N-am simţit niciodată suferinţele de care vorbeşte Prietenul Liniei ; n-am fost nenorocit decît o dată în viaţa meş ; cînd mi-am văzut piciorul ieşind din pat, bietul de el, fără mine, şi cînd mi-am spus că braţele şi capul n-au să-mi mai slujească la nimic. Dar au venit prietenii, mi-au dovedit c-o să-mi

mai fie de folos, şi mi-am venit în fire. Totuşi mă frămîntă o părere de rău, o dorinţă; aş vrea să-mi revăd munţii, ţinutul meu Vaud, Elveţia mea, deşi nu mai cunosc pe nimeni aproape acolo. Dar e un vis, oricum, şi oricît sînt de legat de malul Loarei prin recunoştinţă şi prietenie, tot oftez puţintel. Mă uit la norii apusului care se adună acolo în grămezi mari şi albe, aurite, argintate, împurpurate, ca Muntele Blanc. Uite în grădină un pîrîu pe care l-am săpat cu mina mea şi i-am zis Ronul. Colnicul ăsta pe care am sădit trandafiri şi liliac e muntele Jura. Toate astea mă distrează şi mă consolează. îmi vine uneori cîte-o lacrimă în gene, dar după asta fac ceva versuri şi le cînt; şi la urma urmei sînt fericit. Există va să zică două feluri de ambiţii : una care suferă mereu şi nu e mulţumită cu nimic, alta care bucură sufletul şi se mulţumeşte cu puţin. Nu poţi s-o iei pe-a mea, fîrtate Villepreux ?

— Aţi spus amîndoi lucruri foarte adevărate, reluă Pierre Huguenin, şi "totuşi nici unul dintre voi n-a pus degetul pe rană. Eu nu sînt doctor mai bun decît voi. şi inima îmi sîngerează fără să ştiu de unde se scurge sîngele, speranţa şi viaţa. Cu toate astea, jur înaintea lui Dumnezeu şi în faţa voastră că nu doresc nimic peste starea mea, afară doar de cîteva ceasuri mai mult pe săptămînă ca să mă consacru visării şi lecturii. Nici gloria, nici bogăţia nu mă ispitesc, jur încâ o dată şi pe cinstea mea. Credeţi că uşoara lipsă de care mâ plîng e de ajuns ca să mă facă nefericit ? Eu nu cred. Râul are un izvor mai adine. Poate că misterul

acesta se va lămuri cu timpul. Pînă atunci, voi suferi în tăcere, vă făgăduiesc, şi nu voi căuta niciodată să-i descurajez pe ceilalţi.

Capitolul IX

Cînd noaptea se lăsă de tot, Pierre se pregăti să plece la Blois, cu Amaury, care se ducea şi el acolo. Nu voise să tulbure convorbirea filozofică prin preocuparea legată de propriile sale treburi; dar dorea să rămînă cît mai degrabă singur cu prietenul său. Vaudois îi rugă mult pe amîndoi să petreacă noaptea sub acoperişul lui; dar ei arătară că minutele le sînt numărate. Corintianul făgădui că, dacă se opreşte la Blois, cum are intenţia, o să mai vină de multe ori să golească o sticlă de bere sub *Bolta înţelepciunii;* iar Pierre, care avea de gînd să se înapoieze cît mai repede acasă, făgădui să se oprească la întoarcere pentru cîteva clipe ca să stringă mîna, în trecere, bătrînului dulgher. Ploaia inundase în mai multe locuri răchitişul prin care şerpuieşte drumul. Invalidul le arătă unul mai bun şi-i călăuzi chiar el un sfert de poştă, păşind înaintea lor cu deosebită sprinteneală şi îndemînare. După ce-i scoase la drum, îi salută şi le ură noroc.

— Ce mai, le spuse el, am să vă văd iar în curînd, căci veţi rămîne negreşit amîndoi la Blois. Am să vin eu să vă văd dacă nu veniţi voi la mine. Nu mă duc des la oraş, dar se ivesc ocazii... şi cea care se pregăteşte...

— Ce ocazie ? întrebă Prietenul Liniei.

— Lăsaţi, lăsaţi, reluă Vaudois. Aveţi dreptate să nu vorbiţi de asta. Eu nu sînt de meseria voastră, şi nu trebuie să ştiu nimic. Respect discreţia şi nu vreau s-o confund cu neîncrederea faţă de mine, deşi, la urma urmei, între fraţi de doctrină, s-ar putea împărtăşi anumite lucruri... n-are a face, povestea e însă secretă, şi veţi face bine nevorbind de ea pînă nu se dă pe faţă. Aşadar, la revedere... şi marele Solomon să fie cu voi. A răsărit luna ; luaţi-o la dreapta şi apoi la stingă, şi apoi drept înainte pînă la şosea.

Le strînse mîna şi luă îndărăt drumul spre baraca lui. Dar cei doi prieteni îi auziră multă vreme vocea bărbătească depărtîndu-se din ce în ce şi cîntînd apăsat aceste din urmă cuplete ale unui cîntec lung şi naiv pe care-1 compusese singur :

Prin toată Franţa am umblat,
Drumeţ, pe jos păşeam,
In diligenţi nu m-am urcat Căci
ani prea mulţi n-aveam.

Chipeş am fost şi fericit Cu munca şi-o frumoasă :
Doar cu speranţa m-am ales Şi-o inimă voioasă.

Prieteni dragi, am colindat Pe drumuri prăfuite;
Şi în Provenţa am lucrat Cu braţe obosite;
Ci floarea virstei mi-a trecut
Visînd din cărţi ştiinţă ;
Acuma sufletu-mi trudit Se leagănă-n credinţă.

— Vrednic şi de treabă om, spuse Pierre oprindu-se ca să-l mai audă. Amaury, Amaury, nu-i un lucru frumos cîntecul unui om de ispravă ? Vocea aceasta bărbătească şi puternică de umple tot cîmpul, zvîrlind spre toate ecourile rimele sale nemeşteşugite, nu e oare un fel de imn triumfal al conştiinţei ? Uite, am ieşit pe şosea ; trăsura aceea frumoasă care înaintează uşor duce oare cu ea inimi la fel de curate, împrăştie zvon de cîntece la fel de suave ? Nu, nici o voce omenească nu iese din casa asta ambulantă, în care bogatul e însoţit de toate bunătăţile vieţii. Uite un negustor care călătoreşte pe un cal bun şi voinic ; duce cu el o valiză grea, şi paturile pistoalelor lui lucesc la lumina lunii. Totuşi, îl vezi, se teme de noi, ne bănuieşte... Trage calul de frîu şi-o ia pe cealaltă parte a drumului ca să nu treacă pe lîngă noi. Calul îi e încărcat cu aur şi sufletul cu griji ; merge tăcut şi îngrijorat. Biet negustor, n-auzi zvonul vesel de-acolo, din rîpa Loarei ? Iţi vine oare să crezi că acest cîntec care se-aude de departe e cel al unui bătrîn invalid fără familie, fără bani, fără arme şi fără alt sprijin decît un picior de lemn şi inima cîtorva prieteni tot atît de sărmani ca şi el ?

— Mă impresionează ce spui, reluă Amaury, şi, nu ştiu de ce, îmi simt ochii plini de lacrimi ascultînd cîntecul acesta. Cum explici asta, Pierre, tu care explici atîtea lucruri ?

— Dumnezeu e mare, şi omul la fel, răspunse Pierre cu un oftat.

— Ce înţelegi prin asta ? întrebă tovarăşul său.

— Ar fi prea multe de spus, Corintianule dragă, şi cel mai bun lucru e să vorbim de altceva, zise Prietenul Liniei. Trebuie să-mi explici ultimele cuvinte pe care ni le-a spus Vaudois la despărţire. Nu ştiu de ce poveste şi de ce mare secret vorbea.

— Cum, exclamă Amaury, nu ştii ce se petrece la Blois, între devoranţi şi noi ? Credeam că ai primit o scrisoare de convocare şi că răspunzi la apelul fraţilor noştri.

— Mă duc la Blois pentru o treabă personală, pe jumătate încheiată, prietene, dacă speranţa mea nu e deşartă.

Pierre îi vorbi Corintianului de nevoia pe care o avea de doi lucrători buni ca să-l ajute în muncă şi-i împărtăşi dorinţa de a începe cu el angajările. Ii spuse ce frumoasă era lucrarea la care voia să-l asocieze, îi făcu o ofertă avantajoasă şi-l rugă stăruitor să n-o refuze.

— Fără îndoială că ar fi o mare mulţumire pentru inima mea să lucrez cu tine, răspunse Amaury, iar oferta pe care mi-ai făcut-o îmi depăşeşte pretenţiile ; dar vei judeca singur dacă pot să-mi întrebuinţez cum vreau libertatea în acest moment. Află că doctrina noastră, a libertăţii, se va lua la întrecere cu doctrina devoranţilor pentru oraşul Blois.

Deoarece nu toţi cititorii noştri vor înţelege această ciudată revelaţie în măsura în care o putea înţelege Pierre Huguenin, le vom explica în puţine cuvinte despre ce era vorba. Cînd două societăţi rivale şi-au stabilit sediul doctrinei într-un oraş, rareori pot trăi acolo în bună înţelegere. Cea mai mică infracţiune faţă de armistiţiul consimţit duce la conflicte răsunătoare. Cu cel mai neînsemnat motiv, şi uneori fără motiv, este disputată ocuparea exclusivă a oraşului, iar discuţia continuă deseori ani întregi, avînd şi episoade sîngeroase; în cele din urmă, cînd certurile, dezbaterile oratorice şi bătăile n-au dus la nici o încheiere între partide egale în dârzenie, în forţă şi în pretenţii, există un ultim mijloc de a rezolva problema : se ia ca miză oraşul, adică dreptul de a ocupa locurile şi de a exploata lucrările, excluzînd partea care a pierdut. Acum o sută zece ani (faptul e istoric), tăietorii de pietre din ramura Solomon, altfel zişi companionii străini sau *lupii,* au pus în joc oraşul Lyon pentru o sută de ani, împotriva tăietorilor de piatră din ramura lui Jacques Meşterul, zişi companioni pasanţi sau *vîrcolaci.* Aceştia din urmă au pierdut şi, vreme de o sută de ani, pactul a fost respectat cu stricteţe. Nici un companion pasant n-a pus piciorul pe domeniul companionilor străini. Dar în timpurile din urmă, cum termenul tratatului expirase, surghiuniţii se crezură în drept să revină pentru a lua lucrări într-o localitate redevenită liberă. Fiii lui Solomon n-au fost de acord ; ei găseau locul bun şi pretindeau că o sută de ani de stăpînire constituie pentru ei un drept imprescriptibil. Au avut loc parlamentări, nu s-a căzut la înţelegere ; au fost bătăi, autorităţile au intervenit pentru a-i despărţi pe combatanţi. Mai mulţi campioni din ambele partide

făptuiseră asemenea isprăvi, încît au fost trimişi la închisoare, ba chiar la galere. Dar cum legea nu proteja şi nu recunoştea acest fel de organizare a muncii în societăţi masonice, n-a putut încheia conflictul. Procesul a rămas pendinte în faţa tribunalelor secrete ale companionajului şi s-ar putea ca mulţi eroi din cei care fac Ocolul Franţei să-şi sacrifice încă, din cauza lui, sîngele şi libertatea. Să sperăm totuşi că încercările filozofice ale unora din aceşti companioni, spirite luminate şi generoase care au întreprins de curînd marea operă de fuzionare a tuturor doctrinelor rivale, vor învinge prejudecăţile pe care le combat şi vor face să triumfe principiul fraternităţii.

Ne mai rămîne un cuvint de spus in privinţa felului de încercări la care au fost supuse pînă acum aceste dezbateri. Nu se trage la sorţi, ci se face un concurs. De

amindouă părţile se execută o lucrare echivalentă cu ceea ce se numea, în străvechile jurande,[10] *capodopera.* Toată lumea ştie că, în vechea organizare pe confrerii şi corporaţii, nimeni nu putea obţine titlul de meşter dacă nu prezenta o asemenea lucrare pentru a fi apreciată de sindici, juraţi şi gardieni ai datinelor meşteşugăreşti, însărcinaţi să constate capacitatea candidatului. Hoffmann[11] a consacrat una din povestirile sale (cea pe care, pe bună dreptate, ar fi putut-o numi şi el capodopera sa) *meşterului Martin dogarul,* poetizînd această frumoasă perioadă din tinereţea ucenicului, care include prezentarea pentru titlul de meşter, executarea capodoperei, primirea noului meşter etc. Astăzi, cînd titlul de meşter nu mai e un drept cucerit şi disputat, ci un fapt liber şi facultativ, nu se mai vorbeşte în mod public de capodoperă[s] decît în întrecerile companionajului. Cînd e vorba de pus la bătaie un oraş, se stabileşte concursul. Fiecare partid alege, printre membrii săi cei mai pricepuţi, unul sau mai mulţi campioni care lucrează cu zel, pentru a îngenunchea trufia rivalilor, prin confecţionarea unui obiect dificil propus la concurs ; juriul este compus din arbitri aleşi din diferite doctrine, şi uneori dintre meşteri în afara oricărei asociaţii sau dintre companioni retraşi din asociaţie dar vestiţi prin cinstea lor şi, cel mai adesea, dintre artişti. Sentinţa lor este fără apel. Oridtă nemulţumire ar stîmi şi oricîte murmure ascunse, partidul învins în persoana reprezentantului este obligat să părăsească locurile pentru un timp mai mult sau mai puţin lung, conform convenţiilor stabilite înainte de concurs.

Acesta era momentul de criză in care se găseau doctrinele din Blois, în vreme ce se apropiau de oraş Pierre şi Amaury. Stăpînind oraşul Blois numai de cîţiva ani, gavoţii duceau lupte violente pentru a se menţine în el, împotriva altor asociaţii stabilite mai demult aci. Războiul şi izbucnise în mai multe puncte. Dulgherii Drili sau ai taicăi Soubise nu erau mai puţin îndîrjiţi ca tîmplarii devoranţi, împotriva tîmplarilor gavoţi. în faţa atîtor duşmani ameninţători, aceştia din urmă se gindiseră să se apere, cel puţin împotriva violenţei tîmplarilor, prin armistiţiul pe care-1 necesită un concurs, iar în ce priveşte pe dulgheri, sperau să-i ţină în respect printr-o atitudine dîrză şi curajoasă. Fiind unul dintre cei mai buni tîmplari ai gavoţilor, Amaury se pregătea cu mare emoţie, în care

---

[10] Comisii de juraţi funcţionînd în cadrul corporaţiilor medievale.

* Autor des citat de romancierii francezi din prima jumătate a secolului XIX, scriitorul german Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776—1822), autorul *Povestirilor fantastice.*

era şi teamă şi bucurie, să intre în arenă alături de mai mulţi meşteşugari destoinici care se luau la întrecere cu el, împotriva meşteşugarilor de frunte ai devoranţilor.

îi destăinui aceasta prietenului său, nu fără oarecare mîndrie, dar adăugă îndată cu o modestie afectuoasă şi sinceră :

— Mă mir mult, dragă Villepreux, că eu am fost chemat iar tu, pe cît văd, nu ; căci, dacă există un lucrător mai bun decît toţi, şi pentru orice lucrare, acela nu e Corintianul ci Prietenul Liniei.

— Nu primesc această laudă decît ca o iluzie gingaşă şi generoasă a prieteniei tale pentru mine, răspunse Pierre. Dar chiar dacă aş fi atît de nebun încît să cred în meritele pe care mi le atribui, n-aş avea dreptul să mă plîng că am fost uitat. Uitarea aceasta am căutat-o, îţi mărturisesc, şi doar silit aş ieşi din ea. Cînd, după patru ani de pelerinaj, am reluat drumul spre casă, am făcut astfel ca să nu bage de seamă cei care fac Ocolul Franţei că eu mă retrag. Nu mi-am luat rămas bun în mod solemn, am plecat într-o bună dimineaţă, după ce mi-am îndeplinit toate angajamentele şi m-am achitat de toate serviciile primite, prin servicii de acelaşi fel. Nu cred că a putut cineva să-mi reproşeze ceva, şi dacă unii mă acuză de oarecare ciudăţenie, nimeni nu mă poate acuza de nerecunoştinţă. Aveam nevoie ră ies din viaţa aceasta agitată. Aveam nevoie de aerul natal. Tot ce putea să mă reţină, fie şi-o zi, mi se părea o constringere ; şi, de două luni de cînd lucrez lîngă taică-meu, n-am reluat nici o legătură cu foştii mei prieteni.

— Nici măcar cu mine, spuse Amaury, pe un ton de reproş

— Poate că providenţa a făcut să ne întîlnim astăzi, şi am atîta nevoie de a trăi alături de tine, încît cea mai mare bucurie ar fi să te iau cu mine, dacă pot. Dar să scrii celor dragi cînd suferi, nu înseamnă totdeauna uşurare. Dimpotrivă, sînt unele situaţii morale cînd nu îndrăzneşti să-ţi exprimi gîndurile, temîndu-te să nu te descurajezi singur sau să nu-1 descurajezi pe cel ce ţi-e drag. Cum puteam, de altfel, să te fac să înţelegi o stare de melancolie pe care n-o înţeleg nici eu ! Ai fi avut în privinţa mea bănuielile rostite adineaori de Vaudois. O scrisoare nu poate niciodată înlocui efuziunile unei întrevederi.

— Asta-i adevărat, zise Amaury ; dar dacă purtarea ta e firească în această privinţă, tristeţea care ţi-a dictat-o îmi pare din ce în ce mai ciudată. Te-am cunoscut întotdeauna serios, chibzuit, sobru şi fugind de zarvă ; dar te vedeam atît de pornit spre prietenie, încît nu înţeleg sălbăticia ta actuală şi faptul că te-ai îndepărtat oarecum de asociaţie. Ai suferit cumva vreo nedreptate ? Ştii că, în asemenea caz, ai dreptul la o satisfacţie. Aduni consiliul, îţi arăţi nemulţumirile şi şeful asociaţiei se

pronunţă în mod echitabil.

— N-am avut, dimpotrivă, decît să mă laud cu tovarăşii mei, răspunse Pierre. Ii stimez aproape pe toţi cei pe care i-am cunoscut personal şi ţin din inimă la mulţi din aceştia. Cred că doctrina mea e cea mai bine organizată şi cea mai demnă de respect dintre toate, şi de aceea chiar, după oarecare cercetare a datinelor şi a regulamentelor, am îmbrăţişat-o, preferînd-o altora, în care mi s-a părut că văd obiceiuri mai puţin liberale şi o civilizaţie mai puţin înaintată. Poate că mă înşel, dar, dnd m-am înrolat sub steagul alb şi albastru, am făcut-o cu inimă sinceră. Legile noastre interzic topajul şi urletele, iar dacă uzanţa generală ne mai obligă deseori la ciomăgeală, cel puţin spiritul instituţiei noastre pare a interzice provocările fanatice pe care celelalte asociaţii îl proclamă şi-l consfinţesc. Dar dacă ţii neapărat să-ţi destăinuiesc pricinile dezgustului ascuns care a pus stăpînire pe mine, am să-ţi deschid inima toată. N-aş vrea să-ţi răcesc entuziasmul, nici să zdruncin în tine credinţa vie care este mobilul însuşi al vieţii de companion. Trebuie, totuşi, să-ţi mărturisesc cît de mult s-a stins această credinţă din mine.

Vai ! da, focul sacru al spiritului de asociaţie mă părăseşte din cc în ce. Pe măsură ce mă luminez asupra istoriei adevărate a popoarelor, povestea Templului lui Solomon mi se pare o taină copilărească, o alegorie grosolană. Simţul unei soarte comune a tuturor muncitorilor se trezeşte în mine, iar obiceiul acesta barbar de a crea deosebiri, caste, tabere duşmane între noi toţi îmi apare din ce în ce mai sălbatic şi mai dăunător. Cum, adică ! nu-i de ajuns că avem ca duşmani fireşti pe toţi cei care exploatează munca noastră în profitul lor ? Mai trebuie să ne şi sfîşiem unii pe alţii ? Apăsaţi de lăcomia bogaţilor, zvîrliţi de către trufia netoată a nobililor într-o tagmă aşa-zis ticăloasă, condamnaţi prin laşa complicitate a trădătorilor să purtăm veşnic pe braţele noastre chinuite crucea Mântuitorului, ale cărui insigne ei le poartă pe aur şi mătase, nu sintem şi aşa destul de batjocoriţi, destul de nenorociţi ? mai trebuie încă, noi, victimele inegalităţii care ne zvîrle în ultimele rînduri, să căutăm a împămînteni şi printre noi inegalitatea aceasta absurdă şi vinovată ? Noi ne batem joc de pretenţiile nobililor, rîdem de blazoanele şi de livrelele lor, urîm şi dispreţuim genealogia lor, şi ce altceva facem, la rîndu-ne, decât să-i imităm ? Ne certăm pentru intîietate între asociaţii rivale. Ne lăudăm prosteşte cu vechimea originii noastre, iar pe asociaţiile nou formate, care ni se par de neam prost şi nerecunoscut, le năpădim cu cîntece satirice, cu ocări, cu ameninţări şi cu batjocuri. Ne provocăm prin toate

colţurile Franţei pentru dreptul de a purta în mod exclusiv echerul şi compasul, ca şi când n-ar avea toţi oamenii care muncesc cu sudoarea frunţii dreptul de a purta asupra lor însemnele meseriei ce-o au. Culoarea unei panglici, aşezate ceva mai sus sau ceva mai jos, podoabele unui cercel, iată ce probleme grave aţîţă ura şi fac să curgă sângele bieţilor muncitori. Cînd mă gîndesc la astea, îmi vine să rid de milă, sau mai degrabă să plîng de ruşine.

Emoţia îl împiedică pe tînărul reformator să continue protestul lui înflăcărat. Inima îi era plină, dar n-avea destule cuvinte pentru a-şi exprima indignarea generoasă care-1 înăbuşea. Se opri, răsuflînd greu, cu fruntea în- fierbîntată :

— Amaury, Amaury, exclamă el cu glas răguşit, apucîndu-1 de braţ pe tovarăşul său, voiai să ştii din ce pricină sufăr ; uite, ţi-am spus, şi cred ca mă înţelegi. Nu sînt nici nebun, nici cu capul în nori, nici ambiţios, nici trădător, dar iubesc oamenii din starea mea şi sînt nefericit fiindcă ei se urăsc.

Critic nepărtinitor (cititor binevoitor, cum spuneam noi odinioară), fii indulgent pentru traducătorul neputincios care-ţi transmite vorbirea muncitorului. Omul acesta nu vorbeşte aceeaşi limbă ca tine, iar povestitorul care-i serveşte de interpret e silit să denatureze frumuseţea aspră, întorsăturile originale şi bogăţia poetică a textului său, pentru a-ţi comunica gîndurile sale. Il vei acuza poate pe acest intermediar şters că atribuie acestor eroi sentimente sau gînduri pe care nu le pot avea. Reproşului acestuia îi răspunde cu un singur cuvînt : informează-te. Părăseşte înălţimile pe care muza literară stă de-atîta vreme izolată de marea masă a neamului omenesc. Coboară în regiunile de unde se inspiră din belşug poezia comică pentru teatru şi caricatură. Binevoieşte a privi faţa serioasă a poporului care gîndeşte şi e adînc inspirat, pe care tu îl crezi încă necultivat şi grosolan ; ai să găseşti aici, în zilele noastre, nu ionul, ci mai mulţi Pierre Huguenin. Priveşte, priveşte, te implor, şi nu pronunţa asupra lui seninţa nedreaptă care-1 condamnă să vegeteze în ignoranţă şi sălbăticie. Cunoaşte-i defectele şi păcatele, fiindcă are, şi n-am să ţi le ascund ; dar cunoaşte-i şi măreţia şi virtuţile; şi te vei simţi, în apropierea lui, mai sincer şi mai generos decît n-ai fost de multă vreme.

Ceea ce e admirabil în popor este curăţia inimii, sfînta simplitate pe care noi am pierdut-o, vai ! de cînd am dat atîta importanţă formei gîndurilor noastre. în popor, orice formă e nouă, iar adevărul, chiar sub învelişul locurilor comune, îi smulge încă lacrimi de entuziasm şi de convingere. O ! nobilă copilărie a sufletului, izvor de greşeli funeste, de iluzii sublime şi de devotamente eroice, ruşine cui te exploatează ! Dragoste şi binecuvîntare cui te va face să intri in vîrsta matură, pâstrîndu-ţi puritatea şi gonindu-ţi ignoranţa !

Din pricina acestei candori care sălăşluieşte în sufletele necultiVate, vorbirea lui Pierre Huguenin întîlnea puţine piedici In minţile deschise ale celor de seama sa, iar cea a prietenului său, Corintianul, nu se răzvrăti, pornind o discuţie neplăcută. Il ascultă multă vreme în tăcere ; apoi îi spuse stringîndu-i mîna :

— Pierre, Pierre, tu ştii mai multe decît mine despre toate astea, iar eu nu găsesc nimic de răspuns. Mă simt trist alături de tine, şi nu ştiu nici un leac pentru necazul nostru.

Capitolul X

Ar fi de făcut cercetări curioase pentru a descoperi, în trecut, cauzele de duşmănie care au determinat ostilităţile dintre diferitele asociaţii muncitoreşti de care se plângea Pierre Huguenin. Dar un întuneric adînc domneşte aci. Dacă le cunosc, muncitorii le ţin bine ascunse ; şi tare mă tem că nu le cunosc nici ei mai bine ca noi. Ce reprezintă, de pildă, între cele două mai vechi asociaţii, cea a lui Solomon şi cea a meşterului Jacques, zise şi a *gavoţilor* şi a *devoranţilor,* mai zise încă *doctrina* şi *doctrina libertăţii,* acea problemă sîngeroasă şi nesfîrşită a uciderii lui Hiram în şantierele Templului de la Ierusalim, problemă pe care, de altfel, majoritatea companionilor o iau în serios, şi încă în sensul cel mai material ? Fiecare asociaţie aruncă rivalei sale această cruntă acuzaţie ; care mai de care se leapădă de faptă ; la ceremoniile solemne ale ordinului se pun mănuşi, ca semn că miinile sînt curate de crima aceasta ; au loc provocări, ciomăgeli, sugrumări, pentru a răzbuna memoria lui Hiram, conducătorul lucrărilor Templului, înjunghiat şi ascuns sub dărîmături de jumătate dintre lucrătorii săi, cei invidioşi şi cruzi. E aici, fără îndoială, vreun mare fapt istoric sau vreun mare principiu vital din trecutul şi viitorul poemului, ascuns sub o ficţiune care nu e lipsită de poezie. Dar, ca la popoarele din vîrsta copilăriei, mitul este luat întocmai de către muncitori, adevărată seminţie-copil, plină de toate iluziile credule, de toate instinctele nestăpînite, de toate avînturile gingaşe şi curate ale copilăriei. Da, scumpă şi rafinată cititoare, poporul are chipul unui uriaş în leagăn, care începe să simtă revărsîndu-se viaţa din trupul lui puternic şi care se ridică pentru a încerca să umble cu paşi nesiguri pe marginea unei prăpăstii. Cine va cădea în ea, el sau noi ? Coniţă, eoniţă, grăbeşte-te să fii frumoasă şi să-ţi arăţi diamantele. Poate că ele sînt muiate în sîngele lui Hiram şi va trebui într-o zi să le ascunzi sau să le arunci departe de dumneata!

Cîţiva muncitori cultivaţi şi erudiţi (căci există dintre aceştia, nu e faptul cel mai puţin sigur pe care pot să vi-1 atest)[12] au

---

[12] Am scris acestea în 1840. Nu s-au scurs nici doi ani de atunci şi aceste fapte pe care le atestam au devenit evidente şi numeroase. Peste zece ani, lumea se va mira că am fost obligată să susţin bunul-simţ şi cultura spiritului popular in faţa unei categorii de cititori care mă acuza de entuziasm excesiv şi de înclinare spre paradox. *(Nota autoarei la ediţia a doua.)*

[1] Ordin religios şi militar, înfiinţat în 1119 şi activ în timpul cruciadelor, ordinul Templierilor, devenit puternic şi avut, a fost desfiinţat de papă în 1312, la cererea regelui Franţei, Filip cel Frumos, care dorea să-şi apropprieze bogăţiile strînse ; în acest scop, el a arestat şi a ars pe rug pe Jacques de

căutat cu spirit filozofic să ridice vălul acestui mister. Unii atribuie creaţia ordinului lor faptului că a fost distrus ordinul Templierilor şi, după ei, faimosul meşter Jacques, prim-dulgher al lui Solomon, n-ar fi altul decît marele magistru Jacques de Molay, martir jertfit de către un rege lacom şi crud cu numele de Filip [2]. După alţii, ar trebui să ne ridicăm şi mai sus, şi să căutăm la obîrşia acestei uri nestinse pica neamurilor deposedate şi persecutate 'din sudul Franţei, a albigenzilor, sau a locuitorilor de pe malurile gavelor[3] (de aici gavoţi) împotriva călăilor din nord şi a inchizitorilor lui Dominique. Iar noi, noi îi putem crede, dacă presupunem că toate marile răscoale ale ţăranilor din veacul al XlII-lea, ale locuitorilor din ţinutul Vaud, ale protestanţilor şi ale calvi- niştilor, toţi mai mult sau mai puţin propagatori şi continuatori ai doctrinei Evangheliei eterne, care, în diverse epoci, au stropit cu sîngele lor cîmpiile şi drumurile Franţei, n-au fost înăbuşite fără ca multe amintiri amare, multe resentimente dureroase, să rănună vii şi să fie transmise din generaţie în generaţie pînă în vremurile noastre. Cauza e uitată, pierdută sau denaturată în noaptea tradiţiei; dar patima rămîne, nu e nevoie sâ vă duceţi în Corsica pentru a căuta poezia tragică a vendetei; e la uşa dumneavoastră, în casa dumneavoastră. Tăietorul de pietre care v-a ridicat locuinţa este duşmanul neîmpăcat al dulgherului care i-a pus acoperişul; şi a fost de ajuns un cuvînt, un semn, o privire pentru ca sângele lor să curgă pe această piatră- stemă a nobleţei lor, temelie mistică a dreptului lor.

Există două asociaţii a căror întemeiere e străveche[13]; le-am numit mai sus. Din aceste două asociaţii sau dintr-una din ele a ieşit o a treia : cea a *uniunii* sau a *independenţilor,* zişi şi *răzvrătiţi.* Ea a fost creată în 1830, la Bordeaux, de către nişte aspiranţi la titlul de companioni, care s-au revoltat împotriva tovarăşilor lor. La Lyon, la Marsilia, la Nantes, numeroşi răsculaţi din acelaşi ordin s-au alăturat lor şi au dus mai departe uniunea. O a patra este cea a *tcichii Soubise,* care-şi spune şi ea devorantă. Sînt astfel patru asociaţii principale, sau doctrine, care se compun fiecare din mai multe bresle şi de care se leagă numeroase adăugiri mai mult sau mai puţin recente, unele primite cu cordialitate, altele respinse cu îndîrjire de către asociaţiile cu care vor să se unească de bunăvoie sau cu forţa.

Molay, şeful Templierilor.

* Se ştie că *gave* înseamnă torent prin partea Pirineilor. (N. A.)

[13] Vedeţi *Cartea companionajului,* de Agricol Perdiguier, zis *Avignonezul Virtute.* (N. A.)

Ar trebui o carte întreagă pentru a enumera toate asociaţiile, pretenţiile lor, titlurile, statutele, originile, uzanţele şi relaţiile lor reciproce. Cutare asociaţie e înrudită cu alta ; de pildă, copiii taichii Soubise se mîndresc a fi, ca şi cei ai meşterului Jacques, companioni ai doctrinei, dar asta nu-i face să trăiască în mai bună înţelegere unii cu alţii. Cutare altă asociaţie e duşmană de la naştere a alteia. In sinul aceleiaşi doctrine există bresle care se sprijină reciproc, altele care se tolerează, altele care se urăsc de moarte. In general, asociaţiile nou constituite sînt respinse de către orgoliul celor vechi, şi nu-şi cuceresc dreptul de existenţă legală în companionaj decît cu preţul sîngelui.

Fiecare doctrină are codul său ; în unele există două grade, în altele trei sau patru. Situaţia de companion-aspi- rant este bună sau rea după cum asociaţia e stăpînită de un spirit despotic sau liberal. în sfîrşit, toate aceste tabere diverse şi disidente sînt reunite sub o singură denumire, cea de *companioni din Ocolul Franţei.*

Fiecare asociaţie îşi are oraşele ei de doctrină, în care companionii pot rămîne un timp, se pot instrui şi pot munci, beneficiind de sprijinul, de ajutoarele şi de protecţia unui corp de companioni numit cu un termen generic societate, şi ai cărui membri sînt aceiaşi sau se schimbă după interesele sau nevoile lor. Cînd sînt prea numeroşi ca să-şi poată cîştiga existenţa, unii dintre primii veniţi trebuie să cedeze locul ultimilor sosiţi.

Unele oraşe pot fi ocupate de doctrine diferite, altele sînt proprietatea exclusivă a uneia singure, fie după o datină străveche, fie în urma unei tranzacţii, aşa cum s-a întîmplat cu târgul de o sută de ani pentru oraşul Lyon.

Unele reguli sînt comune tuturor doctrinelor şi tuturor corpurilor care le compun şi, în mare, aceste reguli principale sînt nobile şi generoase. Aşa-numitul *emlbauchage,* adică angajarea lucrătorului; apoi *le levage d'acquit,* adică garantarea pentru cinstea sa, raporturile dintre calfă şi meşter : *la conduite,* adică despărţirea frăţească ridicată la rangul de ceremonie ; îngrijirea şi ajutoarele acordate bolnavilor, cinstirea morţilor, celebrarea sărbătorilor legate de numele sfinţilor ocrotitori şi multe alte obiceiuri sînt cam aceleaşi în tot companionajul. Ceea ce diferă sînt formele exterioare, formulele, titlurile, insignele, culorile, cântecele etc.

Lucrătorii din provincie, în majoritatea lor, sînt înrolaţi în companionaj. O mică parte dintre ei nu-i cunoaşte importanţa şi nu-şi propune să-i pătrundă tainele. în satele înapoiate din centrul Franţei, unde meseria este aproape totdeauna ereditară, fiul sau nepotul este în mod firesc ucenicul meşterului. în vieţile acestea dinainte ştiute şi care nu se gândesc la perfecţionarea meseriei, companionajul e inutil şi Ocolul Franţei nu e obişnuit.

Unele bresle au avut doctrine care s-au pierdut; cu alte cuvinte, statutele lor nemaifiind necesare organizării şi securităţii lor au căzut ia desuetudine.[14] Sentimentele şi legăturile politice

---

[14] Au fost cazuri cînd uzanţele unor societăţi proveneau din- tr-un ev mediu prea depărtat ca să mai poată fi respectate. Noii adepţi au protestat în faţa barbariei unor obiceiuri pe care vechii asociaţi voiau fără succes să le păstreze. (N. A.)

* Aventurierii din vechea Sicîlie stăpînită de cartaginezi; termenul e folosit aci cu sensul de „oameni întreprinzători, activi".

sînt de ajuns acestor grupări mai luminate poate, dar poate şi mai puţin unite. La Paris, companionajul tinde să dispară pe zi ce trece, să se piardă în cîmpul vast al muncilor şi al intereselor diverse. Aici, nici o societate n-ar putea monopoliza munca. De altfel, spiritul sceptic al unei civilizaţii mai înaintate a distrus obiceiurile gotice ale companionajului, prea devreme poate, căci o asociaţie frăţească în care să fie cuprinşi toţi cei ce muncesc nu era încă pregătită a lua locui asociaţiilor parţiale. Totuşi, nici aici, duşmăniile de partid nu dispar întotdeauna. Dulgherii, companioni ai libertăţii, locuiesc pe malul stîng al Senei; adversarii lor, dulgherii companioni pasanţi ocupă malul drept. Sînt obligaţi printr-o convenţie să lucreze de partea în care locuiesc a fluviului. Totuşi se iau la bătaie, iar celelalte societăţi nu se tolerează nici ele întotdeauna. Dar, în general, se poate spune că, aici, companionajul cu puterile şi patimele lui se află oarecum pierdut şi absorbit în sînul marii mişcări care conduce spre un drum independent şi temeinic.

Ceea ce păstrează în provincie importanţa companionajului este dorinţa de instruire, ardoarea bătăioasă, spiritul de asociere şi deprinderea cu organizarea pătrunsă în masa tineretului, cara se avîntă în el datorită firii lui întreprinzătoare, dragostei de progres, nevoii de a ieşi din izolare, din ignoranţă şi din mizerie. Aceştia sânt nobilii copii risipiţi ai marii familii muncitoreşti, artiştii boemi ai industriei, mamertinii[2] îndrăzneţi ai Romei primitive. Unii sînt împinşi spre companionaj de despotismul grosolan al familiei care îi asupreşte şi îi exploatează, alţii de lipsa familiei şi a unui capital de început. O situaţie pierdută, o dragoste neîngăduită, un sentiment legitim de mîndrie şi, mai mult ca orice, nevoia de a vedea, de a respira şi de a trăi îi împing înspre companionaj pe cei mai buni dintre tinerii înflăcăraţi. Ocolul Franţei este faza poe'.ică, pelerinajul plin de aventură, cavalerismul rătăcitor al meseriaşului. Cel care nu posedă nici casă, nici avere porneşte pe drumuri să-şi caute o patrie, sub egida unei familii adoptive care nu-1 părăseşte nici în timpul vieţii nici după moarte. Chiar cel care aspiră la o situaţie onorabilă şi sigură în ţinutul său natal vrea să-şi cheltuiască măcar vigoarea anilor tineri şi să cunoască beţia vieţii active. Va trebui să se înapoieze la casa părintească şi să accepte viaţa de muncă sedentară a familiei sale. Cine ştie dacă, în cursul întregii sale existenţe, \a mai găsi un an, un anotimp, o săptămînă de

libertate ! Dar acum trebuie să pună capăt neliniştii nedesluşite care-1 frămîntă ; trebuie să călătorească. Va lua mai tîrzh], la rîndu-i, pila sau ciocanul tatălui său ; dar va avea amintiri şi impresii. Va fi văzut lumea, va putea spune prietenilor şi copiilor săi cît de mare şi de frumoasă e patria ; va fi făcut şi el Ocolul Franţei.

Cred că digresiunea aceasta era necesară pentru înţelegerea povestirii mele. Acum, dragi cititori, şi voi, scumpi companioni, îngăduiţi-mi să alerg după eroii mei, care nu s-au oprit ca mine, pe şoseaua de pe malul Loarei.

Capitolul XI

Sosiră la Blois cînd băteau ceasurile zece la orologiul catedralei. Se odihniseră destul la *Bolta Înţelepciunii* ca să nu se simtă de loc obosiţi după această ultimă etapă, parcursă la lumina stelelor, vorbind în tihnă de unele şi de altele. îşi îndreptară paşii spre *Maica* doctrinei lor.

Prin *Maică* se înţelege hanul unde o asociaţie de companioni locuieşte, ia masa şi-şi ţine întrunirile. Hangiţei
i se spune şi ei Maică; hangiului, chiar dacă nu e însurat,
i se spune tot Maică. Nu rareori aceste cuvinte dau naştere la glume şi se întîmplă ca un foarte de treabă hangiu bătrîn să fie numit taica Maica.

Amaury Corintianul nu mai venise la Blois cam de vreun an. Pierre băgase de seamă că, pe măsură ce se apropiau de oraş, prietenul său îl asculta mai puţin atent. Dar cînd trecură de primele case, fu cu totul impresionat de tulburarea sa.

— Da ce ai ? îl întrebă el, mergi cînd aşa de repede că abia mă pot ţine după tine, cînd aşa de încet că sînt silit să te aştept. Te poticneşti la fiecare pas şi pari fră- mîntat ca şi cînd te-ai teme şi ai şi dori să ajungi la capătul călătoriei.

— Nu mă intreba, dragă Villepreux, răspunse Corintianul, sînt tulburat, nu zic nu ; dar mi-e peste putinţă să-ţi spun cauza. N-am avut niciodată secrete faţă de tine, afară de unul singur pe care am să ţi-1 dezvălui poate odată ; dar nu mi se pare că a sosit timpul.

Pierre nu stărui, iar după dteva clipe ajunseră la Maica. Hanul era pe malul stâng al Loarei, în mahalaua pe care fluviul o desparte de oraş. Era tot curat şi îngrijit ca de obicei şi cei doi prieteni recunoscufă pe slujnică şi pe cîinele casei. Dar hangiul nu le ieşi ca de obicei în întîmpinare, să-i îmbrăţişeze frăţeşte.

— Da unde e prietenul Savinian, întrebă tînărul Amaury, cu glas nesigur. Slujnica îi făcu un semn ca pentru a-i curma vorba, şi-i arătă o fetiţă care-şi făcea rugăciunea la gura sobei şi care, fiind gata de culcare, avea pe cap scufiţa de noapte. Amaury crezu că slujnica nu-1 lasă să tulbure rugăciunea copilului. Se aplecă spre micuţa Ma- nette şi-i atinse uşurel cu buzele buclele mari de păr negru care ieşeau din scufia tighelită. Pierre începea să ghicească secretul Corintianului văzînd cu ce duioşie plină de amărăciune se uită la copil.

— Domnule Villepreux, îi spuse în şoaptă slujnica, trăgîndu-1 deoparte pe Pierre Huguenin, să nu vorbiţi de răposatul stăpîn în faţa fetiţei ; asta o face totdeauna să plîngă, drăguţa de ea. L-am îngropat pe domnul Savinian acum nici cincisprezece zile. Stăpîna e tare necăjită.

Abia spusese cuvintele acestea şi se deschise o uşă pe care intră văduva lui Savinian, cea numită Maica, îmbrăcată în doliu şi avînd pe cap boneta de văduvă. Era o femeie de vreo douăzeci şi opt de ani, frumoasă ca o Fecioară de Rafael, cu trăsături la fel de regulate şi cu aceeaşi expresie de blindeze liniştită şi nobilă. Urmele unei dureri recente şi adinei de pe faţa ei o făceau şi mai impresionantă ; căci în privire i se citea şi sentimentul puterii pe care i-o dădea blîndeţea evanghelică.

Purta în braţe pe celălalt copil al ei, pe jumătate dezbrăcat şi gata adormit, un băieţaş dolofan, bălai ca chihlimbarul şi fraged ca zorile. Nu-1 văzu mai întîi decît pe Pierre Huguenin, asupra căruia cădea lumina lămpii.

— Fiul meu Villepreux, exclamă ea cu un zîmbet afectuos şi melancolic. Fii binevenit şi, ca totdeauna, prea iubit. Vai, nu mai aveţi decît o Maică, tatăl vostru Savinian e în ceruri alături de bunul Dumnezeu.

La auzul acestui glas, Corintianul se întorsese brusc : după ce auzi cuvintele, un strigăt îi ieşi din fundul pieptului.

— Savinian a murit, strigă el, Saviniana e văduvă prin urmare...

Şi căzu pe un scaun.

Auzindu-i vocea şi vorbele, Saviniana [15] îşi pierdu calmul resemnat şi fu cuprinsă de o emoţie atît de puternică îneît, pentru a nu lăsa copilul să cadă, îl puse în braţele lui Pierre Huguenin. Făcu un pas spre Corintian, apoi rămase ruşinată, zăpăcită ; iar Corintianul, care se ridicase pentru a se repezi spre ea, căzu din nou pe scaun şi-şi ascunse faţa în părul fetiţei Manette, care stătea în genunchi între picioarele lui şi care izbucni în plîns, numai cît auzi numele tatălui ei.

Maica îşi regăsi atunci prezenţa de spii^t şi, venind spre el, îi spuse cu demnitate :

— Priveşte durerea copilei acesteia ; a pierdut un tată bun ; iar dumneata, Corintiene, ai pierdut un prieten bun.

— Il vom plîge împreună, zise Amaury, fără a îndrăzni s-o privească, nici să ia mîna pe care i-o întindea ea.

— Nu împreună, răspunse Saviniana plecînd ochii ; dar te stimez prea mult ca să pot crede că nu-1 vei regreta.

In momentul acela se deschise uşa sălii de dindos. Pierre văzu vreo treizeci de companioni pe la mese. îşi luaseră masa atît de liniştiţi incit nici n-ai fi bănuit că se aflau pe-aproape atîţia tineri. De la moartea lui Savinian, mîncau aproape în tăcere, beau puţin, şi rumeni nu ridica glasul. Totuşi, de îndată ce-1 zăriră pe PieiTe Huguenin, nu-şi putură stăpîni exclamaţiile de uimire şi de bucurie. Cîţiva veniră să-l îmbrăţişeze, mulţi se ridicară de pe scaune, şi toţi îl salutară scoţîndu-şi care scufia, care pălăria ; căci şi celor care nu-1 cunoşteau ceilalţi le spuseseră repede că e unul din cei mai buni companioni din Ocolul Franţei, care a fost prim companion la Nîmes şi demnitar la Nantes.

După efuziunile întîlnirii, nu mai puţin cordiale pentru

---

[15] în provinciile din centrul Franţei, uzanţa poporului, care nu întrebuinţează, după cum se ştie, termenul de „doamnă", este- sâ formeze numele soţiei după cel al soţului : Raymonet, Raymoneta ; Sylvain, Sylvaina etc. (N. A.)

Amaury din partea celor care-1 cunoşteau, fură poftiţi să stea la masă, iar Maica, stăpînindu-şi tulburarea cu puterea pe care o dă obiceiul de a munci, începu să-i servească.

Huguenin observă că slujnica ii spune :

— Nu te osteni, stăpînă; culcă liniştită băiatul, îi servesc eu pe tineri.

Observă şi că Saviniana îi răspunde :

— Nu, am să-i servesc eu, culcă copiii.

Apoi îşi sărută fiecare copil şi-i aduse Corintianului cina cu o grabă care trăda o atenţie ascunsă. îl servi şi pe Huguenin cu grija, bunăvoinţa şi curăţenia care făceau din ea perla Maicilor, după vorba tuturor companionilor, dar o preferinţă de neînvins o făcea să treacă mereu pe lîngă scaunul Corintianului. Nu se uita la el, nu-1 atingea cînd se apleca să-l servească, dar îi da dinainte tot ce-i trebuia şi se necăjea în sinea ei văzînd că el se străduieşte dar nu poate să mănânce.

— Dragi şi credincioşi companioni, zise *Lyonez Purtare Frumoasă,* umplîndu-şi paharul, beau în sănătatea lui Villepreux, Prietenul Liniei, şi a lui Nantez Corintianul, fără să le despart numele ; căci inimile lor sînt unite pe viaţă. Sînt fraţi întru Solomon şi prietenia lor aminteşte de cea a poetului nostru Nantez gata să-i facă orice serviciu iubitului său Percheron.

Şi intonă cu voce -bărbătească cele două versuri ale poetului tlmplar :

> ***Cine n-are pe lume prieten Pe***
> ***lume n-are bucurie.***

— Bine spus, dar rău cântat, zise *Bordelez Inimă Iubitoare.*
— Cum rău cîntat, protestă Lyanez Purtare Frumoasă. Vrei să-ţi cînt:

> ***Slavă lui Percheron-capitel***
> ***Ştiinţa să i-o proslăvim... ?***

— Rău, din ce în ce mai rău, reluă Inimă Iubitoare: totdeauna cînţi rău cînd cînţi la timp nepotrivit. Şi o privire spre Maica îl aduse la realitate pe cîntăreţ.
— Lasă-1 să cînte, zise Saviniana cu blîndeţe. Nu-1 necăji pentru atîta lucru. De altfel, cînd e cîntată prietenia...
—■ Cînd începi, nu te mai poţi opri, iar dacă ai luat hotărîrea să nu cînţi în neştire...
— Trebuie s-o ţii, întrerupse Purtare Frumoasă. Aşa e, vă mulţumesc, fraţilor, am greşit. Dar putem bea un pahar în cinstea prietenilor, chiar două...
— Nu mai mult de trei, după ce ţi-ai stins setea, zise *Marsiliez Copil de Geniu;* aşa-i regulamentul. Nu trebuie gălăgie aici. Ce-ar zice devoranţii dacă ar auzi scandal la o Maică în doliu ? de altfel, care dintre voi ar avea inimă s-o supere pe Maica noastră, pe Saviniana, cea frumoasă, cea bună, cea cinstită, cea gospodină, cea liniştită ?
— Pentru ea beau al doilea pahar, exclamă Lyonez Purtare Frumoasă. Dumneata nu ciocneşti, fîrtate, adăugă el văzînd că Amaury întinde paharul tremurînd. Are friguri fîrtatul[16] ?
— Despre asta, tăcere, zise *Morvandez Fără Teamă,* la urechea vecinului său, Purtare Frumoasă. Fîrtatul ăsta a vrut pe timpuri să vorbească cu Maica ; dar ea era femeie prea cinstită ca să-l asculte.
— Cred şi eu, reluă Purtare Frumoasă. Măcar că e un companion chipeş, alb ca o femeie, cu păr frumos auriu, şi cu bărbia ca o piersică, iar pe deasupra voinic şi puternic. Se zice că are talent.
— Dacă nu mai mult, cel puţin tot atît cît Prietenul Liniei, şi

---

[16] Tăietorii de pietre din cele două grupări se interpelează cu numele de *coterie;* toţi companionii din celelalte stări işi spun *pays.* Nu se tutuiesc niciodată cind sînt adunaţi. (N. A.)
Pays a fost tradus prin „flrtat“. (N. Tr.)

cum nu sînt rivali în dragoste aşa nu sînt rivali nici la talent

— Vorbiţi mai încet, zise Copil de Geniu care, stînd lîngă ei, îi auzise; uite că vine demnitarul, şi dacă se vorbeşte cu uşurinţă despre Maica în faţa lui, s-ar putea să iasă rău.

— Nimeni nu vorbeşte cu uşurinţă despre ea, fîrtate dragă, răspunse Fără Teamă.

Demnitarul intră. Recunoscîndu-1 pe *Ramanet Sprijin Bun,* Pierre Huguenin se riHică şi amîndoi se retraseră în altă cameră ca să schimbe saluturile de rigoare; căci erau demnitari amîndoi şi deci pe picior de egalitate.- Totuşi gradul Prietenului Liniei nu mai era decît onorific. Este o cîrmuire care nu durează mai mult de şase luni şi pe care, de altfel, doi companioni n-ar putea s-o exercite în acelaşi timp îmtr-un oraş. Autoritatea de fapt a lui Romanet Sprijin Bun se putea deci întinde, în cadrul reşedinţei sale, asupra lui Pierre Huguenin, ca asupra unui simplu companion.

Cînd se întoarseră în sală, şi cînd demnitarul din Blois îl zări pe Amaury Corintiamul. se făcu palid şi se îmbrăţişară cu emoţie.

— Fii bine venit, îi spuse tînărului demnitarul. Te-am chemat pentru concurs, şi văd cu bucurie că ai acceptai, îţi mulţumesc în numele societăţii. Fîrtaţilor, tînărul acesta e unul din talentele cele mai plăcute pe care le ■cunosc ; veţi putea judeca. Fîrtate Corintian, mai spuse el, adresîndu-se direct lui Amaury şi străduindu-se să pară că nu dă prea mare importanţă întrebării, ştiai că l-am pierdut pe taica Savinian, om atît de bun ?

— Nu ştiam, şi m-am întristat, răspunse Amaury pe un ton. sincer care-1 linişti pe demnitar.

—■ Iar dumneata, fîrtate, reluă Spx'ijin Bun, adresin- du-se lui Pierre Huguenin, cînd te numeşti Prietenul Liniei, eşti un savant prea modest. Dacă am li ştiut de unde să te luăm, te-am fi invitat la concurs ; dar de vreme ce dovedeşti prin prezenţa dumitale că n-ai părăsit sfînta doctrină a libertăţii, te rugăm şi te poftim să concurezi şi dumneata. N-avem mulţi artişti de talia dumitale.

— Vă mulţumesc din inimă, răspunse Huguenin, dar eu n-am venit pentru concurs. Am obligaţii care nu-mi îngăduie să stau aici. Am nevoie de ajutoare, şi vin în numele tatălui meu, care a meşter patron, să angajez aici doi companioni.

— Poate că ai putea să-i angajezi şi să-i trimiţi în locul dumitale meşterului. Cînd e vorba de onoarea doctrinei libertăţii, sînt puţine obligaţii la care să nu poţi şi să nu vrei să renunţi.

— Ale mele sînt de aşa natură, răspunse Pierre, că n-aş putea să mă sustrag. E în joc onoarea tatălui meu şi a mea.

— In cazul acesta, eşti liber, răspunse demnitarul.

Se lăsă tăcerea un moment. La masă erau companioni din cele trei grade : companioni admişi, companioni pregătiţi, companioni iniţiaţi. Mai erau şi mulţi simpli afiliaţi, căci la gavoţi domneşte un principiu adînc de egalitate. Toate gradele iau masa, discută şi votează laolaltă. Iar printre toţi tinerii aceştia, nu era nici unul care să nu fi dorit din răsputeri să ia parte la concurs. Cum alegerea trebuia să se facă printre cei mai pricepuţi, nu sperau prea mulţi să fie chemaţi. Şi nici unul din ei nu putea înţelege că poate exista un motiv destul de puternic pentru a refuza o asemenea onoare. Se uitară unul la altul, miraţi şi chiar puţin scandalizaţi de răspunsul lui Pierre Huguenin. Dar demnitarul, care voia să evite o discuţie de prisos, invită prin atitudinea lui adunarea să nu-şi exprime nemulţumirea.

— Ştiţi, spuse el, că adunarea generală are loc mîine, duminică. Rolarul[17] v-a convocat. Vă rugăm să veniţi cu toţii, dragii mei. Iar dumneata, fîrtate Villepreux, Prietenul Liniei, ne vei putea ajuta cu sfatul dumitale ; va fi şi ăsta un fel de a servi asociaţia. Cît despre lucrătorii pe care îi ceri, o să ne gîndim să ţi-i procurăm.

— Vă atrag atenţia, îi răspunse Huguenirt, coborînd glasul, că am nevoie de lucrători de mîna întîi, căci lucrul pe care trebuie să li-1 încredinţez e foarte gingaş şi cere cunoştinţe destul de întinse.

— O ! o ! zise rolerul rîzînd cu oarecare dispreţ, din aceştia n-ai să găseşti decît după concurs ; căci oricine simte că are talent şi curaj vrea să concureze şi n-ai să poţi să-i alegi pe cei mai buni, căci îi luăm pentru lupta noastră glorioasă.

Cînd se termină masa, companionii se grupară înainte de a se despărţi pentru a vorbi între ei de lucruri care ii interesau personal.

Bordelez Inimă Iubitoare se apropie de Pierre Huguenin şi de Amaury.

— E ciudat, îi spuse el celui dintîi, că nu vrei să iei parte la concurs. Dacă eşti cel mai priceput dintre noi aşa cum pretind mulţi, eşti de condamnat că dezertezi de lîngă drapel în ajunul bătăliei.

— Dacă aş crede această bătălie folositoare pentru interesele şi onoarea societăţii, răspunse Huguenin, mi-aş sacrifica poate

[17] Funcţiunile rolerului *(rouleur* sau *roleur)* consistă în a-i prezenta pe lucrători meşterilor care vor să-i angajeze, şi a confirma angajamentele prin anumite formalităţi. El îi însoţeşte pe cei care pleacă pînă la ieşirea din oraşe, el dă descărcările etc. (N. A.)

interesele şi chiar propria mea onoare.

— Te îndoieşti ? exclamă Inimă Iubitoare. Crezi că devoranţii sînt mai pricepuţi decît noi ? un motiv în plus ca să-ţi arunci în balanţă numele şi talentul.

— Devoranţii au lucrători pricepuţi, dar avem şi noi tot pe atîţia, aşa că n-am nici o părere preconcepută asupra rezultatului concursului. Dar chiar dacă ne-ar fi asigurată izbînda, tot m-aş pronunţa împotriva concursului.

— Părerea dumitale e ciudată, reluă Inimă Iubitoare, şi nu te-aş sfătui s-o spui atît de deschis unor fîrtaţi mai puţin toleranţi decît mine ; ai fi ţinut de rău şi ţi s-ar bănui poate motive nedemne de dumneata.

— Nu te înţeleg, zise Pierre Huguenin.

— Păi... reluă Inimă Iubitoare, orice om care nu doreşte gloria patriei sale e un rău cetăţean, şi orice companion...

— Acuma te înţeleg, întrerupse Prietenul Liniei, dar dacă îţi dovedesc că, orice s-ar. întîmpla, concursul acesta

va fi dăunător societăţii, înseamnă că mă port ca un companion bun.

Cum Pierre Huguenin răspunsese la observaţiile acestea fără să se ferească, vorbele îi fuseseră auzite de cîţiva companioni, care se adunară în jurul lui. Demnitarul văzînd că se măreşte adunarea şi că se agită spiritele, risipi grupul spunîndu-i lui Pierre :

— Fîrtate dragă, nu e ora şi nici locul să vii cu o părere deosebită de cea a asociaţiei. Dacă ai vreo idee bună în privinţa treburilor noastre, ai dreptul şi libertatea s-o expui mîine în faţa adunării; eu te convoc, convins dinainte că, dacă părerea dumitale e bună, o s-o adoptăm, iar dacă e rea, o să-ţi iertăm greşeala.

După această hotărîre înţeleaptă, se despărţiră. O parte din companionii prezenţi locuiau la Maica. Pentru Hugue- nin şi Amaury se pregătise o odăiţă unde-i duse slujnica. Maica se retrăsese înainte de sfîrşitul cinei.

Cînd cai doi prieteni se întinseră în acelaşi pat, după străvechea uzanţă a oamenilor din popor, Huguenin, frînt de oboseală, era gata să adoarmă, dar frămîntarea prietenului său nu-i îngădui.

— Frate, zise tânărul, ţi-am spus că va veni poate o zi cînd ţi-aş putea încredinţa secretul meu. Ei bine, ziua aceasta a venit mai curînd decît prevedeam eu. Sînt îndrăgostit de Saviniana.

— Am băgat de seamă, astă-seară, răspunse Pierre.

— N-am putut, reluă Corintianul, să-mi stăpînesc emoţia cînd am afLat că e liberă, şi o clipă de bucurie nebunească m-o fi trădat. Dar curînd, glasul conştiinţei mi-a reproşat simţămîntul vinovat, căci eram prietenul Lui Savinian. Omul acesta demn de stimă avea pentru mine o deosebită afecţiune. Ştii că-mi spunea Prîslea, sfîn- tul Ion Botezătorul, Rafael; nu era ignorant şi avea expresii şi imagini poetica Ce om de treabă ! Mi-aş fi dat viaţa pentru el şi-aş mai da-o şi-acum ca să-l aduc iar pe lume, căci Saviniana îl iubea, iar el o făcea fericită. Era un om mai preţios şi mai folositor decît mine pe lumea asta.

— Am înţeles tot ce se petrece în sufletul tău, spuse Prietenul Liniei.

— E cu putinţă ?

— Se citeşte uşor în inima celor care-ţi sînt dragi. Ei bine ! acum, ce nădejdi ai ? Saviniana îţi cunoaşte dragostea şi cred că răspunde la ea. Dar eşti tu oare soţul pe care l-ar putea alege ? N-o să te găsească prea tînăr şi sărman ca să fii sprijinul casei sale şi tatăl copiilor ei ?

— Asta îmi spun şi eu şi asta mă şi apasă. Totuşi, sînt muncitor, nu mi-am pierdut timpul făcînd Ocolul Franţei, îmi cunosc meseria. Ştii că n-am înclinări rele şi o iubesc atît de mult încît nu-mi închipui că poate fi nefericită cu mine. Mă crezi nedemn de ea ?

— Dimpotrivă, şi dacă m-ar întreba pe mina, i-aş risipi temerile pe care le-ar putea avea.

— O ! fă asta, prietene, exclamă Corintianul, vorbeş- te-i de mine. încearcă să afli ce crede despre mine.

— Ar fi mai bine să ştiu dinainte pînă unde merge legătura voastră, răspunse Pierre zîmbind. Rolul pe care mi-1 încredinţezi ar fi mai uşor şi pentru ea şi pentru mine.

— Am să-ţi spun tot, răspunse Amaury cu sinceritate. Am petrecut aici aproape un an. N-aveam decît şaptesprezece ani (acum am nouăsprezece). Eram pe-atunci simplu afiliat, şi am urcat la gradul de companion după o şedere scurtă, ceea ce le-a dat, lui Savinian şi soţiei sale, o părere bună despre mine. Lucram la prefectură, care era în reparaţie. Le ştii toate astea de vreme ce tu mi-ai făcut afilierea cînd am sosit, iar după şase luni ai plecat. Am în minte toate datele acestea, căci în ziua plecării tale la Chartres mi-am dat seama de dragostea mea pentru Saviniana. îmi amintesc ce frumos te-am petrecut noi pe şosea. Ne luasem beţele cu panglici şi te urmam pe două rinduri, oprin- du-ne la fiece pas ca să ben în sănătatea ta.

Rolerul îţi ducea băţul şi traista pe umăr. Eu intonam cîntecele plecării, la care răspundeau în cor toţi fraţii noştri. Solemnitatea acestei ceremonii, care face atîta cinste celui ce-i e sortită şi al cărei erou mă mândream că eşti tu, mi-a dat înflăcărare şi curaj. Te-am îmbrăţişat fără să mă emoţionez şi m-am întors în oraş cu însoţitorii, tot cîntînd şi negîndindu-mă la izolarea în care aveam să mă aflu, departe de prietenul care mă instruise şi mă ocrotise. Cred că eram puţin cam făcut din pricina numeroaselor noastre pahare cu care nu eram deprins şi cu care tare mă tem că n-am să mă deprind niciodată. Cînd s-au risipit aburii vinului şi cînd m-am pomenit fără tine la Maica, sub tăblia plitei, în vreme ce fraţii noştri continuau să chefuiască în jurul mesei, m-a cuprins o jale adîncă. M-am împotrivit multă vreme tristeţii, dar ea a fost mai tare şi am izbucnit în plîns. Maica se afla atunci lîngă mine, fiindcă pregătea cina companionilor. S-a înduioşat cînd m-a văzut plîngînd şi, strîngîndu-mi capul în mîini aşa cum îşi mîngîie copiii, mi-a spus : „Bietul băiat! Tu, Nan- tez, ai inima cea mai bună. Cînd ceilalţi pierd un prieten, nu ştiu altceva decît să cînte şi să

bea pînă le piere glasul şi nu se mai pot ţine pe picioare. Tu, tu ai o inimă de femeie, şi caa pe care-o vei alege într-o zi va fi iubită cum se cuvine. Pînă atunci, fii curajos, copile dragă, doar n-ai rămas singur pe lume. Toţi companionii te iubesc, fiindcă eşti un băiat de ispravă şi un lucrător bun. Tatăl tău, Savinian, spune că ar vrea să aibă un fiu ca tine. Cît despre mine, sînt mama ta, auzi tu ? nu numai aşa cum sînt pentru toţi companionii, ci ca aceea care te-a adus pe lume. Să-mi destăinuieşti mie toate greutăţile, să-mi spui toate necazurile, şi-am să încerc să te ajut şi să te mîngîi".

Vorbind astfel, femeâa asta inimoasă m-a sărutat pe cap şi am simţit o lacrimă din ochii ei negri, frumoşi, că- zîndu-mi pe frunte. De-aş trăi cît Jidovul rătăcitor, şi tot n-am să uit niciodată asta. Am simţit că mi se topeşte inima de dragoste pentru ea şi, îţi mărturisesc, nu m-am mai gîndit aproape de loc la tine tot restul zilei. Mă uitam mereu la Saviniana. Mă ţineam de ea pas cu pas. Mi-a îngăduit s-o ajut la treburile casei şi dragul de Savinian spunea privind cum trebăluiesc : „Ce îndatoritor e băiatul ăsta, ce copil bun, ce inimă are!" Savinian nu bănuia că, din ziua aceea, eram rivalul său, eram îndrăgostit de soţia lui.

N-a bănuit niciodată, şi, cu cît eram mai îndrăgostit, cu atît mai mare încredere avea în mine. El, care avea vreo cincizeci de ani, nu-şi putea desigur închipui că un copil ca mine se uită la Saviniana cu alţi ochi decît cei ai unui fiu. Dar uita că Saviniana ar fi putut să-i fie fiică, pe cînd mie n-ar fi putut să-mi fie mamă. Mama aceasta scumpă şi-a dat seama de starea inimii mele. Eu n-am îndrăznit niciodată să i-o spun ; simţeam că ar fi fosi lucru vinovat, de vreme ce Savinian era aşa de bun cu mine. Şi-apoi ştiam cît e de cinstită ; nici un companion, fie el dintre cei mai îndrăzneţi, nu s-ar fi încumetat, chiar băut fiind, să fie necuviincios faţă de ea. Dar nu aveam nevoie să vorbesc, îi spuneau ochii mei, fără voia mea. iubirea pentru ea. Cum terminam ziua de lucru, alergam la Maica, şi soseam totdeauna primul. Ţineam la copiii ei şi-i îngrijeam ca o doică. In vremea aceea. îşi înţărca băiatul. S-a îmbolnăvit şi ţipetele lui o împiedicau să doarmă. Nu voia să-l dea în grija slujnicii, fiindcă Fan- chon are somnul greu şi nu l-ar fi îngrijit cum trebuie, oricîtă bunăvoinţă ar fi avut. Mi-a îngăduit să iau copilul în pat la mine, noaptea. Nu puteam închide ochii, dar eram fericit să-l legăn şi să-l plimb în braţe în jurul camerei, cîntîndu-i cîntecul cu găina care ouă un ou de argint pentru copilaşii drăgălaşi. Asta a

durat două luni. Maica se vindecase, iar micuţul se deprinsese să doarmă liniştit cu mine. Cînd a vrut să-l ia înapoi, n-a vrut el să mai plece. Cred că nu există legătură mai duioasă decît cea a unei femei cu persoana care-i iubeşte copilul şi pe care copilul o iubeşte. Eram ca fratele cu sora, Saviniana şi cu mne. Cînd îmi vorbea, cînd mă privea, era în glasul şi în ochii ei dulceaţa paradisului, şi mie nu-mi mai păsa de nimic, deşi lîngă noi era cineva care ar fi putut să ne facă multă amărăciune, lui Savinian şi mie. Romanei, adică, Romanet Sprijin Bun, astăzi demnitar. Ce inimă bună, ce companion de treabă, măcar că o iubea pe Saviniana cum o iubesc eu, şi tare mă tem că o s-o iubească toată viaţa. In vremea aceea Savinian avea greutăţi. I se făcea credit, dar n-avea bani, şi era obligat să plătească în fiecare an o parte din ce împrumutase pe cuvînt cînd îşi cumpărase prăvălia. Şi cum nu cîştiga mult (era prea cinstit pentru aşa ceva), vedea cu groază cum se apropia momentul în care va fi silit să cedeze altuia hanul. Ce bucuros l-aş fi ajutat dacă aş fi avut ceva ! Dar nu aveam decît haina de pe mine ; iar cîştigul zilnic abia îmi ajungea să mă achit faţă de Savinian, care îmi dăduse gratis la început hrana şi locuinţa. Romanet Sprijin Bun era într-o situaţie mai fericită. El era bogat. Primise o moştenire de mai multe mii de scuzi. A vîndut pămîntul şi i-a dat banii lui Savinian, nevrînd să primească nici poliţe, nici dobîndă, şi spunîndu-i că o să-i restituie peste zece ani dacă nu poate mai curînd. A făcut asta din prietenie pentru Savinian, nu zic nu, dar fără să se ştirbească ceva din bunătatea inimii lui, se poate uşor ghici că Saviniana atîma greu în plăcerea cu care făcuse această faptă bună. Dar faptul c-o făcuse îl făcea pe bietul tînăr şi mai timid faţă de ea decît mine, şi, ca şi mine, i s-ar fi părut o crimă să calce obligaţiile de prietenie faţă de soţul ei. O iubeam aşadar amîndoi, şi ea se purta cu amândoi ca şi cum am fi fost prietenii ei cei mai buni.

Dar Romanet, stingherit de modestia pricinuită de binefacerea sa, şi locuind în oraş, o vedea mai puţin des decît mine. în sfîrşit, dintr-o cauză sau alta, Maica mă prefera vădit pe mine. îl venera pe Sprijin Bun ca pe un înger, dar pe mine mă răsfăţa ca pe un copil; şi nu existau pe lume patru făpturi mai unite şi mai fericite decît Savinian, soţia lui, Sprijin Bun şi cu mine.

Dar a venit timpul cînd a trebuit să plec. Lucrările de la prefectură se terminaseră, iar companionii cîţi se aflau strînşi la

Blois puteau să ducă lipsă de lucru. Au sosit alţi companioni tineri; trebuiau să le facă loc cei de gradul lor veniţi mai demult. Eu eram printre aceştia. S-a hotărît că ni se va face însoţirea şi că vom fi îndreptaţi spre Poitiers.

Atunci abia mi-am dat seama de adîncimea sentimentului meu. Eram ca nebun, iar durerea mea i-a spus Savi- nianei mai mult decît aş fi vrut eu să-i spun. Ea mi-a dat puterea să mă supun doctrinei, vorbindu-mi de onoarea ei şi de a mea, iar în cursul acestui îndemn, am schimbat vorbe pe care n-am putut să le mai luăm înapoi după ce le rostisem. în sfîrşit am plecat cu inima zdrobită, şi niciodată n-am putut să iubesc sau să privesc măcar altă femeie decît pe Saviniana. Şi astăzi sînt tot atît de neprihănit ca şi în ziua cînd ai plecat tu din Blois şi cînd Saviniana m-a sărutat pe frunte la gura sobei.

înduioşat de relatarea acestei pasiuni naive şi virtuoase, Pierre îi făgădui prietenului său să-i ocrotească dragostea, şi se lega să nu plece din Blois înainte de a h descoperit intenţiile Savinianei şi de a fi lămurit tainele viitorului care-1 aştepta pe Corintian.

Capitolul XII

Ziua următoare, o duminică bineînţeles, toţi companionii şi afiliaţii doctrinei libertăţii din Blois o întrebuinţară dezbătînd chestiunea concursului. încăperea consacrată adunărilor fiind predată zidarilor pentru reparaţii urgente, întrunirea avu loc în ziua aceea în şura Savinianei. Membrii asociaţiei se aşezară toţi cum putură, pe snopii de paie. Demnitarul avea un scaun cu o masă de scris în faţă, în jurul căreia şedeau secretarii şi veteranii. Pierre ar fi dorit să-şi termine treburile şi să place chiar în dimineaţa aceea. Dar, pe lingă faptul că rolerul avusese dreptate şi că nu putea găsi nici un singur lucrător bun care să nu fie interesat de concurs, considera ca o datorie să răspundă la apelul care îl convoca. După ce a fost propus obiectul de concurs şi cînd urma să se procedeze la alegerea concurenţilor, ceru cuvîntul, ca să poată pleca după aceea. I se acordă cuvîntul, şi, cu toată frămîntarea stîrnită de problema principală, lumea se pregăti să-l asculte cu atenţie. Plecare era curios să vadă ce poate obiecta un companion stimat de toţi împotriva unui lucru atît de glorios şi atît de sfînt ca lupta

contra devoranţilor. Pierre începu să vorbească. Arătă mai întîi că izbînda e totdeauna nesigură; că juriul cel mai integru şi cel mai bine compus se poate înşela, că, în materie de artă, nu există sentinţe da necontestat; că publicul însuşi e deseori amăgit de oarecare tendinţă spre prost-gust, şi că niciodată biruinţa unui artist nu e acceptată de către rivalii săi; că, aşa stînd lucrurile, onoarea pe care societatea voia s-o lege de concurs şi gloria pe care spera s-o dobîn- dească prin el nu erau decît iluzii şi dezamăgire.

Mai vorbi şi de cheltuielile care urmau să se facă pentru concursul acesta. Un număr de concurenţi aveau să fie

lipsiţi de lucru. Trebuiau sa fie întreţinuţi o bucată de vreme şi apoi indemnizaţi din fondul comun. Trebuiau de asemenea să fie hrăniţi şi plătiţi, în cursul celor cinci sau şase luni cît avea să dureze confecţionarea capodoperei, paznicii hotărîţi ca să-i ţină închişi pe concurenţi. Asemenea cheltuieli aveau să înglodeze cu siguranţă societatea în datorii pe mai mulţi ani. Pierre îşi susţinu afirmaţiile cu cifre. Dar fu întrerupt de murmure. Se aflau acolo trufaşi gata să le sară ţandăra, care nu admiteau să fie tratată cu uşurinţă priceperea lor ştiinţifică şi artistică. Cum se întîmplă în orice adunare, oricare i-ar fi compoziţia şi ţelul, exaltaţii şi vanitoşii erau cu gura cea mai mare şi reuşeau să-i convingă pe toţi că singurul lucru important e să fie ei admiraţi şi să li se dea ocazia de a repurta succese. Cînd Pierre Huguenin le spunea:

— La ce-i va fi de folos societăţii că o jumătate de duzină din membrii săi au petrecut o jumătate de an lucrînd la un fleac costisitor, la o lucrare menită să perpetueze amintirea nebuniei şi vanităţii noastre ?

Ei îi răspundeau:

— Şi ce-ţi pasă dumitale dacă societatea vrea să-şi ia asupră-şi această cheltuială ? Dacă nu vrei să iei parte la ea, mulţumeşta-i asociaţiei[18]; eşti liber, ţi-ai încheiat Ocolul Franţei.

Iar Pierre se străduia din greu să-i facă să înţeleagă că, dac-ar fi fost bogat, ar fi preferat să-şi ia asupră-şi toată cheltuiala decît să lasa societatea să se ruineze, să se îndatoreze pe douăzeci de ani poate.

— Societatea îşi va impune toate privaţiunile, dacă e nevoie^ răspundeau ei, onoarea e mai preţioasă decît averea. Lasă-ne să doborîm trufia devoranţilor, să le dovedim că numai noi ne pricepem la meserie, să-i silim să ne cedeze locul, şi-ai să vezi, după asta, că nimeni n-o să se plîngă.

— Nu voi aveţi să vă plîngeţi, îi răspunse Pierre Huguenin la aceasta unuia dintre cei mai exaltaţi aspiranţi la concurs; nu voi, care vă veţi bucura de toată onoarea luptei, dacă izbîndiţi, şi care, chiar în caz de înfrîngere, veţi fi indemnizaţi şi răsplătiţi pentru osteneală de către societate. Dar toţi tinerii afiliaţi care

---

[18] A mulţumi asociaţiei înseamnă a te retrage din ea, în sensul că nu mai participi la cheltuielile, la acţiunile sau la cîştigurile ei. Rămîi legat cu inima, dar nu mai eşti obligat faţă de ea decît prin conştiinţă. (N. A.)

vor veni, mai apoi, să admire în sălile de studiu capodopera concursului fi-vor ei oare despăgubiţi prin vederea acestei izbînzi de lecţiile care le vor lipsi şi de avansurile care nu li se vor putea da ? Întrucît mă priveşte, sînt de acord cu principiul întrecerii, dar cu condiţia ca gloria unora să nu-i sărăcească pe ceilalţi, şi ca şcolarii să nu plătească pentru a rămîne şcolari, proclamând doar ştiinţa maeştrilor artei.

Aceste argumente sănătoase începeau să-i clatine pe oamenii dezinteresaţi. Pierre Huguenin încercă să-i îndepărteze de la ţelurile lor ambiţioase prin argumente mai puţin legate de concret, mai largi. Spuse tot ce avea pe inimă de atîta vreme, arătîndu-le ce neajuns moral pricinuiau asemenea lupte societăţilor, şi de-o parte şi de cealaltă.

— Nu făptuim oare, le spuse el, o mare nedreptate cînd spunem unor oameni muncitori şi nevoiaşi ca şi noi: oraşul acesta nu ne poate cuprinde pe toţi şi nu ne poate hrăni cît cere trufia sau ambiţia noastră; să-l tragem la sorţi, sau să ne încercăm puterile; să învingă cei mai pricepuţi, iar învinşii să pornească desculţi pe drumul greu al vieţii pentru a căuta un petec de pămînt neroditor unde să nu se mai teamă că-i va urmări orgoliul nostru ? Veţi spune că pămîntul e destul de mare, şi că se găseşte peste tot de lucru. Da, loc şi mijloace se găsesc peste tot pentru oamenii care se ajută între ei. Dar nu se găsesc, lumea nu e destul de mare pentru oamenii care vor să se izoleze sau să se împrăştie în grupuri mici, nutrind unele faţă de altele duşmănie şi invidie. Nu vă uitaţi de loc la lumea bogaţilor ? Nu v-aţi întrebat niciodată cu ce drept se nasc fericiţi, şi pentru ce crimă voi trăiţi şi muriţi în mizerie ? Pentru ce huzuresc ei în tihnă, în vreme ce voi trageţi din greu ? Ce înseamnă oare asta ? Preoţii au să vă spună că aşa vrea Dumnezeu; dar sînteţi siguri de tot că Dumnezeu vrea într - adevăr asta ? Nu, aşa-i ? Sînteţi siguri de contrariul, fiindcă altfel aţi fi nişte nelegiuiţi şi nişte păgîni, crezînd într-un Dumnezeu mai rău decît diavolul, duşman al dreptăţii şi al neamului omenesc. Ei bine, vreţi să vă spun cum s-a înscăunat bogăţia şi de ce durează sărăcia ? Prin uneltirile unora şi prin naivitatea altora.

De aceea au acceptat cei naivi înfrîngerea lor şi îndepărtarea de la toate bunurile şi de la toate onorurile, fiindcă cei şmecheri le-au dovedit că aşa trebuie să fie. Şi uite că au fost atît de mulţi naivi încît părinţii voştri şi voi aţi fost condamnaţi să munciţi pentru bogaţi fără să vă plîn- geţi şi fără să osteniţi. Găsiţi că ăsta-i un lucru foarte nedrept. De dimineaţă pînă seara aud

asta, şi o spun şi eu. Ceea ce găsiţi nedrept pentru voi găsiţi oare că-i drept s-o impuneţi altora?.

Uneori, cu toată sentinţa soartei, vă e îngăduit să ieşiţi din mizerie ; dar cu ce condiţii ? Trebuie să fiţi foarte muncitori, foarte stăruitori şi poate foarte egoişti; trebuie să vă ridicaţi prin cîştig, prin zgîrcenie şi prin străşnicie în muncă deasupra tuturor celor de-o seamă cu voi; care dintre noi izbuteşte cu-adevărat să strîngă oarecare avere şi să deschidă un atelier ? Doar cei care au o moştenire sau cei care sînt înzestraţi cu o minte deosebită. Ştiu că inteligenţa merită să fie respectată ; dar găsiţi că e lucru drept, omenos, ca un om să zacă în mizerie şi să moară pe paie pentru că Dumnezeu nu i-a dat atîta înţelepciune şi atîta sănătate cîtă v-a dat vouă ? Care e spiritul societăţii noastre, care-i originea, care-i ţelul ei ? Necesitatea de a folosi inteligenţa şi curajul unora pentru a stimula şi a corecta nepriceperea sau moliciunea altora; iar pentru asta, trebuie să-i sprijinim şi să-i ajutăm din cîştigul nostru, adică din munca noastră, pînă ce au învăţat ceva din lecţiile noastre şi au recunoscut că e necesar să muncească şi ei fără să se cruţe.

Ideea care stă la baza doctrinei libertăţii şi, îngăduiţi-mi să v-o spun, ideea care stă la baza diferitelor doctrine ale companionajului, este, aşadar, măreaţă, morală, adevărată şi conformă cu vrerile lui Solomon[19]. Ei bine,

---

[19] Solomon era atunci pentru companioni, şi va fi încă multă vreme pentru mulţi, o întruchipare a raţiunii, un fel de fetiş căruia i se atribuie toate perfecţiunile şi toate puterile. Numele său echivalează aproape cu cel al Celui Veşnic, şi Pierre Huguenin îl folosea pentru a da mai multă autoritate invocaţiei sale religioase. (N. A.)

ceea ce faceţi cînd vă străduiţi să alungaţi o societate e ceva cu totul opus acestei idei auguste şi acestor vreri supreme. Dacă lucrătorii din Templu au crezut nimerit să se împartă în diverse triburi sub conducerea mai multor şefi, a fost din pricină că misiunea lor era să cutreiere lumea pe diverse drumuri ca să ducă în mai multe locuri deodată lumina şi binefacerile meşteşugurilor. Fiţi siguri că fiii lui Jacques şi cei ai lui Soubise sînt ca şi noi, copiii marelui Solomon.

Un murmur dezaprobator era gata să-l întrerupă pe Prietenul Liniei. El se grăbi să continue cu dibăcie (căci puţină alegorie era necesară faţă de minţi mai puţin luminate decît a sa).

— Sînt nişte copii rătăciţi, e-adevărat, nişte copii răzvrătiţi, dacă vreţi. In lunga şi greaua lor pribegie, au uitat legile înţelepte şi pînă şi numele august al tatălui lor. Jacques a fost poate un impostor care le-a stricat judecata şi care a făcut pe profetul ca să profite el de cultul faţă de adevăratul stăpîn ; de aceea ne duşmănesc atîta, de aceea ne provoacă şi ne maltratează cu fanatism, încerci nd să se izoleze de noi şi să ne ia lucrul, moştenire sfîntă a tuturor companionilor. Le veţi urma oare pilda şi, pentru că ei sînt orbi şi neomenoşi, veţi face ce fac ei ? veţi primi provocarea la luptă ? O, dragii mei ! O, fraţilor, amintiţi-vă marea învăţătură pe care ne-a dat-o Solomon. Două mame se certau pentru un copil; el a poruncit să fie tăiat în două şi să ia fiecare din ele o jumătate Mama neadevărată a primit împărţeala, dar mama adevărată a strigat să fie dat copilul întreg potrivnicei sale. Parabola asta e simbolul soartei noastre. Aceia dintre noi care cer împărţirea pămîntului şi a muncii n-au inimă şi nu se gîn- desc că partea tăiată de sabia urii nu va mai fi pentru ei decît un leş.

Pierre le mai vorbi multă vreme încă. Nu ştiu dacă purta în el revelaţia unor vremuri şi a unei societăţi în care principiul libertăţii individuale va putea să se împace cu dreptul tuturor. Ştiu că mintea sa inteligentă ar fi putut să se ridice pînă la concepţia aceasta, aşa cum a pătruns ea astăzi în inimile şi în spiritele alese. Dar trebuie să observăm că în vremea aceea principiul saint-simonis-

finului (prima dintre doctrinele moderne câi'6 s-âu popularizat sub domnia Bourbonilor) nu se dezvoltase încă. Germenii unei filozofii sociale şi religioase se coceau în concilii secrete sau se însăilau în meditaţiile economiştilor. Pierre Huguenin n-auzise probabil niciodată vorbin- du-se de ei; dar mintea dreaptă şi destul de cultivată, sufletul aprins, imaginaţia poetică făceau din el o fiinţă misterioasă şi ciudată, oarecum asemănătoare cu păstorii inspiraţi care se năşteau, în legendele de altădată, cu darul profeţiei. Puteai spune, cum spunea Saviniana, că e plin de harul Domnului, căci, în entuziasmul său candid, atingea cele mai înalte probleme omeneşti, fără să ştie nici el pe ce culmi nebuloase îl dusese visarea. De aceea vorbirea sa, din care n-am putut «reda aci decît substanţa uscată şi grosolană, avea un caracter de predică şi producea un mare efect asupra spiritelor simple şi asupra imaginaţiilor încă neîncercate.

Ii sfătui să încerce, în loc de o înfruntare cu rezultat îndoielnic, o pace onorabilă. Devoranţii, obosiţi de certuri, începeau să se îmblînzească. Era poate mai uşor decît se credea să fie convinşi a recunoaşte drepturile copiilor lui Solomon.

— Dacă aceştia din urmă sînt în stare să asculte glasul raţiunii, să înţeleagă dreptatea, de ce n-ar fi şi devoranţii în stare ? Nu sînt şi ei oameni şi, cu riscul de a nu fi ascultaţi, n-ar trebui să încercăm a-i readuce la sentimente omeneşti, mai degrabă decît să le înveninăm ura, sf idîndu-le amorul propriu ? în sfîrşit, n-avem încă destul timp să ne întoarcem la hotărîrea concursului, dacă ne vom convinge că e singurul mijloc de a evita noi lupte? Dar cîte lucruri nu mai sînt de întreprins înainte de a părăsi posibilităţile de pace şi de alianţă ! Le-aţi întreprins oare ? Dimpotrivă, nu v-aţi gîndit decît să răspundeţi la ocară prin ocară, la înfruntare prin înfruntare. De bunăvoie v-aţi aruncat în mii de primejdii, care îndeobşte puteau fi evitate cu mai mult calm şi demnitate. N-au fost provocaţi şi dulgherii Drilli, chiar în dimineaţa asta, prin cîntece de război şi de blestem cîntate în faţa atelierelor lor ?

Pierre asistase la acest fapt. îl condamnă cu tărie, cu durere.

— Vă lăudaţi că sînteţi nobilii, patricienii Ocolului Franţei, le spusa el, atunci aveţi cel puţin apucăturile alese care se cer cînd te consideri superior celorlalţi oameni.

Cînd termină de vorbit se făcu tăcere pentru multă vreme. Lucrurile pe care le spusese erau atît de noi şi atît de ciudate, încît ascultătorii crezuseră că visează, că sînt pe altă lume, şi le trebui un timp ca să-şi dea seama că se află pe pămînt.

Dar puţin cîte puţin patimele stăpînite îşi reluară avîntul. Domnia lor nu era încă pe sfîrşite, iar poporul de muncitori nu

păstrase din marele principiu de egalitate frăţească proclamat de Revoluţia Franceză decît o lozincă, nu o credinţă, cîteva cuvinte glorioase, adînci, dar devenite tot atît de misterioase pentru el ca şi riturile compa- nionajului. în curînd, după adeziunea mută a unora, după uimirea adîncă a celor mai mulţi, urmară murmurele; iar cei cărora inima le tresărise fără voie roşiră îndată că arătaseră asta. în sfîrşit, unul din cei mai exaltaţi luă cuvîntuL

— Frumos discurs, zise el, predică mai bine făcută decît putea s-o rostească un popă din amvon. Dacă tot meritul unui companion stă în faptul de a cunoaşte cărţile şi de a vorbi ca ele, atunci cinste ţie, fîrtate Villepreux, Prieten al Liniei, ştii mai multe decît noi toţi; şi dacă ai avea de-a face cu femei, poate că le-ai face să plîngă. Dar noi sîntem bărbaţi, copii ai lui Solomon, şi dacă gloria unui companion din doctrina libertăţii este să-şi sprijine asociaţia, să se devoteze ei trup şi suflet, să respingă ocara şi sâ-şi pună pieptul spre apărare, atunci ruşine ţie, fîrtate Villepreux, căci rău ai vorbit şi meriţi să te mustram. Cum aşa ? Am ascultat, va să zică, pînă la capăt, sfaturile prevederii laşe şi nu ne-am indignat ? Ni s-a spus că trebuie să ne renegăm onoarea, să uităm uciderea fraţilor noştri, să întindem obrajii ca să fie pălmuiţi, să ne ştergem numele, pe cit se pare, din Ocolul Franţei, şi noi am ascultat cu răbdare toate astea. Precum vezi, fîrtate Villepreux, sîntem blînzi şi cumpăniţi cum nu se mai poate, precum vezi, avem respectul doctrinei şi fraternitatea companionajului adînc înfipte în inimă, de vreme ce nu te-am obligat să taci ca pe un nebun şi nu te-am zvîrlit afară ca pe un trădător. Ai o reputaţie atît de frumoasă, ai fost investit cu demnităţi atît de mari în asociaţie, încît stăruim a crede că ai intenţii bune şi inima dreaptă. Dar mintea ţi s-a rătăcit prin cărţi, şi asta trebuie să servească de învăţătură tuturor celor care te-au auzit. Cine ştie prea mult nu ştie destul; şi cine învaţă multe lucruri de prisos riscă să le uite pa cele mai necesare, pe cele mai sfinte.

Alţi oratori mai vehemenţi exagerară încă indignarea acestuia şi în curînd se încinse o discuţie violentă împotriva lui Pierre Huguenin. El răspunse eu calm \ răbdă cu resemnarea unui martir şi cu fermitatea unui stoic acuzaţiile, reproşurile şi ameninţările. Spunea lucruri înţelepte, variindu-şi argumentele şi potrivindu-şi limbajul după puterea de înţelegere a diverşilor săi interlocutori. Dar vedea cu durere că numărul mic al celor de partea lui scădea din ce în ce, şi se aştepta la insulte din partea adunării ; căci şedinţa se

transformase în învălmăşeală, iar adevărul nu mai avea nici o putere asupra acestor suflete înăsprite sau exaltate. în sfîrşit, după multe eforturi zadarnice, demnitarul obţinu liniştea şi luă apărarea intenţiilor lui Pierre Huguenin.

— îl cunosc prea bine, zise vorbitorul, ca să mă îndoiesc de el, şi dacă mi-ar putea trece prin cap vreo bănuială faţă de cinstea lui, i-aş cere iertare în genunchi. Nu vor fi prin urmare mustrări aci decît împotriva acelora care şi-ar îngădui să-l insulte. în toate privinţele a vorbit după cum i-a dictat conştiinţa şi, în multe privinţe, sentimentele mele sînt de acord cu el. Totuşi, cred că ideile lui nu se pot aplica pentru moment; de aceea propun să nu ţinem seama de ele, dar cer, o dată per.tru totdeauna, să fie respectată libertatea părerilor, iar acestea să fie combătute fără răutate şi fără brutalitate. Să nu te mîhnească, fîrtate Villepreux, opoziţia cam violentă pe care ai întîlnit-o aici. Te-oi fi înşelat în unele privinţe, dar ai spus anumite adevăruri care vor rămîne întipărite în multe inimi prietene, şi într-a mea îndeosebi. Fii sigur că vor rămîne vreo cîteva chiar în mintea celor mai porniţi. Poate că ideile de pace şi de unire generală pe care ai cutezat să le proclami vor fi mai bine ascultate în zile mai fericite. Eu găsesc că ai vorbit bine şi că inima nu ţi-a fost coruptă de ştiinţa din cărţi. Eşti liber să pleci, dacă discutarea intereselor aşa cum le înţelegem noi pentru moment îţi jigneşte credinţa. Dar te rugăm să nu pleci din oraş pînă nu se vede oe formă ia criza în care ne aflăm. Dacă va trebui să ajungem la noi lupte şi dacă asociaţia îţi va ordona să iei parte la ele, ştim că ta vei purta ca un brav soldat din armata lui Solomon.

Pierre se înclină în semn de respect şi de supunere. Apoi plecă, iar Corintianul îl urmă.

— Frate, ii spuse tînărul acesta plin de nobleţe, nu fi umilit, nu fi trist, te rog mult; ceea ce a spus demnitarul e foarte adevărat, vorbele tale au găsit răsunet în inimi care-ţi sînt prietene.

— Nu sînt umilit, răspunse Prietenul Liniei, iar simpatia ta ar fi ea singură de ajuns ca să mă răsplătească de pornirea celorlalţi. Dar sînt îngrijorat, îţi mărturisesc, şi pentru un lucru cu totul personal. Demnitarul mi-a ordonat oarecum să rămîn aici. înţeleg că e o intenţie delicată; vede că linii mă vor acuza de lipsă de curaj în ceasul bătăliei, şi-mi dă ocazia să mă reabilitez în ochii lor. Dar eu nu ţin la onoarea aceasta sălbatică şi o voi primi cu durere. Un motiv nu mai puţin grav mă face să regret că am reluat relaţiile cu asociaţia. I-am dat tatei cuvîntul meu de onoare că sînt înapoi pînă în trei zile, iar tata şi l-a dat la jindul lui că reia lucrările mîine. Fără mine nu poate s-o facă, fiindcă e bolnav, şi

poate i s-a agravat starea de cînd lipsesc eu. Are o fire aprinsă şi o cinste desăvîrşită. în clipa asta m-aşteaptă la şosea, şi parcă-1 văd chinuit de grijă, de nerăbdare, de fierbinţeală. Bietul taica, avea atîta încredere în făgăduiala pe care i-am făcut-o! Va trebui aşadar s-o calc.

— Pierre, răspunse Corintianul, simt că te afli între două datorii, sfiînta datorie [20] a libertăţii, şi datoria filială care nu e mai puţin sfîntă. Trebuie să împărţi cu cineva povara asta. Vreau să iau eu o jumătate. Rămîi aici ca să te supui legilor asociaţiei, şi mă duc eu la tatăl tău. Am să născocesc un pretext ca să te scuz şi-am să mă pun pe

[20] Asociaţiile de companionaj poarlă numele de *devoirs* (tradus prin „doctrine"), *devoir*, în limba franceză, însemnînd „datorie'[1] „obligaţie". [1]

lucru în locul tău. Cu atenţie, un ceas mi-e de-ajuns ca să-ţi înţeleg instrucţiunile. Eu ştiu cum explici tu, iar tu ştii cum ascult eu. Vino în grădină şi pornesc la drum înainte de se lasă seara. Voi dormi la Picior de Lemn, iar în zori, voi lua diligenţa care trece pe-acolo. Mîine seară sînt la taică-tu, poimîine dimineaţă sînt în capela vechiului castel. In felul acesta, se aranjează toate şi vei avea cugetul liniştit.

— Amaury dragă, răspunse Pierre Huguenin, nu aşteptam mai puţin de la prietenia ta şi de la o inimă ca a ta, dar nu-ţi pot accepta devotamentul. Concursul va avea loc, probabil, şi nu am dreptul, nici nu vreau să te las să pierzi ocazia de a te face cunoscut şi de a dobîndi faimă. Nu pentru că eşti elevul meu, dar sînt sigur că eşti cel mai tare dintre toţi cei care se vor prezenta la concurs. Chiar dacă nu iei premiul compasului de aur, vei aduce atîtea dovezi de talent încît iţi va merge vestea în Ocolul Franţei. Asemenea ocazii se întîlnesc rar şi adesea ele sînt hotărîtoare pentru întreg viitorul unui lucrător. Ferească Dumnezeu să te fac s-o pierzi pe cea care se poate ivi mîine !

— Iar eu vreau s-o pierd, răspunse Corintianul, şi-am s-o pierd în orice caz. Mă crezi tare mărginit dacă îţi închipui că de azi-dimineaţă nu mi-am schimbat ideile şi sentimentele. Am deschis ochii, frate, şi-am început să nu mai fiu omul orb şi grosolan care te asculta cu uimire pe şoseaua Blois-ului. Cuvintele pe care le-ai rostit adineaori în faţa adunării mi-au căzut în inimă ca sămînţa bună pe brazda roditoare. Mi s-a părut că s-a ridicat o ceaţă de la pămînt dintre noi doi şi că, pînă acum, te-am iubit ca printr-un văl. Da, prietene, nu-mi păreai altceva decit un tovarăş cultivat, cinstit şi bun. Acuma, îmi dau seama că eşti mai mult decît atît, mai mult decît un lucrător, poate mai mult decît un om. Să-ţi spun drept, escultîndu-te, mi l-am închipuit pe Cristos, fiul dulgherului, cel sărman şi necunoscut, rătăcind pe pămînt şi vorbind cu nişte amărîţi de muncitori ca noi, fără bani, fără piine aproape, fără şcoală (aşa ne sînt ei zugrăviţi). Mi-am amintit ce se povesteşte despre frumuseţea, despre tinereţea, despre blîn- deţea lui, despre preceptele de înţelepciune şi de dragoste de oameni pe care le explica prin parabole, cum ai făcut tu azi. Nu vreau să-ţi rănesc modestia comparîndu-te cu cel care e numit Dumnezeu ; dar îmi spuneam : „Dacă s-ar întoarce Cristos printre noi, şi dacă ar trece prin faţa casei acesteia, ce-ar face ?“ Ar vedea-o în prag pe Saviniana, cu aerul ei primitor şi cu cei doi copii frumoşi ai ei, şi i-ar binecuvînta. Şi atunci Saviniana l-ar ruga să intre în casă ; i-ar

spăla picioarele prăfuite şi înfierbîntate şi, lăsînd copiii între cutele vestmântului Mîntuitorului, s-ar duce să-i aducă apă din cea mai proaspătă ca să-şi potolească setea. Şi în vremea asta, fiul dulgherului i-ar întreba pe copii şi ar afla de la ei că sînt în hambar nişte oameni care stau de vorbă şi pun ceva la cale. Atunci dumnezeescul om ar voi să cunoască inimile fraţilor, ale fiilor săi, muncitorii sărmani. Ar intra în hambar şi nu s-ar codi să se aşeze, ca şi noi, pe un maldăr de paie, el, care s-a născut pe paiele dintr-un staul. Apoi ar asculta. Şi visînd astfel, îmi închipuiam chipul frumos al lui Isus, atent şi zîmbitor, şi ochii lui frumoşi aţintiţi asupra ta cu o expresie de bunătate şi de duioşie... Iar cînd ai terminat de vorbit (fiindcă toate astea, Pierre, nu erau o simplă presupunere pe care o făceam în mintea mea, era ca o nălucire pe care o aveam dinaintea ochilor), cînd ai terminat de vorbit, l-am văzut apropiindu-se, aplecîndu-se spre tine, punîndu-ţi mîinile pe umeri şi spunîndu-ţi ce spunea oamenilor sărmani din popor dintre care îşi lua învăţăceii : „Vino cu mine, lasă-ţi năvoadele şi urmează-mă, vreau să te fac pescar de oa- meni". Şi mi s-a părut că o lumină mare a ţîşnit atunci din fruntea lui Cristos şi te-a învăluit în raza ei. Atunci mi-am spus în sinea mea : Pierre e un apostol, cum de n-am ştiut ? El proroceşte, cum de n-am înţeles ? Şi m-am ridicat şi eu, minat de-un avînt fierbinte. Era să strig : „O, Cristoase, ia-mă şi pe mine o dată cu fratele meu, nu sînt demn să-ţi dezleg încălţările, dar te voi asculta şi voi aduna firimiturile căzute de la masa ta..." Atunci, tovarăşii s-au foit. Te-au contrazis, te-au condamnat. Nălucirea mea a pierit, dar mi-a rămas ca un tremur în tot trupul; mi-a fost foarte greu să mă stăpînesc : eram gata să plîng, ca pe vremea cînd Saviniana, cucernica femeie care ţine atîta la Dumnezeu fără să ţină la preoţi, îmi citea cu glas dulce Sfînta Scriptură, dintr-o Biblie veche care se află în familia ei de vreo două-trei sute de ani. De aceea n-am să fiu niciodată necredincios, şi chiar de m-ar rîde lumea, eu n-am să rid niciodată de Isus, fiul dulgherului. Că-i Dumnezeu ori că nu e, că a murit de tot ori că a înviat, nu pot cerceta asta şi nici nu-mi pasă. Unii spun chiar că n-a trăit niciodată. Eu sînt sigur că a trăit şi sînt şi mai sigur de cînd am înţeles ce gîndeşti tu şi ce vrei să faci pe ceilalţi să înţeleagă. De ce ai fi tu primul lucrător care să fi avut asemenea idei ? Nu înţeleg cum de nu le-am avut şi eu mai devreme ; şi^mi spun că nu le-ai avea dacă nişte oameni sau nişte dumnezei ca Isus nu le-ar fi răspîndit în lume. Iată de ce nu vreau să mai fac nimic, nici să gîn- desc, nici să lucrez, nici chiar să iubesc decît cînd îmi spui tu : aşa e drept, aşa e bine. Şi nu voi pleca niciodată de lîngă tine

decît astă-seară, ca să mă duc să te aştept la taică-tu. Vezi, prin urmare, că nu mă mai interesează concursurile, gloria, capodoperele... avem altceva mai bun de făcut: să muncim fără să dăunăm altora, fără să-i umilim, fără să ne certăm cu ei pentru lucruri care sînt ale lor, după cum sînt şi ale noastre.

Saviniana, îngrijorată de faptul că Pierre şi Amaury părăsiseră adunarea şi se afundaseră în grădină discutînd aprins, se luase după ei. Apoi se apropiase puţin cîte puţin, şi-i asculta rezemată de spătarul băncii pe care şedeau. Pierre o vedea, dar era bucuros că ea aude vorbele avînlate ale Corintianului şi nu voia să-i trădeze prezenţa. Cînd Corintianul tăcu, Saviniana îi spuse oftînd :

— Mi-ar plăcea să mai fia aici Savinian ca să te audă, dar nădăjduiesc că te vede din cer şi te binecuvîn- tează. Corintiene, ai o inimă şi o minte cum n-am cunoscut niciodată... decît la bietul meu Savinian, dar el mai avea multe lucruri de învăţat, şi-apoi, cum zic bătrînii, adevărul iese din gura copiilor.

Pierre zîmbi bucuros văzînd că Saviniana îl înţelege pe Corintian. Văzu roşeaţa şi emoţia prietenului său, cînd Maica îi întinse mîna spunîndu-i:

— Sîntem legaţi pe viaţă şi pe moarte în ce priveşte stima, fiule Amaury.

— Şi în ce priveşte prietenia ? întrebă tînărul prin- zînd curaj şi tulburat totodată.

— Prietenie inseămna una intre bârbaţi şi alta intre bărbaţi şi femei, răspunse ea cu simplitate. Pe a mea o ai ca şi cînd am fi doi bărbaţi sau două femei.

Amaury nu răspunse nimic. Rochia neagră a văduvei îi impunea tăcere. Ea se depărtă, iar Pierre reluă, uitîn- du-se la prietenul său care o urma din ochi:

— Şi-acuma, frate, tot mai vrei să pleci ? Nu te ţine aici ceva mai scump şi mai important decît gloria ?

— în ajun de a mă căsători cu ea să fiu, răspunse Corintianul, şi tot aş pleca pentru a-ţi salva onoarea. Dar n-am ajuns acolo. Nu pot rămîne aici : nu ştiu unde aş găsi puterea de a nu spune niciodată ce gîndesc; iar ce gîndesc eu nu se cuvine să audă o femeie în doliu. Aş fi lipsit de respect faţă de mine şi faţă de memoria lui Savinian ; aş pierde stima Savinianei, şi toate astea fără voia mea. Spune-mi să plec, Pierre, îmi faci un serviciu, poate mai mult decît ţie.

Pierre simţi că prietenul său are dreptate.

— Bine, eu, unul, primesc, zise el, dar tare mă îndoiesc de aprobarea asociaţiei. Modest din cale-afară cum eşti. uiţi că, dacă

are loc concursul, va fi nevoie de tine, mai mult decît de oricare altul, şi că n-au să te lase să pleci astfel. Oricare ar fi rezultatul conflictelor noastre cu devoranţii, prezenţa ta aici e considerată necesară de vreme ce ai fost convocat.

— Pierre, Pierre, exclamă Corintianul, ai şi uitat ce-mi spuneai ieri pe drum ! Nu ţi-e silă de prejudecata care ne leagă de toanele şi de prejudecăţile unor oameni neştiutori şi porniţi ? Le datorăm ajutor cînd se află la necaz sau în primejdie, căci sînt fraţii noştri. Dar cînd sînt beţi de trufie şi de răzbunare, le datorăm oare o supunere oarbă ? Nu, iluzia asta dispare pentru mine. iar adineaori, cînd i-am văzut întorcîndu-se împotrivă-ţi, mi-au părut atît de vinovaţi, încît jurămintele de devotament s-au frînt fără voie în inima mea. Haide, să ne întoarcem în adunare. Am să le cer să mă lase să plec, am să le spun să nu se bizuie pe mine pentru concurs ; iar dacă refuză, îi mulţumesc asociaţiei, îmi reiau libertatea.

— In faţa lui Dumnezeu n-ai dreptul s-o faci. Rătăciţi sau vinovaţi, sînt fraţii noştri. Situaţia lor e grea şi primejdioasă. Nu sîntem numeroşi aici, iar duşmanii noştri sînt mai tari, mai porniţi. Daca stăruie să ne gonească din Blois prin violenţă, va fi desigur mai bine să ajungem la soluţia concursului decît a bătăii. Să avem aşadar răbdare. Voi căuta să mă resemnez mai departe. Dacă, într-un fel sau altul, onoarea mea tot trebuie să fie compromisă, îmi voi sacrifica interesele pentru ceilalţi ; iar dacă taică-meu mă osîndeşte, conştiinţa mea o să mă dezvinovăţească.

Capitolul XIII

După ce se termină adunarea, gavoţii se aşezară la masă. Concursul fusese votat, iar Corintianul se afla printre concurenţii aleşi. Vestea aceasta îi pricinui o emoţie în care bucuria, trebuie s-o mărturisim, era mai mare decît părerea de rău. Deşi era sincer în devotamentul său faţă de Pierre Huguenin şi în hotărîrile virtuoase faţă de Saviniana, inima-i tînără tresări fără voia lui la gîndul că va petrece mai multe luni alături de cea care-i era dragă şi că e dezlegat, prin vrerea soaitei, de ceea ce ar fi fost o vină în alte împrejurări. Trebuie să mai spunem că, ce-i drept, Corintianul simţise de mai multe ori furnicăturile ambiţiei. Avea prea mare talent ca să nu fie puţintel sensibil faţă de glorie ; şi dacă, într-o pornire de entuziasm generos, se întorcea la gîndurile evanghelice în care îl formase cucernica Saviniana, curînd după aceea, ademenirile artei şi ale renumelui îşi reluau puterea firească aproape asupra acestui suflet de artist şi de copil, curat, aprins şi fugar ca norii uşori pe cerul frumos al dimineţii.

Primi vestea alegerii sale cu o resemnare nepăsătoare. Dar, fără voia lui, veselia comunicativă a tovarăşilor săi îi aducea puţin cîte puţin roşeaţa în obraji, iar vederea Savinianei îi umplea inima de o speranţă plină de frămîn- tări şi de lupte. Nu-şi amestecă glasul cu vorbele vesele de la masă : dar în gravitatea sa era o expresie de bucurie adine'; şi serioasă, care nu-i scăpă lui Pierre. Din timD în timp, privirea Corintianului părea ca cere iertare austerului sfni prieten ; apoi ochii i se îndreptau fără să-i poată stăpîni spre Saviniana şi erau îndată tulburaţi de un nor de voluptate pătimaşă.

— Bagă de seamă, copile, îi spuse Pierre, în vreme ce larma comesenilor le acoperea vocea. Nu uita că adineaori voiai să pleci

ca să fugi de primejdie. Acuma, cînd trebuie s-o înfrunţi, nu fi temerar.

— Nu vezi că-mi tremură mîna în care ţin paharul ? răspunse Corintianul Ce mai, sînt mai mult de plîns decît de condamnat. Simt că soarta e mai puternică decît mine, şi-l rog pe Dumnezeu să-mi dea ceva din tăria ta ca să prind putere.

In clipa aceea, mai mulţi tineri din asociaţie se întoarseră din oraş, unde fuseseră după adunare. Povestiră că văzuseră un ospăţ mare de dulgheri Drilli într-o circiumă. Trecînd prin faţa uşii, aruncaseră o privire în sală şi observaseră că stăteau şi nişte militari la masă cu ei. Le ajunseseră pînă la urechi cîntecele de război ale devoranţilor :

Gavot afurisit,
In veci nesuferit,
***De tine nu ni-i milă* ! etc.**

Atunci unul din tinerii gavoţi, scos din fire de indignare, mersese pînă în pragul cîrciumii, şi scrisese pe uşă cu creionul lui alb : „Laşilor, laşilor !"

Această faptă de-o îndrăzneală nebunească avu soarta ciudată de a nu fi observată de către nici o persoană din sală. Comesenii erau pare-se prea absorbiţi de plăcerile mesei, iar cei care îi serveau prea ocupaţi, ca să dea atenţie la ce se întîmpla sub ochii lor. Ceilalţi gavoţi nu aşteptară ca temerara inscripţie să atragă privirile ; nu pierdură timpul nici cît s-o şteargă de pe uşă. Văzînd că Mar- siliez Hotărîtul (aşa se numea colegul lor) avea să se arunce în văgăuna leilor ca un martir din primele secole ale creştinătăţii, îl smulseră de la o moarte sigură trăgîndu-1 aproape cu forţa. Povestiră ce făcuse el, lăudîndu-1 pentru curaj, dar condamnîndu-i nesocotinţa. Demnitarul Iu de aceeaşi părere şi-i reproşa că n-a ştiut sâ-şi stăpînească
o pornire de mînie care putea să aducă noi dezastre societăţii.

— Dea Domnul, spuse el, să nu fie nevoie de sînge pentru a şterge ce-ai scris adineaori.

Pe la sfîrşitul cinei, se vorbi de obiectul concursului. Era un model de amvon, care trebuia să reunească toate calităţile ştiinţei şi toate frumuseţile artei. Pierre, supu- nîndu-se hotărârii adoptate, işi dădu părerea fără îngîm- fare şi în chip firesc. Orice supărare era uitată între el şi tovarăşii lui. Ambiţioşii pe care-i jignise, nemaiavînd a se teme de fel de opoziţia lui, nu se ruşinau să-l asculte ; căci despre meseria lui Pierre discutau fără nici o părtinire. Gavoţii se şi legănau în visuri ademenitoare ; se cre-

deau asiguraţi de izbîndă, iar amvonul cel frumos se înălţa ca un monument gigantic în imaginaţiile aţiţate de fumurile gloriei, cînd nişte bătăi violente zguduiră uşa hanului.

—Cine oare îşi anunţă venirea atît de brutal ? zise demnitarul ridicîndu-se. Nu poate fi unul din fraţii noştri.

—Oricum, să deschidem, răspunseră companionii, o să vedem noi dacă intră cineva aici fără să dea bună ziua.

:— Nu deschideţi, strigă servitoarea, care se uitase pe fereastra etajului de sus, nu sînt prieteni, sînt înarmaţi. Vin cu gînduri rele.

— Sînt dulgherii lui taica Soubise, zise un companion care se uitase prin gaura cheii; să deschidem ! E o delegaţie care vine să discute.

— Nu ! nu ! zise fetiţa Manette înspăimântată; sînt nişte oameni lungi şi urîcioşi, cu mustăţi; sînt hoţi. Şi fugi în braţele mamă-si, care păli şi se lipi instinctiv de scaunul Corintianului.

— Ei, să deschidem oricum, exclamară companionii, dacă sînt duşmani, au să vadă cu cine au de-a face.

— Un moment, zise demnitarul; să dăm fuga să ne luăm bîtele ca să-i primim; nu se ştie ce se poate întîmpla.

Loviturile fiu mai zguduiau uşa; daf se auziră afară Voci ameninţătoare. Cîntau un verset din cîntecul sălbatic al secolului al XVI-lea :

Ticăloşii de gavoţi In iad au să se
ducă Şi-n flăcări au să piară toţi
Diavoli şi nălucă.

Companionii se ridicară cu zgomot. Unii voiau să apare uşa, pe care cei de-afară încercau iar s-o spargă, în vreme ce alţii aveau să strîngă arme. Dar mai înainte de a şti ce se întîmplă, fu spartă o fereastră, uşa zbură în ţăndări, şi dulgherii năvăliră în sală cu strigăte îngrozitoare. A avut loc atunci o scenă de furie şi de învălmăşeală cu neputinţă de descris. Fiecare se înarma cu ce-i cădea în mînâ. La groaznicele bite ferecate ale devoranţilor şi la săbiile soldaţilor din garnizoană, dintre care mulţi se lăsaseră atraşi în rîndurile Drillilor, în urma unei orgii, gavoţii răspundeau cu bucăţi de sticle cu care-i loveau în obraji pe năvălitori, cu mese sub care îi răsturnau, cu frigări pe care le mînuiau ca pe nişte lănci şi cu care unul din cei mai voinici îşi lipi la perete adversarul. Apărarea lor era legitimă; ea fu dîrză şi ucigătoare. Pierre Huguenin se aruncase la început între combatanţi, sperînd că va fi ascultat şi va împiedica măcelul. Dar fu împins cu violenţă şi trebui în curînd să se gîndească a-şi apăra viaţa şi pe cea a fraţilor săi. Saviniana se repezi pe scara dinspre camera ei şi o urcă cu forţa şi cu repeziciunea unei pantere, ducîndu-şi copiii în braţe. îi împinse în pod, arătîndu-le cu energie un coridor pe unde puteau fugi spre hambar, ca să fie în siguranţă. Apoi, se întoarse şi, plină de indignare, de curaj şi disperare, coborî scara şi se aruncă în învălmăşeală, închipuindu-şi că vederea unei femei va dezarma furia năvălitorilor. Dar aceştia nu mai vedeau nimic şi loveau la întîmplare. Saviniana primi o lovitură care, fără îndoială, nu-i era destinată şi căzu însîngerată în braţele Corintianului. îngrozit de ce vedea, acesta se bătuse fără tragere de inimă pînă atunci. Lua parte pentru prima oară la dramele acestea cumplite şi simţea un dezgust atît de mare, încît părea că vrea mai curînd să se lase ucis decît sâ se apere. Dar cînd o va2U pe Saviniana rănită, îl apucă furia; şi, ca şi tînărul Renaud[21] al lui Tasso, dovedi că, deşi frumos ca o femeie, era puternic şi viteaz ca un erou. Netrebnicul care vărsase cîteva picături din sîngele preţios al Maicii îl plăti cu tot

[21] Unul din eroii poemului *Ierusalimul liberat* al lui Torquato Tasso (1544—1595), poem in care Renaud are un rol asemănător cu cel al lui Ahile în lliada.

sîngele lui. Căzu cu faţa spintecată şi cu capul zdrobit, şi nu se mai sculă da jos.

Răsplata aceasta groaznică îi întoarse pe toţi devoranţii împotriva Corintianului. Pînă atunci s-ar fi zis că le e milă de tinereţea lui, că nu vor s-o bage în seamă sau că vor s-o cruţe ; dar cînd îl văzură înălţîndu-se, cu ochii aprinşi şi cu braţele însîngerate, între Maica leşinată şi cadavrul de la picioarele lui, se iscă un tărăboi general şi se ridicară douăzeci de braţe ca să-l nimicească. Pierre abia avu timp să i se aşeze în faţă, ca un zid de apărare. Căpătă mai multe răni, şi ar fi pierit amîndoi cu siguranţă, copleşiţi de număr, cînd garda oraşului, atrasă de zgomot, pătrunse în casă şi, cu mare greutate, îi despărţi pe combatanţi. Cu toate că pierdea sînge, Pierre îşi păstră toată forţa şi toată prezenţa de spirit; o duse pe Saviniana în camera ei şi, după ce o întinse pe pat, îl sili pe Corintian, care-1 urmase, să se ascundă în hambar ca să scape de arestare, fiindcă începuseră arestările. 11 ascunse în paie, îi aduse pe copii, care erau morţi de frică, lîngă mama lor şi coborî apoi în sală destul de iute ca să mai ajute la fuga cîtorva companioni din doctrina sa. Fuseseră prinşi cei mai îndîrjiţi la luptă; erau duşi la închisoare. Alţii se risipiseră la timp, lăsîndu-şi duşmanii să se descurce cu garda. Pierre avea la început intenţia să se predea singur forţei publice, ca să stea pe faţă mărturie de nevinovăţia lui şi a prietenilor. Dar, cînd văzu casa plină de soldaţi, de morţi şi de răniţi, se gîndi ce singură va fi Saviniana în împrejurarea aceasta nefericită, şi stătu deoparte pînă ce plecă garda, care-i ridică pe morţi şi-i luă cu ea pe prizonierii din ambele părţi, ducîndu-i pe unii la spital şi pe ceilalţi la închisoare. Ii porunci atunci slujnicei să spele sîngele de care era plină casa, şi fugi să cheme un doctor pentru Saviniana ; dar degeaba alergă în dreapta şi în stînga, fuseseră destui răniţi de îngrijit şi de transportat, ca să aibă de lucru toţi doctorii care se găsiseră. Se întoarse foarte îngrijorat, dar o găsi pe Saviniana în picioare, ca pe femeia vitează din Biblie. îşi spălase şi-şi pansase singură rana, care din fericire nu era gravă şi care nu lăsă decît o uşoară cicatrice pe fruntea ei mare şi senină. îşi liniştise şi-şi culcase copiii, iar acum o ajuta pe slujnică să facă rînduială prin casă, sfîntă şi gravă preocupare spre care tind fără încetare toate silinţele şi toată grija femeii din popor. Inima îi era însă frămîntată de chinuri mari, nu ştia ce se întîmplase cu Corintianul şi care dintre prietenii săi pieriseră.

Se gîndea la pedepsele nemiloase cu care legea avea să lovească poate atît pe vinovaţi cît şi pe nevinovaţi: şi, pradă acestor temeri, palidă ca moartea, cu inima strînsă, cu mîinile tremurînd, se ostenea, în mijlocul nopţii, să adune cioburile

risipite ale casei sale călcate, ale căminului său pustiit, fără să verse o lacrimă, fără să scoată un geamăt.

Cînd îl văzu pe Pierre Huguenin întorcîndu-se, n-avu curajul să-i pună întrebări; dar îi zîmbi cu o minunată expresie de bucurie, care părea că acceptă cele mai mari nenorociri în schimbul salvării unui asemenea prieten. El o luă de mînă şi alergă cu ea la hambar, unde îl ascunsese şi-l închisese pe Corintian. în timpul acestei izolări forţate, tînărul, disperat, pradă nenumăratelor temeri, încercase la început să se întoarcă în casă cu orice risc, ca să ştie ce s-a întîmplat cu tovarăşii lui, şi mai ales cu Maica. Dar emoţia şi oboseala îi luaseră puterea de a forţa uşile pe care Pierre, temîndu-se de imprudenţa prietenului, le baricadase în urma sa. Era atît de abătut încît fu cît pe ce să leşine văzîndu-şi iubita şi prietenul în afară de primejdie. îi cercetară şi-i pansară rănile, care erau destul de grave. îi făcură cu saltele şi pături un pat improvizat într-o cameră ea însăşi improvizată din maldăre de paie puse unul peste altul în podul hambarului. Trebuia neapărat să fie ţinut ascuns, căci era unul din cei mai compromişi în toată povestea şi nici Pierre, nici Saviniana nu erau de părere că se puteau bizui pe integritatea justiţiei pentru a-i deosebi pe provocatori de cei provo

caţi. După ce Pierre se gîndi la toate şi-şi istovi forţele rămase, Saviniana mai avu încă putere pentru a-1 îngriji. Era şi el rănii şi se simţea slăbit, dar, mai ales, împrejurarea aceea îl lovise pînă în adîncul sufletului. Cît trebuie să fi suferit, în adevăr, omul acesta care aspira mereu spre ideal şi era mereu zvîrlit în cea mai brutală realitate ! rând rămase singur, se simţi cuprins de disperare şi, amintijndu-şi de loviturile pe care fusese obligat să le dea, cum mintea îi era tulburată de toate fantomele insomniei şi ale febrei, îşi dori moartea şi-şi frînse miinile, pradă unei dureri cumplite şi fără margini. Somnul îi veni în sfîrşit în ajutor, şi rămase cufundat într-o toropeală aproape letargică, din zorii zilei pînă seara.

Saviniana abia dacă se odihni două-trei ceasuri. Îşi împărţi îngrijirile, tot restul zilei, între fetiţa ei, care se îmbolnăvise şi ea din pricina spaimei, Corintian şi Prietenul Liniei.

Demnitarul şi companionii care reuşiseră să scape la timp după încăierare veniră s-o vadă şi s-o liniştească. Mai mulţi dintre răniţi erau în afară de pericol. Ii ascunseră cît se putu agonia şi moartea altor cîţiva. Dar se temeau de consecinţele urmăririi judiciare. Il şi îndepărtaseră pe un companion care, ca şi Amaury, ucisese pe unul din duşmani, şi-l sfătuiră pe Pierre să fugă şi el cu Corintianul. De îndată ce acesta putu să meargă, adică în noaptea următoare, Pierre îl însoţi la cabana veteranului Vaudois, unde Corintianul urma să stea pînă ce-ar fi putut lua diligenţa ca să se ducă la Villepreux. Om cumsecade, dulgherul îl ascunse în chiţimia lui şi-l îngriji cu prietenie. Pretindea că a devenit şi el doctor, tot avînd de-a face cu doctorii. începu să-l doftoricească, iar Pierre, liniştit în privinţa lui, se înapoie la Blois, hotărît să nu-şi părăsească fraţii prizonieri, atîta vreme cît intervenţiile şi mărturia lui puteau servi la eliberarea şi la justificarea purtării lor.

Se întorcea în fapt de ziuă, mergînd pe malurile înverzite ale Loarei, năpădit de o mare tristeţe, de un dezgust adînc. Fatala necesitate de a purta un război îndîrjit împotriva unor oameni din popor, împotriva odraslelor muncii şi ale sărăciei, pe care le considera cu evlavie ca pe fraţii săi şi pe care ar fi vrut, cu preţul vieţii, să-i împace şi să-i unească într-o singură familie, era pentru el o remuşcare în faţa lui Dumnezeu, un chin, o ruşine în faţa lui însuşi. Şi totuşi, ce putea face ? Avea oare să-şi reproşeze că neglijase ceva pentru a salva pacea ? Nu fusese oare ţinut de rău de către propriii săi tovarăşi, voind să dovedească acestora că devoranţii erau oameni ca şi ei? Şi iată că devoranţii avuseseră un nou acces de furie şi că gavoţii, persecutaţi fiindcă îşi apărau convingerile, fuseseră iarăşi zvîrliţi, pe multă vreme, fără

îndoială, într-un fanatism care le era necesar pentru a-şi apăra independenţa, într-o duşmănie aproape îndreptăţită după asemenea violenţe.

Pierre nu era destul de luminat (deşi era poate mai mult decît spiritele cele mai pregătite din vremea aceea) ca să facă deosebirea între principiu şi fapt. Acceptarea curajoasă a faptelor şi credinţa statornică în principii care ne ajută să trăim cu gîndul la un viitor mai bun e o noţiune încă foarte nouă pentru noi şi cu care se deprind greu minţile noastre neliniştite şi tulburate. Am fost atît de multă vreme crescuţi în obiceiul de a judeca ceea ce trebuie să se facă după ceea ce se face, şi ceea ce poate fi cu ceea ce este, incit, văzînd că prezentul ne dezminte aşa de des speranţele, cădem în fiece clipă în descurajare.

Asta pentru că nu înţelegem încă destul cum funcţionează legile vieţii în evoluţia omenirii. Ar trebui să studiem societatea aşa cum îl observăm pe om în dezvoltarea sa fiziologică şi morală. Astfel, ţipetele, plînsetele, lipsa de judecată, instinctele fără măsură, ura faţă de constrîngeri, tot ceea ce caracterizează copilăria şi adolescenţa omului, nu sînt oare tot atîtea crize dureroase, dar inevitabile şi necesare pentru înflorirea şi ajungerea la maturitate a acestui germen care creşte cu suferinţă ca tot ce se naşte în univers ? De ce n-am aplica ideea aceasta la omenire ? De ce ne-ar face prezentul să renunţăm la idealul nostru ? De ce, de vreme ce asistăm la manifestarea ideii în lume, n-am accepta slăbiciunile ei, aşa după cum savanţii observă fără să se sperie scăderile luminii la aştrii fără de moarte ? Dar, copii noi înşine şi ignoranţi cum sîntem, ne închipuim că sorii se vor stinge fiindcă trec nori peste focarele lor.

Dacă Pierre Huguenin ar fi putut sâ-şi dea seahiâ de trecutul şi de viitorul poporului, nu s-ar fi speriat atîta de prezent. Şi-ar fi spus că principiul fraternităţii şi al egalităţii, aflat mereu în caznele naşterii în sufletul oropsiţilor, trecea în momentul acela printr-o criză necesară; şi că companionajul, care este una din formele încercate de către instinctul fraternităţii, se menţinea atunci prin luptele acestea, prin încăierări, prin sîngele care se vărsa, prin orgoliul nemăsurat al membrilor săi. Intr-o vreme cînd spiritul claselor luminate nu se gîndise încă la adevărul cel mal important, la iniţiativa cea mai necesară, providenţa conserva în popor spiritul acesta de asociere mistică şi de entuziasm republican, în pofida vanităţilor de familie, a invidiilor profesionale, a prejudecăţilor de sectă şi a eroismului brutal al spiritului de tagmă.

Proletarul filozof se zbătea zadarnic în această problemă obscură a noţiunii de bine şi rău, deosebire care e fictivă în

ordinea abstractă, în prezenţa ideii eterne, şi adevărată numai în ordinea lucrurilor create prin manifestări temporare. Se lăsa aşadar abătut de necazuri trecătoare ; şi, în nevoia lui de adevăr şi de dreptate, ajungea pînă la nelegiuirea de a roşi de fraţii săi. Era aproape gata să-i urască, să-i părăsească şi să-şi îndrepte în altă parte credinţa, iubirea şi zelul. Dar cui să le consacre de aci înainte ? „Nefericitule, îşi spunea sieşi, cui îi eşti de trebuinţă, ofilit cum eşti de lipsuri şi înlănţuit de robia muncii ? Eşti tu măcar în stare să înţelegi limba pe care o vorbesc clasele acestea luminate, civilizate, spre care te poartă deseori o atracţie tainică, iar ele, la rîndu-le, s-ar putea oare deprinde cu limbajul tău necioplit ? Negreşit, printre tinerii aceştia care învaţă în şcoli, printre industriaşii puternici şi mîndri care luptă împotriva nobilimii şi a clerului, printre militarii plini de curaj care conspiră pretutindeni, pe cît se spune, împotriva tiraniei, există voinţi generoase, principii curate, sentimente democratice şi, în vreme ce alde noi, orbi nefericiţi, ne istovim energia în lupte criminale împotriva propriei noastre seminţii, aceşti agitatori luminaţi lucrează pentru noi, conspiră pentru noi, urcă pe eşafod pentru noi. Da, pentru noi, pentru popor, pentru libertate, mor oameni ca Borie *, ca Berton [22] şi atîţia alţii, al căror sînge a curs odinioară fără ca poporul să fi înţeles de ce curge, fără ca poporul să se fi cutremurat. O ! da, sînt eroi aceştia, sînt martiri, iar noi, popor ingrat şi neghiob, n-am smuls victimele acestea din mîinile călăului, n-am fărîmat porţile temniţei lor, n-am răsturnat eşafoadele. Unde eram, doamne, cînd se întîmplau toate astea, şi ce facem astăzi de nu ne gîndim să-i răzbunăm ?“

— Iţi cer iertare că ţi-am tulburat visarea, spuse în momentul acela o voce necunoscută la urechea lui Pierre Huguenin, dar e multă vreme de cînd te caut şi trebuie să sparg gheaţa dintr-o dată, căci timpul e preţios şi sper că n-o să ne trebuiască mult ca să ne înţelegem.

Uimit de această ciudată introducere, Pierre îl privi din cap pînă în picioare pe cel care-i vorbea astfel. Era un bărbat foarte tînăr, foarte bine îmbrăcat şi cu o figură destul de plăcută. In felul lui de a fi desluşeai un amestec de bunăvoinţă şi de asprime care plăcea la prima vedere. Avea sau se prefăcea că are ceva milităresc în ţinută, deşi purta haine civile; vorbea repede, scurt, ho- tărît, şi, cum îl pronunţa cam din gît pe r, părea să fie parizian.

— Domnule, răspunse Pierre după ce-1 cercetă, mă tem că mă

[22] Jean-Bapliste *Berton* (1769—1822), general bonapartist; raliat la mişcarea liberală a carbonarilor, trebuia să conducă o insurecţie populară din vestul Franţei, în 1822; arestat, a fost executat in 1622.

iei drept altul, fiindcă n-am nicidecum cinstea să te cunosc.

— Ei bine, eu te cunosc, replică străinul, şi te cunosc atît de bine încît îţi citesc gîndurile în clipa asta, aşa cum văd pînă în fund prin apa limpede care curge la picioarele noastre. Eşti necăjit şi într-atît de preocupat, încît merg pas cu pas de un sfert de ceas în urma dumitale, şi n-ai băgat de seamă. Ai o supărare adîncă, ţi se citeşte fără voie pe faţă. Vrei să-ţi spun la ce te gîndeşti ?

— Mi-ai face plăcere, zise zîmbind Pierre Huguenin, care începea să creadă că are de-a face cu un nebun.

— Pierre Huguenin, reluă străinul cu o siguranţă care îl făcu să tresară pe eroul nostru, te gîndeai la inutilitatea străduinţelor dumitale, la înăsprirea inimilor pe care vrei să le influenţezi, la tăria piedicilor care-ţi paralizează energia, zelul şi intenţiile măreţe.

Pierre fu atît de impresionat văzînd în faţa lui un om care părea că iese din pămînt şi-i reflectă ca o oglindă cele mai tainice gînduri, încît îi veni cît pe ce să creadă într-o apariţie supranaturală şi n-avu puterea să răspundă un singur cuvînt, atît se simţi de tulburat, aproape înspăimintat, de ce auzea.

— Pierre dragă, mai spuse străinul, ai dreptate să fii abătut şi dezgustat de treaba pe care o faci, cînd vorbeşti unor surzi şi întinzi făclia adevărului unor orbi. N-ai să scoţi niciodată nimic din sufletele astea mărginite; n-ai să poţi îndrepta moravurile astea sălbatice; eşti un om superior, totuşi nu vei face o asemenea minune. Nu-i nimic de aşteptat de la companionii dumitale.

— Ce ştii dumneata, de-mi vorbeşti cu atîta siguranţă, despre ceea ce presupui dar nu ştii ? Ii cunoşti pe muncitori ca să te pronunţi astfel împotriva lor ? Eşti de-ai noştri ? Porţi steagul nostru ?

— Port unul mai frumos, răspunse străinul: pe cel de slujitor al omenirii.

— Pesemne că eşti un slujitor tare ocupat, zise Pierre dînd din cap cam a batjocură, fiindcă noua sa cunoştinţă începea să-i inspire mai mult neîncredere decît simpatie.

Străinul, continuîndu-şi ghicitul, îi spuse cu un zîmbet binevoitor :

— Dragă meştere Huguenin, în clipa asta te întrebi dacă nu sînt cumva omul poliţiei, un agent provocator.

încremenit de această nouă minune, Pierre îşi muşcă buzele.

— Dacă aşa gîndesc, răspunse el, nu eşti gata pregătit să suferi consecinţele, dumneata, care intri în vorbă în chip atît de ciudat, şi pe care nu te cunosc ?

— De ce ţi se pare, reluă străinul, că o faptă atît de simplă ca cea de a intra în vorbă cu dumneata pe drum ascunde motive misterioase ? Eşti oare dintre aceia care tremură numai cît aud cuvîntul de conspiraţie şi care se tem de umbra lor ca de un jandarm ?

— N-am a mă teme de nimic şi nu sînt fire temătoare, răspunse Pierre.

— Atunci poartă-te deschis cu mine, reluă străinul, căci ai în faţa dumitale un om care călătoreşte pentru a studia şi a cunoaşte

oamenii. Pătruns de o fierbinte iubire de oameni, extind la toate clasele societăţii zelul investigaţiilor mele; şi, în toate, caut sufletele nobile, minţile luminate. Cînd îmi ies în cale, simt nevoia să fraternizez cu ele.

— Va să zică, spuse Pierre zîmbind, dumneata faci meseria de filantrop ; dar dacă procedezi doar aşa cum ai spus acum, asta nu-i o meserie atît de folositoare cum o credeam eu ; căci, dacă nu-i cauţi decît pe oamenii aleşi, aceia neavînd nevoie să fie transformaţi, rezultă de aici că, dacă în drumul dumitale ai de-a face cu ei, călătoreşti numai şi numai de plăcere. In locul dumitale, mi s-ar părea că-mi întrebuinţez mai bine timpul căutîndu-i pe oamenii rătăciţi, pe cei cu mintea necultivată, ca să-i îndrept sau să-i cultiv.

— Văd că-ţi meriţi faima, reluă străinul rîzînd şi el, eşti un om cu judecată şi cu logică, şi cine vorbeşte cu dumneata trebuie să ia seama la tot ca spune.

— O ! să nu-ţi închipui, zise Pierre cu blîndeţe, că am pretenţia să discut cu dumneata; nu, nu, domnule, cînd întreb ceva, întreb ca să învăţ ceva.

— Ei bine, prietene, eu mă preocup de toţi oamenii. Pentru unii am respect, pentru alţii milă, pentru toţi devotament şi fraternitate. Dar nu ţi se pare că, în vremurile pe care le trăim, avînd de luptat împotriva tiraniei şi a corupţiei legate de ea, împotriva spiritului popesc şi al fanatismului pe care-1 aţîţă, lucrul cel mai urgent este să reunim spiritele luminate şi să ne înţelegem cu ele ca să pregătim calea liberalismului ?

— Nu-mi închipui, zise Pierre zîmbind, că pentru asta vii dumneata la mine. Eu am totul de aflat şi nimic de învăţat pe alţii.

— Am să-ţi dovedesc că poţi fi de mare folos vederilor mele regeneratoare. Dumneata cunoşti elementul popular în sînul căruia trăieşti, deşi te desprinzi de el prin superioritate intelectuală. îmi poţi da sugestii bune asupra mijloacelor de a răspîndi lumina şi de a difuza doctrinele politice sănătoase în acest mediu.

— Asemenea întrebări aş vrea eu să vă pun. E cu putinţă să mă aşteptaţi pe mine ca să începeţi o misiune atît de largă şi de grea ? O ! dumneata vrei să-ţi baţi joc de mine. Ştii doar că un biet muncitor nu-ţi poate deschide nici o cale spre acest ţel imens, că ar merge, cel mult, spre el, tremurind, şi în urma oamenilor luminaţi care ar voi să-l călăuzească.

— încep să văd că, deşi eşti excesiv de modest, ne înţelegem destul de bine. Am să vorbesc deci mai limpede ! Dacă vrei să te asociezi la marea operă de eliberare fizică şi morală a

popoarelor, ţi se vor întinde cu simpatie braţele şi, în loc să fii lăsat în locul obscur în care pari că te-ai retras, ţi se va uşura nobilul ţel, se va găsi o întrebuinţare înaltă facultăţilor dumitale pline de energie. în puţinele zile pe care le-am petrecut la Blois, mi-am folosit destul de bine timpul. Am şi aflat tot ce se poate aştepta de la dumneata. Am legat în jurul dumitale relaţii pe care le vei cunoaşte curînd ; te-am văzut, şi te-am studiat. Ştiu că ai, pe lîngă un curaj de neclintit, un spirit de conciliere care, din nefericire, nu poate duce decît la eşec în luptele obscure ce te preocupă, dar care va aduce servicii imense patriei cînd vei intra pe o cale mai largă, mai rodnică şi mai demnă de dumneata. Nu vreau să-ţi spun mai multe deocamdată. Nu poţi acum să-mi acorzi încrederea deplină pe care o pretind şi pe care voi şti în curînd s-o cuceresc. De altfel, am ajuns în oraş, şi pentru mine e important să nu fiu văzut cu dumneata. Un singur lucru iţi recomand : să te informezi despre mine pe lîngă persoanele aici notate, să binevoieşti a veni la întîlnirea indicată pe acest carton. îţi va servi ca permis de intrare. Să vii luind anumite măsuri de prevedere care-ţi vor fi indicate şi să aduci, dacă vrei, pe aceia dintre prietenii dumitale de care poţi răspunde ca de dumneata însuţi. Rămas bun, şi la revedere.

Străinul strînse cu putere mîna muncitorului şi se de- părtă cu paşi repezi.

Capitolul XIV

Pierre n-avu răgazul să se gîndească multă vreme la această întîlnire ciudată. Avea multe de făcut; căci, cu toată descurajarea sa lăuntrică, nu înceta să-i ajute din toate puterile pe nefericiţii săi tovarăşi. îşi dădea atît de bine seama cît de sfîntă e datoria aceasta, încît nu mai luă în seamă îngrijorarea şi nerăbdarea tatălui său şi îşi stăpîni cu eroism supărările personale. Alergă toată ziua, împreună cu demnitarul şi cu membrii principali ai asociaţiei, de la închisoare la spital, de la locuinţa autorităţilor la cea a avocaţilor. Reuşi să obţină eliberarea unora dintre tovarăşii săi care fuseseră arestaţi fără motive suficiente. Activitatea lui, aerul de sinceritate şi elocinţa sa naturală făcură asupra magistraţilor o asemenea impresie, încît nu îndrăzniră să-i stăvilească zelul. A doua zi, avu o datorie mai tristă de împlinit : să aducă ultimele onoruri unuia din tovarăşii săi mort în încăierare. Ceremonia aceasta, la care asistară toţi gavoţii din Blois, şi pe care o prezida demnitarul, se îndeplini după riturile doctrinei

libertăţii. Cînd sicriul fu coborît în groapă, Pierre înge- nunche şi rosti o scurtă şi frumoasă rugăciune către Fiinţa Supremă, conform textului din cărţile sfinte, apoi se ridică şi, întinzînd mîna unuia din companioni, care-şi luă aceeaşi atitudine, îşi plecă faţa spre a lui ca să schimbe cuvintele misterioase care nu se rostesc cu glas tare ; după aceea se îmbrăţişară, iar toţi ceilalţi companioni îndeplinire solemn aceeaşi formulă, depărtîndu-se doi cîte doi de groapă, după ce aruncaseră în ea cîte trei lopeţi de pămînt fiecare.

In momentul cînd gavoţii plecau din cimitir, sosea alt cortegiu, şi falangele duşmane se întîlniră într-o tăcere posomorită pe pămîntul de odihnă, în locul de adăpost al liniştii veşnice. Erau dulgherii devoranţi, care veneau şi ei să-şi îngroape morţii. Gînduri amare aveau fără îndoială în suflet, şi o remuşcare în zadar înăbuşită, iar jandarmii care îi supravegheau de la distanţă n-avură nevoie să menţină ordinea între cele două tabere. împrejurarea era prea lugubră ca să se gîndească cineva, de-o parte sau de alta, să treacă la represalii. La plecare, gavoţii auziră

Urletele stranii ale dulgherilor devorânţi, uh fel de bocet sălbatic cu care-şi însoţesc solemnităţile şi ale cărui internări ritmate au un înţeles ascuns.

In seara acestei zile triste, Pierre se duse să-l vadă pâ Corintian şi se bucură mult găisindu-1 pe jumătate vindecat. Datorită bunei îngrijiri şi reţetelor pricepute ale lui Picior de Lemn, Amaury putea spera să plece curînd, iar Pierre îi explică în amănunt cele ce erau de făcut la castelul Villepreux. Apoi îl lăsă, făgăduindu-i să vorbească serios despre el cu Saviniana, de îndată ce va găsi prilejul potrivit.

Prilejul se ivi chiar în seara aceea. Rămas singur cu ea, după ce adormiră copiii, pe care o ajută să-i îngrijească, intră în materie în chip firesc ; căci ea nu uita să-l întrebe, grijulie, în fiecare seară ce mai e cu Corintianul. Pierre îi vorbi de prietenul său cu delicateţea pe care o avea în tot ce făcea. După ce-1 ascultă cu atenţie, Saviniana îi răspunse :

— Pot să-ţi vorbesc sincer şi să mă destăinui dumitale ca unui om deosebit de ceilalţi, dragă fiule Villepreux.
E adevărat că am ţinut la Corintian mai mult decît se cădea şi decît voiam. N-am să-i reproşez nimic şi nici conştiinţei mele n-am să-i raproşez nimic făcut cu bună-ştiinţă. Dar, de la moartea lui Savinian, sînt mai înspăimîntată de prietenia asta decît eram cînd trăia el. Mi se pare că să- vîrşesc o greşeală mare gîndindu-mă la altul decît la el, cînd pămîntul care-1 acoperă e încă proaspăt. Mă învinovăţesc lacrimile copiilor mei şi-i cer tot timpul iertare lui Dumnezeu de nebunia mea. Dar, de vreme ce acuma voim să lămurim totul şi plecarea dumitale apropiată mă sileşte să vorbesc de lucrurile astea mai curînd decît aş fi vrut, am să-ţi spun tot. Mi-au venit uneori, în timpul vieţii lui Savinian, gînduri foarte vinovate. Negreşit, mi-aş fi dat viaţa ca să nu plece de pe lumea asta, dar, 4n sfîrşit, cum era mai în vîrstă decît mine iar doctorii îmi spuneau de doi ani că are o boală foarte gravă, îmi trecea fără voie prin gînd că, dacă mi-aş pierde bărbatul scump, datoria mea ar fi să mă mărit din nou, şi atunci îmi spuneam tre- murînd : „Ştiu eu pe cine aş alege". Asemenea gînduri îi veneau şi lui Savinian cînd se simţea mai rău ca de obicei, iar cînd căzu cu totul la pat, îi veniră atît de des, încît f>înă la iirmâ îmi vorbi de ele. „Femeie, îmi spuse el eli cîteva zile înainte de-a muri, nu mă simt bine, şi mă cam tem că vei rămîne văduvă mai curînd decît socoteam eu. Asta mă îngrijorează pentru tine şi pentru bieţii noştri copii; eşti încă prea tînără ca să rămîi pradă tuturor declaraţiilor de iubire pe care companionii au să ţi le facă. Cum te ştiu femeie cinstită, ai să suferi că n-ai pe nimeni care să le impună celorlalţi respectul şi-ai să-ţi laşi poate

hanul. Iar asta ar fi o adevărată nenorocire pentru copiii noştri, căci nu eşti prea voinică, şi ceea ce poate cîştiga o femeie e atît de puţin, încît nu vei avea cu ce să dai învăţătură micuţilor. Ştii, pe de altă parte, că singurul meu gînd era să poată ei învăţa cititul, scrisul şi socotitul, fără asta nu eşti bun de nimic, şi parcă vă văd pe toţi trei zbătîndu-vă în lipsuri. Dacă aş fi putut să-i plătesc datoria lui Romanet Sprijin Bun, aş fi ceva mai liniştit, dar nu i-am putut întoarce nici măcar a treia parte din ce mi-a împrumutat, şi sînt tare necăjit că mor platnic rău mai ales faţă de un prieten. Nu-i decît un mijloc de îndreptat lucrurile, să-l iei tu de bărbat pe Sprijin Bun, dacă mă prăpădesc eu. El te iubeşte cinstit, te socoteşte cea mai bună dintre femei, şi are dreptate; ţine la copiii noştri de parcă i-ar fi nepoţi ; o să-i iubească, dacă va fi bărbatul tău, ca pe propriii lui copii. Este omul în care am cea mai mare încredere pe lume. Hanul nostru e proprietatea lui, de vreme ce el l-a plătit în mare parte ; o să-şi recapete astfel banii şi-o să vadă de negoţul nostru. O să dea învăţătură copiilor, căci e instruit şi ştie ce lucru preţios e asta. In sfîrşit, o să te facă fericită şi-o să te iubească aşa cum te iubesc eu. De aceea, vreau să-mi făgăduiţi amîn- doi că aveţi să vă căsătoriţi, dacă voi fi silit să vă pă- răsesc.“

Cum bine îţi închipui, am făcut tot ce-am putut ca să-i scot din cap gîndul ăsta ; dar cu cît simţea că se pierde, cu atît se gîndea mai mult să se îngrijească de soarta mea In sfîrşit, în ziua cînd a primit sfînta împărtăşanie, l-a chemat pe Sprijin Bun şi, pe patul morţii, ne-a unit mîi- nile. Romanet făgădui plîngînd, eu plîngeam prea tare ca să făgăduiesc. Savinian al meu îşi dădu sufletul, lăsîndu-mă îndurerată că l-am pierdut şi foarte mîhnită că sînt legată de un bărbat pe care-1 respect şi pe care-1 iubesc, dar pe care nu voiam să-l iau de soţ. Şi totuşi simt că trebuie, că nu pot rămîne văduvă, că soarta copiilor mei şi ultima dorinţă a soţului meu îmi poruncesc să-l iau pe acest om înţelept şi generos care ne-a încredinţat toată averea şi căruia nu i-o pot da înapoi fără să-mi sărăcesc familia. Iată în ce situaţie mă aflu, meştere Pierre, iată ce trebuie să-i spui Corintianului ca să nu se mai gîndească la mine, după cum şi eu îl voi ruga pe Dumnezeu să nu mă mai lase să mă gîndesc la el.

— Tot ce mi-ai spus e vorbă de femeie virtuoasă şi de mamă bună, răspunse Pierre ; te aprob că lupţi acum împotriva simţămintelor pe care le nutreşti faţă de Corintian şi am să-l sfătuiesc şi pe el să nu se lase în voia unor speranţe prea mari. Totuşi, Maică dragă, îngăduie-mi şi îngăduie şi prietenului meu să nu credem că totul e cu desăvîrşire pierdut. L-am cunoscut destul de bine pe Savinian al nostru ca să fiu foarte sigur că,

dacă ar fi putut citi în fundul inimii dumitale, cu Corintianul te-ar fi logodit. Ar fi avut încredere în viitorul acestui tînăr atît de inimos, de bun, de priceput în meserie şi devotat lui însuşi, văduvei şi copiilor săi tot pe-atît cît şi Sprijin Bun.

Il cunosc şi pe Sprijin Bun ; ştiu că are simţăminte prea înalte ca să primească sacrificiul vieţii şi al simţămintelor dumitale. O să fie înţelept în privinţa asta. O să sufere fără îndoială, dar e un om şi un om de inimă. O să rămînă prietenul dumitale şi al lui Amaury. Cît despre datorie, te rog să nu te mai gîndeşti la ea, Maică. Va trebui să daţi înapoi lui Romanet tot ce a dat cu împrumut. Dacă, la timpul cînd se sfîrşeşte doliul dumitale, Corintianul n-a putut, cu tot talentul şi hărnicia lui, să completeze suma aceasta, e treaba mea s-o găsesc ; şi o să mi-o dea înapoi fiul dumitale cînd va fi bărbat şi se va descurca în treburi. Nu-mi răspunde în privinţa asta. Avem destule griji pe cap şi nu trebuie să ne pierdem timpul cu vorbe de prisos. N-am să-i spun Corintianului decît ce trebuie să ştie, şi am încredere în onoarea demnitarului ca să nu-ţi adreseze cît va ţine doliul nici un cuvînt care să te oblige la un legămînt sau la o ruptură. Plînge-1 pe bunul dumitale Savinian fără remuşcări şi fără amărăciune, femeie de treabă ce eşti. Nu-1 plînge însă atît încît să te îmbolnăveşti; ai

îndatoriri faţă de copii, iar viitorul te va răsplăti de curajul pe care-1 vei avea.

După ce vorbi astfel, Pierre o îmbrăţişă pe Saviniana, aşa cum îşi îmbrăţişează fratele sora; apoi se apropie de leagănul copiilor ca să-i sărute şi pe ei.

— Binecuvîntează-i, meştere Pierre, spuse Saviniana, îngenunchind lîngă leagăn şi ridicindu-i perdeluţa; binecuvîntarea unui înger ca dumneata o să le poarte noroc.

Capitolul XV

Povestirea a ceea ce se petrecuse între Pierre şi Saviniana îi dădu curaj Corintianului şi-i grăbi vindecarea. Fixă pentru a doua zi plecarea la Villepreux şi hotărî să-şi merite fericirea prin cel puţin un an de curaj şi de resemnare. Pierre, fără a înceta de a se ocupa de tovarăşii săi care fuseseră închişi, trebui să se gîndească să facă rost de un al doilea companion pentru a-1 însoţi pe Corintian la drum şi a-1 ajuta la lucru. Nu era neapărat necesar ca acest al doilea asociat la lucrările din castelul Villepreux să fie un artist deosebit; talentul lui Amaury ajungea pentru doi. Trebuia doar un lucrător îndemînatic şi harnic pentru a tăia cu ferăstrăul, a ciopli şi a struji. Demnitarul îi prezentă un tînăr cumsecade din Berry, care nu era frumos, deşi i se spunea, în batjocură, desigur, *Cheia Inimilor.* Era un băiat bun şi pe care nu-1 speria munca, după cît spuneau toţi tovarăşii săi. După ce Pierre îl găsi pe acest Berrichon care îi era de atîta folos, după ce îl an- gajă şi-l puse la curent cu munca ce-o avea de făcut, acesta îşi făcu bagajul, ceea ce nu dură mult, fiindcă n-avea multe catrafuse ; şi după ce rolerul îi făcu descărcarea, adică după ce constată că meşterului de la care pleca nu-i datora nimic şi că n-avea nici el nimic de luat, fu gata de plecare. Pierre mai făcu în ziua aceea, pentru tovarăşii săi, mai multe intervenţii care nu fură lipsite de succes; şi cum orizontul începea să se lumineze de partea aceea, pomi la drum spre *Bolta înţelepciunii,* însoţit de Berrichon, şi cu inima mai puţin grea decît în zilele trecute.

Pe drum îl preveni pe Cheia Inimilor de aversiunea pe care o avea tatăl său faţă de companionaj şi încercă să-l facă să înţeleagă cum trebuie să se poarte cu meşterul Huguenin. Cheia Inimilor era, desigur, un lucrător foarte îndemînatic, dar un diplomat foarte stîngaci. Această deplină simplitate se împerechea însă la el cu pretenţia ciudată de a fi foarte viclean şi de a şti să ducă la capăt cu meşteşug o afacere delicată. Pierre,

care nu-1 cunoştea, nu prea avu încredere în făgăduielile lui. Dar Berrichonul le repetă cu atîta siguranţă, încît Pierre, privindu-1, îşi spunea în sinea lui : „S-au văzut uneori mult tact şi multă deşteptăciune sălăşluind, parcă din greşeală, în asemenea capete mari, cu ochi şterşi şi căscaţi care seamănă grozav cu ferestrele false zugrăvite pe pereţii caselor cu puţine deschizături".

Noaptea se lăsase de tot cînd ajunseră la uşa Vau- dois-ului. Era închisă cu grijă şi trebuiră să-şi spună numele ca să poată intra.

— Ce-i cu precauţiile astea ? întrebă Pierre în şoaptă, îmbrăţişînd gazda. Nu cumva poliţia e pe urmele Corintianului ?

— Nu, slavă Domnului, răspunse înţelepciune, dar băiatul a ieşit din cotlon ca să răspundă invitaţiei călătorului şi trebuia să luăm măsuri de pază, fiindcă asta-i casa Domnului : oricine poate intra.

— Ce călător ? întrebă Pierre mirat.

— Cel pe care-1 ştii, răspunse Vaudois, de vreme ce vii la întâlnire; te aşteaptă aici cu oameni pe care-i cunoşti.

Pierre nu înţelegea nimic din vorbele acestea. Intră în sală şi-l văzu cu oarecare surprindere pe străinul misterios, care-1 acostase cu trei zile în urmă pe malul Loarei, stînd la masă cu demnitarul, cu unul din cei patru vechi meşteri lăcătuşi din doctrina libertăţii şi cu un tînăr avocat din Blois, pe care Pierre Huguenin îl cunoscuse la prima lui şedere în oraş. Acesta din urmă veni spre el, şi, luîndu-1 de mînă cu un aer afectuos, îl aduse Ungă masă.

— Am de ce să te dojenesc, meştere Huguenin, îi spuse el, n-ai venit să mă vezi de opt zile de cînd eşti prin locurile astea şi nu mi-ai încredinţat mie apărarea tovarăşilor dumitale inculpaţi în ultimul proces. Ai uitat, pare-se, că eram prieteni acum doi ani.

Primirea aceasta amabilă şi cuvîntul de prieteni miră puţin urechea lui Pierre Huguenin. îşi amintea el că lucrase pentru tînărul avocat şi că-1 găsise afabil şi binevoitor, dar nu-şi amintea să fi fost tratat de el ca de la egal la egal, aşa cum făcea acum. Nu-i răspunse la avansuri cu toată căldura pe care păreau s-o ceară. Fără voie, se uită mereu cu răceală spre străin, care se ridică vă-zîndu-1 aproape şi-i întinse o mînă pe care Pierre şovăi s-o stringă.

— Sper că nu te mai fereşti de mine, ii spuse străinul zîmbind. Ai luat probabil informaţii satisfăcătoare în privinţa mea, şi mă găseşti într-o tovărăşie care trebuie să te liniştească pe deplin. Ia stai şi bea ceva cu noi ! Sper, în calitatea mea de comis-voiajor, să-i procur iubitei noastre gazde băuturi care să-i aducă mai mult cîştig decît pînă acum.

Vaudois răspunse la această făgăduială printr-un zîm- bet şiret, clipind din ochi, iar Berrichon, care avea obiceiul simpatic

de a zîmbi de cîte ori vedea pe cineva zîmbind, începu să imite, cît putu mai bine, zîmbetul şi clipirea Vaudois-ului. Făcu această strîmbătură binevoitoare în momentul cînd străinul întreba din ochi figura aceasta necunoscută — şi nu prea frumoasă, trebuie să mărturisim, deşi blîndă şi plină de nevinovăţie. Pretinsul comis-voiajor îşi închipui, aşadar, după acest aer de complicitate, că Berrichon era pregătit pentru propunerile care aveau să i se facă, şi-i întinse mina cu aceeaşi familiaritate ca şi lui Pierre Huguenin. Berrichon strînse din toate puterile şi fără urmă de neîncredere mîna aceasta protectoare, exclamînd pe un ton convins:

— Aşa zic şi eu, uite domni care nu ţin nasul sus !

— îţi mulţumesc, dragă, zise străinul, că ai binevoit sâ vii şi să cinezi cu noi. Cordialitatea aceasta sinceră îţi face cinste.

— Cinstea e pentru mine, răspunse Berrichon radios.

Şi se aşeză fără multă vorbă lîngă străin, care începu să-l îmbie la băutură şi mîncare.

Pierre vedea bine că e vorba de o neînţelegere şi nu se sfii să profite de ea pentru a afla ceva fără să se compromită. Mai avea încă bănuiala că străinul putea fi un spion, un fel de agent provocator, cum ţi se părea că vezi peste tot şi cum in adevăr erau mulţi în vremea aceea. Era în vara lui 1823. Numeroasele conspiraţii nereuşite şi crunt pedepsite nu descurajaseră încă societăţile secrete. Se lucra poate in Franţa cu mai puţină îndrăzneală decît în anii precedenţi la răsturnarea Bourbonilor, dar se lucra cu mai multă speranţă la frontiera Spaniei. Ferdinand al Vll-lea era prizonier în mîinile partidului liberal şi se mai spera încă intr-o revoltă în sinul armatei franceze comandate de ducele de Angouleme *. Totuşi secretele carbonarismului cam răsuflaseră şi, peste tot, agenţii guvernului erau pe urmele lui. Pierre avea deci destul temei să nu aibă încredere în străinul recrutor care se străduia să-i cîştige simpatia. îi vedea cu spaimă pe Corintian, pe demnitar şi pe meşterul lăcătuş avînd de-a face cu el. Era' hotărît să-i ferească pe aceştia din urmă de cursa care le putea fi întinsă şi-şi ascunse la început temerile ca să-l cerceteze mai bine pe necunoscutul lîngă care îl adusese iar întîmplarea.

Mai întîi, acesta nu se dezvălui, aşteptînd să vorbească Pierre Huguenin primul.

— Aşa, va să zică, spuse el, ai venit aici pentru treburi, nu-i aşa ?

— Desigur, răspunse Pierre, care voia să-l lase să înceapă.

— Şi tovarăşul dumitale la fel ? întrebă comis-voia- jorul, uitîndu-se la Berrichon, care zîmbea mereu.

— Da, răspunse Pierre ; e un om foarte potrivit pentru tot felul de treburi.

Demnitarul şi meşterul lăcătuş se întoarseră şi se uitară cu uimire la Cheia Inimilor. Pierre abia îşi putu ţine risul.

[1] în. 1823, regele Franţei, Ludovic al XVIII-lea, a trimis în. Spania o armată condusă de ducele de Angouleme, pentru a-l ajuta pe regele Spaniei, Ferdinand al Vll-lea, să-şi restaureze puterea absolută, zdruncinată de o revoluţie democratică.

ur

— De minune, exclamă călătorul. Ei bine, copii, o sâ ne putem înţelege, şi fără multă vorbă. Fără îndoială că v-aţi văzut, adăugă el, uitîndu-se pe rînd la demnitar şi la Pierre Huguenin.

— Desigur, răspunse Pierre, ne vedem de dimineaţa pînă seara.

— înţeleg, reluă călătorul, prin urmare, n-am să vă fac o

introducere prea lungă.

-— îmi dai voie, zise demnitarul; n-am vorbit de dumneata cu fîrtatul Villepreux.

— Atunci a vorbit prietenul nostru avocatul, reluă călătorul.

— Nici eu n-am vorbit, răspunse avocatul; dar ce importanţă are, de vreme ce prietenul Pierre se află aici ?

— Adevărat, zise călătorul, asta dovedeşte că e sigur de noi ; iar întrucit ne priveşte, şi noi sîntem siguri de el.

Pierre îl trase pe avbcat puţin mai la o parte.

— îl cunoaşteţi pe domnul ? îl întrebă el în şoaptă.

— Ca pe mine însumi, răspunse avocatul.

Pierre ii puse aceeaşi întrebare demnitarului care îi dădu cam acelaşi răspuns.

în sfîrşit, îl întrebă pe meşterul lăcătuş, care îi răspunse:

— Nu mai mult dedt îl cunoşti dumneata, dar mi s-a garantat pentru el şi mă trage inima să mă apuc de politică. Totuşi aş vrea să ştiu mai întâi de ce e vorba.

Pierre îl cercetă din ochi pe Vaudois şi se convinse în curînd câ între el şi comis-voiajor există o legătură dacă nu de altă natură, mai tainică, cel puţin de simpatie, începu deci să-şi schimbe părerea în privinţa străinului şi să-l asculte nu în silă, ca la început, ci cu mare interes.

Se pregătea să-l prevină despre nulitatea rolului lui Berrichon, cînd se auziră bătăi în uşă şi două persoane în costume de vînătoare, cu puşca pe umăr şi cu tolba la oblînc, intrară cu dinii şi cu vînatul lor, pe care-1 puseră pe masă, schimbînd strîngeri de mînă afectuoase cu avocatul şi cu comis-voiajorul.

— Aşa, exclamă unul din ei, a cărui figură nu-i era necunoscută lui Pierre Huguenin, astăzi n-am tras în gol... şi văd că vi se poate face acelaşi compliment, adăugă el coborînd vocea şi adresîndu-se comis-voiajorului, cu ochii la Pierre, la Corintian, la meşterul lăcătuş şi la
Berrichon, care se strînseseră din sfială la un capăt al mesei.

— Taică Vaudois, pune-ne la frigare iepuroiul ăsta, zise celălalt vînător, iar Pierre recunoscu în el pe unul din doctorii tineri care-i îngrijiseră la spital pe companionii răniţi la Maica; l-au gonit cîinii noştri, o să fie fraged ca o ciocîrlie. Murim de foame şi de oboseală şi-avem mare noroc că nu sîntem siliţi să mergem pînă la Blois pentru cină.

— Straşnic s-a nimerit, exclamă comis-voiajorul, o să ne ajutaţi să gustăm mostrele de vinişor bun pe care le-am adus cu mine. Dumneavoastră, domnilor, o să-l sfătuiţi pe taica Vaudois cum să-şi completeze cămara, şi cum aveţi uneori de-a face cu ea, cînd vă duceţi la vânătoare, veţi fi siguri că n-o s-o găsiţi goală.

Cei doi vînători se minunară de fericita întîmplare care-i făcea să se întîlnească cu prietenii lor. Dar Pierre, care-i observa cu atenţie, nu se lăsă înşelat de această pretinsă întîlnire întîmplătoare. Surprinse schimburi de priviri care-i dovediră că atît el cît şi meşterul lăcătuş constituiau obiectul unei cercetări serioase din partea domnilor acestora. Cel mai în vîrstă din cei doi era un căpitan concediat din fosta armată, care locuia prin împrejurimi. Pierre avusese ocazia să-l întîlnească altădată la Blois, ba chiar să-i dea cîteva lecţii de geometrie, căci, în vremea aceea, căpitanul, înspăimîntat de lipsurile pe care i le impunea înjumătăţirea soldei*[23]*, dorise să se apuce de o meserie şi să deschidă un atelier de tîmplărie în satul său natal. Dar Pierre găsise creierul acesta milităresc mai tare ca bronzul de tun şi educaţia nu depăşise primele noţiuni ale ştiinţei.

Simpaticul căpitan îl întîmpină pe fostul său profesor cu multă cordialitate. Ieşit din popor, nu-i venea greu să se întoarcă la popor. Doctorul se strădui să se poarte şi el frăţeşte cu muncitorul, dar nu reuşi; vedeai îndată că joacă un rol forţat. Avocatul reuşea mai uşor şi cu mai multă pricepere, dar Pierre îşi amintea foarte bine că

---

[23] După înfrîngerea lui Napoleon I şi revenirea monarhiei în Franţa, ofiţerii din armatele napoleoniene au fost puşi în retragere cu solda înjumătăţită.

tînârul acesta plăcut nu avea obiceiul, cu doi ani înainte, să-i stringă mina, cînd venea la el cu socoteala zilelor de muncă.

Se aşezară la masă cu toţii împreună. Berrichonul se dusese, serviabil, să-l ajute pe Vaudois la întorsul frigării. Pierre îl uită cu atît mai repede cu cît îl interesa mai mult convorbirea; ea fu în curînd îndreptată spre politică.

— Ce veşti, domnule Lefort? îl întrebă căpitanul pe comis-voiajor.

— Veşti din Spania, răspunse acesta, şi veşti bune. Totul merge bine pentru partidul cel bun. Cortes-urile adunate la Sevilla au hotărît plecarea lui Ferdinand la Cadix. Bătrînul viclean a încercat să reziste, dar detronarea lui s-a pronunţat în unanimitate şi s-a constituit o regenţă provizorie, care e compusă din Valdes, Giscar şi Vigodet.

Vestea aceasta păru să-i umple de bucurie pe prietenii călătorului ; dar muncitorii n-o prea împărtăşiră. Ceilalţi îşi dădură osteneala să le explice importanţa succeselor liberalismului în Spania şi influenţa pe care izbînda acestui partid o va avea în Europa ; în această privinţă, politica zilei fu dezbătută pe toate feţele. Achille Lefort (aşa se numea comis-voiajorul) demonstră imposibilitatea suportării unei guvernări a Bourbonilor in Europa, şi proslăvi efectul spiritului de propagandă care lucra simultan în mai multe focare la distrugerea guvernelor tiranice. Comesenii se însufleţiră, iar cînd fu adusă friptura de iepure fumegîndă, comis-voiajorul scoase o mulţime de mostre de vinuri, pe care Pierre le găsi mult prea rafinate pentru a se putea crede că sînt destinate pivniţei Vau- dois-ului. Se feri de aceste stimulente la patriotism şi văzu cu plăcere că şi meşterul lăcătuş avea grijă să se păzească. Deşi nu mai suspectau buna-credinţă a călătorului, n-aveau de gînd nici unul, nici celălalt să se înroleze sub un steag care n-ar fi reprezentat adevăratele lor simţăminte.

După ce-şi îndeplinise funcţia de ajutor de bucătar, Berrichon se pregăti s-o îndeplinească pe cea de comesean, şi veni să se aşeze la dreapta domnului Achille Le- fort, care, ca şi avocatul, se strădui să-i placă; reuşiră cu
Uşurinţă, câci nu eră om pe lume mai binevoitor ia masă ca Berrichon. Pierre căuta un pretext ca să-l îndepărteze, dar nu era uşor ; căci mîncarea bună, împreună cu paharele care i se turnau din belşug din dreapta şi din stînga îl înveseleau şi nu-1 îndemnau de loc să asculte de sfatul de a se duce la culcare. Nu era uşor nici să-i faci să înţeleagă pe cei de faţă că acest comesean vesel nu e un neofit înfocat, fiindcă se afla acolo pe răspunderea lui Pierre, iar acesta îşi amintea că, la plecare,

călătorul îi spusese : „Adu pe cine vrei, dar să răspunzi de el ca de dumneata însuţi“. Pe deasupra, Berrichon aproba voiniceşte tot ce spuneau generoşii săi amfitrioni. Ei voiau să-i cunoască părerile, iar el, dorind să placă şi fiind viclean în felul lui, se ferea cît putea să arate că nu înţelege o iotă din întrebările care i se puneau. Răspundea la toate în doi peri, aşa cum fac meseriaşii din Berry ; şi de îndată ce prindea un cuvînt, îl repeta cu entuziasm bînd în sănătatea pămîntului întreg. Bătrînul militar vorbea de Napoleon :

— A! da, micul caporal, striga Berrichon cît îl ţinea gura, trăiască împăratul, eu sînt cu împăratul!

— A murit, îi spuse scurt Pierre.

— A! da, adevărat. Ei, atunci, trăiască fiu-său, trăiască Napoleon al II-lea ![24]

După o clipă, avocatul vorbea de La Fayette[25].

— Trăiască La Fayette! striga Berrichon, dacă nu cumva o fi murit şi el!

In sfîrşit, cuvîntul de Republică scăpă din gura comis-voiajorului.

Berrichon strigă :

— Trăiască Republica ! Şi de fiecare urare trăgea cîte-o duşcă.

[24] Fiul lui Napoleon I şi al împărătesei Maria-Luiza, care a primit la naştere titlul de regele Romei, a fost recunoscut de camerele franceze ca succesor al tatălui său infrînt (1815), dar n-a domnit niciodată, deoarece tronul a fost reluat de Bourboni; el a trăit şi a murit in Austria sub numele de ducele de Reichstadt (1811—1832).

[1] Marchizul Marie-Joseph de La Fayette (1757—1834). care a participat la războiul pentru independenţă din America, a avut oarecare popularitate în Franţa ca monarhist de tendinţă liberală.

Comis-voiajorul, câruia-i plăcuse foarte muit la început, începea să-l găsească niţel cam prostuţ, şi-l întrebă din ochi pe Pierre Huguenin ; acesta nu răspunse decît um- plînd mereu paharul Berrichonului şi îndemnîndu-1 să bea, aşa că, după cinci minute, Cheia Inimilor dădea să adoarmă pe masă. Pierre îl luă în braţele lui vînjoase şi, cu toate că nu era o povară uşoară, îl duse în chiţimie şi-l puse .pe patul Corintianului. Apoi se întoarse la masă şi, liberat de orice grijă, luă parte la convorbire. Pînă atunci fusese o conversaţie generală, un fel de disertaţie în care se dezbătuseră, cu semn de întrebare, mai multe păreri. Se vorbea cu însufleţire, dar fără obidă, iar comesenii păreau de acord asupra unui punct principal pe care nu-1 formulau, dar care părea să stabilească între ei o legătură de simpatie. Tonul acesta vioi şi vesel îl atrăgea pe Pierre, curiozitatea îi era din ce în ce mai aţîţată, şi, în curînd, nu mai observă că el însuşi era obiectul curiozităţii celorlalţi. Totuşi, nu prea se prăpădeau cu diplomaţia, iar comis-voiajorul, cel care părea a fi preşedintele improvizat al acestei adunări, era atît de puţin reţinut, îndt Pierre fu surprins de faptul că un om atît de tînăr şi atît de zăpăcit are o misiune atît de primejdioasă. Dar tînărul se exprima cu o uşurinţă care-i plăcea şi care exercita un fel de fascinaţie asupra demnitarului şi asupra Vaudois-u- lui. Pierre se simţi îmboldit să iasă din rezerva lui obişnuită şi să pună, la rîndu-i, întrebări :

— Adineaori ai pretins, domnule, îi spuse el străinului, că există în Franţa un partid puternic în stare să proclame Republica ?

— Sînt sigur de asta, răspunse străinul zîmbind. Am străbătut destul Franţa pentru a fi fost, datorită negoţului meu, în relaţii cu francezi din toate clasele. Pot să te asigur că, peste tot, am găsit sentimente republicane ; şi dacă cine ştie ce catastrofă neprevăzută i-ar răsturna pe Bourboni, cred că partidul ultraliberal ar fi mai tare dedt toate celelalte.

Bătrinul militar dădu din cap ; medicul zîmbi. Fiecare dintre ei avea altă părere.

— Opinia mea le pare greşită domnilor de faţă, reluă voiajorul cu politeţe ; ei, dar dumneata ce gîndeşti, domnule Huguenin ? Crezi că există în popor alt sentiment decît cel republican ?

— Mă întreb cum ar putea exista altul, răspunse Pierre. Nu sînteţi de aceeaşi părere, voi care reprezentaţi aici poporul împreună cu mine ? adăugă el adresîndu-se demnitarului şi

celorlalţi lucrători.

Demnitarul îşi puse mîna pe inimă, iar tăcerea lui fu un răspuns elocvent. Vaudois îşi scoase boneta de bumbac şi, ridicînd-o deasupra capului, exclamă :

— N-aş vrea s-o moi în sîngele nici unui francez, dar pentru a vedea-o arborată în Franţa, mi-aş da şi capul o dată cu ea.

Meşterul lăcătuş stătu cîteva clipe pe gînduri, apoi spuse cu reţinere :

— Republica nu ne-a adus tot binele pe care ni-1 făgăduia ; nu pot prevedea ce ar putea să ne aducă bun acum ; dar cît priveşte sîngele, adăugă el, cu o furie stă- pînită, mi-ar plăcea să-l vărs. Aş vrea să-l văd curgînd pe cel al duşmanilor noştri pînă la ultima picătură.

— Bravo, exclamă comis-voiajorul, da, ură faţă de străini, război cu duşmanii Franţei. Şi dumneata, meştere Huguenin, ce dorinţă ai ?

— Eu aş vrea ca oamenii toţi să trăiască laolaltă ca fraţii, răspunse Pierre ; asta-i tot ce-aş vrea. Cu asta, s-ar putea răbda multe necazuri; fără asta, libertatea nu ne-ar da nici un folos.

— Vă spuneam eu, reluă comis-voiajorul, e un filantrop, un filozof din secolul trecut...

— Nu, domnule, nu, nu cred, răspunse iute Pierre. Cel mai liberal din toţi filozofii aceştia era Jean-Jacques Rousseau, iar el a spus că nu poate exista republică fără sclavi.

— A putut spune aşa ceva ? exclamă avocatul, nu, n.-a spus ; e imposibil.

— Recitiţi *Contractul social,* răspunse Pierre, şi vă veţi convinge.

— Va să zică nu eşti republican în felul lui Jean- Jacques ?

— Bănuiesc că nici dumneata, domnule.

— Prin urmare, nici în felul lui Robespierre.

— Nu, domnule.

— Ei, atunci, eşti în felul lui La Fayette. Este poziţia oamenilor înţelepţi, a duşmanilor anarhiei, a liberalilor adevăraţi, intr-un cuvînt. O revoluţie fără surghiunuri, fără eşafoade.

— O revoluţie de care sîntem departe prin urmare, răspunse Pierre, şi totuşi conspirăm...

Cuvîntul acesta fu urmat de o tăcere generală.

— Cine conspiră ? întrebă comis-voiajorul pe ton sigur şi vesel. Aici, nimeni, pe cît ştiu.

— Ba nu, domnule, răspunse Pierre, eu conspir.

— Dumneata ? cum ? în ce scop ? cu cine ? contra cui ?

— Singur, în taina gîndurilor mele, visînd mai totdeauna, plîngînd uneori. Conspir împotriva tot răului care există, şi în scopul, dacă nu cu speranţa, de a schimba totul. Vreţi să intraţi în partidul meu ?

— Eu, da, strigă comis-voiajorul cu un entuziasm cam afectat. Pari a fi şeful nostru, al tuturor, şi-mi place sufletul acesta de tribun şi de reformator, curajul ca al lui Brutus, fanatismul sumbru, fermitatea adîncă, demnă de Saint-Just şi de Danton. Beau în amintirea acestor eroi neslăviţi, martiri iluştri ai libertăţii.

Toastul comisului nu avu decît un singur ecou. Bătrî- nul meşter lăcătuş întinse paharul şi-l apropie de al oratorului. Dar îl trase îndată înapoi, zicînd :

— Nu ciocnesc paharul plin cu unul gol. M-am ferit totdeauna de asta.

— Nu ciocneşti ca să le cinsteşti memoria ? îl întrebă Vaudois, nehotărit, pe Pierre Huguenin.

— Nu, răspunse Pierre, sînt oameni şi lucruri pe care nu le înţeleg încă bine şi pe care mă simt prea mic ca să le judec.

Comesenii îl priveau pe Pierre Huguenin cu oarecare mirare ; doctorul voi să-l silească să vorbească mai mult.

— Dumneata, deşi ai rezerve demne de tot respectul, pari a avea şi unele idei precise, îi spuse el. De ce ni le ascunzi ? Nu sîntem siguri aici unii de alţii ? Şi, de altfel, ce altceva facem decît să vorbim ca să vorbim ? Există două principii politice care s-au ivit şi se dezbat în Franţa în momentul de faţă : guvernarea absolută şi guvernarea constituţională. Iată ce-i interesează astăzi pe francezii adevăraţi, fără să mai fie nevoie să ne referim la un trecut dureros de amintit pentru unii şi primejdios de invocat pentru alţii. Lucrurile şi-au schimbat numele : de ce să nu ne conformăm limbajului pe care l-a

adoptat Franţa ? Ceea ce părinţii noştri numeau republică indivizibilă noi numim cartă constituţională *. Să acceptăm această denumire şi să ne înrolăm sub steagul acesta, de vreme ce e singurul desfăşurat

— Felul acesta de a vedea lucrurile simplifică mult problema, răspunse Pierre zîmbind.

— Şi acum, că a fost pusă astfel, reluă doctorul, vrei să ne spui dacă eşti pentru, sau contra cartei ?

— Eu sînt, zise Pierre, pentru principiul înscris în fruntea cartei constituţionale : toţi francezii sînt egali în faţa legii. Dar cum nu văd să fi fost pus în practică acest principiu în instituţiile consacrate de cartă, nu mă pot da în vînt după un guvern constituţional, oricare ar fi el, atîta vreme cît voi vedea textul acestei legi sfinte scris pe monumentele dumneavoastră, dar şters din conştiinţele dumneavoastră. Cred că nu aşa vedea lucrurile republica a cărei amintire o evocaţi ; ea căuta să practice dreptatea şi întrebuinţa în acest scop toate mijloacele. Dumnezeu mi-e martor că nu sînt un om singeros, şi totuşi, mărturisesc că înţeleg mai bine asprimea sălbatică faţă de puterile răsturnate, cărora li se spunea : „Cădeţi la pace cu noi, sau vă aşteaptă moartea", decît un sistem vag, care ne-ar făgădui egalitatea fără să ne-o dea.

— Vă spuneam eu, exclamă comis-voiajorul pe tonul lui de bunăvoinţă ipocrit admirativă, e montaniard, iacobin curat de viţă veche. Ei bine, asta-i frumos, e sincer, e îndrăzneţ. Ce mai vreţi ? Trebuie să luăm oamenii aşa cum sînt.

— Fără îndoială, răspunse doctorul; dar nu s-ar putea, pentru mai multă sinceritate şi claritate, să încercăm să ne înţelegem cu meşterul Pierre ? Un om ca el merită să te osteneşti să-i arăţi lucrurile în adevărata lor lumină.

— Asta cer şi eu, zise Pierre. Ia să vedem, sînt bine închise uşile ? E cineva printre dumneavoastră faţă de care să nu pot vorbi ? Intrucît mă priveşte, n-am nici o temere şi nici o greutate să vă spun ce gîndesc. Conspiraţi sau nu conspiraţi, domnilor, puţin îmi pasă ; dar exprimaţi dorinţi, sentimente, şi nu văd de ce nu mi-aş plăti şi eu aceeaşi plăcere. N-am venit aici, îmi închipui, ca să fiu chestionat; fiindcă de la mine n-aveţi ce învăţa, şi probabil că aveţi cunoştinţă de tot ceea ce eu nu ştiu. Lăsaţi-mă aşadar să vorbesc. E dt se poate de limpede că nimeni nu crede în dragostea Bourbonilor pentru instituţiile liberale. E foarte sigur că n-avem nici încredere, nici simpatie

pentru cârmuirea aceasta şi că, dacă am putea, am alege alta, chiar de mîine. Care drmuire ? Aici, noi. oamenii simpli, stăm şi aştsptăm răspunsul dumneavoastră. Găsim mai multe nume pe programul dumneavoastră, fiindcă citim uneori ziarele şi vedem noi că liberalii nu mai sînt cu totul de acord între ei. Cred, de pildă, că, nu mai departe dedt aci, s-ar găsi păreri foarte diferite. Domnul avocat ar fi pentru La Favette, dacă nu mă înşel, domnul doctor pentru altul pe care nu-1 numeşte, domnul căpitan ar fi pentru regele Romei iar taica Vaudois poate că n-ar vrea să audă vorbindu-se de asta ; şi nici eu ; cine ştie ? In sfîrşit, toţi aveţi pe cineva în vedere şi n-aş cîştiga nimic aflînd ce vrea fiecare dintre dumneavoastră ; aşa că nu asta vă întreb.

— Atunci ce întrebi ? spuse medicul cu oarecare răceală.

— Nu întreb pe cine aţi pune în locul regelui ; eu întreb ce aţi pune în locul cartei.

— Aha ! carta nu-ţi dă satisfacţie, zise avocatul rizind

— Se prea poate, răspunse Pierre, cu oarecare şiretenie. Dar dacă o parte a naţiunii ar fi în acelaşi caz cu mine, ce i-aţi răspunde pentru a-i da satisfacţie ?

— Ei, asta-i, prea greu nu 6, zise vesel comis-voiajorul. Am spune celor care găsesc carta rău făcută : „Fa- ceţi-o mai bună“.

— Dar dacă noi am spune că o găsim pe de-a-ntregul rea şi că vrem una nou-nouţă ? întrebă meşterul lăcătuş, care ascultase toată discuţia cu austeritatea înciudată a unui bătrin iacobin.

— In cazul acesta v-am spune, răspunse Achille Le- fort : „Faceţi repede alta, şi să dntăm marsilieza“.

— Asta-i părerea voastră a tuturor ? strigă bătrânul cu o voce tunătoare, rotind o privire întunecată asupra auditorilor încremeniţi. In cazul ăsta, sînt cu voi şi-mi tai vîna ca să semnez pactul cu sîngele meu ; altminteri, sparg paharul cu care am băut în sănătatea voastră.

Vorbind astfel, întindea braţul drept, suflecat pînă la cot şi tatuat cu figuri cabalistice, în vreme ce cu mîna stîngă lovea cu paharul în masa care se clătina. Faţa lui tristă şi aspră, sprîncenele-i albe şi stufoase care fremătau deasupra ochilor înflăcăraţi, întreaga lui înfăţişare brutală şi impunătoare totodată făcu o impresie dezagreabilă asupra avocatului şi a doctorului. La început, ieşirea acestui bătrin sanchilot îi făcuse să zîmbea9că dispreţuitor, dar zîmbetul le pieri de pe buze cînd văzură cît de adîncă era convingerea lui şi cu cită patimă îi apostrofa. Vaudois, electrizat de exemplul lui, se ridicase şi el, iar Corintianul, care ascultase totul fără să spună un cuvînt, urmînd discuţia cu o atenţie melancolică şi adîncă, întinse mîna peste cea a meşterului lăcătuş şi o ţinu neclintită şi încleştată, cu inima strînsă şi cu buzele albite de indignare. Prea modest sau prea mîndru pentru a vorbi, simţise născîn- du-se şi cresdnd pe fiece minut în el o antipatie de moarte împotriva acestor conspiratori cu mîinile albe, şi fiecare din cuvintele lor măgulitoare, fiecare din zimbetele lor batjocoritoare lăsaseră o rană arzătoare în sufletul lui mîndru.

Pierre îi privi pe cei trei proletari care stăteau în picioare în faţa aşa-zişilor revoluţionari, formînd oare-
ClM grupul jurâmîntului celor trei elveţieni de la ftutli*. Zîmbi văzînd cum atitudinea lor dîrză şi expresia lor hotărită îi descumpănise deodată pe oamenii aceştia şireţi şi politicoşi.

Simţi, în acelaşi timp, o pornire vie de dragoste pentru cei ce-i erau fraţi ; şi, cu toate că n-avea nici pasiunea politică a celor doi bătrini, nici ambiţia tainică a tânărului, le jură în inima lui credinţă şi tovărăşie, lor şi întregii lor spiţe ; căci de partea aceea era dreptul divin.

între timp, comis-voiajorul îşi reveni din surprindere. Ca om deprins să înfrunte tot felul de împotriviri şi să facă faţă la tot felul de opoziţii, începu să-l ia uşurel peste picior pe bătrînul patriot.

— Ei, dar pe cine s-a supărat viteazul nostru ? exclamă el voios. Ai zice că ne ia drept oameni care recrutează partizani politici, şi că asistă la cina noastră ca la un complot. Dacă te-ar auzi cineva de-afară, jupîne, ştreangul ne-ar aştepta. Zău, nu e bine să nu ştii să vorbeşti liniștit despre treburile publice. Nu-i liber fiecare să ante la circiumă cîntecul care-i place şi să ţină sărbătoarea sfîntului la care se închină ? Dacă al dumitale este sfîn- tul Couthon[26] sau sfîntul Robespierre, cine te împiedică să-i sărbătoreşti ? Nu văd de ce te superi pe noi, afară doar dacă ne iei drept jandarmi. Slavă Domnului, ne aflăm într-o casă sigură şi ne cunoaştem toţi ; altfel, ne-ai în- spăimînta, ca gogoriţa pe copii. Haide, jupîne, goleşte-ţi paharul în loc să-l crăpi. Am să-ţi ţin isonul în cinstea cui vrei, căci eu respect toate opiniile şi salut toate gloriile Franţei. Franţa, dragii mei, cînd iubeşti Franţa, nu poţi înţelege cum de se pot certa adevăraţii ei copii între ei pentru nişte nume proprii. Dar ajunge cu politica astă- seară, de vreme ce asta tulbură armonia adunării noastre. Taică Vaudois, să vorbim de treburile noastre. îţi trimit, va să zică, două balerci din vinul cel alb... Vorbim nU- maidecit, căpitane, şi de butoiaşul dumitale de bourgogne ; iar dumneavoastră, domnilor, dacă binevoiţi să vă redactaţi notele de comandă, le înscriu imediat în registrul meu.

Doctorul şi avocatul începură să vorbească temeinic despre vinurile lor, şi orice alt subiect de conversaţie fu înlăturat, ca şi cînd scopul principal al cinei ar fi fost o şedinţă de degustare. Apoi vorbiră de vînătoare ; de port de armă, de cîini şi de potîrnichi, şi, în curînd, nu mai fu vorba de nici o tentativă şi de nici un proiect serios.

---

[26]*Georges Couthon* (1755—1794), in ciuda paraliziei care-i ţintuia picioarele, a fost unul dintre cei mai activi şi consecvenţi revoluţionari, alături de Robespierre şi de Saint-Just.

Demnitarul îl luă deoparte pe Pierre :

— însoţitorul cu care ai venit aici, îi spuse el refe- rindu-se la Berrichon, îmi dovedeşte că nu te aşteptai să găseşti anumite persoane. Păreau totuşi să te aştepte. De unde această neînţelegere ?

— M-am întrebat şi eu la început ca şi dumneata, răspunse Pierre, şi-apoi mi-am amintit că mi se dăduse
o întâlnire pe care o uitasem. N-am venit aici dedt ca să-i pornesc la drum pe Corintian şi Berrichon, aşa cum ne-am înţeles.

— Nu ţi se dăduse o notă ? întrebă demnitarul.

— Ba da, răspunse Pierre, dar am fost prins cu atîtea alte griji, că nici măcar nu m-am gîndit s-o deschid. Trebuie s-o mai am la mine.

Se căută prin buzunare şi găsi intr-adevăr nota misterioasă a străinului. O desfăcu, o apropie de lumina vetrei şi citi numele demnitarului şi al avocatului, precum şi al mai multor alte persoane binevăzute şi binecunoscute în oraşul Blois.

— Sînt oamenii care trebuiau să-ţi garanteze lealitatea negustorului, îi spuse Romanet: dar, de vreme ce nu i-ai consultat şi ne aflăm aici, vom fi noi garanţii lui faţă de dumneata, aşa cum am fost ai dumitale faţă de el. Cît despre întîlnire, mai uită-te la notă, trebuie să fie fixată pentru astă-seară şi pentru locul unde ne aflăm.

— Este, într-adevăr, răspunse Pierre după ce privi din nou hîrtia. Dar pentru ce pretextul ăsta ciudat: în privinţa calităţii vinurilor, a se consulta domnii cutare şi cutare etc ? Pentru a le gusta, a merge la hanul etc. ? E-adevărat că neglijenţa cu care am uitat de notă dovedeşte că lucrurile astea sînt uşor de pierdut.

— Şi cum cel mai mic pretext poate da loc la urmăriri, ai face bine s-o arzi, zise demnitarul.

Pierre îi dădu nota demnitarului, care se grăbi s-o arunce în foc :

— Eşti cumva mai lămurit decît mine în privinţa oamenilor ăstora ? întrebă Pierre, arătînd, pe furiş, spre persoanele rămase la masă.

Felul încurcat în care Sprijin Bun răspunse că n-avu- sese niciodată decît treburi negustoreşti cu voiajorul ca şi tăcerea pe care o păstrase în tot timpul discuţiei de la cină îi dovediră lui Pierre că e mai angajat decît poate mărturisi. Pretextul de care se servea pentru a motiva legătura sa cu agentul societăţilor secrete era prea neverosimil ca să lase cea mai mică îndoială în această privinţă. Pierre înţelese că nu trebuie să pună întrebări unui om legat prin jurăminte şi, prefăcîndu-se că i ajunge ce pă- ţise, îl lăsă, şi se duse să-l ajute pe Corintian ca să-l trezească pe Berrichon, fiindcă se şi auzea huruind în depărtare poştalionul care trebuia să-i transporte la Villepreux. Cu muită greutate, reuşiră să-l scoale pe companion şi, după ce-şi luară rămas bun frăţeşte, Prietenul Liniei şi Corintianul se despărţiră, unul pornind la drum cu Berrichon spre Villepreux, celălalt apucînd înapoi calea spre Blois împreună cu demnitarul şi cu bătrînul meşter lăcătuş.

— Cred, spuse aceasta din urmă. ieşind din circiumă, că au mers cu noi mai departe decît voiau, sau că ne-au crezut mai proşti decît sîntem. N-are a face, anumite lucruri, pe jumătate ghicite, sînt tot atît de sfinte ca şi cînd ar fi destăinuite cu totul; nu eşti de părerea asta, fîrtate Villepreux ?

— E lege pentru conştiinţa mea, răspunse Pierre Huguenin. Demnitarul păstră o tăcere adîncă. Aderase de multă vreme şi, în clipa asta, făcea poate reflecţii care nu-i veniseră încă pînă atunci. Cei doi tovarăşi avură delicateţea să-i vorbească de altceva.

In vreme ce ei mergeau spre oraş, Vaudois, căzut pe gînduri, îşi aşeza farfuriile şi sticlele cu un aer melancolic. Domnul Achille Lefort, pretinsul comis-voiajor, în realitate membru al comitetului de recrutare al carbonarilor, căpitanul napoleonist, avocatul laffayetist şi doctorul orleanist[27], strinşi sub tăblia căminului, stăteau de vorbă cu glas scăzut.

---

[27] Partizan al ducelui de Orleans (vezi nota 2 de la pag. 244).

DOCTORUL: Ei, ai văzut, dragă Achille, încă una din prostiile tale ! A ! vrei să faci sanchilotism. Uite cum îţi reuşeşte.

ACHILLE LEFORT: E vina ta. Dacă eram singur, îi învîrteam pe degete pe oamenii ăştia. Am crezut că o să le inspir mai mare încredere punîndu-i faţă în faţă cu persoane binevăzute ; ar fi trebuit să-mi aduc aminte că persoanele astea nu sînt bune de nimic. Parcă voi ştiţi sâ vorbiţi poporului ?

AVOCATUL (doctorului): Halal de-aşa popor! Ca şi cum nu cunoaştem noi poporul, noi care sîntem tot timpul în relaţii cu el.

ACHILLE LEFORT: Voi nu-1 vedeţi decît bolnav, fie la trup, fie la suflet. Unul avocat, altul doctor : n-aveţi de-a face decît cu rănile lui morale şi fizice. Nu cunoaşteţi poporul sănătos. Oare tâmplarul ăsta nu e un om inteligent şi instruit ?

DOCTORUL : Mult prea circiogar şi mult prea cultivat pentru un muncitor. Cu capetele astea îmbuibate de lecturi rău orînduite şi de teorii rău digerate nu faci niciodată nici o ispravă. Dacă ar trebui să guverneze o naţiune compusă din asemenea oameni, chiar Napoleon s-ar întoarce degeaba pe lume.

CAPITANUL: Pe vremea lui, nu erau de-ăştia. Ii ducea la război şi acolo n-aveau timp să taie firul în patru.

AVOCATUL : Erau şi pe vremea lui ; fiindcă totdeauna au fost. Tăiau firul în patru şi la război şi în timp de pace. Numai că marele om, căruia nu-i plăceau discuţiile filozofice, îi ruga să facă bine să tacă. Le spunea ideologi[28].

CĂPITANUL: Aşa v-ar fi spus şi vouă. Zău aşa, tare ciudaţi îmi păreţi, cu teoriile voastre, cu constituţiile şi deosebirile de guverne constituţionale şi absolute. Ce ne interesează ăsta? Trebuie să-l alungăm pe duşman, să purtăm război cu străinii şi cu Bourbonii lor, cu regaliştii şi cu popii lor. După aceea, o să vedem noi. Ce nevoie aveţi să discutaţi cu nişte bieţi lucrători ? Trebuia să le spuneţi să pună fiecare mîna pe o puşcă militărească şi pe douăzeci şi cinci de cartuşe, ăsta-i singurul limbaj pe care-1 înţelege poporul francez.

ACHILLE LEFORT: Aţi văzut bine că nu-i aşa, şi că astăzi

---

[1] Numele era purtat în mod curent de gînditorii progresişti de La începutul secolului al XlX-lea, care încercau să rezume şi să completeze ideile iluminiştilor.

vrea să ştie încotro se îndreaptă. Mă pricep eu, am înrolat o mulţime, care, ca şi mine, habar n-au de ce-o să se-aleagă din activitatea noastră peste douăzeci de ani. Dar ce-are a face ? Să agităm lumea, s-o răscolim, s-o asociem, s-o înarmăm, cu asta ajungi oriunde.

DOCTORUL : **Chiar la republică. Frumoasă concluzie şi demnă de introducere !**

ACHILLE : **Şi de ce, mă rog, n-am ajunge la republică ?**

AVOCATUL: **Bineînţeles, republica. Se poate oare cere ceva mai bun, cînd e reprezentată de oamenii cei mai curaţi, cei mai integri şi cei mai moderaţi ?**

DOCTORUL: **Oamenii aceia sînt nişte neghiobi, da- că-şi închipuie că pot pune botniţă poporului după ce l-au lăsat liber.**

ACHILLE : **Da de unde ! Poporul e blind ca un copil, după victorie. Vă spun că nu-1 cunoașteţi. Eu mă prind să conduc zece mii ca cei pe care i-aţi văzut adineaori.**

DOCTORUL: **Da, ca bătrînul lăcătuş iacobin, de pildă. Frumos exemplar ! Mărturisesc că nu mă bat după băutorii de sînge. Gu asemenea mulţime dezlănţuită, n-o să mai putem ţine hăţurile; o s-ajungem de-a dreptul la anarhie, la barbarie, la teroare, la toate grozăviile lui '93.**

ACHILLE : **Ei şi ? s-ajungem, dacă trebuie ; tot e mai bine decît obscurantismul iezuiţilor şi liniştea stătătoare a tiraniei. Să înaintăm, să acţionăm, oricum ar fi, numai să simţim că trăim, numai să ştim că avem ceva măreţ de făcut. Nu era frumos pa timpul lui Robespierre ? O zi de glorie, o moarte ilustră, un nume nemuritor — numai cît te gândeşti şi te înfierbînţi.**

AVOCATUL : **Vorbeşti ca un mare amator de toata astea. Dacâ-ţi place martirajul, de ce nu te-ai dus sâ fii împuşcat cu Caron [29] ?**

ACHILLE : **Ei, asta-i! Caron, Berton, nişte netoţi, nişte nebuni, nişte oameni nemulţumiţi de situaţia lor, care ar fi stat liniştiţi dacă le-ar fi satisfăcut curtea ambiţiile personale.**

CĂPITANUL : **Spuneţi mai curînd nişte eroi, pe care i-aţi calomniat şi i-aţi părăsit cu laşitate. Mii de bombe ! Dacă mă**

---

[29] *Augustin-Joseph Caron,* colonel pe vremea lui Napoleon, socotit conspirator, a fost împuşcat în 1822.

ascultau pe mine, la vremea aceea, n-ar fi pierit pe eşafod. Iată de ce mi-e scîrbă de carbonarismul vostru. Mi-e ruşine acum că fac parte din el. f/?i ***ia puşca şi se pregăteşte de plecare.)***

ACHILLE : **Aşa se întîmplă totdeauna. După o înfrîn- gere, ne căutăm ceartă unii altora, pînă ce o victorie ne pune iarăşi de acord. Ştim noi,, ştim noi...**

DOCTORUL (luindu-şi puşca pentru a pleca): **La drept vorbind, nu mai cred în victoriile voastre. Dacă liberalii sînt înfrînţi în Spania, adio. Va trebui să căutăm ceva mai bun decît carbonarismul vostru, în care lumea nu stă mult, nu se cunoaşte şi nu se înţelege.**

AVOCATUL : **Bună seara, Achille. Oricum, noi amîndoi sîntem pe calea cea bună. Avem cu noi pe toţi oamenii de talent, pe Manuel, pe Foy, pe Keratry, pe d'Ar- genson, pe Sebastiani[30], pe Benjamin Constant, şi pe bă- trînul patriarh cu calul alb. Ce zici ? Taica La Fayette, ăsta om.**

ACHILLE: **Bună seara tuturor. Nu mă iau eu după glumele voastre** ***(Avocatului.)*** **Bună seara, sămînţă de Mirabeau. O să mai vedem noi multe pînă la moarte, fii pe pace.**

AVOCATUL (lui Achille) : **Bună seara, Barnave[31] dragă.**

---

[30] Deputaţi şi ziarişti liberali din vremea Restauraţiei. Generalul Foy (1775—1825), rănit la Waterloo, a avut o popularitate atît de mare, încît moartea lui a fost considerată de presa liberală ca un doliu public.

[s] *Antoine Barnave* (1761—1793) a fost, ca şi Mirabeau, un orator de seamă al Adunării Constituante ; ulterior, opoziţia Iul faţă de desfăşurarea Revoluţiei l-a dus la eşafod.

DOCTORUL (lui Achille): **Bunâ seara,Taică Duchene[32].**
ACHILLE: **Cum vreţi voi; ori unul, ori altul, după cum va fi prilejul; ceea ce vreau e doar atît: să slujesc Franţa.**
CĂPITANUL (printre dinţi): **Toţi flecarii ăştia nu merită decît să pui puşca pe ei!**

Capitolul XVI

Instrucţia judecătorească îndreptată împotriva instigatorilor încăierării de pomină dintre gavoţi şi devoranţi avu ca rezultat disculparea totală a celor dintîi şi scoaterea lor de sub acuzaţie. Pierre şi Romanet, chemaţi ca martori principali, se remarcaseră prin curajul, sinceritatea şi fermitatea lor. Capul frumos, aerul distins şi limbajul simplu şi ales al lui Pierre Huguenin atraseră asupra lui atenţia liberalilor din oraş, care asistau cu ziariştii lor la şedinţa de la tribunal. Dar nu-i făcură noi avansuri, fiindcă el plecă de îndată ce văzu că nu mai e de folos.

La ce se gîndea şi ce făcea taica Huguenin în timpul absenţei fiului sau ? Moşneagul se înciuda şi se înfuria, dar, mai mult decît orice, se îngrijora. „E atît de punctual şi de iute în tot ce întreprinde ! îşi spunea el. Trebuie să
i se fi întâmplat o nenorocire." Şi atunci îl cuprindea disperarea ; căci niciodată ca în timpul acestei ultime despărţiri nu-şi dăduse atât de bine seama de dragostea şi de stima pe care le purta fiului său.

Febra îi creştea din cauza îngrijorării, aşa cum se temuse Pierre, şi bătrînul nu se putuse da jos din pat în ziua cînd, din fericire, sosiră Amaury şi Berrichon. Pe drum, Corintianul repetase tovarăşului său recomandările pe care Pierre le făcuse acestuia în privinţa părerii pre- ‘concepute a lui moş Huguenin faţă de companionaj ; şi cum îi venea cam greu s-o înceapă cu o minciună la noul său stăpîn, îl însărcină pe Berrichon să vorbească primul. După ce coborîră din diligenţă, întrebară de casa tîmplarului şi intrară înăuntru, unul cu uşurinţa unui nerod, celălalt cu rezerva unui om inteligent.

— Hei! ehei! hei! strigă Berrichon, lovind cu băţul în uşa deschisă ; hei, ai casei, salut, bună ziua la ai casei. Nu stă aici taica Huguenin, meşter tîmplar ?

In momentul acela, moş Huguenin odihnea în pat. Era aşa de prost dispus, încît nu putea suferi pe nimeni în camera lui.

[32] Numele ziarului celui mai radical din timpul Revoluţiei.

Văzîndu-şi singurătatea atît de brusc tulburată, sări în capul oaselor şi, trăgînd perdeaua de saia galbenă, văzu faţa ciudat de veselă a lui Berrichon Cheia Inimilor.

— Vezi-ţi de drum, omule, răspunse el răstit: hanul e mai departe.

— Da dacă noi vrem să luăm casa dumitale drept hanul nostru ? reluă Cheia Inimilor, care, bizuindu-se pe plăcerea pe care sosirea lui avea s-o pricinuiască bătrinu- lui tîmplar, găsea că-i nostim sâ glumească, înainte de a se prezenta.

— în cazul ăsta, răspunse taica Huguenin, începînd să-şi pună haina, am să-ţi arăt că cine intră cu uşurinţă la un bolnav poate să iasă de la el şi mai uşor încă.

— Iertaţi-1 pe tovarăşul meu, meştere, zise Amaury, arătîndu-se şi salutîndu-1 cu respect pe tatăl prietenului său, venim din partea lui Pierre, fiul dumneavoastră, ca să vă oferim serviciile noastre.

— Fiul meu, exclamă meşterul, da unde-i fiul meu ?

— La Blois, reţinut pentru cel mult două-trei zile, de nişte treburi pe care o sâ vi le spună el; ne-a angajat şi iată două vorbe de la el prin care ne anunţă.

După ce citi biletul fiului său, taica Huguenin începu să se simtă mai liniştit şi meu puţin bolnav.

— Foarte bine, zise el privindu-1 pe Amaury, dumneata ştii să te porţi, fiule, şi ochii dumitale îmi plac, dar ai un tovarăş cu apucături dudate. Ia spune, omule, zise el măsurindu-1 pe Berrichon cu severitate, eşti mai de treabă la muncă decît în casă ? Iţi stă rău şapca, băiete.

— Şapca mea, zise Berrichon foarte mirat, scoţînd-o din cap şi uitîndu-se la ea cu naivitate. Ce să-i faci, nu-i frumoasă, jupîne, da purtăm şi noi ce-avem.

— Ne-o scoatem însă dinaintea unui meşter cu părul alb, zise Corintianul, care înţelesese intenţia lui moş Huguenin.

— A ! ce să-i faci, n-am fost crescuţi prin şcoli înalte, răspunse Berrichon punîndu-şi şapca sub braţ ; dar muncim din toată inima, asta-i tot ce ştim să facem.

— Bine, o să vedem noi, copii, zise taica Huguenin îmblînzindu-se. Veniţi la timp, fiindcă lucrul ne dă zor, iar eu zac aici în pat, ca un cal bătrîn pe paie. O să beţi un pahar de vin la mine, şi-am să vă duc la castel; căci, mort sau viu, trebuie să-i liniştesc şi să-i mulţumesc pe clienţi.

După ce-şi chemă slujnica, bietul om încercă să se scoale, în

vreme ce companionii onorau răcoritoarele. Dar era atît de bolnav, încit Amaury băgă de seamă şi-l imploră cu blîndeţea lui obişnuită să nu se ostenească. îl asigură că, datorită lui Pierre, e la curent cu lucrul ca şi cînd l-ar fi început el însuţi ; şi, ca să i-o dovedească, îi descrise forma şi dimensiunea boltiturilor, a panourilor, a cornişelor, a piedestalelor de balustradă, a arcurilor cu curbură dublă, cu calote de asamblare etc., etc., pînă în cele mai mici linii, cu atita exactitate şi uşurinţă, încît bătrînul tîmplar îl mai privi o dată lung ; apoi, gîndindu-se la avantajele ştiinţei care fac atît de limpezi şi întipăresc atît de bine în minte operaţiile cele mai complicate, se scărpină după ureche, îşi puse iar pe cap scufia de bumbac şi se urcă din nou în pat, zicînd : „Cum o vrea Dumnezeu ! “

— Aveţi încredere în noi, răspunse Amaury, dorinţa pe care o avem de a vă mulţumi o să înlocuiască astăzi sfaturile dumneavoastră, şi poate că mîine veţi avea puterea să ne veniţi în ajutor. Pînă atunci, trageţi-i un somn bun şi n-aveţi nici o grijă.

— Nu, nu, să n-aveţi nici o grijă, jupîne, exclamă Cheia Inimilor, dind repede de duşcă un ultim pahar de vin. O să vedeţi că aţi făcut păcat uitîndu-vă urît la doi companioni frumuşei ca noi.

— Companioni ? mormăi taica Huguenin, a cărui frunte se întunecă iar.

— A ! zic eu aşa ca să vă necăjesc, ripostă Berrichon rîzînd, pentru că ştiu că nu vă plac companionii.

— A ! faceţi parte din companionaj ? bombăni taica Huguenin, cu sufletul împărţit între vechea lui înciudare şi un fel de simpatie subită.

— î)a, da, continuă Berrichon, âărfe se pricepea eel puţin să glumească pe socoteala sluţeniei lui, facem parte' din doctrina băieţilor frumoşi, iar eu sînt port-drapelul regimentului ăstuia.

— Nu cunoaştem decît o doctrină aici. zise Corintianul întorcând cuvîntul, aceea de a vă sluji bine.

— Să v-audâ Dumnezeu, replică taica Huguenin şi se înfundă abătut sub pătură.

Dormi totuşi liniştit, iar a doua zi se simţi mai bine şi se duse să-i vadă pe companioni. Ii găsi lucrînd cu toaStă inima, strunindu-i bine pe ucenici, şi făcînd treabă tot atît de bună ca Pierre Huguenin însuşi. Liniştit în privinţa lucrării, împăcat cu domnul 'Lerebours, care stătuse îmbufnat pînă atunci, plin de nădejde, se întoarse în pat, şi, în curînd, fu pe picioare bine de

tot, pentru a-şi primi fiul, care sosi după trei zile, seara.

O linişte cerească era zugrăvită pe fruntea lui Pierre Huguenin. Avea conştiinţa împăcată, iar gravitatea lui obişnuită era temperată de o satisfacţie interioară care se transmise, pe cale magnetică parcă, şi tatălui său. întrebat de acesta asupra cauzei întîrzierii, îi răspunse:

— Ingăduie-mi, dragă tată, să nu pornesc la o justificare ce ne-ar lua timp. Am să-ţi povestesc, cînd vei cere, ce-am făcut la Blois, dar fii bun şi trimite-mă aoum la tovarăşii mei, mulţumindu-te cu cuvîntul pe care ţi-1 dau. Da, pot să jur pe onoare că n-am făcut altceva dedt să împlinesc o datorie, şi că m-ai fi binecuvîntat şi aprobat dacă m-ai fi văzut.

— Ce mai, îmi răspunzi cum vrei tu, zise bătrînul tîmplar, şi sînt momente cînd mă faci să cred că tu eşti tatăl şi eu fiul. E cam ciudat, dar aşa e.

în ziua aceea se simţi atît de bine încît putu cina cu fiul său, cu cei doi companioni şi cu ucenicii. începea să ţină grozav la Amaury, a cărui blîndeţe şi ale cărui atenţii respectuoase îl încântau ; şi, cu toate că nu-i venea să-l întrebe anumite lucruri, îşi spunea în sine : „Dacă ăsta-i unul din companionii aceia turbaţi, trebuie să mărturisesc cel puţin că figura şi vorbele lui sînt foarte înşelătoare**, începea să-şi schimbe părerea şi în privinţa lui Berrichon şi să-i recunoască însuşiri alese sub înfăţişarea lui necioplită. Naivităţile lui îl făceau să rîdă şi era bucuros să aibă pe cineva de muştruluit şi de cicălit, câci aveâ, tiiffl s-a putut vedea, firea cicălitoare a oamenilor activi; iar demnitatea obişnuită a fiului său şi a Corintianului îl cam stingherea.

în seara aceea, după ce Berrichon îşi potoli foamea dintîi, care, la el, era totdeauna aprigă, începu conversaţia cu gura plină şi cu cotul pe masă :

— Tovarăşe, îi spuse el Corintianului, de ce nu vrei să-i povestesc meşterului Pierre ce s-a petrecut adineaori în chestia lui cu prostănacul ăla de Poludore, Theodore, sau cum îi mai spuneţi, ei, băiatul intendentului de la castel ?

Nemulţumit de această indiscreţie, Amaury dădu din umeri şi nu răspunse nimic. Dar taica Huguenin nu era dispus să renunţe la pălăvrăgeala lui Berrichon.

— Dragă Amaury, zise el, nu te sfătuiesc să-ţi împărţi secretele cu băiatul ăsta. E isteţ şi uşurel ca o grindă mare de schelărie cînd îţi cade pe degetele de la picioare.

— Hai, zise Pierre Huguenin, de vreme ce a început, lasă-1 să

termine. Văd eu că e vorba de domnul Isidore Lerebours. Cum poţi să-ţi închipui, Amaury, că îmi pasă de ce-o fi spus împotriva mea ? Ar trebui să fie cineva tare slab la minte ca să se teamă de părerea lui.

— Ei, în cazul ăsta am să-ţi spun ; zău am să-ţi spun, meştere Pierre, exclamă Berrichon, clipind din ochi înspre Amaury, ca pentru a-l implora să nu-i închidă gura.

Corintianul ii făcu semn că poate vorbi, aşa că-şi începu povestirea în termenii următori :

— Mai întîi, o cucoană frumoasă, femeie straşnică, zău, mititică şi roşie la faţă, a trecut şi-apoi iar a trecut, şi din nou a trecut şi-ncă o dată a trecut, ca să se uite, chipurile, la ce lucram noi, dar, aşa cum e adevărat că acuma muşc din pîine, trecea şi ca să se uite la fîrtatul Corintian.

— Ce vrea să spună cu fîrtatul ăsta şi cu Corintian ? întrebă taica Huguenin, dinaintea căruia nu trebuia să se folosească denumirile companionajului.

Pierre îl călcă apăsat pe picior pe Berrichon, care se strîmbă urît, şi reluă la repezeală :

— Cînd zic fîrtatul, e ca şi cum aş spune prietenul, tovarăşul... Sîntem dintr-un loc, el şi cu mine ; el e din Nantes, în Bretania, iar eu sînt din Nohant-Vic, în Berry.

— Foarte bine, zise taica Huguenin prăpădindu-se de rîs.

— Iar când zic Corintian, continuă Berrichon, pe care-1 călcau mereu pe picioare, ăsta-i un nume, aşa, pe care i-1 dau eu de plăcere.

— Ei, şi cucoana se uita la Amaury ? reluă taica Huguenin.

— Ce cucoană ? întrebă Pierre, oare, fără să-şi dea seama, începu să asculte cu atenţie.

— O femeie înaltă şi frumoasă, mititică, cum v-a spus el, răspunse Amaury rîzînd, dar n-o cunosc.

— Dacă e roşie la faţă, obiectă taica Huguenin, atunci nu e domnişoara de Villepreux, că aceea e palidă ca o moartă. O fi fost jupîneasa ei.

— A! se prea poate, răspunse Berrichon, fiindcă-i spuneau doamnă.

— Atunci nu venise singură să se uite la voi ? întrebă Pierre.

— Singură-singurică, răspunse Cheia Inimilor, numai că era cu ea domnul Colidore.

— Isidore, întrerupse taica Huguenin, cu o voce groasă, ca să-l descumpănească.

— Da, Theodore, continuă Berrichon, care era şi el mucalit.

Ei, domnu Molitor ăsta i-a spus aşa : „Aveţi nevoie de ceva, doamnă marchiză ?“

— A ! o fi fost nepoata, coniţa de Franays, observă taica Huguenin... Ea nu e coconoasă şi se uită la toată lumea... Se uita la Amaury, zău ?

— Aşa cum mă uit eu la dumneavoastră, exclamă Berrichon.

— O ! nu, Intr-alt fel, răspunse bătrînul, rîzînd de căutătura strimbă a lui Berrichon. Ei, şi a stat de vorbă cu voi ?

—■ Neam! a spus doar atîta : „Caut căţeluşul, nu cumva l-aţi văzut pe aici, domnilor tîmplari ?“ şi se uita la fîrtatul... la tovarăşul Amaury, ce mai, se uita la el şi parcă voia să-l mănînce din ochi.

— Lasă, nerodule, că la tine se uita, zise Amaury. Poţi să mărturiseşti, că doar nu-i vina ta dacă eşti băiat frumos.

— O! cît despre asta, văd că glumeşti, răspunse Berrichon. Niciodată, nici un fel de femeie nu s-a uitat la mine, nici bogată, nici săracă, nici tînără, nici bătrînă, afară de Maica... adică Saviniana, pînă nu-1 jelea pe răposatul.

— Se uita ea la tine ? întrebă Amaury roşind.

— Da, cu milă, răspunse Berrichon, care nu era lipsit de bun-simţ în chestiunile personale, şi-mi spunea deseori : „Berrichon dragă, caraghios nas mai ai şi caraghioasă gură. Taică-tu, ori maică-ta avea aşa nas şi aşa gură ?“

— Ei, s-auzim povestea cu cucoana, reluă taica Huguenin.

— Povestea s-a sfîrşit, replică Berrichon ; a ieşit cum a intrat, iar domnul Hippolyte...

— Domnul Isidore, întrerupse încăpăţînatul moş Huguenin.

— Cum vă place, reluă Berrichon. Pe cît îi e nasul de frumos, pe-atîta şi numele. Aşa că s-a înfipt lîngă noi, cu braţele încrucişate ca împăratul Napoleon cînd îşi ţinea binoclul; şi numai ce începe să spună că facem lucru prost, treabă de mîntuială, ce mai! Şi uite că deodată fîrtatul... tovarăşul Amaury nu i-a răspuns nimic, iar eu, pe loc, am continuat să-mi tai scândurile cu ferestrăul fără să spun nimic. Asta l-a supărat pe domnişorul. Ar fi vrut, fără îndoială, sâ-1 întrebăm de ce nu-i place lucrul nostru. Şi-atunci a luat o bucată lucrată spunînd că e material prost, că lemnul e gata crăpat şi că, dacă-i dă drumul din mînă, se sparge ca sticla. Şi uite că Corintianul (iertaţi, jupîne, m-am deprins eu să-i spun aşa), Corintianul, zic, i-a răspuns : „încearcă, jupîne, dacă ai poftă“. Şi uite că zvîrle pe jos bucata de lemn din toate puterile, şi uite că nu se sparge, că

altfel îi spărgeam şi eu capul cu ciocanul.

— Asta-i tot ? întrebă Pierre Huguenin.

— Nu găseşti că-i destul, meştere Pierre ? Iartă şi dumneata, zise Berrichon.

— Eu găsesc că e prea mult, zise taica Huguenin, care căzuse pe gînduri. Vezi, Pierre, ţi-am spus eu, băiatul lui Lerebours îţi vrea răul şi-o să ţi-1 facă.

— O să vedem noi, răspunse Pierre.

In adevăr, Isidore Lerebours, aflind în ce fel Pierre Huguenin îi criticase şi-i refăcuse planul scării, nutrea împotriva lui o ură adîncă. în ajun, luase masa la castel, cu contele de Villepreux, fiindcă era duminică şi, în

ziua aceea, contele îi invita la masă, în afară de preot, de primar şi de perceptor, pe domnul Lerebours cu fiul său. Principiul contelui era că, într-o comună, sînt totdeauna patru-cinci inşi pe care trebuie să-i ai mereu în mină şi pe care îi legi mai mult prin amabilitatea unei invitaţii la masă decît prin argumente sau prin drepturi. Domnul Isidore era foarte mîndru de privilegiul acesta. Venea la castel cu hainele sale cele mai bătătoare la ochi şi mai ridicole, spărgea de fiecare dată ceva farfurii şi garafe, savura cele mai bune vinuri cu un aer de cunoscător, primea totdeauna de la stăpînul casei cîte-o lecţie bună din care nu ştia să tragă folos, şi-şi permitea s-o privească cu neruşinare pe drăguţa marchiză de Frenays.

Prima duminică îi prinse bine lui Isidore pentru a-şi satisface setea de răzbunare. Bineînţeles, după masă, în timp ce contele îşi făcea partida de pichet cu preotul, se vorbi de lucrurile din capelă şi bătrînul conte îl întrebă pe intendent dacă au fost în sfîrşit reluate.

— Da, domnule conte, răspunse domnul Lerebours, lucrează, patru lucrători, şi chiar astăzi sînt la lucru.

— Cu toate că-i duminică ? observă preotul.

— Să le dai dezlegarea, părinte, zise contele.

— Mă tem, zise atunci Isidore, care aştepta cu nerăbdare momentul să-şi plaseze insinuarea, că domnul conte n-o să fie mulţumit de cum lucrează. întrebuinţează lemn nu destul de uscat şi nu se pricep de fai la treaba pe care o fac. Bătrînul Huguenin nu e nepriceput, dar e rănit; iar fiu-su e un ignorant şi jumătate, un ţăran palavragiu, un dobitoc într-un cuvînt.

— Mai lasă dobitoacele în pace, zise contele ames- tecînd liniştit cărţile, că uitasem de ele.

— Să-mi permită domnul conte să-i spun că ţărănoiul ăsta nu e potrivit pentru lucrările care i s-au încredinţat. Ar fi bun, cel mult, la spart buşteni.

— în cazul ăsta, tu n-ai fi în siguranţă, răspunse contele, care, în felul lui, era tot aşa de batjocoritor ca şi taica Huguenin. Dar cine oare l-a ales pe lucrătorul ăsta ? Nu cumva taică-tu ?

Domnul Lerebours se afla la celălalt capăt al încăperii, nemaiştiind ce exclamaţii de extaz să scoată în faţa tapiseriei pe care o broda doamna de Frenays, şi nu auzea insinuările fiului său împotriva lui Pierre Huguenin.

— Tata s-a înşelat în privinţa omului ăstuia, răspunse Isidore cu glas scăzut. 1-1 lăudaseră unii şi alţii.
A crezut că face o afacere bună fiindcă-1 plătea mai ieftin decît

pe un om de talent adus din altă parte. Dar e o greşeală. Căci tot ce a fost făcut şi tot ce o să mai fie lăsat să facă va trebui luat de la început. Să nu-mi spuneţi mie pe nume dacă n-o să se întîmple aşa cum zic eu.

— Să nu-ţi spunem pe nume ? reluă contele, jucînd mereu cărţi şi bătîndu-şi joc de el pe faţă fără ca nă- tîngul să bage de seamă ; ar fi mare păcat. Dacă aş avea norocul să mă cheme Isidore Lerebours, n-aş risca aşa ceva.

Marchiza des Frenays, pe care domnul Lerebours o plictisea grozav cu complimentele lui, luă cuvîntul cu o voce dulce şi subţirică :

— Eşti prea sever, domnule Isidore, spuse ea cu vorbirea ei copilăroasă şi cochetă ; eu am trecut din întîm- plare prin bibliotecă şi am găsit că noua lemnărie e tot atît de frumoasă şi tot atît de bine făcută ca şi cea veche. Tare frumoasă e lemnăria asta ! Ai avut dreptate, unchiule, să pui s-o repare, o să fie de foarte bun-gust şi foarte la modă.

— La modă ? exclamă cu ascuţime Isidore ; sînt mai bine de trei sute de ani de cînd a fost făcută.

— Te-ai gîndit mult pînă să spui asta ? întrebă contele.

— Păi, mi se pare... reluă Isidore.

— Aşa e moda acum, întrerupse supărat preotul, pe care flecăreala lui Isidore îl făcea să nu fie atent la joc. Toate modele vechi se întorc... Da mai lasă-ne să jucăm, domnule Isidore.

Domnul Lerebours aruncă o privire cruntă fiului său, care, mulţumit că a putut să-i dea o primă lovitură lui Pierre Huguenin, se apropie de doamne. Domnişoara Yseult, care nu-şi putea învinge repulsia faţă de el, se sculă şi-şi schimbă locul. Doamna de Frenays, care avea nervi mai puţin delicaţi, nu refuză sâ stea de vorbă cu salariatul de la poduri şi şosele. Ii puse întrebări asupra bibliotecii şi asupra acelui Pierre Huguenin, pe care-1 vorbea aşa de tare de rău ; în sfîrşit, îl întrebă care dintre lucrătorii pe care-i văzuse ea de dimineaţă, cînd traversase atelierul, era Pierre Huguenin.

— Este acolo unul care mi s-a părut că are o figură distinsă, zise ea cu mare nevinovăţie.

— Pierre Huguenin nu era acolo, răspunse Isidore, iar cel de care vorbiţi e un companion. Ku ştiu cum îl cheamă, dar are o poreclă caraghioasă.

— A ! zău, ia spune-mi-o, că mă distrează.

— Tovarăşul lui îi spune Corintianul.

— O ! ce drăguţ, Corintianul. Dar de ce, ce înseamnă asta ?

— Oamenii ăştia au tot felul de porecle. Celălalt se numeşte Cheia Inimilor.
— O ! Straşnică glumă ! Bine, dar e de speriat, n-am văzut în viaţa mea un om aşa de urît.
Altul decît Isidore ar fi putut observa că, în calitatea ei de marchiză, doamna de Frenays se uitase poate prea mult la lucrătorii din bibliotecă şi că nu justifica, în acest moment, sentinţa lui La Bruyere : „Doar o călugăriţă poate considera bărbat pe un grădinar*. Dar Isidore, care o ştia pe marchiză cam cochetă, şi care se credea foarte agreabil, se mărgini să-şi închipuie că îi spune fleacuri şi că se preface a se interesa de ele, pentru a-1 ţine lîngă ea şi a se bucura de conversaţia lui.
Marchiza de Frenays, născută Josephine Clicot, fiica unui mare fabricant de stofe din provincie, fusese măritată foarte tînără cu marchizul de Frenays, nepotul domnului de Villepreux. Marchizul acesta era un gentilom foarte autentic, ca aristocrat, dar foarte păcătos ca om. Fusese militar în timpul Imperiului, dar cum nu prea era capabil, iar purtări bune n-avea de loc, nu ieşise niciodată din gradele inferioare, în care îşi mîncase în mod destul de grosolan averea. In perioada celor o sută de zile, nu ştiuse să ia o hotărîre nici cu pricepere, nici cu curaj, adică îl trădase prea tîrziu pe împărat, şi nu ştiuse să-şi atribuie nici profitul trădării, nici meritul fidelităţii. Căzuse atunci iar pe braţele contelui de Villepreux, care, găsindu-i tovărăşia cam supărătoare şi datoriile cam numeroase, se gîndise să se descotorosească de el pe spinarea familiei Clicot, însurîndu-1 cu bogata moştenitoare Josephine. Familia Clicot ştia dinainte foarte bine că marchizul nu e nici frumos, nici tînăr, nici plăcut, câ moravurile ii sînt tot aşa de zdruncinate ca şi averea, într-un cuvînt că nu există, pentru nevasta lui, nici o perspectivă de fericire şi de consideraţie veritabilă. Dar alianţa cu *familia,* cum spunea foarte bine domnul Lerebours, le sucise capul, iar domnişoara Clicot se consolase de toate cu titlul de marchiză.
N-au trebuit mulţi ani ca să-şi piardă iluziile; marchizul tocă îndată, în chip trivial, zestrea neveste-si. Familia Clicot, voind să-i păstreze acesteia din urmă ceva avere pentru viitor, propuse o separaţie prin bună înţelegere, fixă o pensie de şase mii de franci soţului, cu condiţia s-o cheltuiască la Paris sau în străinătate, şi-şi luă fata înapoi. Bătrîna Clicot murise în timpul acestui aranjament, bătrînul Clicot se apucase iar de afaceri, ca să repare ştirbirea adusă averii sale, iar Josephine venise să

locuiască cu el şi cu două mătuşi bătrîne într-o hără- baie de casă de ţară foarte puţin nobilă, aşezată lîngă fabrică, pe malurile Loiret-ului, la cîteva poşte de Villepreux.

în mijlocul forfotei şi al vieţii industriale, înconjurată de oameni foarte prozaici şi condamnată la o viaţă austeră (căci rudele o supravegheau ca pe vremea cînd era fetiţă), biata Josephine se .plictisi de moarte. Apucase să vadă un colţ din lumea mare şi deprinsese nevoia nemăsurată a vieţii elegante şi a agitaţiei frivole. Un an sau doi avusese la Paris echipaj, apartament frumos, lojă la Operă, un cerc de filfizoni, de modiste, de croitorese şi de parfumieri. Zvîrlită deodată într-o uzină plină de fum şi de mirosuri urîte, înconjurată de lucrători cu intenţii mai bune decît manierele, neauzind vorbindu-se decît de lîneturi, de războaie de ţesut, de salarii, de vopsele, de preţuri curente şi de furnituri, n-avea altă ieşire din disperare decît să citească romane seara şi să doarmă o parte din zi, în vreme ce rochiile ei frumoase, penele şi

dantelele, ultime urme ale unui lux dispărut, se îngălbeneau în cutii, aşteptînd în zadar prilejul să mai iasă la lumină. Josephine primise o educaţie jalnică. Mamă-sa era mărginită şi îngîmfată de banii ei, tată-su n-avea altă preocupare şi altă ocupaţie decît să adune bani; fiica lor n-avea altă dorinţă şi nu se pricepea la altceva decît să cheltuiască bani. De îndată ce nu mai avea toalete de comandat sau petreceri de pregătit, nu mai era bună de nimic. Avea cel mult douăzeci de ani şi era tare frumuşică, dar de o frumuseţe din cele care vorbesc ochilor mai mult decît spiritului. Nemaiştiind aşadar ce să facă cu frumuseţea, cu tinereţea şi cu gătelile ei, îşi avîntase imaginaţia, vie şi zîmbitoare ca şi figura, şi-şi modelase caracterul în lumea romanelor. îşi plăsmuia în singurătate aventuri şi cuceriri minunate, dar, silită să recadă în realitate, era cu atît mai de plîns. Fusese cuprinsă de melancolie, ceea ce sugerase mătuşilor ei precauţia primejdioasă de a o sechestra încă mai mult; şi biata minte a Josephinei, închisă în cazanul industrial, ameninţa să facă explozie, cînd un eveniment neaşteptat veni să-i schimbe soarta.

Bătrînul Clicot căzu grav bolnav şi, mişcat de îngrijirea atentă pe care o primea de la fiică-sa, jignit, pe de altă parte, de intenţiile josnice pe care le lăsau să se întrevadă bătrînele lui surori, conspiră împotriva lor în momentul cînd le părăsea. Le asigură existenţa, dar le suprimă autoritatea, chemînd la patul lui de moarte pe contele de Villepreux şi punînd-o pe Josephine şi averea sa sub protecţia lui. Contele îşi dădu foarte bine seama că, de vreme ce o nenorocise pe biata fată de familie burgheză, căsătorind-o cu pramatia lui de nepot, avea multe obligaţii faţă de ea. îşi înţelese îndatoririle şi, după ce o ajută să închidă ochii tatălui ei, se declară locţiitor de tutore pînă la majorat ceea ce avea să se întîmple curînd. Avu grijă să se execute testamentul, adună consiliul de familie, le expulză din fabrică, după dorinţa răposatului, pe cele două mătuşi bătrîne, încredinţă conducerea exploatării industriale unui director priceput şi cinstit; apoi, o luă pe marchiză în propria lui familie şi o trată cu afecţiune de tată. Primul lucru pe care-1 făcu fu să-i pună în vedere marchizului de Frenays că-1 va obliga să respecte separaţia convenită şi că o va ocroti pe soţia lui chiar împotriva lui însuşi la nevoie.

In faţa acestei purtări lăudabile, ramura familiei de care ţinea marchizul de Frenays se dezlănţui împotriva domnului de Villepreux. Ramura aceasta era ultrarega- listă, ruinată şi

invidioasă, şi-l acuza pe bătrînul conte că e spoliator, zgârcit şi iacobin.

Scăpată de toţi cei ce-o persecutau şi o tiranizau, Josâ- phine începu in sfîrşit să răsufle. La început, intimitatea plăcută şi cordială din casa unchiului său, prietenia delicată a lui Yseult, calmul binevoitor al manierelor şi al obiceiurilor i se părură raiul după ieşirea din iad. Dar minţii ei aţîţate i-ar fi trebuit ceva mai multă mişcare — fie ele petreceri sau aventuri — decît găsea în viaţa liniştită şi rînduită a bătrînului conte. Yseult era de asemenea o tovarăşă cam serioasă pentru romanţioasa Josephine. Fiind deprinsă să se izoleze cu mintea de cei care o înconjurau şi să-şi plăsmuiască o lume de himere în taina gîndurilor sale, ea se prefăcu aşadar că e la unison cu familia şi, fără să se destăinuiască nimănui, îşi reluă firul obişnuit al visărilor sentimentale.

Capitolul XVII

Lui Pierre Huguenin îi venise inima la loc. Capela i se părea încă mai frumoasă decît în ziua cînd îi trecuse pentru prima dată pragul. Vindecarea tatălui său, tovărăşia plăcută şi ajutorul preţios al scumpului său Corintian îi împlineau fericirea. Îşi luă dalta şi intonă cu voce proaspătă şi limpede cîntecul despre tîmplărie :

Crescu al nostru meşteşug tn
temple de cînd vremea,
Şi ca dovadă că-i străvechi,
Pe-altare şi-a pus stema *.

[1] Echerul, insignă a muncii, care închipuie **şi** triunghiul simbolic al Treimii dumnezeieşti. (N. A.)

Apoi, înainte de & da prima lovitură de daltă, îl îm- brăţişă pe tată-su, strînse mina Corintianului şi se apucă de lucru cu însufleţire. Berrichon lăsă nasul în jos.

— Şi pentru mine, răbdări prăjite, spuse el îmbufnat, cu un aer trist şi bun.

— Şi pentru tine, inima şi mîna, zise Pierre strin- gînclu-i mîna aspră.

înveselit, Berrichon făcu o cruce cu dalta pe lemnul pe care

se pregătea să-l lucreze, conform străvechii datini creştine din ţinutul lui, şi începu să cînte la rîndu-i un cîntec de *Angevin înţelepciune,* unul din simpaticii poeţi din Ocolul Franţei.

Taica Huguenin, cu braţul legat, îi urmărea din ochi zîmbind. în momentul acela întră contele de Villepreux, urmat de nepoata lui, de marchiză şi de domnul Lerebours. Contele, chinuit de gută, mergea sprijinit de-o parte într-un baston cu cirjă, de cealaltă de braţul lui Yseult, care-1 însoţea neclintit în toate plimbările sale de proprietar. Domnul Lerebours îndrăznise să ofere braţul Josephinei care îl primise cu resemnare graţioasă. Contele se opri la intrarea bibliotecii ca să asculte cu curiozitate cîntecul lui Berrichon.

Să alungăm necazul care pe oameni roade,
Să-l luăm mai cu uşorul,
Căci pentru noi trecutul nimica nu mai poate Şi-n
nori e viitorul.

— Rima nu e bogată, îi spuse contele nepoatei sale, dar ideea e cu tîlc.

Şi se apropiară fără a fi văzuţi. Zgomotul ferăstrăului şi al rindelei îl acoperea pe cel al paşilor şi al vorbelor.

— Care dintre toţi e pierre Huguenin ? îl întrebă marchiza pe intendent.

— Cel mai înalt şi mai voinic dintre toţi, răspunse domnul Lerebours.

Ochii marchizei se plimbară de la Corintian la Prietenul Liniei, neştiind care e mai frumos, cel care semăna cu vînătorul din antichitate, prin bărbăţia şi forţa lui elegantă, sau celălalt, care amintea de tînărul Rafael, prin graţia lui visătoare, prin paloarea*£eţei şi pletele care-i încadrau chipul.

Bătrînul conte, oare avea gustul şi simţul frumosului, fu şi el impresionat de nobilul trio de capete greceşti, pe care îl completa moş Huguenin cu fruntea lui mare, cu părul argintat, cu liniile accentuate ale profilului, cu ochii plini de flăcări.

— Se zice că poporul nu e frumos în Franţa, îi spuse el nepoatei sale, întinzînd cîrja ca şi cum i-ar fi arătat un tablou. Şi ia te uită ce exemplare de rasă frumoasă.

— Adevărat, răspunse Yseult, uitîndu-se la bătrîn şi la cei doi tineri cu calmul cu care ar fi privit nişte picturi.

Taica Huguenin, care nu lucra, veni să-i întîmpine pe

nobilii vizitatori cu politeţe neprefăcută. Aspectul contelui era în adevăr venerabil şi oricine îl vedea era silit să renunţe în prezenţa lui la orice rezervă impusă de ideile democratice. Contele îl salută scoţîndu-şi pălăria de tot şi coborînd-o foarte jos, de parcă ar fi salutat un duce-pair. El nu se luase după aristocraţii destrăbălaţi şi insolenţi din vremea regenţei[33] care, familiari- zîndu-se cu poporul, îl familiarizase cu ei; moştenise şi păstrase tradiţiile sănătoase ale marilor seniori ai lui Ludovic al XlV-lea care erau cît se poate de politicoşi, deşi erau convinşi în sinea lor de inferioritatea poporului. Bătrînul conte aducea un sentiment nou în această amabilitate de mult dobîndită ; avea amintiri de pe timpul Revoluţiei care-1 făceau să accepte jumătate ironic, jumătate sincer, principiul egalităţii; spunea chiar el că, de cîte ori intra în vorbă cu un om din popor, murmura în sinea lui această formulă : „Popor suveran, tu ceri să fii salutat“.

Se informă mai întîi despre rana bătrînului tîmplar şi-i spuse cu amabilitate cît de rău îi pare că a suferit accidentul lucrînd pentru el.

---

[33] Din perioada minorităţii lui Ludovic al XV-lea, perioadă în care Franţa l-a avut ca regent pe Filip de Orleans (1715—1723) cunoscut pentru risipa şi depravarea lui.

— Adevărat că lucram cam repede, răspunse moş Huguenin. La vîrsta mea n-ar trebui să fie cineva neprevăzător ; dar domnul Lerebours mă zorea atîta, încîl, ca să-l mulţumesc pe domnul conte, loveam cît puteam în lemn, şi mi-am dat seama că am o daltă bună cînd a scrijelit şi pielea mea bătrînă, cam la fel de tare ca stejarul vechi.

— Mă faci, va să zică, să trec drept un om foarte rău, domnule Lerebours, zise contele, întorcîndu-se spie intendent. Dar, pe cît ştiu, n-am schilodit niciodată pe nimeni.

Pierre Huguenin, nemişcat, cu capul gol, şi cu o apăsare în piept, o privea pe domnişoara de Villepreux cu o emoţie de nedescris. îşi amintise, numai cît îi auzise numele, de veghile sale în cabinetul de studiu şi de cultul pe care-1 închinase zeităţii necunoscute a acestui sanctuar. Se simţea tulburat în prezenţa ei, de parcă o legătură misterioasă ar fi fost gata să se lege sau să se frîngă la această primă întrevedere. Mai întîi se miră că n-o găseşte chiar atît de frumoasă cum şi-o închipuise. Era, într-adevăr, mai mult distinsă decît drăguţă. Avea trăsături fine, fruntea netedă şi plăcut desenată, capul elegant şi cu ovalul frumos, dar nimic nu era impunător sau izbitor în persoana ei. Era cu totul lipsită de strălucire. Totuşi, dacă o priveai bine vedeai că nu voia ea să facă impresie, căci ochii mici şi negri ar fi putut să se însufleţească, gura să zîmbească şi întreaga ei persoană delicată să dezvăluie graţia pe care o ascundea. Dar parcă ţinea cu orice chip să dispreţuiască încercarea de a atrage. Era totdeauna îmbrăcată potrivit acestei intenţii; rochiile ei erau de culoare închisă şi fără nici o podoabă, iar părul îl purta cu cărare şi pieptănat lins. Dar cu toată această înfăţişare voit rigidă, avea un farmec pătrunzător pentru cine ştia s-o înţeleagă ; la prima vedere, lucrul era însă imposibil, şi totdeauna destul de greu.

Pierre Huguenin o cerceta din ochi, dar deodată îi întîlni privirea. Privirea aceasta era aproape îndrăzneaţă, atît era de indiferentă şi de calmă. Pierre roşi, întoarse ochii şi simţi că toate închipuirile lui dăduseră greş ; nu că ar fi găsit-o dezagreabilă sau antipatică pe eroina turnuleţului, dar gravitatea ei, stranie pentru o fată atît de tînără, îi încuipa toate închipuirile şi-i răsturna toate visele. Nu ştia dacă trebuie să o considere drept un copil bolnav, sau drept o fiinţă cu organismul atins pe veci de apatie şi debilitate. Şi apoi îşi spuse că n-o va cunoaşte niciodată mai mult, că poate n-o va mai vedea, că nu va avea nici un prilej să mai schimbe o privire cu ea ; şi se simţi trist, ca şi cînd ar fi pierdut ocrotirea unei puteri ideale pe care se bizuise fără s-o cunoască.

între timp, contele se apropiase de lucrări. Le cercetă atent pe toate părţile.

— Totul e perfect executat, zise el, şi nu pot decît să vă aduc elogii ; dar sînteţi siguri, domnilor, de calitatea lemnului pe care-1 folosiţi ?

— Fără îndoială, nu e, răspunse Pierre, ca cel din lemnăria veche. Va fi bun peste două sute de ani, iar cel vechi nu va mai ţine poate. Dar ceea ce pot garanta e că lemnul pus acum nu se va mişca intr-atîta încît să compromită ansamblul. Dacă se strînge vreo seîndură, dacă vreun panou crapă, ceea ce nu e sigur, îl voi înlocui pe socoteala mea şi înainte de a deveni supărător la privire.

— Dar dacă v-aţi înşelat în privinţa calităţii întregului material, întrebă contele, dacă toată lucrarea ar trebui refăcută ?

— Aş reface-o pe socoteala mea, şi m-aş angaja să pun lemn mai bun, răspunse Pierre.

— în cazul acesta, zise contele întoreîndu-se spre nepoata lui ca pentru a o lua de martoră, cred că trebuie să avem încredere şi să ne bizuim pe conştiinţa şi pe talentul oamenilor. Nici vorbă, lucraţi foarte bine, domnilor, şi n-aş fi crezut că se pot reproduce atît de aproape de original vechile modele.

— Meritul nu e mare, răspunse Pierre, e treabă de meşteşugar conştiincios şi atent. Dar cel care a desenat modelul era un artist; acela avea gustul, inventivitatea şi sentimentul astăzi pierdut al proporţiei elegante şi simple.

Ochii contelui se însufleţiră ; bătu uşor în podea cu cîrja, ceea ce la el era semn de mirare şi de satisfacţie interioară. Taica Huguenin ştia asta şi băgă de seamă.

— Dacă înţelegi şi te exprimi astfel, se cheamă că eşti artist, zise contele.

— Titlul acesta ni-1 luăm toţi, răspunse Pierre, dar nu-1 merităm. Pe cînd el, adăugă arătîndu-1 pe Amaury, e un artist în toată puterea cuvîntului. Practică tîmplă- ria — aşa cum se lucrează astăzi — fiindcă trebuie să-şi cîştige existenţa, dar ar putea să plăsmuiască lucruri tot atît de frumoase ca cele de aci. Dacă ar fi la castel vreo cameră de împodobit, s-ar putea consulta desenele pe care le-a făcut in orele libere ca să se distreze, şi s-ar găsi modele la care cunoscătorii n-ar avea ce critica.

— Aşa, zise contele, privindu-1 pe Amaury care, ne-aşteptîndu-se la această dezvăluire, roşea pînă-n albul ochilor. E fratele dumitale ?

— Nu, domnule conte, dar e ca şi cînd ar fi, răspunse Pierre.

— Ei, atunci, o să-i folosim talentele, ca, de altfel, şi pe ale

dumitale, domnule. Incîntat că te-am cunoscut, am onoarea să te sa'ut.

Şi contele se depărtă, după ce-1 salută cu politeţe şi chiar cu oarecare deferenţă de Pierre Huguenin, mi- nunîndu-se în şoaptă cu nepoata lui de bunul-simţ şi de modestia răspunsurilor acestuia.

Prima figură pe care o întîlniră ieşind din bibliotecă fu cea a lui Isidore, care pindise momentul şi aştepta efectul delaţiunii sale. Nu ştia că bătrînul conte, care avea instinctul şi gustul a ceea ce frenologii[34] numesc astăzi *constructivitate,* se pricepea mult mai bine decît el să judece lucrările din atelier, şi că nu era uşor să-l induci în eroare. Isidore se bizuise pe firea iute pe care i-o cunoştea şi pe orgoliul cam supărăcios al lui moş Huguenin. Spera că primul va exprima vreo îndoială şi că al doilea va răspunde fără respect şi fără măsură. Contele, care auzise de dimineaţă de la arhitect întîmplarea cu planul scării, îşi explica acum foarte bine purtarea lui Isidore, şi o dispreţuia din inimă.

— Sînt foarte mulţumit de ce-am văzut, îi spuse el ridicînd vocea şi privindu-1 drept în faţă cu un aer sever;
sînt lucrători buni, şi-i mulţumesc mult tatălui dumitale că i-a folosit. Cine oare spunea aseară că lucrează prost ? Oare arhitectul ? Nu cumva dumneata. Isidore ?

— Nu cred să fi spus arhitectul asta, răspunse domnul Lerebours, fiindcă el e foarte mulţumit de lucrul celor doi Huguenin.

— Atunci poate dumnealui, zise contele arătîndu-1 maliţios pe Isidore.

— Fiul meu n-a văzut ce fac ei ; de altfel nu se pricepe la asta. Ştiinţele pe care le-a studiat el sînt de un grad mai înalt, iar proverbul care sună : „Cine poate mai mult poate şi mai puţin", nu e totdeauna adevărat. Dar cine oare o fi încercat să-l stîrnească pe domnul conte împotriva lucrătorilor mei ? O fi părintele ; are necaz pe mine fiindcă-1 bat la biliard.

— O fi părintele, răspunse contele, e un prefăcut, o să-i spunem, cînd l-om vedea, să-şi vadă de treburile lui.

Isidore nu înţelese lecţia. îşi închipui că bătrînul n-are memorie şi făcu planul să profite de acest lucru pentru a mai da un atac. Făcea parte din acel soi de oameni care nu pot recunoaşte niciodată faţă de ei înşişi că au greşit; prin urmare, era convins că planul scării făcut de el era bun şi că cei al lui Pierre era greşit. Se mira cu candoare de părtinirea cu care judecase arhitectul, şi

---

[34] Vezi nota de la pag lUfi.

aştepta să-şi vadă adversarul la lucru pentru a-l umili. în zadar îl sfătuise prudentul autor al vieţii sale să nu ia în seamă o înfrîngere care avea să se uite sau despre care nu avea să se vorbească ; Isidore se făcea că-i primeşte sfatul, dar nu renunţa la proiectul de a se răzbuna.

Seara, pe cînd se lua cina in casa Huguenin, un servitor de la castel veni să-l roage pe Pierre să se prezinte la domnul conte. Mesajul fu transmis cu o politeţe care îl impresionă pe taica Lacrete, prezent la cină.

— Nu i-am văzut niciodată pe lacheii lor atît de cuviincioşi, îi spuse el în şoaptă cumătrului său.

— Iţi spun eu că fiu-meu are ceva al lui, răspunse la fel taica Huguenin ; le impune la toţi.

Pierre se urcase în camera lui. Se întoarse îmbrăcat şi pieptănat ca de duminică. Taică-su se gîndi să-l ia peste picior, dar nu îndrăzni.

— Nu-i bai, zise Berrichon, de îndată ce Pierre pleca la castel. S-a făcut frumos jupînaşul nostru. Dacă merge tot aşa, vai de dumneata, fîrtate Corintian, n-o să te mai mănînce din ochi baroniţa.

— Destul cu gluma în privinţa asta, zise taica Huguenin pe un ton sever. Flecărelile nu poartă noroc, iar astea ar putea să-i aducă necazuri lui fiu-meu. Dacă nu-ţi plac, Amaury taică, nu-1 lăsa s-o ţie aşa.

— Vorbele de pomană îmi plac tot aşa de puţin ca şi dumitale, meştere, răspunse Corintianul, aşa că, Berrichon dragă, nu mai vorbim de asta, aşa-i ?

— Gata, zise Cheia Inimilor, mie-mi place să fac lumea să rîdă ; dacă nu mai rîde nimeni...

— Ştim noi că eşti deştept, băiete. O să ne faci să rî- dem de altceva.

— Oricum, zise Berrichon, mie-mi plac ăştia de la castel ; nu se ţin mîndri, iar domnişoarele sînt grozav de drăguţe.

Cînd Pierre văzu deschizîndu-se în faţa lui uşa cabinetului domnului de Villepreux, se simţi cuprins de o nelinişte groaznică. Nu vorbise niciodată cu oameni atît de sus-puşi în viaţa socială. Burghezii cu care avusese de-a face nu-1 intimidaseră niciodată; se simţise totdeauna egalul lor, chiar în felul de a se purta. Dar îşi spunea că bătrînul senior deţine fără îndoială altă superioritate decît cea a rangului. Ştia că va fi foarte politicos, dar după un cod al etichetei căruia va trebui şi el să i se supună, chiar dacă nu se potriveşte cu ideile lui. Codul acesta e atît de straniu, încît un om din popor care s-ar purta ca un om din

lumea mare ar fi considerat obraznic. Nu se cade, de pildă, ca un lucrător să salute prea adînc ; ar însemna să ceară un salut asemănător, la care n-are dreptul. Pierre citise destule romane îşi comedii, ca să ştie ce forme de politeţe existau în lumea aceea, pe care n-o văzuse. Dar care vor fi aceste forme faţă de el, şi cum trebuia să le răspundă ? Ca un egal ? însemna să treacă drept prost. Ca un inferior ? însemna să se umilească. îngrijorarea aceasta cam copilărească nu l-ar fi cuprins poate dacă n-ar fi deslușit, la lumina lămpii care lumina slab cabinetul bunicului, pe domnişoara de Villepreux scriind după dictarea contelui. Şi toate gîndurile astea năpădindu-1 deodată îi strînseră inima, fără să ştie cum şi fără să pot nici eu bine să vă spun pentru ce.

La intrarea lui, Yseult se ridică. Pentru a-l saluta oare, sau pentru a-i face loc ? Pierre îşi scoase şapca fără a îndrăzni să se uite la ea.

— Şezi, te rog, domnule, zise. contele, arătîndu-i un scaun.

Pierre se tulbură şi puse mîna pe un scaun plin de cărţi şi de hîrtii. Yseult îi veni în ajutor, aşezînd alt scaun lîngă masă, apoi se depărtă puţin. Pierre nu-şi dădu seama unde se aşezase ea, atît îi era de teamă să nu-i întîlnească privirea.

— Te rog să mă ierţi că te-am chemat, zise contele ; dar sînt prea bătrîn şi plin de gută ca să mă deplasez. Am văzut azi de dimineaţă că reparaţia lemnăriei merge foarte repede, şi aş vrea să-mi spui dumneata dacă te poţi angaja să faci sculpturile ornamentale.

— Nu e specialitatea mea, răspunse Pierre, dar cu ajutorul tovarăşului meu, pe care l-am văzut executînd ornamente foarte fine, cred că le voi putea copia de aproape pe cele de care e vorba.

—■ Va să zică, vrei să-ţi iei sarcina asta ? zise contele. Aveam la început intenţia să aduc sculptori în lemn, dai' după cîte mi-ai spus azi-dimineaţă, şi după lucrurile pe care le-am văzut făcute, mi-a venit ideea să-ţi încredinţez şi sculptura. De aceea am vrut să te văd singur, ca să nu-1 jignim pe tovarăşul dumitale în cazul cînd conştiinţa te-ar face să consideri această lucrare peste puterile lui.

— Cred că veţi fi mulţumit de el, domnule conte. Dar trebuie să vă spun dinainte că lucrarea aceasta va cere mult timp, fiindcă nu ne-ar putea ajuta nici unul dintre ucenici.

— Ei bine, luaţi timpul care vă trebuie. îmi poţi făgădui că nu te vei lăsa întrerupt de alte lucrări decît cele din casa mea ?

— Pot, domnule conte. Dar mă reţine un scrupul. Aş

îndrăzni să vă întreb dacă v-aţi gîndit mai înainte la vreun sculptor căruia să-i încredinţaţi lucrarea.

— La nici unul. Mă gîndeam să-i cer arhitectului meu de la Paris să-mi trimită pe cei consideraţi de el mai po triviţi. Dar pot să te întreb, la rîndul meu, de ce îmi pui această întrebare ?

— Pentru că este împotriva spiritului din meseria noastră şi a bunei purtări, în general, cred, să ne angajăm la o lucrare care nu intră în atribuţiile noastre obişnuite, cînd ne găsim în concurenţă cu cei pe care ea ii priveşte în mod exclusiv. Ar însemna să încălcăm drepturile altora, şi să lipsim unii lucrători de un cîştig care li se cuvine în chip firesc, mai mult decît nouă.

— Scrupulul acesta îţi face cinste şi nu mă miră din partea dumitale, răspunse contele. Dar poţi fi liniştit, nu mă adresasem nimănui, şi, de altfel, voinţa mea e liberă în această privinţă. Deplasarea unor lucrători străini de ţinut mi-ar mări mult cheltuielile. Ia în consideraţie motivul acesta, dacă-ţi trebuie tonul. Întrucît mă priveşte, eu am altul: plăcerea de a-ţi încredinţa o lucrare care-ţi place probabil şi a cărei frumuseţe dumneata o simţi atît de bine.

— Nu voi începe totuşi, răspunse Pierre, înainte de a vă prezenta o mostră de cum ştim să lucrăm, ca să vă puteţi schimba hotărîrea dacă nu ne pricepem bine.

— Ai putea sâ mi-o aduci peste cîteva zile ?

— Cred că da, domnule conte.

— Iar eu, zise domnişoara de Villepreux, pot să-ţi fac o rugăminte, domnule Pierre'?

Pierre tresări pe scaun auzind că i se adresează lui vocea aceasta. îşi închipuise că dacă vreodată s-ar putea întîmpla asemenea lucru, ar fi datorită unor împrejurări bizare, ca în romane. Ceea ce e foarte firesc nu satisface o imaginaţie înfierbîntată.

Se înclină fără să poată rosti un cuvînt.

— E vorba, reluă Yseult, de uşa cabinetului meu, care ar trebui pusă la loc. Domnul Lerebours a cerut-o de mai multe ori, dar e rătăcită, pe cît pretinde el. Mi-ar face mare plăcere dacă ai căuta-o şi ai pune-o la loc. în orice stare s-ar afla.

— Aşa e, e-adevărat, zise contele. Ii place cabinetul şi nu poate sta în el.

— Se va face mîine, răspunse Pierre.

Se retrase foarte abătut şi foarte inspăimîntat de tris- teţea^ care-1 cuprindea iarăşi. „Sînt un nebun, îşi spuse el pornind spre casă. Uşa va fi pusă la loc mîine, neapărat, şi va trebui să staa pe veci închisă între ea şi mine.“

Capitolul XVIII

Cînd Pierre, care, acasă la el, ca şi în călătorie, îşi împărţea patul cu Amaury, ca fraţii de arme de odinioară, îi povesti prietenului său propunerea făcută de conte, tînărul artist fu cuprins de un sentiment puternic de speranţă şi de bucurie. Simţise întotdeauna că dibăcia fină a mîinilor şi gustul rafinat al plăsmuirilor îl împingeau spre sculptură, dar cum începuse meseria de tîmplar şi se afiliase la un companionaj din această ramură, se temea să nu-şi întîrzie cariera îmbrăţişînd o cale nouă. îi lipsiseră încurajările. Singur Pierre îl sfătuise să meargă la Paris pentru a se familiariza cu noţiunile artei sale preferate. Dar, în perioada aceea, Corintian era reţinut la Blois de dragostea sa pentru Saviniana. Renunţase aşadar la visul său şi-şi mărginise pretenţiile la sculptura ornamentelor pe care le comportă tîmplăria de interior. După cum recunoşteau toţi companionii, excela în părţile grele ale calotelor cu ornamente din firide, şi nimeni nu ştia să de cupeze ca el frunzele dantelate de acantă ale unui capitel grecesc. Chiar din cauza acestei specialităţi i se dăduse porecla elegantă pe care o purta.

— Ah, prietene, exclamă el, ce bună-i soarta că trimite tristeţii mele această schimbare. N-am avut puterea să-ţi vorbesc despre admiraţia mea pentru îmbrăcămintea de lemn atît de frumoasă a capelei şi despre impresia pe care mi-a făcut-o cînd am privit-o prima dată. De la început, am admirat mult frumoasa repartizare atît de bine chibzuită a planurilor, de care mi-ai vorbit la Blois. Am observat şi impresia de spaţiu pe care o dau chiar detaliile de cea mai mică dimensiune. Da, am înţeles ceea ce îmi explicai odinioară : că măreţia au constă în întindere, d

în proporţii, şi că se poate construi în chip meschin un colos de arhitectură, în timp ce se poate da aparenţă de înălţime şi de forţă unui model de cîţiva centimetri. Dar îţi mărturisesc că privind arabescurile acestea semănate cu atîta bogăţie şi sobrietate totodată (căci şi asta ţine de aceeaşi chestiune : mijloace puţine, efecte mari), şi văzînd medalioanele acestea încrustate în panouri şi din care ies ca dintr-o fereastră micuţele capete de sfinţi frumos lucrate, ou expresiile şi cu pieptănăturile lor felurite; unele grave ca de filozofi bătrîni, altele zîmbitoare şi ironice ca de călugări şireţi ; ici, un ostaş mîndru cu coiful tras pe ochi, colo o sfîntă drăguţă încununată cu flori şi cu perle ;

dincolo un serafim frumos cu păr buclat pe umeri; mai încolo, o sibilă bătuină cu vălul pe jumătate căzut întin- zîndu-şi gîtul slab şi colţuros; iar jur împrejur păsări zburind printre ghirlandele de flori, diavoli urmărind suflete înspăimîntate prin reţeaua de frunze de iederă, şi capetele mari de leu care par că mîrîie pe la toate colţurile, şi toate basoreliefurile, toate figurinele, toate festoanele, şi toată mişcarea aceasta de fiinţe de tot felul care par că trăiesc, că aleargă, că fug, că dansează, cîntă sau meditează pe lemnul neînsufleţit... O ! la vederea tuturor acestor minuni dintr-o vreme cînd arta înnobila meseria, m-am simţit transportat în altă lume, şi era gata să-mi curgă lacrimi cît pumnul din ochi. „Fericit, de trei ori fericit, gîndeam eu, lucrătorul care a putut, după voia lui, să în-sufleţească aceste lambriuri cu propria lui viaţă, şi să scoată din trunchiul grosolan al stejarului poporul scump al visurilor sale.“ Şi cum umbrele serii începeau să se lase, mi s-a părut că văd forfotind în jurul meu legiuni de mici fantome care se tîrau pe panouri, se agăţau de cornişe şi se băteau cu străvechile creaţii ale artistului. Arhanghelii duceau trîmbiţa la gură, păcatele capitale şi monştrii fantastici scotoceau prin acanta cu spini, iar frumoasele fecioare creştine se jucau printre crinii paşnici, în vreme ce călugării, uitîndu-şi datoria şi ameţiţi de vin ca nişte satiri, îi trăgeau de barbă pe teologii gravi. Eram beat eu însumi, eram nebun. Cu cît încercam să-mi vin în fire, cu atît prindea viaţă şi se însufleţea nălucirea mea, iar tîmplele mi se înfiei'bîntau. Mi se părea că toţi gnomii şi toţi spiriduşii aceştia ieşeau din capul, din mîinile şi

din buzunarele mele. îmi venea să alerg după ei, încercînd să-i prind, să-i rînduiesc iar, să-i încrustez în lemn, să-i aşez respectuoşi şi muţi în locurile goale şi în firidele părăsite, scobite de timp. alături de strămoşii lor, cînd glasul lui Berrichon m-a smuls din halucinaţia aceasta. El m-a tras de-acolo şi mi-a pus pe umeri ferăstrăul şi rindeaua, unelte grosolane ale unei munci şi mai grosolane. M-am resemnat şi am muncit după cerinţele datoriei, dar nu şi ale vocaţiei. Şi vezi acuma, Pierre, că visul acela era ca un avertisment profetic al soartei mele fericite. Iată că voi putea, în sfîrşit, spune la rîndu-mi: „Şi eu sînt artist, voi face sculptură, voi crea fiinţe, voi da viaţă, iar închipuirea mea, care mă chinuia, îmi va dărui bucurie şi putere !"

Delirul Corintianului îl miră întrucîtva pe prietenul său. Pierre nu cunoştea încă toată exaltarea acestei minţi tinere care devorase multe cărţi şi ţesuse multe vise de aur în cursul călătoriilor sale. îi îmbrăţişă cu o admiraţie plină de înduioşare, şi-l îndemnă să se liniştească pentru a se odihni puţin. Dar Corintianul nu putu dormi şi fu în picioare înainte de a se lumina. Nu se gîndi să mănînce, şi cînd prietenul său sosi la atelier, îl găsi sculptînd o figură.

— Am început cu ce-i mai greu, îi spuse el, pentru că de rest n-am grijă. Dar o să-mi reuşească oare capul ăsta ? Ştiu eu că n-o să fie aidoma cu modelul. Dar dacă va avea adevăr, expresie şi graţie, va fi diemn să dăinuiască. Ce admir eu la lemnăria asta e că nu există două ornamente sau două figuri asemănătoare. Varietate şi fantezie necuprinsă alături de armonie şi de ordine. O, prietene, da-aş putea să găsesc şi eu frumuseţea ! De-aş putea să aduc la iumină ce am în suflet şi să exprim ceea oe simt !

— Dar unde ai învăţat arta desenului ? îl întrebă Pierre, mirat de a vedea ieşind un cap omenesc de sub dalta Corintianului.

— Nicăieri şi pretutindeni, răspunse tînărul. Am fost totdeauna împins de un instinct de neînfrint către statui şi către basoreliefuri. N-am trecut niciodată prin faţa vreunui monument fără să mă opresc pentru a-i privi multă vreme toate ornamentele şi toate sculpturile. Dar mai ales in muzeele clin oraşele mari am petrecut în ascuns ceasuri de lungi contemplări şi am sorbit bucurii pc care n-am îndrăznit să le spun nimănui. Ne ducem toţi să vedem colecţiile acelea, cum te duci să priveşti obiecte noi şi stranii. Ne alegem cu oarecare noţiuni de istorie, de mitologie şi de alegorie. Dar cea mai mare parte dintre noi se duc pentru a-şi satisface o curiozitate fără ţel ; pe cînd eu, pot spune

că mă duceam să-mi potolesc pasiunea. Am făcut chiar cîteva desene după modele. La Arles, am încercat să oopiez statuia antică a lui Venus şi am schiţat conturul cîtorva vase şi cîtorva sarcofage pe care mă gîndeam să le fac din lemn şi să le aşez ca ornament în vreo lucrare decorativă. Dar ştiam oare ce făceam ? Şi acum, ştiu oare oe-am făcut ? Poate că nişte caricaturi grosolane. Proporţiile le-am calculat geometric, dar graţia, fineţea, mişcarea, frumuseţea, intr-un cuvînt... Cine-mi va spune dacă mina mea ascultă de gînd, cine-mi va dovedi că nu m-au înşelat ochii cînd li s-a părut că regăsesc pe hîrtie ce descoperiseră şi observaseră în piatră şi în marmură ? Mă frămînt poate zadarnic, în deşert. Am văzut copii desenind pe ziduri feţe groteşti, fără nici o noimă, pe care ei le credeau conforme legilor naturii ; se înşelau şi erau totuşi mulţumiţi de opera lor. Am văzut însă alţi copii conturînd în chip firesc, şi ascultînd parcă de un imbold misterios, figuri însufleţite, atitudini fireşti, trupuri bine aşezate şi bine proporţionate. Aceştia nu ştiau dacă au lucrat mai bine ca ceilalţi. Iar eu, în ce categorie să mă aşez ? Nu ştiu. Nu-mi poţi spune tu, Pierre dragă ?

In timp ce vorbea astfel, Corintianul lucra cu ardoare. Ochii îi erau strălucitori şi umezi, fruntea scăldată în sudoare. Era în adîncul sufletului său o puternică nelinişte, nespus de plăcută. Pierre o împărtăşea. Cînd termină figura, Amaury, văzîndu-i sosind pe ucenici şi pe taica Huguenin, îşi şterse fruntea şi ascunse într-un colţ opera şi uneltele de care se servise ca s-o facă. Se temea de judecata nepricepuţilor şi nu voia să fie descurajat prin vreo vorbă batjocoritoare. Nu voia nici măcar să se uite pe furiş la ceea ce făcuse, de teamă să nu-şi dea seama că nu s-a priceput şi să nu-şi piardă prea repede spe

ranţa fermecătoare în reuşită. Cînd lucrătorii ieşiră iâ amiază să prînzească, el nu-i urmă şi-l rugă pe Pierre Huguenin să-i aducă o bucată de pîine. Dar cînd acesta i-o aduse, nici nu se gîndi să se atingă de ea.

— Pierre, exclamă el, cred că am reuşit, dar mă tem să-ţi arăt oe-am făcut. Dacă nu-ţi place, nu-mi spune încă, te rog. Lasă-mă să mai sper pînă diseară.

Seara, înfăşură figurina în batistă şi, dindu-i-o lui Pierre, îi spuse :

— Ia-o şi aşteaptă să fii singur ca s-o priveşti. Dacă o găseşti proastă, sfărîm-o şi nu-mi mai vorbi niciodată de ea.

— Nici nu mă gîndesc, zise Pierre ; eu nu pot judeca valoarea unui asemenea lucru, dar ştiu pe cineva care trebuie să se priceapă, şi pînă într-un oeas îţi spun dacă trebuie să continui sau să te laşi. Du-te de m-aşteaptă acasă şi mănîncă, că n-ai pus nimic în gură toată ziua.

Pierre nu se gîndi să-şi ia hainele cele bune. Nici măcar nu-şi aminti cît de încurcat se simţise în ajun, cînd se prezentase în faţa contelui şi a nepoatei sale. Nu se gîndi decît la neliniştea prietenului său şi oeru să vorbească cu domnul de Villepreux. Fu poftit ca şi în ajun în cabinet. Yseult nu se afla acolo. Pierre intră fără teamă.

— Iată, zise el, ce a încercat prietenul meu. Mi se pare că-i ceva bun, dar nu mă pricep destul ca să hotărăsc.

— Cum ? o figură ? exclamă contele. Dar nu cerusem aşa ceva, sau, mai bine zis, nu mă aşteptam la aşa ceva, adăugă el, privind figura cu mirare.

— Nu face parte din ornamentele pe care domnul oonte voia să mi le încredinţeze ?

— Ce să zic, nici nu m-am gîndit să-ţi spun că am de gînd să trimit la Paris cîteva modele ca să fie copiate de artişti de meserie. Nu mi-aş fi închipuit niciodată că prietenul dumitale se va încumeta să întreprindă un lucru atît de important îndrăzneala lui mă miră puţin, mărturisesc... dar ceea ce mă miră mult e reuşita, fiindcă obiectul mi se pare remarcabil; totuşi, cum nu sînt nicidecum mai bun cunoscător decît dumneata, îl voi arăta copilei mele care desenează foarte bine şi care are mult gust.

Contele sună.

— Nepoata mea este în salon ? îl întrebă el pe lacheu.

— Domnişoara e în cabinetul său din turnuleţ, răspunse lacheul.

— Roag-o să vină pînă la mine, reluă contele.

„In turnuleţ, gindi Pierre Huguenin, era acolo adineaori cînd

mă aflam în atelier, iar eu habar n-aveam. Şi totuşi uşa n-a fost încă pusă la loc...“

Inima îi bătu cu putere cînd intră Yseult.

— Uită-te la asta, copila mea, zise contele arătîndu-i capul sculptat. Cum ţi se pare ?

— E un lucru tare frumos, spuse domnişoara de Villepreux. E o figură din vechea lemnărie, care a fost curăţită ?

— Nu e una din cele vechi, răspunse Pierre cu o siguranţă voioasă ; e opera tovarăşului meu.

— Sau a dumitale, spuse ea privindu-1.

— Eu n-am atîta îndemînare, răspunse el, nu m-aş încumeta să încerc. Aş putea face frunze şi borduri, cîteva animale, cel mult; dar personajele nu pot ieşi decît de sub dalta prietenului meu. Binevoiţi să vă spuneţi părerea, domnule.

In tulburarea lui, Pierre nu nimeri să spună „domnişoară" adresîndu-se lui Yseult, şi ruşinarea îi crescu cînd o văzu zîmbind de greşeala lui; dar ea îşi reluă îndată aerul serios şi zise :

— Ştii, bunicule, că obiectul acesta e foarte curios şi cu totul deosebit ? Se află în el un sentiment natural care preţuieşte mai mult decît arta ; iar un artist de profesie n-ar fi înţeles niciodată stilul, aşa cum a făcut lucrătorul acesta. Artistul ar fi venit să corecteze, să înfrumuseţeze. Ceea ce e o calitate principală — lipsa de tehnică — i-ar fi părut un defect. Ar fi chinuit şi ar fi meşteşugit lemnul fără să scoată din el forma aceasta simplă, adevărată, plină de graţie în stîngăcia ei. S-ar zice că a ieşit, ca şi modelul, din mina unui lucrător din secolul al XV-lea: acelaşi caracter, aceeaşi naivitaite, aceeaşi ignoranţă a regulilor, aceeaşi sinceritate în intenţie. Te asigur că e frumos în genul de care-ţi vorbeam, şi că nu trebuie să cauţi în altă parte sculptorul care va repara întreaga lemnărie. Şi va trebui bine răsplătit, merită, fiindcă e o lucrare care dovedeşte multă inteligenţă. întîmplarea te-a servit totdeauna, bunicule, iată încă o dovadă.

Pierre asculta cuvintele lui Yseult, care-i răsunau în urechi ca o muzică. Laudele pe care le aducea prietenului său şi expresiile de care se folosea i se păreau că vin din- tr-un vis. Nu se mai gîndea să vadă altceva în ea decît femeia inteligentă şi de gust, a cărei cameră de studiu îl umpluse de entuziasm înainte de a o cunoaşte. în timp ce vorbea cu bunicul ei, îndrăznise s-o privească şi o găsea, în momentul acela, foarte frumoasă, aşa cum şi-o închipuise. Din pricină că vorbea cu însufleţire de lucruri care umpleau inima şi gîndul Prietenului Liniei şi prietenului Corintianului. O simţea egala lui, atîta vreme cît o vedea preţuind

lucrurile artistic lucrate.

„Putem, aşadar, însemna ceva în ochii ei, gîndea el, iar dacă are gîndul josnic de a dispreţui hainele şi felul nostru necioplit de a fi, e silită cel puţin să înţeleagă că există un anumit geniu care înnobilează munca mîinilor noastre.“

Mai mîndru şi mai fericit de laudele aduse Corintianului decît dacă le-ar fi meritat el însuşi, Pierre simţi deodată că i se risipeşte timiditatea.

— Aş vrea să fie aici Corintianul, zise el, şi să audă cum se vorbeşte de lucrarea lui. Aş vrea să pot ţine minte cuvintele care au fost rostite pentru a i le transmite ; mă tem, însă, că nu le-am înţeles destul ca să i le repet.

— Ce să zic, abia dacă le înţeleg şi eu, zise bătrînul conte rîzînd. Limba se îmbogăţeşte pe zi ce trece cu subtilităţi încîntătoare. Vrei să-mi explici mie tot ce ai spus, drăguţă ?

— Bunicule, răspunse Yseult, nu-i aşa că există lucruri care arată cu atît *mai bine* cu cît nu sînt cu desăvârşire *bine* ? Oare zîmbetul naiv al unui copil nu e de o mie de ori mai încîntător decît amabilitatea studiată a unui prinţ ? în orice artă, lucrul cel mai greu de păstrat e graţia naturală şi tocmai asta ne atrage în operele din trecut. Desigur, nu sînt toate bune, iar sculpturile în lemn din capela noastră vădesc o ignoranţă desăvîrşită a principiilor şi a regulilor. Cu toate astea, e cu neputinţă să le priveşti fără plăcere şi fără interes. Din cauză că lucrătorii din epoca aceea, şi îndeosebi lucrătorul necunoscut care le-a făcut, avea sentimentul frumosului şi al adevărului. Sînt acolo, ce-i drept, capete prea mari. braţe şi picioare greşit lucrate, dar capetele acestea au toate o expresie vie, braţele au graţie, picioarele merg. Totul e plin de forţă şi de mişcare. Ornamentele sînt simple, fără întortocheri. într-un cuvînt, se vede acolo creaţia talentelor înnăscute şi cu adevărat inspirate ca şi acea sfîntă încredere care face farmecul copilăriei şi forţa artistului.

Bătrînul conte se uită la nepoată-sa şi, fără voia lui, se uită şi la Pierre, simţind nevoia de neînvins de a împărtăşi cuiva plăcerea pe care o avea auzind-o ce frumos vorbeşte. Un zîmbet de fericire şi de înţelegere înfrumuseţa faţa, şi aşa frumoasă, a tînărului meseriaş. Băgă oare de seamă şi domnişoara de Villepreux ? Contele văzu că ceea ce spusese ea fusese deplin înţeles şi nu mai avu nici o îndoială asupra acestui lucru cînd Pierre exclamă :

— Voi fi în stare să-i spun totul, cuvînt cu cuvînt, Corintianului.

— Corintianul îşi justifică porecla, zise contele. Mă

interesează băiatul ăsta. Unde a fost crescut ?

— Ca noi toţi, pe drumuri, răspunse Pierre. Lucrăm şi studiem oprindu-ne din oraş în oraş. Avem atelierele şi şcolile noastre, şi sîntem unii elevii altora. Cît priveşte însă înclinarea deosebită pe care o vădeşte această lucrare, nimeni n-a cultivat-o la Corintian. I-a venit singură, într-o bună dimineaţă.

— Nu cumva e fiul vreunui artist sărăcit ? întrebă contele.

— Tată-su era lucrător tîmplar, ca şi el, zise Pierre.

— Şi e sărac băiatul ăsta ?

— Nu, nu chiar ; e tînăr, voinic, harnic, şi plin de speranţă.

— Dar n-are nimic.

— Nimic decît braţele şi uneltele sale.

— Şi geniul, zise Yseiult privind capul sculptat; fiindcă are geniu, vă asigur.

— Ei, atunci ar trebui să-l cultivăm, reluă contele, să-l trimitem la Paris, într-un atelier de desen, şi apoi sâ-1 plasăm la un sculptor bun, cine ştie ? Ar putea să înveţe a face statui şi să ajungă, într-o zi, un mare artist. O să ne gîndim la asta, nu-i aşa, drăguţă ?

— Din toată inima, răspunse Yseult.

—- Indeamnă-1 să continue, ii spuse contele lui Pierre Huguenin. Am să vin să-l văd lucrînd ; asta o să mă distreze, iar pe el o să-l încurajeze, poate.

Pierre relată cuvînt cu cuvint prietenului său toată această convorbire; iar Amaury visă toată noaptea la arta de a face statui. Cît despre Pierre, el o visă pe domnişoara de Villepreux. O văzu în toate chipurile, cînd rece şi dispreţuitoare, cînd binevoitoare şi familiară ; şi nu ştiu cum se făcea, dar imaginea uşii din turnuleţ era mereu amestecată cu viziunea aceasta. La un moment dat, i se păru că tînăra castelană, în picioare, în pragul cabinetului, îl cheamă şi că el urcă pînă la această uşă fără scară, doar prin puterea voinţei. Ea îi arată o carte mare pe care erau desenate figuri şi litere misterioase. Dar, în momentul cînd el încerca să le descifreze, încurajat de zîmbetul inspirat al tinerei Sibile, uşa i se închidea în faţă cu violenţă, iar pe panoul acestei uşi vedea figura lui Yseult, care nu era acum decît o figură de lemn sculptat, şi îşi spunea : „N-am fost eu nebun să iau sculptura asta drept o fiinţă vie ?"

Cînd se trezi din somnul acesta dureros, nemulţumit de tulburarea care-i năpădise fără voie gîndurile altădată atît de senine, se hotărî să pună capăt visurilor şi să aşeze uşa la loc. Prima lui grijă fu s-o scoată din colţul unde o ascunsese. Balamalele erau încă bune şi, cum i se poruncise s-o pună la loc în orice stare s-ar afla, apropie scara pe roate de perete şi începu

lucrul.

în timp ce ciocănea cu putere, întors cu faţa spre atelier, domnişoara de Villepreux intră în cabinet să caute o însemnare cerută de bunicul ei, iar cînd Pierre se întoarse, o văzu în picioare, lîngă o masă, frunzărind nişte hîrtii fără să-i dea nici o atenţie lui. Era imposibil totuşi să nu-i fi observat prezenţa, fiindcă el făcea zgomot mare cu ciocanul.

Gălăgia pe care o făcea se opri o clipă. Trebuia să măsoare o bucată care lipsea sus, la plintă. în momentul acela, Pierre era cu faţa spre cabinet. Era pe palier şi se simţea mai puţin timid. Avu curiozitatea să se uite la domnişoara de Villepreux, fiind sigur că ea n-o să bage de seamă. Stătea cu spatele la el, dar el îi vedea talia subţire şi graţioasă şi minunatul pâr negru de care era atît de puţin făloasă încît îl purta răsucit strîns, deşi în vremea aceea femeile adoptaseră moda buclelor înfoiate, semeţe şi ameninţătoare. în lipsa de cochetărie e ceva mişcător, care nu putea scăpa spiritului delicat al lui Pierre ; şi se opri din lucru privind-o, iar domnişoara de Villepreux fu sustrasă de la preocuparea ei de această tăcere, aşa cum se întîmplă cînd adormi în zgomot şi te trezeşti dacă zgomotul încetează.

— Te uiţi la policioară, îi spuse ea cu multă naturaleţe în glas şi fără să-i vină în gînd că ea e obiectul unei asemenea atenţii.

Pierre se tulbură, roşi, se bîlbîi şi, vrînd să răspundă da, răspunse nu.

— Ei, atunci, priveşte-o mai de-aproape, zise Yseult, care nu-i ascultase răspunsul şi începuse să-şi rînduiască hîrtiile.

Pierre făcu cîţiva paşi în cabinet cu curajul disperării.

„N-am să mai văd niciodată locul unde am petrecut atîtea ore preţioase, gîndea el, trebuie să-mi iau rămas bun privindu-1 pentru ultima dată.“

Yseult, care se aşezase în faţa mesei, îi spuse fără să ridice capul :

— Nu-i aşa că-i frumoasă ?

— Fecioara aceasta de Rafael, zise Pierre cu totul tulburat şi fără să se gîndească la ce spune, o ! da, e foarte frumoasă.

Yseult, mirată că gravura îl interesa pe tîmplar mai mult decît policioara, ridică ochii la el şi-i văzu emoţia, dar fără s-o înţeleagă. O atribui timidităţii, pe care o mai observase la el, şi, dintr-un obicei de amabilitate binevoitoare învăţată de la bunică-su dori să-l liniştească :

— Dumitale îţi plac gravurile ? îl întrebă ea.

— îmi place mult aceasta, zise Pierre, şi dacă tovarăşul meu

ar vedea-o, ar fi tare fericit.

— Vrei să ţi-o împrumut ca să i-o arăţi ? zise Yseult. Ia-o! [1]

— N-aş îndrăzni să-mi îngădui... bîigui Pierre încremenit de această bunătate familiară la care nu se aştepta.

— Ba da, ba da, scoale-o din cui, zise Yseull ridicîn- du-se. Scoase chiar ea gravura din perete şi i-o dădu. Ai putea copia rama ? adăugă ea, atrăgîndu-i atenţia asupra ramei de lemn sculptat care încadra madona.

— E luciu de tîmplărie fină, răspunse el, dar cred totuşi că aş putea face una la fel.

— In cazul acesta, ţi-aş cere mai multe. Am aici cîteva gravuri vechi foarte frumoase.

Şi, în timp ce vorbea, deschise mapa în care se aflau şi i le arătă lui Pierre.

— Iată cea care-mi place mai mult, zise el oprindu-se la un Marc-Antoniu.

— Ai dreptate, e cea mai bună, răspunse Y9eult, care observa cu plăcere sinceră bunul-simţ şi gustul subţire al meseriaşului.

— Doamne, cît e de frumoasă! reluă el; nu mă pricep dar simt că e un lucru minunat. Fericit cine poate privi des lucruri frumoase.

— Sînt rare peste tot, zise Yseult, cu dorinţa de a îndepărta amărăciunea tainică dezvăluită de această exclamaţie.

Pierre se uita mereu la gravură. O admirase fără îndoială, dar se gîndea la altceva. Fiecare secundă care se scurgea în această aparenţă <je intimitate cu fiinţa care începea să-i răscolească sufletul trecea peste el ca un secol de fericire pe care-1 savura tremurînd. Timpul nu mai avea valoare reală în acel moment, sau, mai bine zis, momentul acela se desprindea pentru el de viaţa reală, aşa cum ni se pare că se întîmplă în vis.

— Dacă-ţi place aşa de mult, zise Yseult mişcată în sufletul ei de artistă, ia-o, ţi-o dăruiesc.

Pierre ar fi preferat să-i spună : „Te rog“. O sili să i-o spună, refuzînd cu oarecare mîndrie.

— îmi vei face mare plăcere primind-o, reluă Yseult. Voi găsi alta pentru mine. Să nu te temi că-mi va lipsi.

— Ei, atunci, zise Pierre, am să vă fac o ramă în schimb.

— în schimb ? zise domnişoara de Villepreux, care găsi cuvîntul cam familiar.

— De ce nu ? zise Pierre care, în ocaziile delicate, regăsea în mod firesc tactul şi siguranţa firilor nobile. Nu sînt obligat să

primesc un cadou.

— Ai dreptate, răspunse Yseult cu o pornire de nobilă sinceritate. Primesc rama, chiar cu foarte mare plăcere.

Şi adăugă văzînd mîndria plăcută care strălucea pe fruntea meseriaşului :

— Dacă bunicu-meu s-ar afla aici, ar fi încîntat să vadă gravura asta în mîinile dumitale.

Poate că această convorbire nevinovată şi primejdioasă s-ar fi prelungit, dar o întrerupse micuţa marchiză de Frenays. Ea începu printr-un foarte ciudat strigăt de mirare.

— Dar ce ai, draga mea ? o întrebă Yseult, cu un sînge rece care o descumpăni deodată.

— Mă aşteptam să te găsesc singură, răspunse marchiza.

— *Şi cum ? nu sînt singură ?* zise Yseult coborînd vocea, pentru ca lucrătorul să nu audă acest cuvînt înfiorător. Dar el îl auzi; inima prinde uneori mai bine decît urechea. Groaznicul răspuns îi răni de moarte sufletul învăpăiat de dragoste şi de fericire. Aruncă gravura în fundul mapei şi mapa pe un scaun, cu o mişcare îngrozită care nu putu scăpa domnişoarei de Villepreux ; şi, luîndu-şi ciocanul, termină de aşezat uşa cu cea mai mare iuţeală. Apoi, depărtîndu-se fără să salute, fără să întoarcă ochii spre cele două doamne, ieşi din atelier plin de ură pentru idolul său şi plin de dispreţ şi pentru sine însuşi, fiindcă se lăsase legănat de închipuiri nebuneşti.

Capitolul XIX

Cînd tinerele doamne rămaseră singure, avu loc între ele o convorbire destul de ciudată.

— Ai spus o vorbă grea de tot pentru bietul tînăr, zise marchiza, văzîndu-1 pe Pierre Huguenin plecînd.

— N-a auzit-o, răspunse Yseult, şi de altfel n-ar fi putut-o înţelege.

Yseult simţea că se minte pe ea însăşi. Observase foarte bine indignarea meseriaşului şi, cum în ciuda prejudecăţilor pe care i le putuseră da convenienţele din lumea mare, era profund bună şi dreaptă, simţea o re- mtişcare adînea şi un fel de nelinişte. Dar era prea mîndră ca să mărturisească.

— Poţi spune ce vrei, reluă Josephine, băiatul ăsta a fost rănit în inimă, erajişor de văzut.

— S-ar înşela dacă ar crede că m-am gîndit să-l umilesc,

răspunse Yseult, care căuta să se scuze în propriii ei ochi. Dacă m-ai fi găsit singură cu orice alt bărbat afară de bunicul sau fratele meu, aş fi putut să-ţi răspund la fel.

— Da de unde, replică marchiza, nu mi-ai fi răspuns la fel, verişoară; ar fi însemnat să sfidezi pe altcineva decît pe un biet meseriaş ; dar cum ştii că din partea unui asemenea om n-ai a te teme de nimic, ai fost vitează şi crudă, neavînd a te teme de urmări.

— Ei, atunci, dacă am greşit, e vina dumitale, Josephine, zise domnişoara de Villepreux cam supărată. Dumneata ai provocat răspunsul meu prostesc printr-o exclamaţie deplasată.

— Ei, Doamne, ce-am făcut aşa de revoltător ? Fapt e că am fost mirată găsindu-te stînd cu însufleţire de vorbă cu un lucrător tîmplar. Cine n-ar fi fost mirat în locul meu ! Am ţipat fără voia mea, şi cînd l-am văzut pe băiatul acela roşind pînă-n albul ochilor, mi-a părut rău că am intrat aşa de brusc. Dar cum puteam prevedea...

— Draga mea, zise Yseult cu o înciudare pe care nu-şi amintea s-o fi simţit vreodată, dă-mi voie să-ţi spun că explicaţiile, reflecţiile şi expresiile dumitale sînt din ce în ce mai ridicole, şi că toate astea vădesc proastă creştere. Fă-mi plăcerea şi vorbeşte de altceva. Dacă l-aş lua pe bunicul de judecător în afacerea asta, el ar şti poate mai bine decît mine la ce te gîndeşti, dar nu ştiu dacă ar vrea să mi-o spună.

— îmi dai o lecţie foarte, jignitoare, răspunse Josephine, şi e prima dată că-mi vorbeşti astfel, dragă Yseult. Am spus probabil ceva foarte necuviincios, de vreme ce am putut să te ating aşa de tare. De vină e proasta mea educaţie. Dar dumneata, care eşti atît de inteligentă, verişoară, mă mir că nu eşti mai indulgentă faţă de mine. Dacă te-am ofensat, iartă-mă.

— Eu te implor să mă ierţi, zise Yseult cu voce înăbuşită, sărutînd-o tare pe Josephine, eu sînt vinovată în toate chipurile. O greşeală o atrage pe alta ; am spus adineaori o vorbă urîtă şi, pentru că sufăr din cauza ei, te fac acuma şi pe dumneata să suferi. Te asigur că eu sufăr mai mult în clipa de faţă.

— Să nu mai vorbim de asta, zise marchiza sărutînd mîinile verişoarei sale; o vorbă din partea dumitale, Yseult, mă va face totdeauna să uit totul.

Yseult se strădui să zîmbească, dar îi rămăsese o greutate pe inimă. îşi spunea că dacă meseriaşul auzise cuvîntul crud pe care şi-l reproşa, nu va putea niciodată să i-1 şteargă din amintire ; şi, fie din mîndrie nemulţumită, fie din dragoste pentru dreptate, îşi simţea conştiinţa rănită ; nu era deprinsă să

nu se înţeleagă cu ea însăşi.

Marchiza încerca s-o distreze.

— Vrei, o întrebă ea, să-ţi arăt desenul pe care l-am făcut ieri ? ai să mi-1 corectezi.

— Bucuros, răspunse Yseult.

Cînd avu desenul în faţa ochilor spuse :

— Ai avut o idee bună să desenezi capela înainte de a-şi fi pierdut aspectul ruinat şi părăsit. îţi mărturisesc că voi regreta dezordinea pe care eram deprinsă s-o văd înăuntru, culoarea întunecată pe care i-o dădeau praful şi vechimea. Şi-mi pare rău de pe-acum după vuietele jalnice pe care le făcea vîntul pătrunzînd printre crăpăturile zidurilor vechi şi prin ferestrele fără geamuri, după ţipetele bufniţelor, şi după paşii mărunţei şi tainici ai şoarecilor, asemenea unui dans de spiriduşi sub clar de lună. Atelierul va fi foarte comod pentru mine, da, ca tot ce tinde spre confort şi util, îşi va fi pierdut poezia romantică după ce-1 vor termina lucrătorii.

Yseult cercetă desenul verişoarei sale, îl găsi destul de plăcut, corectă cîteva greşeli de perspectivă, o îndemnă să-l coloreze cu tuşuri diluate în apă, şi o ajută să-şi aşeze şevaletul pe palierul tribunei. Spera poate că, venind din cînd în cînd să stea lîngă ea, va găsi prilejul să fie amabilă cu Pierre Huguenin şi să-l facă să uite ceea ce, în sinea sa, numea obrăznicia ei. E sigur că dorea s-o facă şi că, din ziua aceea, nu-1 mai vedea trecînd fără să simtă oarecare ruşine. Era în suferinţa aceasta o nevinovăţie desăvîrşită, un fel de scrupul religios în care cazuistul cel mai auster n-ar fi găsit nimic de reprobat, dar de care unele femei din lumea mare ar fi rîs, sau, poate, s-ar fi scandalizat.

Nu găsi însă prilejul pe care-1 căuta Pierre, de cum o zărea, ieşea din atelier, sau stătea atît de departe şi se cufunda in aşa fel în lucru, încît nu era cu putinţă să schimbi cu el un cuvînt, un salut sau măcar o privire. Yseult înţelese supărarea lui şi nu mai îndrăzni să vină pe palier cît desenă Josephine. Astfel, lucru ciudat, exista un secret dintre cele mai delicate între domnişoara de Villepreux, fiica seniorului, şi Pierre Huguenin, lucrătorul tîmplar, un secret care se ascundea în fibrele inimii mai curînd decît se formula in gînduri, şi de care fiecare ştia că celălalt e probabil preocupat, deşi nici unul din ei n-ar fi admis să-şi dea seama de simpatia aceasta dureroasă.

în mintea marchizei se petrecea, insă, altceva; şi nu ştiu de unde s-o apuc, o, respectabilă cititoare, ca să te fac să ghiceşti. Desena, şi desenul ei nu se mai termina. Yseult, care se consacra mult lecturii şi redacta rezumate analitice după unele lucrări destul de serioase pentru sexul şi vîrsta ei, stătea o parte din zi în

cabinet, a cărei uşă rămînea deschisă între ea şi verişoară-sa, dar a cărui tapiserie o ferea de privirile lucrătorilor. Nu mai venea pe palier şi privea desenul Josephinei doar cînd aceasta i-1 aducea. Iar Josephine i-1 arăta din ce în ce mai rar şi pînă la urmă nu i-1 mai arătă de loc. Yseult se miră, şi-i spuse într-o seară :

— Ei, verişoară. ce se-aude cu desenul tău ? trebuie să fie o capodoperă fiindcă lucrezi de opt zile la el.

— E groaznic, răspunse repede marchiza, înfiorător, stricat, mîzgălit. Nu-mi cere să-l vezi, că mi-e ruşine de el; vreau să-l rup şi să-l fac din nou.

— Admir curajul tău, reluă Yseult, dar dacă nu-ţi cer un sacrificiu prea mare, eu te-aş implora să te mulţumeşti cu atât. Zgomotul lucrătorilor şi praful pe care-1 fac mă supără mult. M-am deprins să lucrez aici şi cred că n-aş fi în stare să lucrez în altă parte. Va trebui să renunţ dacă tu continui să-mi laşi uşa deschisă.

— Am să desenez atunci cu uşa închisă, propuse marchiza cu timiditate.

— Nu prea ştiu cum să justific ce am să-ţi spun, răspunse Yseult după o clipă de tăcere, dar mi se pare că asta nu s-ar cuveni pentru tine ; tu ce crezi ?

— Nu s-ar cuveni! Cuvîntul mă miră din partea ta.

— O, ştiu că ţi-am spus că eşti singură cînd se află în cameră un lucrător, dar era o idee greşită şi o vorbă necuviincioasă, şi tu ştii că mi-o reproşez. Nu, n-ai fi singură în mijlocul a şase lucrători.

— în mijlocul lor, spui ? Doar n-o să mă aşez, Doamne fereşte, chiar în mijlocul atelierului ! N-ar fi de loc perspectiva cea mai bună pentru desenat.

— Ştiu şi eu că tribuna se află la şase metri jumătate deasupra podelei şi că e ca şi cînd te-ai afla în altă încăpere decît cea în care lucrează ei, dar, în sfîrşit... ştiu eu... Te întreb pe tine, Josephine. Trebuie să ştii mai bine ca mine ce se cade şi ce nu.

— Am să fac ceea ce doreşti, răspunse marchiza cu un botişor care nu o urîţea de loc.

— Asta pare să te necăjească, drăguţa mea ? reluă Yseult.

— Mărturisesc, desenul ăsta mă amuza. Era ceva bun de scos de aici, şi-aş fi reuşit pînă la urmă.

— Nu te-am văzut niciodată aşa de pasionată după desen, Josephine.

— Iar pe tine nu te-am văzut niciodată aşa de en glezoaică Yseult.

— Ei bine, dacă ţii atîta, continuă. Am să îndur mai departe zgomotul ciocanului, care-mi sparge creierul, şi nenorocitul de ferăstrău, care-mi dă dureri de dinţi, şi blestematul de praf care-mi strică toate cărţile şi toate mobilele.

— Nu, nu, nu vreau asta ! Dar ce diferenţă găseşti tu dacă sîntem despărţite de o uşă sau de o tapiserie ?

— Eu ? nu ştiu ; am impresia că, datorită tapiseriei, nu pari singură, iar cu uşa închisă ar fi cu totul altceva.

— Crezi oare că oamenii aceia mă bagă în seamă, de la distanţa la care sînt faţă de tribună ? Mai mult chiar : crezi oare că eu *însemn ceva pentru ei* ?

— Josephine, zise Yseult rîzînd şi roşind totodată, eşti o prefăcută. De ce ai ţipat, cînd l-ai găsit pe Pierre Huguenin aici, stînd de vorbă cu mine, acum opt zile ?

— Nu mai ştiu nici eu, zău, habar n-am,-Yseult, era o prostie din partea mea.

— Şi poate că era una din partea mea să consider fără însemnătate convorbirea aceasta în doi; m-am gîndit de-atunci. Un bărbat rămîne un bărbat, orice s-ar spune. N-aş sta de vorbă în cabinetul meu singură cu Isidore Lerebours, de exemplu.

— Pentru că e prost, îngîmfat, necuviincios !

— Un meseriaş, ca Pierre Huguenin, de pildă, care nu e nici necuviincios, nici îngîmfat, nici prost, e prin urmare mult mai mult un bărbat decît domnul Isidore ?

— O ! nici vorbă.

— Şi cu toate astea nu te-ai duce să desenezi într-un atelier unde ar fi adunaţi mai mulţi de-alde Isidore, nu-i aşa ?

— O, nu ! desigur. Totuşi m-aş crede acolo singură de tot, şi dacă aş fi condamnată să trăiesc într-o insulă pustie cu cel mai desăvîrşit dintre ei...

— Ai face mai curînd portretul dobitoacelor celor mai urîte, decît al lui, îmi închipui... Dar ce-i cu personajul pe care-1 văd aici ?

In timp ce vorbea cu verişoara ei, Yseult deschisese mapa cu desene, şi-l găsise pe cel al atelierului. Aruncase ochii pe el fără ca Josephine, cu gîndul în altă parte, să apuce s-o împiedice, şi observase o figurină drăguţă aşezată graţios pe un trunchi de coloană gotică.

Josephine scoase un ţipăt uşor, se repezi la desen, şi voi sâ-1 smulgă din mîinile verişoarei sale, care îl ferea

alergind în jurul camerei. Jocul acesta dură cîteva clipe ; apoi Josephine, care era foarte nervoasă, se făcu roşie toată de dudă şi smulse desenul din care o jumătate rămase în mîinile lui Yseult, tocmai jumătatea unde figura personajul.

— N-are a face, zise Yseult rîzînd, e tare drăguţ, zău. De ce te superi aşa ? Uite că ai ochii plini de lacrimi, ce copilă eşti! Ţineai să rupi desenul ? Uite că l-ai rupt. îţi pare rău ? Mă oblig eu să ţi-1 lipesc la loc; nici n-o să se mai cunoască. La drept vorbind, ar fi păcat, e tare drăguţ.

— Nu e frumos ce faci, Yseult. Eu nu voiam să-l vezi.

— Eşti orgolioasă faţă de mine, dar nu eşti oare eleva mea acuma? De dnd îşi ascund elevii lucrările de profesor ? Dar ia spune-mi, Josephine, cine e personajul acesta ?

— Vezi şi tu, o figură imaginară, un paj din evul mediu.

— Ce vorbeşti ? e un anacronism. Dacă s-ar fi păstrat bine capela, pajul ar fi la locul lui; dar cînd e ruinată, nu se potriveşte. E puţin probabil ca bietul tînăr să fi rămas acolo neatins şi cu aceleaşi haine de acum trei sute de ani.

— Vezi cum îţi baţi joc de mine ? de asta mă temeam.

— Dacă te superi, n-am să mai îndrăznesc să-ţi spun nimic. Şi totuşi...

— Ei, dacă ai pornit, spune mai departe.

— Josephine, pajul ăsta seamănă cu Corintianul ca două picături de apă.

— Corintianul cu o tunică despicată şi cu o tocă de paj ? eşti nebună !

— Tunica e rudă bună cu surtucul, iar cît despre tocă, e vară primară cu cea o Corintianului, care nu e de loc urîtă şi care îi stă foarte bine. Poartă părul lung şi tăiat întocmai ca cel de aici: în sfîrşit, are o figură încîntătoare ca pajul acesta. Ei, lasă, trebuie să fie strămoşul lui, să nu mai vorbim de asta.

— Yseult, zise marchiza plîngînd, nu te credeam răutăcioasă.

Tonul cu care fură rostite aceste cuvinte, ca şi lacrimile care căzură din ochii Josephinei o făcură să tresară de uimire pe Yseult. Lăsă desenul din mînă, crezînd că visează, şi se strădui s-o mingiie pe verişoara ei, dar fără să-şi lămurească în ce fel o putuse jigni; căci n-avusese altă intenţie decît să facă o glumă foarte nevinovată şi care nu era cu totul nouă între ele. Nu îndrăzni să-şi oprească gîndul asupra descoperirii pe care lacrimile acestea lăsau s-o presimtă, şi respinse foarte repede ideea, ca fiind absurdă şi jignitoare faţă de verişoara sa. Aceasta, văzînd candoarea lui Yseult, îşi şterse lacrimile, şi

cearta lor se încheie, cum se încheiau toate, cu alintări şi cu hohote de rîs.

Ei, da, ai ghicit, o, cititoare plină de pătrundere, biata Josephine, care citise multe romane (şi asta să-ţi fie de bună învăţătură) simţea nevoia de neînfrînat să introducă în viaţa ei un roman avînd-o pe ea drept eroină ; iar eroul era gata găsit. Se afla acolo, tînăr, frumos ca un semizeu, inteligent şi mai neîntinat ca nici unul din cei cărora li se deschid porţile romanelor celor mai cuviincioase. Numai că era lucrător tîmplar, ceea ce contrazice, mărturisesc, uzanţele din lumea bună, dar era încununat, pe lîngă părul lui frumos, cu aureolă de artist. Geniul acesta născut ca prin minune era răsfăţat şi lăudat în fiecare seară în salon de către bătrînul conte, care se amuza şi se mîndrea de faptul că îl descoperise, iar această situaţie interesantă făcea ca tînărul să fie foarte la modă la castel. Rolul ar fi astăzi răsuflat ; am văzut atiţia tineri minune că am obosit; şi-apoi e neîndoielnic că s-a ajuns să se recunoască faptul că poporul este marele focar de inteligenţă şi de inspiraţie. Dar în zilele acelea faimoase ale Restauraţiei, de care vă vorbesc, era o noutate să-ţi dai seama de el, o îndrăzneală să nu-1 negi, şi o generozitate seniorială să-i ajuţi dezvoltarea. Aminti ţi-vă că în vremea aceea, care pare atît de depărtată de anul 1840 [35] prin moravurile şi ideile sale, oamenii *bine* nu admiteau ca poporul să înveţe să citească, şi ştiau ei de ce. Bătrînul conte de Villepreux trecea ca fiind de un liberalism deşucheat în ochii boerna- şilor vecini, iar acest liberalism părea plin de originalitate şi de gust ales tineretului cult din regiune. Era natural ca romanţioasa Josephine să se molipsească de acest entuziasm la modă, fără să-i înţeleagă însă consecinţele. Ea vedea în eroul ei un Giotto sau un Benvenuto în devenire ; şi, pe deasupra, nu-1 chema nici *Trandafirul,* nici *Laleaua,* nici *Bucuria,* nici *Făclia Dragostei;* oricare dintre poreclele acestea ar fi sunat prost şi l-ar fi depoetizat, cum se spune azi, ci avea o poreclă plăcută şi cu care cădeai bucuros de acord : se numea Corintianul.

De ce a fost Corintianul luat în seamă şi nu Pierre Huguenin ? Acesta din urmă nu avea nicidecum mai puţin succes în salonul de la castel. în sensul că, de cite ori era pomenit Corintianul în

[35] Din 1823 — anul cînd se petrece acţiunea romanului — şi pînă în 1840 — cînd George Sand îl scrie — se schimbaseră multe în Franţa: fuseseră răsturnaţi Bourbonii şi, odată cu ei, tendinţele feudale de guvernare ; după 1830, liberalismul părea în creştere.

convorbirile de seară, jumătate din laude erau totdeauna pentru Pierre. Contele îi admira prestanţa, aerul distins, felul de a se purta, remarcabil prin demnitatea lui firească, limbajul onest, inteligent, plin de bun-simţ, şi, mai ales, prietenia lui fierbinte şi poetică pentru tînărul sculptor. Atîta doar că sculptorul era înzestrat cu focul sacru care se răsfrîngea, probabil, şi asupra prietenului său, tîmplarul. Cînd se spuneau aceste lucruri, fruntea marchizei se însufleţea ; greşea cărţile cînd juca *reversi* cu unchiul ei, sau dădea pe jos ghemurile de mătase cînd broda la gherghef ; apoi risca o privire timidă spre verişoară-sa. îşi închipuia că va surprinde mai curînd sau mai tîrziu un roman asemănător între verişoara ei şi Pierre Huguenin, şi această năzărire a imaginaţiei îi dădea curaj. Dar Yseult, liniştită cum era ea, îi vorbea de Pierre cu atîta calm şi sinceritate, încît nu era rost de iluzii de partea aceea.

Deşi Josephine înţelegea că Pierre era demn de toată consideraţia, ea îi acordase totuşi lui Amaury preferinţa. Te puteai familiariza mai uşor cu acesta, care era socotit oarecum ca un copil. îi spuneau sculptoraşul; vorbeau despre viitorul pe care i-1 preziceau ; se duceau să-l vadă lucrînd în fiecare zi ; contele îl tutuia, îl numea băiatul lui, şi-l lua pe după cap cînd îl prezenta persoanelor care veneau să-l viziteze şi pe care le ducea în atelier. Remarcau cît de largă şi de înaltă îi era fruntea. Un doctor din partea locului, partizan al lui Lavater şi Gali *, voia să-i facă un mulaj al craniului. în sfîrşit, avea un succes mai strălucit decît meşterul Pierre, cu care nu te puteai juca la fel. E trist de spus, dar majoritatea femeilor din lumea mare aşteaptă aprecierea saloanelor ca să dea preferinţă unui bărbat; şi cel mai apreciat e, după ele, cel mai desăvîrşit. Josephine plecase prea mult urechea la atracţiile vanităţii ca să nu fi luat puţin acest defect. Se entuziasmase aşadar după băiatul cel frumos, şi nu mai putea să se ascundă. Lucrurile ajunseseră pînă acolo încît glumeau deschis pe socoteala ei în familie, iar ea primea glumele cu foarte mare plăcere. Le provoca chiar, la nevoie ; ceea ce era o manevră destul de bună pentru ca cele observate să nu fie luate în serios. Iată de ce verişoara ei îşi îngăduia uneori să rîdă cu ea de asta, neînchipuindu-şi nicidecum că s-ar putea întrista de ceea ce îi părea un joc ; şi iată şi motivul pentru care a fost atît de mirată cînd a văzut-o plîngînd cu acest prilej. Dar nici lacrimile acestea n-o lămuriră, căci Josephine le explică prin amorul ei propriu de

artistă, printr-o migrenă, prin tot ce-i veni in minte.

Toate alintările de la castel nu ameţiseră încă mintea Corintianului. Entuziasmul bătrînului conte pornea desigur dintr-o bunăvoinţă şi o generozitate adîncă ; dar era foarte imprudent, căci putea duce la rătăcire judecata unui tînăr smuls din obscuritatea lui liniştită pentru a fi aruncat din- tr-o dată pe drumul succesului şi al ambiţiei. Din fericire, Pierre Huguenin veghea asupra lui ca o providenţă, nelă- sîndu-1 să se abată, prin sfaturile lui înţelepte, din făgaşul bunului-simţ. De partea lui, taica Huguenin, deşi admira sincer îndemînarea şi gustul tînărului sculptor, îl sfătuia părinteşte să se păzească de laude. N-avea a se plînge încă de noua direcţie pe care avea s-o ia munca lucrătorului; căci acesta, respectîndu-şi cuvîntul, nu se ocupa de sculptură decît duminicile sau seara, un ceas, două după-masă, făcînd încercări, iar în tpate zilele săptămînii lucra la terminarea lemnăriei pentru care se angajase. Avea să se

ţină de sculptură numai după ce îşi împlinea toate obligaţiile faţă de meşter. Dar dacă bătrînul tîmplar nu condamna încercarea aceasta îndrăzneaţă (la care îl vedea chiar cu plăcere pe fiul său asociindu-se, căci în direcţia aceasta înceta orice gelozie profesională, orice concurenţă a talentelor), nu aproba întru totul relaţiile frecvente şi amicale care se stabiliseră între salon şi atelier.

— Nici vorbă, zicea el, n-am a mă plînge de contele cel bătrîn ; e un om drept şi înclinarea lui spre economie se schimbă în dărnicie cînd dă de cineva cu merite. Se poartă ca un om foarte cumsecade. Nepoată-sa e şi ea îndatoritoare şi bună sub înfăţişarea ei potolită şi nepăsătoare. Tînărul (vorbea de Raoul, fratele lui Yseult) e cam mărginit, leneş şi, cum spune Berrichon al nostru, *bun de nimic,* dar la urma urmei, nu e un copil rău. Şi cînd cîinii lui ne mănîncă găinile, îşi bate cîinii fără cruţare. în sfîrşit, se vede după cum se poartă intendentul cu noi că stăpînu-său i-a poruncit să fie politicos şi oman os cu *necăjiţii.* Dar, ou toate astea, eu nu mă pot apuca să-i iubesc pe oamenii ăştia, cum aş iubi alţi oameni de felul nostru, îl văd pe moş Lacrete că nu e mulţumit, fiindcă purtările lui cam otova şi dorinţa lui foarte firească de a cîştiga cît mai mult nu sînt binevăzute la castel. Orice ar face domnul conte, n-o să mă facă el pe mine să cred că iubeşte poporul, deşi trece drept un liberal straşnic şi deşi dobitocii îl fac iacobin. îşi scoate el pălăria în faţa unuia mai deştept dintre noi, dar ia să-ţi dai niţel drumul în faţa lui, şi-ai să vezi cum se *îmbăţoşează* iar, şi-i striveşte pe ţărănoi. Scoate el din buzunar un ludovic de aur ca să bea un amărît în sănătatea lui, dar ia să încercăm să bem pentru republică, şi-o să vedem ce mai lăutari ne plăteşte.

O văd eu pe domnişoara de la castel făcînd pomeni, mer- gînd de la un bolnav la altul ca o soră de caritate, stînd de vorbă cu un om sărac ca şi cu unul bogat şi purtînd rochii mai puţin frumoase ca cele ale fetei ei din casă : nti se poate spune că se uită de sus la săteni sau că refuză vreodată să facă un serviciu : dar ia să-i propui să se mărite cu fiul unui mare fermier ; chiar dacă n-are educaţie mai proastă şi bani mai puţini decît ea, o să spună că nu-şi poate călca demnitatea de boieroaică. N-o ţiu de rău : burghezii nu fac mai multe parale decît nobilii. Dax ţineţi minte, copii, că cei mari vor fi totdeauna cei mari, iar cei mici totdeauna cei mici. S-ar părea că încearcă să vă facă să uitaţi asta ; dar ia luaţi-o de bună şi-o să vedeţi cum o să vi se aducă aminte ! O, o ! n-am trăit atîta vreme fără să învăţ cît cintăreşte un ţăran în mîna boierului său.

Un lucru, mai ales, nu-i plăcea lui moş Huguenin : asiduitatea

cu care marchiza venea să se instaleze pe tribună pentru a desena, în timp ce lucrătorii lucrau în faţa ei. Părea a se teme ca fiu-su să nu-i dea prea mare atenţie. Ce caută acolo cucoana asta frumoasă ? spunea el în şoaptă după plecarea ei. E locul unei marchize să stea acolo sus cocoţată ca o găină, în vreme ce flăcăi ca alde voi îi privesc vîrful piciorului ? Nu zic că n-are picior mic ; şi durdulia de Marton ar avea picioare mici, dacă în loc să poarte galenţi, şi le-ar fi strîns toată viaţa în pantofi de lux, măcar că eu nu văd ce-i frumos în asta : ce, mergi mai bine, sau sari mai sus ? Şi, la urma urmei, cui vrea ea să placă, cu cine vrea să se mărite ? Nu e măritată ? şi dacă n-ar fi, ar lua cumva pe-un meseriaş ? In sfîrşit, ce tot stă cocoţată acolo sus ? Stă ca să ne supravegheze sau ca să ne facă portretul ? Grozave modele mai sîntem, îmbrăcaţi în halate şi în cămaşă ! Se zice că la Paris sînt oameni plătiţi ca să-şi lase barbă mare şi să fie puşi în tablouri. Dar asta-i o meserie de trîntor, nu-i a noastră.

— Ce să zic, spunea Berrichon, eu n-aş cîştiga mult cu meseria asta, frumos cum sînt ; doar dacă ar fi nevoie de vreun maimuţoi de pus în vreo pictură, altfel n-aş avea mulţi clienţi. Dar să ştii, jupîne, că are noroc baroniţa sau contiţa, sau cum îi spune, că are de-a face cu băieţi de treabă ca noi, care nu spunem niciodată vorbe urîte, şi care nu cîntăm decît cîntece cuviincioase ; căci, la urma urmei, sînt mulţi lucrători care n-ar răbda să se zgîiască cineva la ei aşa şi care ar face-o să plece spunînd dinadins măscări în faţa ei.

— Asta noi n-o să facem niciodată, nădăjduiesc, zise Amaury ; datorăm respect unei femei, fie că-i cerşetoare, fie că-i marchiză, şi, de altfel, ne respectăm prea mult pe noi înşine ca să rostim cuvinte urîte. Sîntem aici ca să lucrăm, şi lucrăm ; doamna aceea lucrează şi ea, nu ştiu daca la ceva frumos sau folositor ; pesemne că da; altfel ce plăcere ar avea să-şi lase lumea ei pentru a noastră ?

Marchiza nu-i făcea cine ştie ce impresie lui Amaury : băgase el de seamă că e drăguţă, tot auzind spunîndu-se asta, dar nu voia să creadă că vine acolo pentru el, cum gîndeau Berrichon şi ucenicii. De altfel, nu avea în minte decît sculptura, şi în inimă numai chipul Savinianei.

Capitolul XX

Bătrînul conte nu era prea cunoscut la Villepreux, în comuna lui. Nu intrase în posesiunea domeniului decît după Revoluţie şi nu venise aci decît rareori, nerămînînd mai mult de trei luni de fiecare dată. Era cea mai neînsemnată dintre reşedinţele lui şi cea mai retrasă dintre moşii aşa cum era situată spre interiorul paşnic al Franţei. In vremea aceea, provincia Sologne nu era presărată, ca azi, de păduri tinere şi frumoase, nici tăiată de drumuri bune. Ţinutul acesta unde mai este încă atîta de făcut era un pustiu în care populaţia nevoiaşă de la ţară abia îşi putea duce viaţa, dar în care capitaliştii puteau încerca să aducă terenurilor ameliorări reuşite. Sub pretext că se consacră agriculturii, bătrînul senior îşi prelungise şederile în ultimii doi ani, iar de data asta venea să se instaleze aici cu toate pregătirile cerute de un plan de şedere lungă. Reparaţiile pe care le poruncise şi numărul mare de cufere, de cărţi şi de servitori care erau văzuţi sosind în fiecare zi anunţau o înscăunare în regulă ; lucrul acesta dădea loc, cum bine vă închipuiţi, la multe comentarii, căci în provincie nimic nu se poate petrece în chip firesc, se caută pentru orice o explicaţie misterioasă.

Unii spuneau că bătrînul senior vine aici ca să-şi scrie memoriile, ceea ce părea să reiasă din lungile dictări pe care i le făcea nepoatei sale şi din viaţa studioasă pe care o ducea alături de ea. Alţii înclinau a crede că aceeaşi copilă, la care părea să ţină atît de mult, îşi băgase în cap probabil, la Paris, vreo dragoste nefericită, de care voiau s-o îngrijească şi s-o tămăduiască prin singurătate şi reculegere. Paloarea obişnuită a acestei tinere fete, aerul ei grav, deprinderea de a sta retrasă, veghile ei lungi erau lucruri destul de ciudate în ochii locuitorilor din ţinut pentru a cere o explicaţie de roman.

Vorbele acestea din urmă ajungeau uneori la urechile lui Pierre Huguenin, căruia nu-i păreau lipsite de temei. Domnişoara de Villepreux era in adevăr atît de diferită de tinerele fete de vîrsta ei, prospeţimea şi vioiciunea verişoarei sale formau un asemenea contrast cu ea, şi apoi se exagera atît de mult cînd era vorba de obiceiurile ei excentrice, încît nu ştia la ce părere să se oprească. Dar ce-i păsa lui de toate astea ? Aşa îşi spunea lui însuşi şi totuşi, cînd auzea vorbindu-se de presupusa ei pasiune, simţea că i se strînge inima în chip ciudat, şi făcea sforţări zadarnice să gonească o asemenea preocupare, care îi părea dăunătoare şi bolnăvicioasă.

în puţină vreme, contele de Villepieux se făcu popular în comună cum nu se mai poate ; dădea mult de lucru şi plătea cu o dărnicie pe care nu i-o cunoşteau oamenii. îl ţinea în mînă pe preot şi, tot făcîndu-i daruri pentru pivniţă şi pentru biserică, îl silea să fie tolerant şi să lase lumea să danseze duminica [36] ; ţinea piept prefectului în privinţa recrutărilor, influenţînd pe doctorii care făceau controlul în consiliile de revizie, în sfîrşit lăsa deschis parcul duminica pentru toţi locuitorii din comună, ba chiar plătea lăutarul să le cînte la jocul din răspîntia crescătoriei de iepuri, la umbra unui stejar bătrîn numit Rosny, ca toţi copacii seculari onoraţi de această origine ilustră [2].

Lucrătorii lui moş Huguenin se îmbrăcau cît puteau mai frumos în ziua aceea şi le jucau, mai degrabă decît pe ţărance, pe fetele din casă, grozav de gătite, de la castel. Berrichon îşi desfăşura toate graţiile iar săriturile lui complicate nu erau lipsite de succes. Corintianul se deda şi el

[36] In Franţa din vremea Restauraţiei, biserica, redevenită puternică, le interzicea ţăranilor să iasă duminica la joc; unul din pamfletele celebrului polemist din acea vreme, Paul-Louis Courier, e îndreptat tocmai împotriva acestei restricţii.

[s] Aluzie la ulmii care, din porunca lui Sully, *marquis de Rosny,* nu fost plantaţi, în secolul al XVI-lea, de-a lungul drumurilor.

acestei petreceri, dar fără să se ocupe de o dansatoare anume, ci doar ca să-şi satisfacă oarecare cochetărie copilăroasă, căci era atît de graţios în bluza lui de pînză cenuşie brodată cu verde, iar toca lui bearneză, pe care o adusese din călătorie, îi şedea atît de bine, încît atrăgea toate privirile şi fetele tînjeau după cinstea de a dansa cu el.

Bătrînul conte venea cu familia, la ora cînd soarele coboară, şi aerul se răcoreşte, ca să privească aceste dansuri ţărăneşti şi să-i deprindă pe oameni cu prezenţa lui seniorială. Lumea era măgulită de faptul că asta-i făcea plăcere ca şi de lucrurile agreabile pe care ştia să le spună fiecăruia. Era, sub stejar, o ridicătură de pămînt acoperită cu iarbă, unde nimeni n-ar fi îndrăznit să se aşeze alături de el sau de nepoata lui, dar lîngă care el ştia să-i atragă pe bătrînii din partea locului ca să stea de vorbă cu ei, chiar pe taica Huguenin, care în zadar îşi da aere băţoase de republican şi care se lăsa ademenit, ca oricare altul, deşi n-o recunoştea niciodată.

La început, tînărul Raoul de Villepreux dansa cu cele mai frumoase fete şi nu pregeta să le sărute, ceea ce nu le plăcea de loc pretendenţilor lor, care se uitau urît, mul- ţumindu-se cu atît; aşa încât, într-o zi, taica Lacrete, care se afla în apropierea băncii verzi, strînse pumnul cu un aer pe jumătate glumeţ, pe jumătate fioros, şi se jură pe toţi Dumnezeii de care-şi aduse aminte că, pe vremea lui, el n-ar fi lăsat să-i sărute cineva iubita, de-ar fi fost chiar şi Delfinul Franţei. Taica Lacrete avusese un cont achitat, de arhitectul castelului şi, nemulţumit de sumă, făcea opoziţie deschisă împotriva familiei.

Contele, care nu voia să-şi compromită popularitatea, nu stărui asupra vorbei bătrînului lăcătuş, dar nici n-o lăsă fără urmare, şi tînărul senior nu mai apăru la jocul de sub stejar.

Domnul Isidore dansa şi el, şi încă cu cîtă îngîmfare ridicolă, cu ce aere de semeţie obraznică, numai Dumnezeu ştie ! Pe fetele din sat le zăpăcea cu aerele lui, dar fetele din casă, care se pricepeau la maniere distinse, ca şi fata ajutorului de primar, care făcea pe prinţesa, îl găseau prea familiar. Doamna de Frenays dansase la început cu vărul său, Raoul, şi catadicsise să pună mînuţa ei în cea a ţăranului care-i stătea în faţă la şirul englezesc. Dar mîna aceasta era acoperită de mănuşă, ceea ce pârU foarte jignitor celor mai mulţi dansatori, şi ceea ce îi făcu să n-o mai invite, deşi ea murea de pofta de a fi invitată, căci dansa minunat; picioruşele ei abia atingeau iarba, iar o femeie frumoasă care se vede admirată nu ţine seama dacă dansează cu un ţăranoi.

După ce Raoul se făcu nevăzut de la balul cîmpenesc, în urma ordinului primit de sus, marchiza, nemaiputînd răbda, acceptă

invitaţia lui Isidore. Dar după Isidore nu se mai prezentă nimeni şi ea se plînse de asta, cu toată naivitatea, unchiului său, cînd el o întrebă de ce nu dansează.

— Vezi ce înseamnă să fii o cucoană frumoasă ? zise contele. Ia să vedem dacă nu-ţi găsesc eu un dansator. Vino încoace, băiete, îi spuse el Corintianului, care era la doi paşi. Văd că mori de poftă s-o inviţi pe nepoata mea şi nu îndrăzneşti ; eu te asigur că va fi încîntată să danseze. Haide, dă-i mîna şi luaţi-vă locurile pentru contradans, am să comand eu figurile.

Corintianul era prea răsfăţat la castel ca să fie mirat sau ruşinat de o asemenea onoare. „E prima dată că dansez cu o marchiză, îşi spunea în sinea lui. Ce-are a face, am s-o joc ca pe oricare alta, şi nu văd de ce m-aş zăpăci pentru atîta lucru.“

Aşa răspundea în sinea lui ochilor holbaţi ai lui Berrichon, aşezat în faţa lui, şi năucit de întîmplare.

Tot sărind uşurel pe pajişte cu dansatoarea sa, Corintianul care, cu tot curajul lui lăuntric, nu îndrăznise încă s-o privească în faţă, băgă de seamă că regina aceasta a balului era atît de tulburată, încît se încurca în figurile dansului. La început, nu înţelese nimic, şi, voind s-o ajute să-şi reia locul fără să fie atinsă de aprigele zvîrlituri de picioare ale lui Berrichon, îndrăzni, dar fără alt sentiment decît cel al unui respect firesc, să-şi pună mîna sub cotul marchizei, ca s-o împiedice să cadă. Cotul acesta gol, între o mînecă scurtă şi o mitenă de mătase neagră, era atit de rotund, de micuţ şi de moale, încît Corintianul nu-1 simţi deodată ; văzîndu-1 însă pe Berrichon avîntat într-o învîrtitură fără putinţă de oprire, iar pe marchiză clăti- rrindu-se, îi strînse cotul ca să-i redea echilibrul. Dar strîngerea aceasta fu ca un curent electric. Josephine se făcu roşie ca o cireaşă, iar Corintianul avu dintr-o dată ■un acces de timiditate şi fu cuprins de o tulburare greu de îndurat. Se grăbi s-o ducă la loc de îndată ce se termină contradansul şi să se depărteze cu un fel de spaimă. Dar nu apucă vioara să dea semnalul contradansului următor că se şi pomeni, ca printr-o vrăjitorie, lîngă doamna de Frenays, iar mîna acesteia se afla într-a lui. De ce formulă se folosise pentru a o invita din nou şi cum de îndrăznise ? N-a ştiuUo niciodată. în jurul lui plutea un nor iar el mergea ca în vis.

Din ziua aceea, Corintianul dansă cu marchiza în toate duminicile, şi nu cîte-o singură dată. Exemplul lui îi în- ■curajă pe ceilalţi, şi Josâphine nu mai scăpă nici un contra- dans. Cînd n-o invita, Corintianul era totdeauna în faţa ei la dans, iar mîinile li se atingeau, respiraţiile li se contopeau şi privirile lor se căutau. Toate aceste mici minunăţii se petrec de la sine cînd îţi place dansul, de nici n-ai timp să le bagi în seamă.

Yseult nu dansa niciodată, deşi bunicul ei o îndemna deseori, iar marchiza, cam ruşinată de plăcerea pe care ea însăşi o simţea, ar fi vrut s-o atragă în vîrtejul jocului cîmpenesc. Era oare, din partea tinerei castelane, dispreţ sau nepăsare ? Pierre Huguenin, stînd veşnic la mare distanţă de ea şi ascuns, fie în spatele unor grupuri de oameni, fie de tufişuri, în dosul cărora se plimba încet, avea deseori aţintiţi ochii asupra ei, şi se întreba ce gînduri erau sub fruntea ei de nepătruns, care ascundea atîta energie sub o înfăţişare atît de plăpîndă. Domnişoara de Villepreux avea întotdeauna aerul unei persoane obosite care îşi îngăduie să nu-şi folosească puterile pînă în momentul cînd le va îndrepta spre noi acţiuni hotărîtoare. Pierre Huguenin o studia ca pe o carte scrisă într-o limbă necunoscută, în care speri să dai de un cuvînt care să te facă să-i ghiceşti înţelesul. Dar cartea aceasta era pecetluită, şi nici o silabă nu-i dezvăluia taina.

Yseult nu părea totuşi să se plictisească. Din cînd în cînd se adresa sătencelor, vorbindu-le cu o familiaritate politicoasă, a cărei nuanţă era foarte greu de prins. Părea că evită bunătatea ostentativă, pe care o dezvăluia fiecare gest al bunicului ei, dar, în acelaşi timp, avea o bunăvoinţă gravă şi liniştită. Nu intimida niciodată pe cei cu

care stătea de vorbă, şi era cu neputinţă să constaţi cea mai mică deosebire în atitudinea şi trăsăturile ei, fie că vorbea cu bunicu-său sau cu verişoara ei, fie că vorbea cu taica Huguenin sau cu copiii din sat. Deşi bietul Pierre avea pe inimă o jignire care i se părea de neşters, îşi spunea uneori că ea *aţe* sentimentul sau instinctul egalităţii în gradul cel mai vădit şi mai desăvîrşit. Dar oamenii din sat n-o judecau cu tot atîta înţelepciune. N-o urau pe „domnişoara*[1], cum îi ziceau, dar nici n-aveau pentru ea afecţiunea pe care ştiuse sâ le-o inspire bătrînul conte. „Nu arată, ziceau ei, dar parc-ar fi făloasă pe dinăuntru. “

Intr-o zi, Amaury găsi un volum pe care marchiza,, care nu mai venea să deseneze în atelier, îl lăsase în jiarc:.
11 duse prietenului său Pierre, ştiind cît li plăceau aces^ tuia cărţile.

In adevăr, vederea unei cărţi îl făcea întotdeauna pe- Pierre să tresară de interes şi de bucurie. De foarte multe- zile nu mai citise nimic, şi Amaury îşi închipuia că această, recreare preferată va goni gîndurile triste care-1 bîntuiau..

Era un roman de Walter Scott, nu mai ştiu care; dar ■ unul din cele în care eroul, simplu ţăran de la munte saui biet vîntură-lume, se îndrăgosteşte de vreo doamnă, reginăi sau prinţesă, e iubit de ea într-ascuns şi, după o serie de- Intîmplări încîntătoare sau înfiorătoare, sfîrşeşte prin ai deveni iubitul sau soţul ei. Intriga aceasta, simplă şi mişcătoare totodată, este, după cum se ştie, tema favorită a\ regelui romancierilor. El este poetul lorzilor şi al monarhilor, dar şi poetul ţăranului, al soldatului, al proscrisului', şi al meseriaşului. Credincios predilecţiilor sale aristocratice, e-adevărat, şi prea englez pentru a fi îndrăzneţ pînă la deznodămînt, le descoperă întotdeauna nobililor săi vagabonzi o familie ilustră, o moştenire bogată, sau îi face să urce, treaptă cu treaptă, scara onorurilor şi a averii, pentru a-i aduce la picioarele iubitelor lor, fără să le expună pe acestea la mezalianţă printr-o căsătorie făcută numai din dragoste. Dar e tot atît de sigur că trebuie să-i fim recunoscători fiindcă ne-a zugrăvit poporul în culori poetice, şi fiindcă din sinul lui a creat figuri măreţe şi impunătoare, al căror devotament, vitejie, inteligenţă şi frumuseţe rivalizează cu strălucirea eroului principal, deseori pînă la a-1 întrece şi a-1 lăsa deoparte. Nici vorbă că artistul a înţeles şi a iubit poporul, nu din principiu, ci din instinct, şi n-a fost orbit de prejudecăţile senioriale.

Romanele acestea, cu toată castitatea lor delicată şi încîntătoare, sînt primejdioase pentru capetele tinere şi subversive pentru vechea ordine socială, atîta cît trebuie să fie romanele pentru a fi romanţioase şi pentru a fi citite cu aviditate de toate clasele societăţii. Lui Sir Walter Scott, prin urmare, trebuie să-i

atribuim dezordinea care se organizase, dacă se poate spune aşa, în mintea Josephinei. Ea visa că e o doamnă din 9ecolul al XV-lea sau al XVI-lea, pe care o curtează un tînăr meseriaş, copil pierdut din vreo familie nobilă, lansat de curînd pe drumul talentului şi al gloriei, şi care trebuia să-şi recapete titlurile sau să le dobîndească prin meritele şi reputaţia sa. Cea mai mare parte dintre marii maeştri ai artei au ieşit doar din plebe ; şi care marchiză, chiar avînd arbore genealogic, n-ar fi fost măgulită să fie idolul şi iubita ideală a unor proletari iluştri ca Jean Goujon, Puget, Canova[37] şi mulţi alţii pe care-i numără istoria artelor în toate ramurile ei ?

Volumul fu devorat într-o singură seară de cei doi prieteni şi le dădu o asemenea dorinţă de a cunoaşte restul romanului, încît, neîndrăznind să-l ceară cu împrumut de la castel, îl închiriară de la librarul oraşului vecin. Lectura aceasta le făcu o impresie la fel de adîncâ, dar fiecăruia în alt sens : Pierre vedea în el idealizarea fantastică a femeii; Corintianul vedea realizarea posibilă a propriului său destin, nu ca moştenitor necunoscut al vreunei mari averi, ci ca cuceritor predestinat gloriei artistice. Ii mărturisea cu simplitate lui Pierre ambiţia şi speranţele sale.

— Eşti fericit, îi răspundea prietenul său, că ai în minte asemenea dulci iluzii. Şi, la urma urmei, de ce nu s-ar realiza ? Artele sînt astăzi singura carieră în care titlurile şi privilegiile nu sînt absolut necesare. Munceşte, aşadar, frăţioare, şi nu te descuraja. Dumnezeu ţi-a dat mult: geniul şi dragostea. S-ar zice că ţi-a pus pe frunte semnul unei vieţi strălucite; căci, la vîrsta cînd cei mai mulţi dintre noi ne mai zbatem într-o ignoranţă grosolană, întrebîndu-ne cu tristeţe neputincioasă ce viitor ne aşteaptă, tu eşti sigur de vocaţia ta, eşti remarcat de oameni în stare să te aprecieze şi sâ te ajute. Şi asta încă nu-i tot, eşti iubit de femeia cea mai frumoasă şi cea mai nobilă poate din lume.

Cînd Pierre vorbea de Saviniana, Amaury cădea într-o melancolie pe care prietenul său se străduia în zadar să i-o spulbere :

— Cum poţi să te mîhneşti atît de adînc de o absenţă a cărei durată o cunoşti, îi spunea el, şi în timpul căreia te susţine siguranţa că eşti iubit cu statornicie şi cu curaj. Eu mă pomenesc uneori că-ţi invidiez nefericirea.

Amaury avea obiceiul să răspundă la aceste mustrări că viitorul e acoperit cu un văl de nepătruns şi că speranţa în care se legănase e poate prea frumoasă ca şă se realizeze.

---

[37] Mart Bcuiptori francezi da origine **modestă.**

— Crezi tu, oare, zicea el, că Romanet va renunţa uşor la comoara la care rivnesc şi eu ? Vreme de un an cit va petrece lîngă Maica, văzînd-o în fiecare zi şi dîndu-i în fiecare zi dovezi de devotament şi de pasiune, crezi că ea nu va avea gînduri mai înţelepte decît cele pe care ţi le-a mărturisit ţie, într-un moment de tulburare şi de înflăcărare ? Cînd a vorbit cu tine, eram toţi înfierbîntaţi. Eram după multe emoţii puternice, după o încăierare în care, pentru a o răzbuna, făptuisem un omor; un omor a cărui amintire fatală mă urmăreşte fără încetare şi aruncă o pată întunecată asupra gîndurilor mele de dragoste. Poate că astăzi îi şi pare rău de ce ţi-a spus şi, înainte ca doliul să i se sfîrşească, va regreta poate că, prin această destăinuire, s-a legat oarecum faţă de mine, aşa cum regreta atunci că soţul ei o făgăduise lui Sprijin Bun.

**Aceete îndoieli, care nu se potriveau cu firea îndrăzneaţă şi încrezătoare a Corintianului, îl mirau pe Pierre, cu atît mai mult cu cît păreau să crească pe zi ce trece, pînă într-atît încît el atribui mîhnirea aceasta omorului involuntar înfăptuit de prietenul său. încercă să alunge neliniştea adusă de amara amintire şi să-l justifice pe Corintian în propriii săi ochi. **

— Nu, n-am remuşcări, ii răspunse tînărul. In fiecare dimineaţă şi în fiecare seară îmi înalţ sufletul către Domnul şi ştiu că în fapt e alături de el, căci urăsc violenţa, nu sînt nici duşmănos, nici nestăpînit, nici răzbunător, iar certurile companionajului îmi stîmesc acuma groază şi milă. Am văzut-o pe femeia iubită căzînd de o lovitură pe care am crezut-o ucigătoare, şi l-am nimicit pe ucigaşul ei, cu un gest de apărare, mai îndreptăţit decît cel al soldatului în vreme de război. Dar sîngele acesta care a curs între Saviniana şi mine va lăsa urme dureroase, e un semn nespus de rău, la care nu mă pot gîndi fără să nu mă înfior.

— Gîndul ăsta ţi-1 face şi mai cumplit absenţa ei. Dacă Saviniana ar fi aici, fericirea de-a o privi şi de-a o auzi te-ar face să uiţi imaginile sinistre care-ţi plutesc în amintire.

— Asta-i sigur; dar atunci aş fi şi mai vinovat decît sînt. Pierre, îmi spuneai nu de mult că eşti dezgustat de companionaj şi că simţi nevoia să închei cu tot ce se leagă de luptele acestea criminale şi nebuneşti. Eu am astăzi şi mai multe motive decît aveai tu atunci să simt acelaşi dezgust. Nu pot îndura ideea să mă mai cufund în ele şi, mai ales, s-o las să trăiască în mijlocul lor pe soţia pe care mi-am visat-o. Ar trebui ca Saviniana să se poată lăsa de meseria asta păcătoasă. Aş vrea s-o smulg din locul acela primejdios unde nu voi mai putea să calc fără să mă treacă

sudori reci şi fără să simt un fior de moarte.

— Sper, răspunse Pierre, că timpul va potoli impresia asta, a cărei amărăciune o înţeleg prea bine, dar de care te laşi stăpînit poate mai mult decît ar trebui. Aminteşte-ţi zilele fericite pe care le-ai petrecut în casa aceea primitoare, pe care Saviniana o sfinţeşte prin prezenţa ei. Mai statornică şi mai tare decît tine, ea şi-a păstrat în furtună credinţa şi îndurarea, gata să ajute victimele pe care noi mînii ar mai putea să le zdrobească de pietrele vetrei ei. Rolul ei e măreţ, te asigur ; şi cu cît o văd mai înconjurată de pericole, cu atît o găsesc mai demnă de respect şi de dragoste pe femeia aceasta, neprihănită în mijlocul dezmăţului şi calmă în mijlocul furiilor care vuiesc în jurul ei. Cred că îndeplineşte acolo o datorie mai augustă decît cea a unei regine în mijlocul curţii sale şi că, dacă ar căuta o viaţă mai liniştită şi mai elegantă, ar renunţa la o misiune pe care i-a încredinţat-o cerul.

— O ! Pierre, zise Corintianul mişcat, spiritul tău înnobilează lucrurile cele mai josnice şi le divinizează mai mult încă pe cele mai înalte. Da, Saviniana e o sfîntă, dar n-o pot iubi fără să nu doresc s-o smulg din iadul acela.

— O vei face într-o zi, răspunse Pierre. Cînd vei fi cucerit cu sudoarea frunţii o viaţă mai uşoară, îţi va fi îngăduit s-o faci să se bucure de ea pe tovarăşa ta. Atunci, biata femeie va fi muncit îndeajuns şi va fi suferit îndeajuns pentru numeroşii ei copii din Ocolul Franţei, şi schimbarea aceasta va fi răsplata şi nu renegarea datoriei ei.

— Şi peste cîţi ani se va întîmpla asta ? exclamă Corintianul cu o expresie de sfîşiere care-1 impresiona mult pe Pierre.

— O, băiete dragă, nu te-am văzut niciodată aşa de grăbit să trăieşti. Cum de-ţi lipseşte curajul tocmai în ceasul vieţii tale cînd ai mai multă forţă şi mai multă putere ?

Corintianul îşi ascunse faţa în amîndouă mîinile. Cei doi prieteni stăteau astfel de vorbă de o oră, şezînd pe un copac răsturnat din parcul castelului. Era duminică şi lăutarii care se duceau la răspîntie pentru balul cîmpe- nesc treceau de-a lungul zidului exterior, cîntînd din instrumente, în mijlocul rîsetelor şi cîntecelor tineretului din sat care se ţinea după ei.

Corintianul se ridică brusc :

— Pierre, zise el, destulă tristeţe pe ziua de azi, hai să mergem la joc sub stejarul Rosny, vrei ?

— Eu nu joc niciodată, răspunse Pierre, şi-mi prinde bine, căci mi se pare că-i un leac păcătos împotriva necazului.

— După ce vezi asta?

— După aerul cu care mă pofteşti.

— F. o plăcere ciudată, într-adevăr, zise Corintianul aşezîndu-se iar. E ca vinul care ţi se urcă la cap şi care-ţi alungă necazurile, ca să ţi le aducă înapoi, mai grele încă, a doua zi.

— Hai, zise Pierre, ridicîndu-se la rîndul lui. Toate mijloacele sînt bune dacă te ţin în viaţă; e bine să uiţi, căci e bine să-ţi aminteşti după aceea. Primul lucru e plăcut, al doilea e săntăos. Hai să te duc la joc.

— Ar trebui mai degrabă să nu mă laşi să mă duc, Pierre, răspunse Corintianul fără să se ridice. Nu ştii ce mă sfătuieşti, nu ştii unde mă duci.

— Mi-ai ascuns oare ceva ? întrebă Pierre aşezîndu-se iar lîngă prietenul său.

— Şi tu n-ai ghicit oare nimic ? răspunse Amaury. N-ai văzut oare că se află acolo, sub stejar, o femeie pe care n-o iubesc, desigur, căci n-o cunosc, dar de la care nu-mi pot lua ochii, pentru că e frumoasă, iar frumuseţea are o putere căreia

nu i te poţi împotrivi ? Oare arta nu înseamnă cultul frumosului ? Cum aş putea vreodată să întîlnesc privirea a doi ochi frumoşi şi s-o întorc pe-a mea de la ei ? Una ca asta nu-i cu putinţă, Pierre, şi totuşi n-o iubesc, n-o pot iubi, nu-i aşa ? Toate lucrurile astea sînt aşadar tare nesăbuite.

— Dar ce vrei să spui ? Nu te înţeleg, cine e femeia asta ? Cum îţi poate părea frumoasă altă femeie decît Saviniana ? Eu, dacă aş iubi pe cineva şi aş fi iubit, cred că pentru mine n-ar mai fi dedt o femeie pe lume, de celelalte nici n-aş şti că există.

— Pierre, tu nu înţelegi nimic din toate astea. N-ai fost niciodată îndrăgostit. Crezi poate intr-o putere supraomenească, pe care n-o are dragostea. Ascultă, am să-ţi deschid inima mea; am să-ţi spun ce se petrece în mine, şi, dacă vezi mai limpede decît mine, am să-ţi urmez sfaturile. Ţi-am spus că se află acolo o femeie pe care o privesc cu tulburare şi la care mă gindasc cu şi mai mare tulburare cînd n-o văd. Adu-ţi aminte de ce-mi spuneai în atelier, acum cinci-şase zile, în legătură cu o figurină pe care am săpat-o într-unul din medalioane.

— Era capul, pieptănătura, dacă nu chiar trăsăturile unei doamne...

— Nu e nevoie să-i spui pe nume. Nu sînt decît două : una e întruchiparea indiferenţei, cealaltă e întruchiparea vieţii. Tu ai pretins că am vrut să fac portretul acesteia din urmă; eu am protestat. Nu voiam să-l fac, în adevăr ; dar, fără voia mea, ceva din forma ed graţioasă a răsărit sub dalta mea. Tu ai insistat, l-ai luat de martor pe Guil- laume. Vorbeam cu toţii cam tare, poate, şi nu ştiu dacă din cabinetul turnului nu se aude ce se vorbeşte în atelier. Am ieşit, si apoi, seara, am intrat iar să iau cartea pe care o lăsasem acolo. Tu mă aşteptai acasă ca s-o terminăm. M-ai aşteptat destul de mult. Ţi-am spus că am umblat puţin prin parc, ca să-mi treacă durerea de cap. Nu te-am minţit; aveam capul în flăcări şi am mers mult cînd am ieşit din atelier.

— Dar ce s-a petrecut acolo ? Nu sînt în stare să-mi încuipui. O doamnă ? O marchiză ?... Tu, un lucrător ! un companion !... Corintiene, n-ai visat, dragă ?

— N-am visat, şi nu s-a petrecut nimic prea romanţios. Ascultă, totuşi. Intru în atelier fără luminare ; n-aveam nevoie ca să găsesc cartea, ştiam exact locul unde o lăsasem ; văd fundul atelierului luminat, şi o doamnă care se uita la sculptura mea, tocmai la căpuşorul care-i seamănă. Cînd m-a văzut, a scos un ţipăt şi a scăpat sfeşnicul din mînă. Acum eram în întuneric amîndoi; n-o recunoscusem bine, nu ştiu de ce mă apropii pe dibuite întrebînd : „Cine e acolo ?“ Intindeam mîinile şi, deodată, mă pomenesc mai aproape de ea decît credeam ; ea nu răspunde,

deşi o iau în braţe. îmi pierd capul, întunericul mă face îndrăzneţ, mă prefac că mă înşel; îmi apropii buzele tremurătoare chemînd-o pe nume pe domnişoara Julie ; ating părul, al cărui parfum mă îmbată... Sînt împins înapoi, dar nu prea tare şi mi se spune : „Nu e Julie, eu sînt, domnule Amaury, nu te înşela“. Ea nu încerca cu tot dinadinsul să scape, iar eu nu mă puteam hotărî s-o las să fugă. „Cine, dumneata ? zic eu, nu-ţi cunosc vocea.“ Atunci, ea scapă, căci nu mai îndrăzneam s-o ţin şi începe să fugă pe întuneric. Eu nu mă ţineam după ea; se loveşte de o masă de lucru şi cade scoţînd un ţipăt. Eu mă reped, o ridic, credeam că s-a rănit. „Nu, nu-i nimic, îmi spune ea, dar m-ai speariat groaznic, şi era să mor.“ „Cum aţi putut să vă speriaţi de mine, doamnă ?“ „Dar cum de nu m-ai recunoscut, domnule ?“ „Dacă doamna marchiză şi-ar fi spus numele, nu mi-aş fi îngăduit să mă apropii.[11] „Credeai c-ai s-o găseşti pe Julie în locul meu ? Trebuia să vină aci ?“ „Nicidecum, doamnă ; dar credeam că fata din casă a dumneavoastră îmi face vreo şolticărie, şi... eram atît de departe să-mi închipui...“ „Căutam o carte pe care credeam că am lăsat-o în tribună şi pe care am zărit-o lîngă sculptura dumitale. “ „Cartea e a doamnei marchize ? Dacă aş fi ştiut...“ „O ! ai făcut foarte bine că ai citit-o dacă tes-a

ispitit. Vrei să ţi-o mai las ?“ „0 citeşte Pierre.[a] „Şi dumneata, dumneata n-o citeşti ?“ „Ba da, şi eu citesc mult.[41]

Atunci, ea mă întreabă ce cărţi am citit, şi uite ce se apucă să stea de vorbă cu mine de parcă eram la contra- dans. Venea ceva lumină pe fereastra deschisă, o vedeam lîngă mine ca o umbră albă, şi vîntul i se juca în păr, care mi s-a părut că-i despletit. Redevenisem atît de timid încît abia îi răspundeam. Mâ simţisem mai îndrăzneţ cînd fugea de mine, dar cînd a început să-mi pună întrebări, am simţit că-mi piere avîntul, am roşit de neştiinţa mea, m-am temut să nu mă exprim în mod grosolan, am fost atît de laş că mi-era ruşine. Mi se părea că trebuie să mă dispreţuiască, dar ea nu pleca, i se schimbase mult vocea şi, pu- nîndu-mi întrebări ca unui copil pe care-1 ocroteşti, părea atît de tulburată, încît i-am spus, ca să schimb vorba : „Sînt sigur că v-aţi lovit cînd aţi căzut". Ştiu şi eu că trebuia să spun : „Doamna marchiză s-a lovit“. N-am vrut să spun aşa. Nu, pentru nimic în lume n-aş fi spus aşa. „Nu m-am lovit, a răspuns ea, dar m-am speriat atît de tare că îmi bate şi acum inima. Am crezut că e unul din lucrători care aleargă după mine.“

Vorba asta m-a mirat mult, Pierre. Ce voia să spună ?
Ce, eu nu sînt un lucrător ? A crezut că mă măguleşte spu-nîndu-mi că mă socoteşte altfel, sau poate e un gînd dis-preţuitor care i-a scăpat fără voie ? De altfel, mă recunoscuse foarte bine de vreme ce, la început, îmi spusese pe nume. Ea s-a ridicat prima. S-a ridicat ca să plece, şi i s-a agăţat rochia de un ferăstrău care se afla acolo. A trebuit să-i ajut să se desprindă, şi rochia aceea de mătase, care era aşa de moale, m-a făcut să tresar pînă în vîrful degetelor. Am fost ca un copil care ţine un fluture şi se teme să nu-i strice aripile. Ea a căutat apoi să se îndrepte spre scara de scînduri, ca să urce la tribună, iar eu nu îndrăzneam nici s-o urmez, nici să mă depărtez. Cînd a ajuns pe primele trepte, a mai scos un mic ţipăt şi am auzii scîn- ^ durile pîriind. Am crezut că iar cade şi, din două sărituri, am fost lîngă ea. Rîdea, spunînd că s-a lovit la picioare şi mai spunea că nu îndrăzneşte să urce, de teamă să nu vină jos de-a dura. I-am propus să mă duc după luminare.

— O ! nu, nu, a exclamat ea, nu trebuie să mă ştie lumea aici! şi şi-a luat inima în dinţi să urce. Aş fi fost tare mojic, nu-i aşa ? dacă n-aş fi ajutat-o. Era în adevăr în primejdie urcînd pe întuneric pe scara aceea care n-ar fi la îndemînă nici ziua nămiaza mare, pentru o femeie. M-am urcat cu ea prin urmare, şi ea s-a sprijinit pe mine. Şi uite că la ultima stinghie iar a dat să cadă, şi iar am fost silit s-o iau în braţe. Cînd a trecut

primejdia, mi-a mulţumit pe un ton atît de dulce şi cu o voce atît de mîngîietoare, încît m-am simţit înduioşat. Şi cînd a închis uşa turnului în urma ei, am avut ca un acces de nebunie, mi-am proptit braţele de uşă, de parcă voiam s-o forţez... dar am fugit îndată prin parc, şi tare mă tem că nu mi-am venit încă în fire din ziua aceea. Totuşi, sînt momente cînd lucrurile îmi apar altfel. Am impresia că trebuie să fie foarte cochetă o femeie ca să dorească a suci capul unui bărbat pe care n-ar îndrăzni să-l iubească. Ar fi ceva foarte laş; şi dacă marchiza a avut gîndul ăsta, nu e o femeie care se respectă... Răspunde-mi, Pierre, tu ce crezi ?

— E o chestiune foarte delicată, răspunse Pierre, pe care povestirea aceasta îl tulburase mult; o femeie în situaţia ei, care ar iubi de-a binelea un om din popor, n-ar fi oare foarte nobilă şi foarte curajoasă ? n-ar fi condamnată tare de unii şi de alţii şi, în iubirea asta, n-ar fi silită să facă ea, oarecum, primii paşi ? Căci ce om din popor ar îndrăzni s-o iubească primul, şi n-ar avea, ca şi tine, unele îndoieli ? Vezi, prin urmare, că n-o pot ţine de rău pe doamna aceea, dacă te iubeşte. Dar, nu ştiu de ce, n-am mare încredere în sinceritatea acestei iubiri. Marchiza asta, deşi e fiică de burghez şi poate alege între cei de-o seamă cu ea, s-a lăsat măritată cu o secătură fără pereche fiindcă el avea un titlu de nobleţe. S-a înjosit prin căsătoria asta, crezînd că se va depărta şi mai mult de poporul din care ieşise.

— Nu s-ar putea răspunde, zise Amaury, că era o co- . pilă pe atunci ? că nu ştia ce face, că părinţii au sfătuit-o râu ? Şi nu se poate ca acum să se fi gîndit mai temeinic, să se fi căit de greşeala ei şi, primind de la soartă o lecţie crudă, să fi revenit la sentimente mai nobile ?

— Da, se poate, răspunse Pierre. Mi-e plăcut să ascult tot ce poate scuza sau justifica o femeie nefericită şi mă străduiesc să cred că-i aşa; dar ce importanţă are să ştim dacă e sinceră sau cochetă ? Te-ai putea opri un moment la gîndul de a răspunde la asemenea avansuri ? O ! dragul meu, dacă o dragoste nepotrivită şi fără sorţi de izbîndâ ar pune stăpînire pe tine, poţi fi sigur că viitorul ţi-ar fi compromis, iar sufletul, într-un fel, veştejit. Fereşte-te, aşadar, de visuri primejdioase şi de rătăciri ale imaginaţiei. Nu ştii cît suferă cel ce a lăsat, fie şi o singură dată, să-i treacă prin minte linele năluciri înşelătoare care nu se pot statornici în viaţa noastră de mizerie şi de lipsuri.

— Vorbeşti de iluziile astea ca şi cînd mintea ta puternică şi înţeleaptă le-ar putea cunoaşte, răspunse Amaury, impresionat

de tonul plin de amărăciune cu care prietenul său rostea aceste cuvinte. Ai mai văzut pînă acum vreun exemplu de asemenea iubiri nepotrivite pe care le condamni ?

— Da, am văzut unul, răspunse Pierre cu emoţie, şi am să ţi-1 povestesc poate într-o zi, dar acum îmi vine prea greu ; e o rană proaspătă de tot, făcută în inima unui om cinstit, care n-o merita, fără îndoială ; dar ii va servi de învăţătură, şi-i mulţumeşte pentru asta lui Dumnezeu.

Amaury înţelese pe jumătate că Pierre vorbeşte de el însuşi şi nu îndrăzni să-l întrebe mai departe. Dar, după cîteva clipe de tăcere, nu se putu opri să-i pună întrebarea dacă marchiza e amestecată sau nu în exemplul citat de el.

— Nu, dragul meu, răspunse Pierre, o cred pe marchiză mai bună decît persoana la care mă faci să mă gîndesc. Dar oricum ar fi ea, Amaury, să nu-ţi închipui că marchiza asta fără soţ, fără legătură conjugală, fără prevedere şi fără putere asupra ei însăşi poate fi o fiinţă la fel de frumoasă, la fel de curată şi la fel de preţuită în ochii Domnului ca vrednica Saviniana, însufleţită de resemnarea, de hotărîrea, de curajul ei, de cinstea ei fără pată şi de dragostea ei de mamă. O rochie de mătase, picioare mici, mîini moi, păr pieptănat ca cel al statuilor greceşti, iată, mărturisesc, ispite mari, mai ales pentru noi, care nu vedem asemenea frumuseţi aşa de gătite decît agăţate sus, deasupra noastră, ca Sfintele Fecioare bogat împodobite din biserici. Vorbe frumoase, un aer de bunătate suverană, un spirit mai fin, mai cultivat decît al nostru, şi asta ne poate ameţi şi ne poate face să ne îndoim dacă asemenea femei sînt din acelaşi aluat cu mamele şi surorile noastre ; căci acestea stau sub ocrotirea noastră, pe cînd în faţa celorlalte stăm noi ca nişte copii. Dar, fii sigur, Amaury, femeile noastre au mai multă inimă şi preţuiesc mai mult decît cucoanele astea mari care ne dispreţuiesc măgulindu-ne şi ne calcă în picioare întin- zîndu-ne mîna. Trăiesc în aur şi în mătase. Un bărbat trebuie să se prezinte în faţa lor ferchezuit şi parfumai, ca şi ele ; altfel nu e un bărbat. Noi, cu hainele noastre grosolane, cu mîinile aspre şi cu părul ciufulit, sîntem nişte maşini, nişte animale, nişte dobitoace de povară ; iar cea care ar putea-o uita o clipă, în clipa următoare ar roşi de noi şi de ea însăşi.

Pierre vorbea cu amărăciune şi, puţin cîte puţin, ridicase vocea. Se întrerupse deodată, căci i se păru că se mişcase frunzişul în spatele lui. Corintianul fu şi el impresionat de fîşîitul acesta misterios. Se temea ca marchiza sau vreuna din servitoarele de la castel să nu-i fi auzit destăinuirile. Lui Pierre îi venise alt gînd ; dar îl goni şi nu vorbi de el. îşi ţinu pe loc

prietenul care voia să se repeadă în desiş ca s-o urmărească pe căprioara curioasă şi făcu haz de nebunia lui. Dar bănuielile lor se întăriră cînd, după ce făcură cîţiva paşi, zăriră o siluetă zveltă şi uşoară lunecînd ca o fantomă pe sub bolta unei alei şi pierzîndu-se în amurg.

Se duseră sub stejar ca să vadă ce persoane de la castel se aflau acolo înaintea lor. Marchiza tocmai sosise cu fata ei din casă, Julie, tînără gîsculiţă spălăţică, cum îi spunea în batjocură moş Lacrete, destul de cochetă şi oarecum drăguţă. Contele de Villepreux nu venise, şi nici nepoata lui. Se putea prea bine să fi fost ea cea care traversase tufişurile în momentul cînd Pierre rostea împotriva ei, fără să-i spună numele, un fel de imprecaţie. Pierre ştia că se interesează de botanică şi o văzuse uneori intrînd în desiş ca să culeagă muşchi şi junger- manns. Dar şi marchiza se putuse strecura acolo ca să asculte ce vorbesc. Erau amîndoi intrigaţi de întîmplare, cînd Corintianul, fie pentru a căuta prilejul să dezlege misterul, fie tîrit de o atracţie de neînfrînt, lăsă deodată braţul prietenului său şi se duse s-o invite pe Josephine. Pierre încercă un sentiment de stînjeneală văzînd cît de puternică era această atracţie reciprocă. Se trase deoparte ca să-i observe şi îşi dădu curînd seama că o mare primejdie ameninţă mintea şi liniştea Corintianului. Marchiza nu-i păru mai puţin de plîns. Părea ameţită şi uluită totodată. Cînd tînărul sculptor era lîngă ea, nu-1 mai vedea decît pe el; dar de îndată ce se depărta, arunca în jurul ei priviri speriate şi ruşinate. „Trebuie să-l iubească mult, îşi spunea Pierre, ca să vină aci, aproape singură, şi să danseze cu ţăranii, oameni de treabă, dar care nu sînt desigur în ochii ei decît nişte neciopliţi“. Pierre se înşela în această privinţă. Neciopliţii aveau ochi; ei admirau prospeţimea strălucitoare a Josephinei Clicot şi graţia uşoară a mişcărilor ei. Şi-o spuneau unii altora. Corintianul auzea aceste laude naive iar Josâphine vede bine că el nu le aude fără emoţie. Dorea deci să placă tuturor dansatorilor, ca să-i placă şi mai mult celui pe care-1 prefera.

Capitolul XXI

Pierre se strădui în zadar să-l smulgă pe Corintian de la joc.

— Lasă-mă să-mi istovesc nebunia, îi răspunse tînă- rul. Te asigur că sînt încă stăpîn pe mine. De altfel, e ultima dată cînd

voi înfrunta primejdia asta. Dar priveşte ! Uite-o singură printre sătenii de aici, dintre care unii sînt băuţi. Flecuşteaţa de Julie nu-i e de nici o apărare, iar dacă a venit cumva, cum crezi tu, pentru mine, să se expună la neplăceri în mijlocul acestei mulţimi cam necioplite, nu e de datoria mea să veghez asupra ei şi s-o ocrotesc ? O femeie rămîne o femeie, Pierre, iar sprijinul unui bărbat, oricare ar fi el, îi e totdeauna de trebuinţă.

Prietenul Liniei fu nevoit să-l lase pe Corintian să facă ce vrea. Se simţea din ce în ce mai trist la priveliştea acestei fericiri pline de primejdii şi de beţie, care îi răscolea în mod dureros suferinţa lui ascunsă. Se întreba chiar dacă are dreptul să condamne o slăbiciune căreia

fusese gata să-i cedeze în taina gîndurilor lui şi de care n-ar fi putut, fără să mintă, să se declare vindecat cu desăvîrşire. Se afundă în parc, sfîşiat de o nelinişte ciudată.

Umbla la întîmplare de cîtăva vreme, cînd se pomeni, la cotitura unei alei, nu departe de două persoane care mergeau înaintea lui. Recunoscu rochia de culoare închisă şi vocea cam deosebită a domnişoarei de Villepreux. Era un timbru elegant şi curat, dar de obicei lipsit de inflexiuni şi nu prea vibrant. Glasul acesta era în armonie cu înfăţişarea ei. Dar cine era oare bărbatul care-i dădea braţul ? Purta o manta care se chema pe atunci *quiroga*[38] şi o pălărie zisă â Ia *Morillo*[2]. Mersul lui sigur, ca şi costumul, arătau că nu e contele de Villepreux. Nu era nici tînărul Raoul, pe care Pierre tocmai îl văzuse trecînd în costum de vînătoare şi cu puşcă, pentru a se duce să pîndească iepuri. Putea fi vreo rudă de curînd sosită la castel. Pierre continuă să meargă în urma lor, la distanţă, întunericul din alei îl împiedica să-i vadă bine; dar cînd traversau vreun luminiş, se puteau vedea gesturile însufleţite ale bărbatului cu *quiroga.* Vorbea ou înflăcărare şi dteva note ale unei voci răsunătoare, care nu-i părea necunoscută lui Pierre Huguenin, ajungeau din timp în timp pînă la el.

Intrigat, frămîntat, Pierre nu putu rezista plăcerii de a grăbi pasul pentru a-i auzi mai de-aproape. Dar, în momentul cînd traversa un loc întunecat, băgă de seamă că cei doi care se plimbau se întorceau înapoi şi se apropiau de el din ce în ce mai mult. Consideră că n-are de ce să-i evite, şi curînd, adunîndu-şi amintirile, recunoscu vocea, ţinuta şi vorba scurtă şi sacadată a domnului Achille Lefort, recrutorul patriotic.

In timp ce trecea foarte aproape de Pierre, Achille rosti aceste cuvinte cu un accent foarte însufleţit:

— Nu, nici vorbă, nu voi renunţa la speranţa mea, şi sînt sigur că domnul conte...

Se întrerupse zărindu-1 pe Pierre Huguenin care mergea prin aleea laterală.

Domnişoara de Villepreux se aplecă înainte plecînd puţin capul, în atitudinea cuiva care caută să recunoască pe cineva în întuneric.

---

[38] De la numele liberalului spaniol foarte popular in acea vreme, generalul Antonio Quiroga (1784—1841), şeful trupelor care luptau pentru obţinerea unei constituţii, susţinlnd astfel revoluţia democratică împotriva lui Ferdinand al Vll-lea.

* De la numele pastorului spaniol Pablo Morillo, care se distinsese în timpul Războiului contra lui Napoleon

— Uite, zise ea oprindu-se, iată persoana pe care doreai s-o întîlneşti. Vă las împreună.

îşi trase braţul, răspunse salutului tăcut al lui Pierre, şi voi să se depărteze.

— Oricîtă plăcere am de a-l fi întîlnit pe meşterul Pierre, zise comis-voiajorul pregătindu-se s-o urmeze, nu mă pot hotărî să vă las să vă întoarceţi singură la castel.

— Dumneata uiţi că am trăit la ţară, răspunse ea, şi că sînt deprinsă să mă lipsesc de cavaleri ? Mă duc la bunicul, care trebuie să-şi fi terminat siesta. La revedere.

Apoi trecu parcă dinadins de partea opusă lui Pierre, şi alergă cîţiva paşi, dar curînd, stăpînindu-şi accesul acesta de vioiciune care nu era în firea ei, se depărtă cu paşi uşori, dar egali şi măsuraţi.

Răscolit de această dublă întilnire, Pierre urmărea cu urechea zgomotul slab al nisipului care scîrţîia sub picioarele ei şi nu auzea cuvintele prin care Achille intrase în subiect. Cînd ieşi din preocuparea lui, îşi dădu seama că tînărul îi spune lucrurile cele mai amabile din lume, şi îşi reproşă că răspunde cu atîta răceală. Dar, fără voia lui, cînd îl văzuse căzând încă o dată din cer şi ieşindu-i în faţa ochilor singur cu Yseult, simţi faţă de el mai puţină simpatie ca oricînd.

— Ei, dragul meu, îi spunea Achille, ai şi uitat întâlnirea noastră veselă de la *Bolta înţelepciunii ?* De treabă om taica Vaudois, plin de inteligenţă, de patriotism şi de curaj. Dă-mi veşti, rogu-te, despre bătrînul lăcătuş iacobin care l-a scandalizat atîta pe fostul dumitale elev, căpitanul, şi despre demnitarul vostru, pentru care nutresc stimă şi respect de fiu. Vorbeşte-mi de toţi prietenii noştri. Despre Corintian nu te întreb nimic, mi s-a vorbit acum la castel despre el cu atîtea laude, încît n-aş fi mirat să-l văd făcînd neîntîrziat o carieră strălucită. Toată familia Villepreux moare după el. Mi s-au şi arătat sculpturile lui. care m-au încîntat mai mult 'decît m-aii surprins. Presimţeam în el, cînd l-am văzut, un mare al tist, un om de geniu.

— Aveţi, răspunse Pierre, un exces de bunăvoinţă pe care l-am lua drept ironie, dacă nu ne-am spune că nu merităm osteneala. Lăsaţi puţin complimentele, şi spu- neţi-mi de îndată dacă vă pot fi de folos prin locurile» astea în vreo chestiune personală. Nu-mi închipui că v-aţi întrerupt plimbarea de adineaori ca să vorbiţi cu mine despre lucruri neimportante ; cît priveşte politica, ştiţi că nu mă pricep la ea.

— Mînuieşti gluma de minune, meştere Pierre, şi dacă aş fi copil m-aş lăsa descumpănit. Dar sînt deprins să citesc în

conştiinţe, sînt un soi de duhovnic şi pot să , spion că am spovedit inşi mai bănuitori ca dumneata. Pretinzi că nu pricepi de fel politica ? Desigur, dacă o judeci pe cea de azi după divagaţiile stranii pe care le-am auzit ultima dată la cina noastră de la Vaudois, trebuie să-ţi fie milă de noi toţi. Sper totuşi că. n-ai să mă confunzi întru totul cu ceilalţi.

— Ceilalţi sînt prietenii, asociaţii, aş spune *complicii* dumitale, dacă aş fi regalist. Cum de poţi vorbi cu atîta dispreţ de ei, cu mine, pe care nu mă cunoşti ?

— Te cunosc bine, dimpotrivă. N-am căutat să intru în relaţii cu dumneata pînă nu ţi-am studiat caracterul şi sentimentele şi pînă nu mi s-a povestit în amănunţime purtarea pe care-ai avut-o la Blois, cu fraţii dumitale gavoţi. Ştiu că, în adunările pe care le-aţi avut, ai fost mare orator, mare. filozof, chiar mare om politic ; şi aş putea să-ţi reproduc în parte discursurile pe care le-ai ţinut tovarăşilor dumitale ca să-i faci să renunţe la concurs. Ei bine, meştere Pierre, ţi s-a întîmplat acolo ceea ce ar putea să mi se întîmple şi mie, dacă aş fi, cum presupui dumneata, înrolat în vreo doctrină politică. Te-ai pomenit singur cu părerea dumitale, singur cu bunul-simţ şi cu bunele dumitale intenţii, în mijlocul unor oameni demni de stimă, de altfel, şi demni de toată prietenia dumitale, dar plini de credinţe greşite, de prejudecăţi şi de patimi contradictorii. Iată răspunsul meu la ceea ce-mi spuneai adineauri referitor la pretinşii mei complici.

— Ascultă, domnule, zise Pierre, după ce tăcu un moment, ce spui dumneata e adevărat poate. Dar dacă vrei să stăm de vorbă, să-mi vorbeşti fără ocolişuri. Nu mă crezi atît de prost ca să consider avansurile dumitale ca

o chestiune de pură simpatie din parte-ţi. Laudele nu m-au făcut niciodată să-mi pierd capul. Nu te întreb de numele asociaţilor dumitale ; bănuiesc că, aşa cum e şi cu noi în asociaţiile noastre, eşti legat de ale dumitale prin anumite făgăduieli. Să zicem că persoanele cu care m-ai pus în legătură nu se ocupă de comploturi. Dar vreau să-mi spui ce pui la cale dumneata personal... căci, sau mă iei drept un nătărău care se va lăsa dus cu ochii legaţi (şi în cazul acesta trebuie să-ţi spun că te înşeli), sau ştii că nu sînt în stare să fac meseria infamă de denunţător, şi în cazul acesta nu trebuie să-mi vorbeşti în enigme. N-aş avea timpul să le dezleg.

— Fie, dragul meu ! Voi vorbi cît de limpede vrei. Nu te întreb dacă poţi garanta că nu vei avea un moment de zăpăceală sau de uşurinţă, care mi-ar putea compromite libertatea şi viaţa; sînt convins dinainte că nu, fiindcă te ştiu omul cel mai serios şi poate cel mai scrupulos din lume. De altfel, acolo unde nu risc

decît capul meu, n-am obiceiul să-mi neglijez datoria din prudenţă.

— Opinia dumitale adevărată, domnule, principiile dumitale, credinţa politică, asta vreau să ştiu. Nu-ţi cer socoteală de acţiunile prin care îţi serveşti cauza ; ştia că nu le poţi dezvălui ; dar vreau să-ţi cunosc ţelul. Fără asta n-ai să mă clinteşti, aşa cum nu se clintesc munţii.

— Credinţa mută munţii din loc, tovarăşe dragă. Aşa încît sînt sigur că te voi clinti, căci credinţa mea e şi a dumitale : sînt republican.

— Ce înţelegi prin asta ?

— Ciudată întrebare ! Ceea ce înţelegi şi dumneata !

— Dar eu ce înţeleg ? dumneata ştii ?

— Presupun, şi de altfel ai să mi-o spui.

— Nicidecum, am să aştept să-mi spui dumneata ce plan de republică ai ; căci sînt sigur că ai. Altfel nu te-ai fi pus pe treabă ; pe cînd eu, care nu fac altceva de dimineaţă pînă seara decît să tai scînduri şi să le dşiy la

rindea, s-ar putea să nu mă fi gîndit niciodată să refac societatea.

— Mă întrebi într-un fel cam perfid, amice, bagă de seamă. Dacă sîntem de acord asupra fondului, ne putem înţelege dezvăluindu-ne unul altuia. Dacă nu sîntem, vei păstra dreptul să pui beţe în roate proiectelor mele, pe cîtă vreme eu n-am nici o putere faţă de ale dumitale.

— E-adevărat, de vreme ce eu n-am proiecte. Atunci, ce e de făcut ? Dacă îţi spun ideile mele, iar dumneata vrei să te foloseşti de mine, vei putea să-mi răspunzi că sînt şi ale dumitale.

— Am să-ţi spun ce-mi spuneai dumneata la început : sau ai încredere în mine, sau...

— Dar de ce aş avea încredere în dumneata ? Te-am căutat eu ? Mă gîndeam eu la dumneata cînd m-ai oprit pe malul Loarei ? Umblam eu după republică în momentul cînd m-ai oprit pe aleea asta ? Insist eu acum să fiu iniţiat în secretele dumitale ? Ai nevoie de mine, sau n-ai nevoie ? Poţi să vorbeşti şi poţi să taci...

— Ai o logică necruţătoare, şi văd că am de-a face cu un adversar tare. Ei bine, voi vorbi, căci altfel discuţia ar deveni comică, şi ca s-o încheiem conform pretenţiilor noastre reciproce, ar trebui să ne apucăm să vorbim amîndoi odată, ceea ce n-ar fi mijlocul cel mai bun de a ne înţelege. încep: am pronunţat cuvîntul de republică, şi iată că, de la început, trebuie să ne oprim. Ce înseamnă republica ? E vorba de cea a lui Platon ? De cea a lui Isus Hristos ? De cea din vechea Romă sau din vechea Spartă ? De cea din cele Treisprezece Cantoane [1] ? De cea din Statele Unite ? In sfîrşit, de cea a Revoluţiei Franceze, în care se pot număra vreo cincisprezece-două- zeci de forme de republică pe rînd încercate, depăşite şi răsturnate ?...

Aici, Achille Lefort se opri ca să-şi tragă răsuflarea. Bietul tînăr era cam încurcat de definiţia pe care trebuia s-o dea, şi spera să-şi zăpăcească adversarul prin erudiţia lui. Dar Pierre îl urmărea foarte bine, şi nimic din ce auzea nu-i era necunoscut.

— Nici vorbă că dumneata n-ai adoptat nici una din formele acestea, replică el. Ai prea multă judecată ca să nu ştii că republica lui Platon, ca şi cea de la Roma sau din Sparta, e de neînchipuit fără iloţi ; că cea din cele Treisprezece Cantoane e de neînchipuit fără munţi; că cea din Statele Unite e tot aşa fără sclavia negrilor, şi că toate cele ale Revoluţiei noastre sînt de neînchipuit fără temniceri şi fără călăi. Rămîne prin urmare cea a lui Isus Hristos, asupra căreia nu mi-ar displăcea să-ţi cunosc părerea.

— Ar fi poate cea mai populară, dacă s-ar înţelege bine

Evanghelia, răspunse Lefort, dar aceea e de neînchipuit fără preoţi. Astfel că toate ridică pentru noi o piedică din cele mai mari, şi trebuie să găsim una nouă.

— Am ajuns unde trebuia, zise Pierre, aşezîndu-se pe marginea unui şanţ şi încrucişîndu-şi braţele. Şi îşi spunea lui însuşi : „Acum am să ştiu dacă omul ăsta e un înţelept sau un netot".

Achille Lefort nu era nici una, nici alta. Era omul timpului său, unul din miile de tineri curajoşi, întreprinzători, devotaţi, dar ignoranţi şi temerari, din care Franţa avea cu duiumul în pîntecele ei frămîntat de muncile facerii. Dominat de o mare idee patriotică, aceea de a-i alungă pe Bourboni şi de a aduce instituţiile la ian liberalism mai sincer, tineretul acesta curajos lucra la în- tîmplare, fără preocuparea de a formula teorii imediat aplicabile, nevăzînd în orice împrejurare decît faptul în sine, pe care-1 împodobea în vremea aceea cu numele de principiu (neştiind ce este cu adevărat un principiu), şi ascultînd totuşi de legea progresului, care-i antrena pe toţi membrii săi laolaltă, fiecare cu micul său bagaj de filozofie şcolărească şi de pasiune politică : Voltaire, Adam Smith, Bentham 39, Constituanta, Convenţiunea, Carta, Brissot[40], La Fayette, ducele de Orleans şi *tutti*

39 Confederaţia elveţiană era constituită din treisprezece cantoane, devenite independente din **1499.**

[40] Jacques-Pierre Brissot (1754—1793), unul din şefii girondinilor în timpul Revoluţiei.

quanti[1] ; ca să-şi înmulţească rînd urile, tinerii aceştia ajunseseră la ideea de a iniţia în societăţile lor secrete pe nemulţumiţii din partidul imperial, falangă eroică prin inimă şi mărginită prin minte, care a jucat oarecum rolul lui Bertrand din fabula cu castanele [2] şi care se răzbună astăzi îndreptînd tunurile şi puştile ordinei represive împotriva Republicii răsculate. Exista deci în vremea aceea un schimb inevitabil de mici şiretenii, de făgăduieli înşelătoare şi de tranzacţii niţeluş iezuitice între conspiratorii de diverse opinii şi de diverse nuanţe. Totul se făcea cu intenţii bune şi dacă astăzi ne e permis să glumim pe socoteala acestor episoade, nu trebuie să uităm a ţine socoteală de fineţea zeflemistă şi de îndrăzneala veselă a spiritului francez[3].

[1] *Toţi ceilalţi* (ital.).
[2] Aluzie la fabula lui La Fontaine *Maimuţa şi pisica.*
[3] Orice perioadă istorică are două feţe: una săracă şi cam ridicolă, sau cam nefericită, întoarsă spre calendarul epocii ; cealaltă, măreaţă, eficace şi serioasă, privind spre cel al eternităţii. Nu putem dezvolta mai bine această idee aplicată la evenimentele de care e vorba aici, decît citind un pasaj din domnul Jean Rey- naud asupra carbonarismului. Dacă cineva ne-ar acuza că nu tratăm cu destul respect nişte încercări care au avut perioadele lor tragice şi martirii lor încununaţi, am invoca acest text frumos, ca expresie a simpatiei noastre şi a aprecierii noastre definitive : „Vai \ aceste comploturi ne-au costat sînge.şi încă din cel mai curat! A fost nevoie ca inimi generoase să fie condamnate prematur la exilul mormîntului şi ca atîtea capete nobile, jertfite în holocaust, să se plece dureros sub mîna grea a călăului... Sacrificiul lor n-a fost inutil lumii ; iar posteritatea, comemorîndu-şi morţii, lo va păstra numele. Nu, sîngele vostru, o, patrioţi nefericiţi, n-a curs în zadar, căci a inspirat tuturor celor care-i iubesc pe oameni dorinţa de a muri cu aceeaşi măreţi'e şi pentru aceeaşi cauză ca voi ; a înălţat mărturie împotriva monarhiilor, în momentul cînd monarhiile erau puternice şi cînd cei care erau priviţi ca reprezentînd Franţa trebuiau să se plece în faţa lor ; a marcat cu un semn de neşters în analele noastre reapariţia revoluţiei în sinul poporului, în chiar clipa cînd sceptrul reapărea în mîna monarhilor ; s-a prelins, ca un tribul al epocii noastre, pentru a se amesteca cu rîurile sfinte formate din sîngele părinţilor noştri şi care, sub prima republică, au udat graniţa noastră naţională fomiînd un brîu de nestrăbătut; iar daca e vorba de glorie, o, Borie, Raoulx, Goubin, Pommier, Vallee, Caron, Berton, Caffe, Sauge, Jaglin, gloria aceasta se concentrează întreagă în voi, care singuri aţi apărut la lumina zilei şi aţi căzut pe ghilotina regilor." ţN. A.)

încolţit de spiritul neclintit, de conştiinţa nepătată şi de setea arzătoare de adevăr care-1 împingeau pe omul din popor să dorească a cunoaşte soluţia viitorului, Achille Lefort ieşi din încurcătură cît putu mai dibaci şi, cu tot bunul simţ neînduplecat al lui Pierre Huguenin, care nu era nici el lipsit de agerime, reuşi să iasă din încolţirea lui fără prea mare ruşine nici pierderi. Făcîndu-se că se întreabă pe sine în toată conştiinţa (iar prilejul fiind bun, Achille Lefort luă jocul în

serios), îl aduse pe nesimţite pe Pierre să-i spună ce repulsii, ce simpatii şi ce dorinţi are, şi să scoată la lumină o lume întreagă de probleme pe care muncitorul şi le pusese lui însuşi şi care rămăseseră fără răspuns, dar care nu erau mai puţin importante, şi singure demne de o inimă mare, plină de aspiraţii şi de un spirit înalt, pornit pe căutare. Aceste fulgerări care ţîşneau din sufletul lui aruncară lumină în cel al tînărului cărbunar. Bietul băiat, plin de defecte, de încredere în sine, de prost-gust şi de îngîmfare. era totuşi una din conştiinţele cele mai curate care se puteau întîlni. Mintea lui, plină de entuziasm şi avidă de emoţie, se înflăcărăm contact cu acest om obscur care îi ridica într-un ceas mai multe probleme fundamentale, decît îi ieşiseră în cale de cînd era pe lume. înţelese că avea de-a face cu ceva măreţ, iar prietenia lui prefăcută pentru adeptul pe care voia să-l cucerească se schimbă într-o afecţiune veritabilă, într-o încredere fără margini.

De partea lui, Pierre îşi dădu seama că dacă nu întîl- nise pe filozoful care putea să-i răspundă la întrebări, avea cel puţin de-a face cu o fire bună şi generoasă. Ii văzu şi defectele şi îndrăzni să i le spună. Achille nu îndrăzni să se supere. Se înclină în faţa superiorităţii meseriaşului fără s-o admită totuşi în sinea lui, căci îl oprea amorul propriu ; şi. în timp ce-i declara că-1 socoteşte magistrul său, recunoscîndu-1 chiar ca atare în conştiinţa sa, în anumite privinţe, mai căuta încă mijloacele de a-i lua ochii demonstrîndu-i forţa sa morală şi făcind caz de virtutea sa civică.

Convorbirea lor se prelungi atît de mult, încît lăutarii plecaseră, satul se culcase, iar luminile de la castel pieri

seră una cîte una şi orologiul cel mare bătea ceasurile două din noapte cînd se gindiră să se despartă. îşi făgă- duiră să se revadă a doua zi. Achille o luă spre castel, şi Pierre îl însoţi pînă la uşa unui turn unde i se pregătise un apartament. Abia atunci îndrăzni să-l întrebe cu ce titlu şi în ce situaţie se afla în familia Villepreux.

— îi cunosc de mult pe alde Villepreux, răspunse Achille, cu tonul familiar care-i era propriu ; sînt prieten cu bătrînul.

— Şi l-ai cunoscut în calitate de cumpărător-vînzător de vinuri ? Dumneata chiar vinzi vinuri ?

— Fără îndoială, altfel cum aş avea liberă trecere peste tot şi cu ce garanţie aş călători fără să se ia poliţia după mine ? Vînd vinuri şi de toate soiurile. Cu cel de Xeres şi cu Malvoisie, pătrund în castele, cu rachiu şi cu rom, în cafenele, şi tot aşa, pînă în drciumile de prin sate. Altfel cum l-aş fi cunoscut pe Vaudois ?

— Nu te întreb asta. De multă vreme vii dumneata la castel ?

— De cinci-şase ani ; eu le-am asortat pivniţa.

— Şi la Paris, ai păstrat relaţii cu familia Villepreux ?

■— Bineînţeles. Nu-ţi pare un lucru firesc ?

— Ei, doamne, ba da, răspunse Pierre cu oarecare ironie, nu e nevoie de inventat altceva.

•— Cum, de inventat, ce vrei să zici ? Bănuieşti că sînt în raporturi politice cu bătrînul conte ? Ar fi un lucru foarte neverosimil şi, de altfel, nu s-ar cădea să-mi pui întrebări asupra unui punct în care nu e vorba numai de mine.

— Nici nu mă gîndeam. Dar fiindcă am văzut că eşti bine cu domnişoara de la castel...

— Ei şi! Dar termină ! Ce anume bănuiai ? E inteligentă, fetiţa Yseult, nu-i aşa ? Mi-a spus că a stat de vorbă cu dumneata, şi nici nu mai ştiu cîte lucruri bune mi-a spus despre dumneata, în trei vorbe scurte şi precise, cum îi e obiceiul. Curioasă fată, o găseşti drăguţă ?

Felul acesta de a caracteriza şi de a analiza persoana la care Pierre nu îndrăznea să se gîndească fără să tremure îl răscoli într-atlt, incît nu putu răspunde timp de cîteva clipe. In sfîrşit, cum Achille insista în mod ciudat, răspunse că n-a privit-o.

— Ei, atunci, priveşte-o, reluă Achille, şi-apoi îţi voi spune

ceva.

— Ei, nu, spune-mi acuma ca să-mi aduc aminte s-o privesc, răspunse Pierre, a cărui curiozitate era viu şi dureros aţîţată, dar care nu voia să arate nimic.

Achille îl luă de braţ şi, depărtîndu-se de castel, îl duse la oarecare distanţă cu un aer înveselit şi misterios care-i pricinui mii de chinuri lui Pierre Huguenin. Cînd se depărtară cît trebuia întrebă încet:

— N-ai auzit nimic despre ea?

— Absolut nimic, răspunse Pierre, dar, cum se temea că celălalt nu-şi va continua flecăreala, adăugă îndată ca să-l facă să vorbească : A ! ba da, am auzit că are o mare pasiune pentru un tînăr pe care nu vor să i-1 dea de bărbat.

— Zău ? adevărat ? exclamă Achille. N-am auzit niciodată vorbindu-se de asta ; s-ar putea... de ce nu ? Dar eu nu ştiam nimic.

— Şi ce voiai să spui ?

— Un lucru foarte curios. Ştii a cui fată zice lumea că e ?

— Nu ştiu.

— A împăratului Napoleon, nici mai mult nici mai puţin.

— Cum e cu putinţă ?

— Foarte bine. Tată-su, fiul bătrînului conte, se căsătorise cu o tînără doamnă de onoare a împărătesei Josefina, astfel încît primul copil din această căsătorie s-ar fi născut, după cît spune lumea, ceva mai devreme decît trebuia, şi ar avea în liniile profilului o oarecare asemănare cu vulturul corsican. Ce zici de asta ?

— Nimic. N-am băgat niciodată de seamă aşa ceva. Totuşi, firea ei mîndră mă face să cred că ar putea avea în vine sîngele vreunui despot.

— E dispreţuitoare, sau batjocoritoare ?

— Te întreb eu pe dumneata. O cunoşti bine, iar eu, de loc. în situaţia mea faţă de ea, nu pot...

— Dar trece aci drept dispreţuitoare ?

■— Cam.

— Iar dumitale cum îţi pare ?

—■ Ciudată.

—■ Da, ciudată, nu-i aşa ? fantastic de serioasă, cu un bun-simţ care e o enigmă : rece, orgolioasă, un adevărat caracter de prinţesă.

— Ai studiat-o mult...

— Eu ? Nu mi-am dat osteneala. Ştii, dragul meu, eu n-am timp să mă usuc pe lîngă o femeie. Viaţa pe care o duc mă sileşte să nu acord niciodată mare atenţie acelora dintre ele care nu fac nimic ca să mă atragă. Fiica lui Napoleon nu face pentru mine o ceapă degerată, dacă, în loc să caute să-mi placă, încearcă să-mi ia ochii. Se află, în schimb, pe-aici, o mică persoană care mi-ar suci capul, dacă nu m-aş ţine bine. Drăguţa de marchiză. Dar, ce să fac, aş fi silit s-o las şi să plec după opt zile. E mai bine să-mi văd de treabă, nu-i aşa ? Dumneata, care eşti virtuos...

— Iar dumneata eşti un lăudăros, zise Pierre pe un ton hotărît, a cărui sinceritate îl făcu pe comis-voiajor să izbucnească în rîs.

Genul acesta de conversaţie frivolă îi displăcea meseriaşului, care avea firea gravă şi pasionată ; îi ură definitiv noapte bună noului său prieten şi-şi reluă prin parc drumul spre sat.

Dar îi fu cu neputinţă să iasă. Parcul era închis din toate părţile. Prea greu n-ar fi fost să sară zidul, dar Pierre se simţea cuprins de o asemenea lîncezeală încît îi era aproape indiferent că petrece noaptea în parc sau în pat. Putea în caz de furtună (timpul era ameninţător), să se adăpostească în atelier, deoarece purta tot timpul una din chei la el. Simţindu-se împins de această toropeală neobişnuită mai mult spre visare decît spre somn, se afundă în partea cea mai deasă a pădurii şi continuă să meargă la întîmplare, cu paşi rari, aci aşezîndu-se pe muşchi, silit de oboseala picioarelor, aci reluîndu-şi mersul, silit de neliniştea spiritului,

Capitolul XXII

La început, visarea sa fu nedesluşită şi melancolică. Ultima impresie cu care rămăsese, despărţindu-se de Achille Lefort, era aceea privind descoperirea sau născocirea ilustrei origini din flori a domnişoarei de Villepreux. Pierre nu se putea opri să nu-şi aducă aminte de toate romanele pe care le citise şi nu găsea nici unul atît de ciudat ca cel pe care-1 plăsmuise în taina inimii lui, el, cel îndrăgostit şi aproape gelos de fiica Cezarului. „Stranie soartă pentru ea, îşi spunea el, dacă este şi dacă se simte oarecum croită din coasta colosului, să se afle între un meseriaş care îndrăzneşte s-o admire şi un comis-voiajor care-şi

permite să n-o ia în seamă. Cît ar avea de suferit orgoliul ei, dacă i s-ar putea dezvălui ce se petrece în juru-i !“

Şi totuşi, cuvintele pe care le auzise ieşind din gura lui Achille în momentul cînd convorbirea acestuia cu domnişoara de Villepreux fusese întreruptă îi reveneau în minte şi-l nelinişteau. „Poate că e mai şiret decît îmi pare mie ? îşi spunea el, poate că pe el îl iubeşte în taină şi împotriva voinţei părinţilor ? Poate că se preface că nu-i pasă de ea ca să-şi ascundă fericirea ?“ Şi îndată Pierre găsea mii de argumente temeinice ca să se convingă că aşa e. Dar cu ce drept căuta să pătrundă o taină care putea fi gravă şi demnă de respect ? „Dacă iubeşte, îşi spunea, un om obişnuit şi fără avere, cum zice el că e, nu e oare un lucru foarte gingaş şi foarte romantic atitudinea ei aparent mîndră, rezerva faţă de toată lumea, aerul de indiferenţă pentru toţi ceilalţi ? In sfîrşit, ceea ce pare straniu la ea nu devine oare poetic şi mişcător ? Să nu-i iert oare răul pe care mi l-a făcut fără să vrea, fără să ştie poate ?“ Dar străduindu-se să participe la presupusa fericire a lui Achille Lefort, Pierre se simţea bolnav şi disperat. în cursul acestei nopţi de insomnie şi chin îşi mărturisi pînă la urmă că iubeşte cu pasiune şi avu deplina conştiinţă a nebuniei sale.

Totuşi, spaima pe care o simţi în urma acestei descoperiri se risipi curînd. Aşa cum se întîmplă în crizele mari, cînd vederea lucidă a primejdiei înviorează forţele şi trezeşte prudenţa, simţi revenind puţin cîte puţin în el voinţa şi puterea de a lupta împotriva nălucirii din imaginaţia sa. Hotărî să gonească năluca aceasta fără rost şi să-şi întoarcă gîndul spre subiectele mai serioase despre care îi vorbise toată seara Achille Lefort.

Reuşi să se cufunde în aceste reflecţii noi ; dar cu asta nu făcu decît să-şi schimbe suferinţa. Era o asemenea nelămurire în creierul cărbunarului, încît nu lăsase în cel al neofitului său decît incoerenţă şi confuzie. încordarea intelectuală cu care Pierre încerca să descurce ceva în haosul de teorii pe care Achille le amestecase în faţa lui ca pe nişte cărţi de joc îi dădu febră ; gîndurile i se întunecară. Neliniştea pe oare pare a o simţi natura la apropierea zilei trecu în el; se aruncă pe muşchi cît era de lung, cu inima grea, doborît, simţind deodată în toată fiinţa durerile gingaşe şi adînci ale lui Rene şi Childe Harold \ în care legea epocii venea să-l iniţieze, pe el, simplu muncitor manual, cu atîta putere, de parcă societatea l-ar fi format pentru suferinţele spiritului, în loc să-l menească numai celor ale trupului.

Cînd se făcu ziuă şi cînd obiectele se luminară puţin, se simţi,

dacă nu uşurat, cel puţin nu atît de tulburat. Furtuna trecuse ; aerul uscat şi greu se umezea de răcoarea dimineţii, iar adierile zorilor păreau că mătură grijile nopţii. Oamenii crescuţi în vigurosul mediu popular au simţurile mult dezvoltate şi această însuşire înseamnă o perfecţionare a fiinţei cînd e unită cu cea a inteligenţei, întunericul prelungit ore în şir contribuise mult la tristeţea lui Pierre. Cînd lumina se răspîndi asupra naturii, se simţi renăscînd şi admiră, cu un fel de entuziasm de artist, parcul frumos, arborii uriaşi prin frunzişul şi prospeţimea lor, iarba netedă şi verde în mijlocul verii ca în primele zile de primăvară, cărările fără bolovani, şi fără spini, toată natura aceasta îngrijită, luxoasă şi împodobită a grădinilor moderne.

Dar admiraţia lui îl readuse puţin cîte puţin la problema care-1 obsedase toată noaptea.

Citise în filozofii şi în poeţii secolului trecut că *coliba plugarului,* păşunea *smălţuită cu flori* şi cîmpul presărat cu femei care strîng spicele sînt mai frumoase decît rondurile de flori, aleile drepte, tufişurile tunse, iarba netedă şi bazinele împodobite cu statui care înconjoară *palatele puternicilor,* şi se lăsase amăgit, căci gîndul'acesta îi plăcea mult. Dar, silit să străbată Franţa, pe jos şi pe orice vreme, îşi dăduse seama că *Natura* aceasta, atît de lăudată în secolul al XVIII-lea, nu se afla în realitate nicăieri, pe pămîntul împărţit la infinit şi chinuit în mod nemernic da nevoile individuale. Cînd, din vîrful unui deal, contemplase cu încîntare vreun ţinut întins, asta se datorase faptului că, din depărtare, împărţirea se şterge şi nu apare vederii. Reliefurile îşi reiau aparenţa de măreţie şi armonie ; frumoasele forme iniţiale ale pămîntului, culoarea bogată a vegetaţiei pe oare omul n-o poate distruge precumpănesc şi ascund, de la distanţă, mutilarea nefericită pe care au suferit-o. Dar, apropiindu-se de detalii, pătrunzînd în sînul perspectivelor, călătorul nostru încercase întotdeauna o dezamăgire adîncă. Ceea oe, din depărtare, părea o pădure virgină nu mai era de aproape decît un şir de copaci aliniaţi stîngaci pe marginile dizgraţioase ale ocolurilor. Arborii aceştia, ei înşişi, erau lipsiţi de ramurile cele mai frumoase şi nu mai aveau nici o formă. Pitoreştile colibe erau murdare, înconjurate de apă stătută, lipsite de adăposturi naturale împotriva vîntului sau a soarelui. Nici un lucru nu era la locul lui. Casa bogatului distrugea simplitatea peisajului de ţară : coliba săracului îi lua castelului orice caracter de izolare şi de măreţie. Cea mai frumoasă livadă,

lipsită de şuviţa de apă pe care oamenii n-aveau dreptul sau mijlocul s-o tragă de la rîuleţul vecin, era adesea lipsită de iarbă şi de prospeţime. Nici o armonie, nici o estetică şi, mai ales, nici un belşug adevărat. Pretutindeni pămîntul dat în mîna ignoranţei şi a lăcomiei se istovea fără să dea belşug, sau, lăsat pe seama neputinţei săracului, se ofilea într-o ariditate seculară. Iar pentru călător, nici o potecă pe care să nu trebuiască s-o caute, să şi-o aducă aminte, prin care să nu se strecoare repede, căci totul e închis, totul e apărat, totul e plin de ţepi şi înconjurat de şanţuri şi de garduri. Cea mai mică bucăţică de pămînt e o fortăreaţă, iar legea face un delict din fiecare pas al unui om pe proprietatea aprigă şi sălbatică a altui om. „Asta e, prin urmare natura, aşa cum am făcut-o noi, gîndea Pierre Huguenin, cînd stră- bătea pustietăţile acestea create de omenire. Oare Dumnezeu îşi mai poate recunoaşte opera ? Acesta e frumosul rai pămîntesc pe care ni l-a încredinţat ca să-l înfrumuseţăm şi să-l lărgim din orizont în orizont, pe toată faţa pămîntului ?"

Uneori, străbătuse munţi, mersese pe marginea torentelor, rătăcise prin păduri desa Doar acolo unde natura rezista cotropirii omului, opunîndu-se culturii, îşi păstra forma şi frumuseţea. „Care poate fi cauza, se întreba el, că mîna omului e blestemată şi că numai unde nu domneşte ea îşi regăseşte pămîntul bogăţia şi se învestmîn- tează în măreţie ? Se opune oare munca legilor divine, sau poate legea e să munceşti cu tristeţe, să nu poţi crea decît urîciune şi sărăcie, să usuci în loc să produci şi să distrugi în loc să construieşti ? Este oare în adevăr lumea o vale a plîngerii, cum spun creştinii, şi nu sîntem aruncaţi în ea decît pentru a ispăşi crimele dinaintea acestei vieţi nenorocite ?"

Pierre Huguenin se pierduse deseori în gîridurile acestea întunecate şi nu putuse găsi o soluţie. Căci dacă marea proprietate păstrează cel mai bine natura, dacă ea înfăptuieşte cu mai multă lărgime şi ştiinţă opera muncii omeneşti, nu-i mai puţin adevărat că prezintă la rindu-i o încălcare monstruoasă a dreptului nepieritor al omenirii. Dispune în profitul cîtorva de bunul tuturor ; înghite cu neruşinare viaţa celor slabi şi a celor dezmoşteniţi, care se pling zadarnic cerului.

„Şi totuşi, îşi spunea el, cu cît e mai mare împărţeala, cu atît se prăpădeşte mai mult pămîntul; cu cît e mai mult asigurată existenţa fiecărui membru al său, cu atit trupul omenirii lîncezeşte şi suferă. Au fost dărîmate castelele, s-a semănat grîu în parcurile senioriale, fiecare a tras la el un petic din pradă şi

lumea s-a crezut salvată. Dar de sub fiecare piatră a ieşit un roi de săraci flă- mînzi, iar pămîntul se vădeşte astăzi prea mic. Zadarnic se ruinează şi dispar cei bogaţi. Cu cît se frînge pîinea în mai multe bucăţi, cu atît mai multe mîini se întind ca s-o capete, iar minunea lui Isus nu se mai întîmplă. Nimeni nu e sătul; pămîntul se usucă şi, o dată cu pămîntul, şi omuL Industria desfăşoară în zadar forţe miraculoase ; creează nevoi pe care nu le poate satisface, scoate din belşug plăceri la care familia umană nu participă decît impunîndu-şi, în alte domenii, privaţiuni necunoscute pînă azi. Se recurge peste tot la muncă, şi peste tot mizeria creşte. S-ar părea că sîntem în drept să regretăm feudalitatea care-1 hrănea pe rob fără să-l istovească, şi care, scăpîndu-1 de chinurile unei speranţe zadarnice, îl punea cel puţin la adăpost de disperare şi de sinucidere."

Aceste reflecţii contradictorii, aceste nesiguranţe dureroase îi reveniră pe măsură ce vedea dezvăluindu-se în lumina dimineţii frumuseţile parcului seniorial de la Villepreux. Fără voia lui, compara grija şi inteligenţa care orîn- duiseră această natură cu efectul educaţiei asupra caracterului şi spiritului omenesc. Prin tăierea crengilor inutile ale copacilor, li se dăduse acestora graţia, sănătatea şi statura maiestuoasă pe care le-o aduce clima sub latitudini mai prielnice decît a noastră. Tunzînd des şi stropind mereu iarba, i se dăduse admirabila prospeţime pe care o primeşte de la căderile abundente de apă pe coasta munţilor. Se aclimatizaseră acolo flori şi fructe din diverse regiuni procurîndu-le aer, umbră şi lumină cît le trebuie. Era o natură artificială, dar studiată cu pricepere, aşa încît să semene au natura liberă, fără a pierde însuşirile de bunăstare, de protecţie, de ondine şi de farmec pe care trebuie să le aibă pentru a servi de adăpost omenirii civilizate. Se regăsea în ea toată frumuseţea creaţiei lui Dumnezeu şi se simţea mîna omului, dom in in d cu dragoste, păstrînd cu discemămînt. Pierre recunoscu faţă de sine însuşi că, în clima noastră, nimic nu seamănă mai mult cu adevărata natură divină, cu Natura într-un cuvînt, aşa cum au definit-o filozofii care au luat drept drapel cuvîntul de Natură, decît o grădină înţeleasă in acest chip ; pe cîtă vreme nimic nu se depărtează de ea ca lucrarea pămîntului aşa cum o impun împărţirea terenurilor şi îmbucătăţirea micii proprietăţi. în luminişurile destul de întinse şi mereu vînturate, se semănaseră grîne a căror vigoare s' abundenţă erau înzecite prin cultura îngrijită. Vînatul, ocrotit prin prevederea înţeleaptă a stâpinuluî, era destul

de îmbelşugat ca să-i alimenteze masa fără a compromite produsele solului. Asta însemna, aşadar, idealizarea şi nu mutilarea naturii. Asta însemna producţia bine înţeleasă, bine repartizată şi îndeajuns ajutată. Asta era acel *utile dulci* al vieţii patriciene, care ar trebui să fie viaţa normală a tuturor oamenilor civilizaţi.

Erai, aşadar, obligat să recunoşti că ai de-a face cu locuinţa şi proprietatea unei familii care trăia în ea în mod simplu şi nobil, într-un fel cu totul conform legilor providenţei. Şi totuşi nici un sărac n-ar fi putut şi n-ar fi trebuit să vadă aşa ceva fără să simtă ură şi invidie, iar dacă legea forţei nu l-ar fi ocrotit pe cel bogat, orice sărac ar fi găsit şi ar fi simţit că violarea acestui adăpost şi jefuirea acestei proprietăţi sînt acte legitime. Cum să pui de acord deci cele două principii : dreptul omului fericit de a-şi păstra fericirea, dreptul omului amărît de a pune capăt mizeriei ?

Amîndoi par deopotrivă odraslele Domnului, întruparea sa pe lume, mandatarii pe care i-a investit cu proprietatea şi cu îngrijirea întregului pămînt Bătrînul acesta bogat, oare-şi odihneşte capul albit şi care-şi creşte copiii la umbra copacilor sădiţi de el, n-ai săvîrşi oare o crimă dacă l-ai smulge de pe domeniul său şi l-ai arunca pe drumuri, gol şi cerşetor ? Şi totuşi, pe oerşetorul aoesta, şi el bătrin, şi el tată de familie, care întinde mîna la uşa boierului, nu e tot o crimă să-l laşi să piară de frig, de foame şi de durere, pe drumuri ?

Se va spune oare că bogatul s-a bucurat prea destul de avere şi că e rîndul săracului să-l înlocuiască la ospăţul vieţii ? bucuria aceasta târzie va şterge oare la cel sărac urmele lungilor privaţiuni pe care le-a îndurat? va putea ea oare să-i plătească datoria din trecut, să compenseze necazurile pe care le-a suferit şi să risipească tulburarea adusă minţii sale de către nefericire ?

Se va spune oare că săracul acesta a răbdat prea destul suferinţa şi că e rîndul bogatului să-i cedeze locul la ospăţul vieţii ? pentru că bogatul s-a bucurat de darurile Domnului, urmează oare că trebuie să fie smuls de la ele cu violenţă, pentru a recădea în mizerie ? Nevoia de fericire, pe care oel Veşnic a sădit-o în inima omului ca un drept şi, fără îndoială, ca o datorie, constituie oare o crimă, pentru care trebuie să-l pedepseşti şi a cărei ispăşire au dreptul alţi oameni să i-o impună ?

De altfel, dacă cel sărac are dreptul la fericire, bogatul acesta pe care l-aţi făcut sărac va avea şi el îndată dreptul să ceară partea lui de fericire, iar dreptul noului bogat va fi întemeiat, ca şi cel al predecesorului său, pe bunul plac şi pe forţă. Va trebui deci înăbuşită plîngerea şi revolta noului sărac prin război, iar singurul sfîrşit posibil al noului război va fi exterminarea bogatului deposedat. Să zicem că acceptaţi această

soluţie sălbatică ; pămîntul tot n-a scăpat decît de o mică minoritate, e încă supraîncărcat de o mulţime de nevoi individuale pe care nu le poate satisface în condiţiile de pînă acum. Cei pe care jaful îi va fi îmbogăţit — şi aceştia nu vor constitui decît tot o minoritate — îi vor auzi văitîndu-se şi blestemînd la uşile lor pe cei care nu vor fi apucat nimic din pradă, iar aceştia vor fi, ca şi mai înainte, cei mai numeroşi. îi veţi ţine un timp în frîu prin forţă, dar ei se vor înmulţi ca boabele de grîu, se vor umfla ca valurile mării, aşa încît fiecare generaţie va vedea schimbîndu-se stăpînii fără să vadă închizîndu-se nemăsurata prăpastie căscată din care va ieşi mereu vocea omenirii suferinde, un strigăt prelung de disperare, de blestem, de ocară şi de ameninţare. Trebuie oare să ne aventurăm pe această pantă fatală, pe care ispăşirile vor urma ispăşirilor, dezastrele dezastrelor şi victimele victimelor ? Sau trebuie să lăsăm lucrurile aşa cum sînt, să perpetuăm nedreptatea dreptului exclusiv şi a împărţirii inegale, să punem o castă privilegiată pe tronuri inamovibile şi să condamnăm naţiunile la mizerie, sau la eşafod şi la ocnă ?

Să ne întoarcem atunci la împărţirea la care au visat părinţii noştri. Pămîntul a fost împărţit de ei ; să-l mai împărţim încă ; copiii noştri îl vor împărţi la infinit, fiindcă se vor înmulţi mereu, şi fiecare generaţie va pretinde o nouă împărţire, care va îngusta mereu domeniul strimt al strămoşilor şi moştenirea urmaşilor. Cu timpul, fiecare om va ajunge deci să posede un fir de nisip, afară doar dacă foamea şi toate cauzele de distrugere care provin din barbarie nu vor decima la timp populaţia în fiecare secol. Şi cum barbaria este rezultatul inevitabil al împărţelii şi al individualismului absolvit, viitorul omenirii e întemeiat pe ciumă, război, cataclisme, pe toate flagelurile care vor tinde să întoarcă omenirea la vremile copilăriei ei, să rărească speţa umană, să aducă stăpînirea aprigă a naturii, risipirea şi abrutizarea care se întîlnesc în viaţa sălbatică. Multe capete din secolul al XIX-lea, care nu trec drept neîndurătoare, nici descreierate, au ajuns la această concluzie absurdă şi inumană, fiindcă n-au găsit alta mai bună, nici plecînd de la punctul de vedere socialist [41], nici plecînd de la punctul de vedere individualist

In mijlocul acestor ipoteze, bietul Pierre, neputînd să considere nici una fără spaimă şi fără groază, fu cuprins de un acces de disperare. Uită timpul care trecea şi soarele care, uncînd la

[41] „Socialist", opunîndu-se lui „individual", are aici mai curînd sensul de „social* ; socialismul epocii este, de altfel, cel al adepţilor lui Saint-Simom şi Fourier.

orizont, îl obliga să-şi împlinească ceasurile de muncă. Căzu cu faţa la pămînt şi-şi frînse mîinile, vărsînd torente de lacrimi.

Stătea aşa de multă vreme cînd, ridicînd capul ca să privească cerul cu îngrijorare, văzu dinainte-i o apariţie pe care o luă în delirul său drept geniul pămîntului. Era o făptură aeriană, cu picioare uşoare, care abia atingeau iarba, şi ou braţele încărcate de cele mai frumoase flori. Se ridică deodată, iar Yseult, căci ea era şi-şi făcea liniştită poetica recoltă de dimineaţă, lăsă să-i cadă coşul şi se află în faţa lui palidă şi uimită, înconjurată de florile care căzuseră pe iarbă la picioarele ei. Venindu-şi în fire şi recunoscînd-o pe cea oare-i făcuse atîta rău, Pierre voi să fugă, dar Yseult puse pe mîna lui o mînă rece ca dimineaţa şi-i spuse cu o voce mişcată :

— Dumneata eşti foarte bolnav sau ai o mare supărare, domnule. Spune-mi ce necaz ţi s-a întîmplat sau vino de i-1 spiune bunicului ; el va încerca să-i găsească leac; îţi va da sfaturi bune şi prietenia lui îţi va face poate bine.

— Prietenia dumneavoastră, doamnă ! exclamă Pierre rătăcit încă şi pe un ton amar; e de închipuit oare prietenia între mine şi dumneavoastră ?

— Nu-ţi vorbesc de mine, domnule, răspunse domnişoara de Villepreux cu tristeţe, n-am dreptul să-ţi ofer simpatia mea. Ştiu că nu ai accepta-o.

— Dar cui i-am spus eu că sînt nefericit ? întrebă Pierre cu un fel de rătăcire pe care i-o risipeau puţin cîte puţin ruşinarea şi mîndria. Sînt eu nefericit?

— Faţa dumitale e încă plină de lacrimi, şi dacă am venit pînă aci e fiindcă ţi-am auzit hohotele de plîns.

— Sînteţi bună, domnişoară, foarte bună intr-adevăr! Dar ne desparte o întreagă lume. Domnul conte, bunicul dumneavoastră, pe care-1 respect din tot sufletul, nu m-ar înţelege nici el mai bine. Dacă aş fi făcut datorii, ar putea să mi le plătească; dacă aş duce lipsă de pîine, sau de lucru, ar fi în stare să-mi procure şi una şi alta; dacă aş fi bolnav sau rănit, ştiu că nobilele dumneavoastră mîini ar binevoi să-mi vină într-ajutor. Dar dacă mi-aş fi pierdut tatăl, al dumneavoastră n-ar putea să-l înlocuiască...

— O, Doamne ! exclamă Yseult cu o căldură de care Pierre n-ar fi crezut-o în stare. A murit moş Huguenin, o, cît te plîng, sărmane, sărmane fiu !

— Nu, dragă domnişoară, răspunse Pierre cu simplitate şi blîndeţe ; tata e bine sănătos, slavă Domnului. Voiam să spun numai că dacă aş fi pierdut un prieten sau un frate, nu

venerabilul dumneavoastră părinte ar putea să-l înlocuiască.

— Ei bine, te înşeli, meştere Pierre. Bunicul ar putea să devină cel mai bun prieten al dumitale. Dumneata nu ne cunoşti, nu ştii că bunicul me.u n-are prejudecăţi şi că, oriunde întîlneşte un om cu merite, cu sentimente şi idei înalte, îl consideră egalul său. Aş vrea să-l auzi vorbind de dumneata şi de prietenul dumitale, sculptorul ; n-ai mai avea neîncrederea şi aversiunea faţă de clasa noastră pe care ţi le ghicesc acum şi care mă mîhnesc mai mult decît îţi închipui.

In ialte împrejurări, Pierre ar fi avut multe lucruri de răspuns; dar întîlnirea aceasta emoţionantă şi semnele acestea de simpatie într-un moment cînd inima îi era fărî- mată de durere erau o mîngîiere pe care n-avea puterea s-o respingă, un balsam pe care-1 simţea fără voia lui ungîndu-i inima, Slăbit de lacrimi şi aproape înspăimin- tat de bunătatea lui Yseult, se sprijini de un copac, abătut, neputîndu-se ţine pe picioare. Ea stătea mereu în faţa Lui, gata să se depărteze îndată ce l-ar vedea liniştit, dar neputîndu-se hotărî să-l lase singur după ce rostise nişte cuvinte atît de amare. Şi văzîndu-1 cu ochii plecaţi, cu pieptul încă frămîntat, în atitudinea unui om zdrobit de oboseală, care n-are curajul să-şi mai ia povara de jos şi să pornească, adăugă la ce spusese :

— Văd eu că eşti foarte nemulţumit, parcă aproape umilit de simpatia mea. Poate că eu sînt vinovată şi mă tem că am meritat ceea ce mi se întîmplă.

Mirat de aceste vorbe, Pierre ridică ochii şi o văzu cînd pălind, cînd roşind, pradă unei puternice lupte lăuntrice, cu orgoliul ei care nu voia să cedeze. Totuşi, era atîta nobleţe şi atîta curaj în exprimarea căinţei sale, , încît Pierre simţi că i se topeşte orice supărare ; dar voi să fie sincer :

— Vă înţeleg, domnişoară, spuse el cu siguranţa pe care i-o dădea întotdeauna sentimentul demnităţii. E foarte adevărat că aţi rănit fără rost un suflet şi aşa suferind. Nu aveam nevoie să mi se amintească respectul pe care vi-1 datorez, şi răspunsul dumneavoastră către doamna de Frenays nu m-a convins că nu sînt o fiinţă omenească. Nu, nu, meseriaşul şi lemnul lucrat care iese din mîinile sale nu sînt chiar acelaşi lucru. Nu eraţi *singură* în ziua aceea, căci eraţi ou cineva care vă înţelegea bunătatea amabilă şi care se închina în faţa ei. Dar vă jur că amintirea aceasta dureroasă nu avea nimic de-a face cu accesul de durere şi de nebunie pe care l-aţi surprins.

— Şi acum, zise Yseult, nu vrei să-mi ierţi o greşeală care n-are nici o scuză ?

Învins de atîta umilinţă, Pierre o mai privi o dată. Stătea în faţa lui, cu capul pleoat, şi două lacrimi mari îi lunecau pe obraji. El se sculă în picioare, cuprins de un avînt generos.

— O, să vă iubească Dumnezeu şi să vă binecuvînteze, aşa cum vă stimez şi vă iert eu, exclamă Pierre, ridicînd mîinile deasupra capului aplecat al tinerei fete... Dar prea multe lucruri au venit deodată, adăugă el, căzînd în genunchi şi închizînd ochii.

In adevăr, atîtea emoţii îl zdrobiseră. Yseult nu putea ghici virtutea fanatică şi dragostea exaltată care fierbeau împreună în sufletul lui entuziast. Scoase un ţipăt cînd îl văzu pălind asemeni crinilor din coşul ei şi căzîndu-i la picioare, sugrumat, beat de bucurie şi de groază, leşinat la început, apoi îndată pradă unei crize nervoase care îi smulse strigăte înăbuşite şi noi torente de lacrimi.

Cînd îşi veni iar în fire, o văzu la cîţiva f>aşi pe domnişoara de Villepreux, mai palidă încă decît el, speriată şi consternată totodată, gata să alerge după ajutor, dar ţintuită pe loc fără îndoială de speranţa că este mai curînd utilă acestui suflet îndurerat prin mîngîieri morale decît prin îngrijiri materiale. Ruşinat de slăbiciunea pe care o arătase, Pierre o imploră, de îndată ce putu vorbi, să nu se mai ocupe de el. Faţa lui avea o expresie de tristeţe adîncă, privirea îi era aproape întunecată.

— Eşti tare nefericit, repetă ea de mai multe ori, şi eu, eu nu-ţi pot face nici un bine ?

— Nu, nu, nu puteţi, răspunse Pierre.

Atunci Yseult făcu un pas spre dînsul şi, după cîteva clipe de şovăială, în timp ce el îşi ştergea obrajii scăldaţi de lacrimi şi de sudoare îl întrebă :

— Meştere Huguenin, crezi, în sufletul şi conştiinţa dumitale, că nu trebuie să-mi spui din ce cauză plîngi ? Dacă răspunzi că nu poţi, n-am să te mai întreb.

— Vă jur pe cinstea mea că acum plîng fără vreo cauză anume, pe cît mi se pare. Nu ştiu zău de ce mă simt atît de copleşit şi mi-ar fi cu neputinţă să vă explic.

— Dar adineaori, reluă Yseult cu o sforţare, te-am surprins în aceeaşi stare în care ai căzut din nou acum. Ce-aveai atunci ? Ce fel de secret ai de nu mi-1 poţi destăinui ?

— Aş putea şi aţi vedea că nu sînt gînduri nedemne de a vă preocupa şi pe dumneavoastră.

— Dar nu vrei să destăinuieşti aceste gînduri bunicului meu

?

— Aş putea să le spun cu voce tare şi în faţa lumii întregi; dar nu ştiu dacă s-ar găsi în lumea întreagă un singur om care să le poată da răspuns.

— Eu cred că omul acesta există şi câ e cel de care-ti vorbesc. E cel mai drept, cel mai luminat, cel mai bun pe care-1 cunosc ; trebuie să ţi se pară firesc că ţi-1 recomand. Ştii ce, peste două ceasuri va veni să se aşeze sub teiul acela pe care-1 vezi la intrarea grădinii cu flori. Acolo vine în toate zilele pe vreme bună să-şi ia cafeaua, să citească ziarele şi să stea de vorbă cu mine. Nu vrei să vii să stai şi dumneata de vorbă ? dacă te stingheresc, am să te las singur cu el.

— Mulţumesc, mulţumesc, răspunse Pierre. Vreţi să-mi faceţi un bine, sînteţi miloasă, ştiu. Ştiu şi că bunicul dumneavoastră este un savant, că e înţelept şi generos, dar eu sînt poate prea nebun şi prea bolnav ca să-mi libereze mintea de o îngrijorare crudă. De altfel, am un sfătuitor mai bun; îl întreb adesea şi sper că pînă la urmă îmi va răspunde : pe Dumnezeu.

— Să-ţi vină atunci într-ajutor, răspunse Yseult. îl voi ruga pentru dumneata.

Şi se depărtă, după ce-1 salută cu timiditate ; dar, plecînd, se opri şi se întoarse de mai multe ori, ca să fie sigură că nu-1 mai cuprinde delirul. Văzînd această atenţie gingaşă şi sinceră, Pierre se ridică în picioare ca s-o liniştească şi porni spre atelier. Dar îndată ce o văzu pe Yseult intrînd în castel pe una din uşi, se înapoie şi adună cîteva din florile pe care le lăsase ea pe iarbă. Le ascunse în sîn ca pe-un lucru sfînt şi se duse la lucru. Dar n-avea puteri. Pe lîngă că era flămînd, fiindcă n-avusese nici poftă nici curaj să se ducă să mănînce, îşi simţea oasele frînte şi, dacă nu l-ar fi susţinut beţia unei iubiri de neînfrînt, ar fi fugit de atelier.

— Ce ai ? îl întrebă moş Huguenin, care băgă de seamă că e schimbat la faţă şi că lucrează fără nici un chef. Eşti bolnav, trebuie să te duci să te odihneşti.

— Tată, răspunse bietul Pierre, astăzi n-am putere nici cît o femeie, şi lucrez ca un rob. Lasă-mă să dorm puţin pe talaş, şi pînă m-oi trezi poate c-o să-mi treacă.

Amaury, Berrichon şi ucenicii îi făcură un pat din hainele şi halatele lor, făgâduindu-i să cîştige în locul lui timpul pierdut, şi Pierre adormi în zgomotul ferăstrăului şi al ciocanului, care-i era prea cunoscut ca să-i strice somnul.

Capitolul XXIII

Sînt unele împrejurări foarte simple care se leagă, în amintirea fiecăruia dintre noi, de unele crize ale vieţii intelectuale, de unele transformări ale fiinţei morale şi, oricît de robită ar fi existenţa noastră realităţii celei mai reci, nu există om care să nu fi avut ceasul său de revoluţie şi de extaz, cînd sufletul i-a prins noi puteri, cînd viitorul i s-a dezvăluit ca prin minune. Lumea lăuntrică din noi e plină de mistere şi de oracole adînci. Citim în ea mai mult sau mai puţin vag, dar vine totdeauna o epocă, un ceas, o clipă poate, cînd, fie datorită credinţei în Dumnezeu, fie cînd meditām asupra problemelor sociale, fie cînd sîntem îndrăgostiţi, o lumină dumnezeiască străbate ca un fulger întunericul inteligenţei. La naturile alese şi contemplative, criza aceasta e solemnă şi revine în toate fazele importante ale existenţei pentru a trage o linie de hotar între disperările din ajun şi cuceririle zilei următoare. Metafizicianul şi geometrul, pierduţi în căutarea abstracţiilor, au avut momentele lor de revelaţie neaşteptată şi minunată, ca şi credinciosul fanatic, ca şi amantul şi poetul. Cum să nu fie ajutat în strădania sa de către spiritul Domnului şi omul care se gîndeşte la ceilalţi şi se devotează lor, a cărui inimă şi al cărui creier se muncesc să descopere adevărul, care pluteşte într-adevăr peste toate inimile, străbătînd cu flacăra sa divină bolta temniţelor şi a celulelor, acoperişul atelierelor şi al mansardelor, ca şi domul palatelor şi al templelor ?

Pierre Huguenin şi-a amintit toată viaţa cu o emoţie adîncă ceasul de somn pe talaşul atelierului. Totuşi, în jurul lui nu s-au întîmplat decît lucruri foarte obişnuite. Rindeaua şi dalta s-au plimbat triumfătoare ca de obicei pe lemnul care se împotrivea şi gemea. Braţele vînjoase ale lucrătorilor s-au acoperit de sudoare. Iar cîntecul consolator a răsunat, dînd muncii un ritm regulat, evodnd poezia în mijlocul oboselii şi a încordării spiritului. Dar, în vreme ce lucrurile acestea îşi urmau cursul firesc, cerurile se întredeschideau deasupra capului apostolului proletar, iar sufletul său îşi lua zborul prin ţinuturile lumii ideale. Avu un vis ciudat. Se făcea că e culcat nu pe talaş,

ci pe flori. Iar florile creşteau, se întredeschideau, deveneau din ce în ce mai suave şi mai minunate şi urcau desfăcindu-se către cer. In curînd deveniră arbori uriaşi care îmbălsămau aerul şi, pe treptele unui noian de verdeaţă, ajungeau pînă la splendorile empireului. Purtat de flori, spiritul celui adormit urca o dată cu ele spre cer şi se înălţa, fericit şi puternic, împreună cu vegetaţia aceasta care n-avea răgaz, nici limite. In sfîrşit, ajunse

la o înălţime de unde descoperi toată faţa«unui pămînt nou ; iar pămîntul acesta era, ca şi drumul care-1 dusese la el, un ocean de verdeaţă, de fructe şi de flori. Tot ceea ce întîl- nise Pierre mai poetic, pe vremea cînd călătorea pe pămîntul oamenilor, în munţii sublimi şi în văile încântătoare, era adunat acolo, dar cu mai multă varietate, bogăţie şi măreţie. Ape năvalnice şi limpezi ca cleştarul se revărsau de pe toate crestele, alergau şi se încrucişau voioase pe toate povirnişurile şi în toate adîncimile. Construcţii de arhitectură elegantă, monumente admirabile, împodobite cu capodoperele tuturor artelor, se ridicau în toate colţurile acestei grădini universale, iar nişte făpturi care păreau mai frumoase şi mai pure decît speţa umană, toate vesele şi avînd de lucru, o însufleţeau cu munca şi cu cîntecele lor. Pierre străbătu toată lumea aceasta necunoscută cu iuţeala unei păsări şi, oriunde îi poposea mintea, vedea rodnicia, fericirea şi pacea înflorind în forme noi. Atunci, o fiinţă care zbura lîngă el de multă vreme fără ca Pierre s-o recunoască îi spuse : „Iată-te, în sfîrşit, în cerul pe care ai dorit atîta să-l ai, şi te afli printre îngeri, căci vremurile s-au împlinit. O veşnicie urmează după altă veşnicie, şi cînd vei reveni la sfîrşitul acesteia vei mai vedea şi alte minunăţii, alt cer şi alţi îngeri.“ Pierre deschise atunci ochii şi recunoscu locul unde se afla şi pe fiinţa care-i vorbea. Era parcul Villepreux şi era Yseult; dar parcul acesta ajungea la marginile cerului şi ale pă-- mîntului, iar Yseult era un înger strălucitor de înţelepciune şi frumuseţe. Şi uitîndu-se bine la îngerii care treceau, recunoscu pe tatăl său şi pe bunicul lui Yseult care mergeau ţinîndu-se de braţ ; recunoscu pe Amaury şi pe Romanet, care stăteau de vorbă ca doi prieteni; recunoscu

pe Saviniana şi pe marchiză, care culegeau în acelaşi coş flori şi spice ; îi recunoscu, în sfîrşit, pe toţi cei pe care-i iubea şi pe toţi pe care-i cunoştea, dar transformaţi şi idealizaţi. Şi se întreba ce minune se petrecuse cu ei de erau toţi astfel învestmîntaţi de frumuseţe, plini de vigoare şi iubire. Atunci Yseult îi spuse: „Nu vezi că sîntem toţi fraţi, toţi bogaţi şi toţi egali ? Pămîntul a redevenit cer, fiindcă am smuls toţi ţepii din şanţuri şi toate pietrele de hotar, iar noi am redevenit îngeri fiindcă am şters toate deosebirile şi am îndepărtat toate urile. Iubeşte, crede, munceşte, şi vei fi înger în lumea aceasta de îngeri."

— Da ce-are de doarme aşa cu ochii deschişi ? Pare rătăcit în friguri. Trezeşte-te de-a binelea, Pierre băiete, o să-ţi prindă mai bine decît să tremuri şi să oftezi ca acum.

Aşa vorbea taica Huguenin, şi îl scutura pe fiu-su ca să-l trezească. Pierre ascultă în mod maşinal şi se sculă; dar cerurile nu se închiseseră încă pentru el. Nu mai dormea, dar vedea trecînd în jurul lui forme ideale, iar acordurile lirelor sacre îi răsunau la urechi. Era în picioare şi abia i se risipise vedenia. Era mai ales impresionat de parfumul florilor care-1 urmărea pînă şi in realitate.

— Nu simţi mireasma trandafirilor şi a crinilor ? îl întrebă el pe tatăl său care îl privea îngrijorat.

— Cred şi eu, zise taica Huguenin, ai cămaşa plină dc flori; parc-ai vrut să faci din pieptul tău un altar pentru Joia verde.

Pierre văzu într-adevăr florile lui Yseult ieşindu-i din cămaşă şi căzîndu-i la picioare.

— A ! spuse el adunîndu-le, iată de ce am visat aşa de frumos. Şi fără să se plîngă că a fost întrerupt, se apucă de lucru plin de forţă şi de ardoare.

Dar curînd fu chemat la contele de Villepreux sub un pretext relativ la munca lui, şi se duse fără a bănui via dorinţă pe care o avea bătrînul patrician de a sta de vorbă în tihnă şi fără să se compromită cu omul din popor. Pentru a explica această fantezie a contelui, e bine să facem cunoscute cititorului antecedentele ciudatului bătrin.

Fiu al unuia dintre nobilii legaţi de situaţia şi de complotul lui Philippe-Egalite[42], participase indirect la toate fazele complotului acestuia în timpul Revoluţiei. Se ascunsese ca să nu aibă parte de

[42] Louis-Philippe-Joseph de Orleans (1747—1792), numit *Phi- Uppe-Egalite,* fiindcă se alăturase la început Revoluţiei, a complotat, ulterior împotriva ei, ceea ce l-a dus la moartea pe eşafod.

soarta tatălui său, cînd acesta ispăşi pe eşafod complicitatea cu prinţul; ieşi apoi binişor din încurcătură cu mare noroc şi se refăcu pe nesimţite datorită lui 9 thermidor. Sub Imperiu, fusese prefect, dar nu dintre cei mai buni, în sensul că, fără să ridice obiecţii faţă de decretele violente ale guvernului, fusese înclinat prin caracterul său blajin şi uşor de înduplecat la mai multă indulgenţă şi omenie decît cerea funcţia pe care o îndeplinea. Destituit dintr-un post din sudul Franţei, căpătase, prin protecţia domnului de Talleyrand, care-i aprecia inteligenţa şi care pusese în valoare moartea lui Eugene Villepreux (fiul bătrînului nostru conte şi tatăl lui Yseult), ucis în războiul din Spania[43], o prefectură mai importantă drept compensaţie. Averea i se mărise prin aceste slujbe şi prin afaceri reuşite care îi plăceau şi la care se pricepea. Destituit la întoarcerea Bourbonilor, rău văzut de un partid care-i reproşa purtarea sa din vremea Revoluţiei şi rolul jucat în timpul Imperiului, luă atitudinea de opozant liberal. Pierduse ocazia de a fi pair, dar dispreţui acest titlu sau se făcu că-1 dispreţuieşte şi se alese deputat.

Nobilii din familia lui şi din vecinătate îl acuzau de meschinărie, de perfidie şi de ambiţie, iar liberalii îi atribuiau o mare forţă sufletească, o energie cu adevărat republicană şi vederi adînci în materie de politică. Trebuie să spunem că bietul aristocrat bătrîn, om de spirit şi foarte plăcut orator de salon nu merita

Nici -prea mare cinstire, dar nici grea defăimare.[44]

Făcea o opoziţie de bun-gust şi fără scandal. Avea atîta sare şi era atît de vesel încît era o plăcere să-l auzi zefle- misind puterea familiei regale, pe favorite sau pe prelaţii cu trecere. Cînd o pornea astfel pe satiră, Voltaire reînvia

[43] Aluzie la campania lui Napoleon in Spania (1808).

 * Vers din *Britannicus,* de Racine (Actul II, scena 3).

întreg în trăsăturile şi în persoana lui, şi nu exista alegător liberal în stare să refuze votul unui candidat care îi dăduse o masă atît de bună şi-l făcuse să rîdă cu atîta poftă.

Acţiunea care dezvăluise cel mai mult poziţia sa politică fusese cea care-1 adusese la conacul din Villepreux în vremea cînd îl regăsim ocupîndu-se de literatură şi de tîmplărie. Era al şaizeci şi treilea deputat care, la 4 martie din acelaşi an, se ridicase de pe banca sa, în costumul de deputat, şi părăsise Camera în momentul cînd Manuel[45] fusese *înhăţat,* după expresia şi la ordinul domnului vi- conte de Foucault. Semnase protestul depus la 5 martie pe biroul Camerei. Faptele acestea arată destul ce atitudine politică lua făţiş, dar nu vădesc doctrinele pe care le avea în realitate, nici măcar partidul ocult a cărui cauză
o susţinea sub forma vagă şi foarte elastică a constituţionalismului. Printre parlamentarii care au luat parte la actul onorabil amintit mai sus, se numără numele cele mai eminente şi mai slăvite ale Franţei în vremea Bourbonilor, păcat că nu le putem slăvi şi în vremurile noastre. Dar, în mişcarea spontană care le-a făcut să protesteze împotriva măsurilor ilegale şi violente ale guvernului din perioada aceea, era o diversitate de cauze pe care orice opoziţie politică le adună sub steagul său. Stînga Camerei avea limbajul său mărturisit şi oficial, dar sub limbajul acesta se ascundeau bineînţeles oarecare secrete, iar extrema stingă avea, pare-se, oarecare raporturi cu societatea secretă a carbonarilor, despre oare procurorul general Bellard spunea : „De acord asupra acestui prim punct : *distrugerea a ceea ce este* ; duşmanii tronului sînt împărţiţi între ei asupra celorlalte puncte şi asupra a *ce va fi.* Napoleon al II-lea, un prinţ străin, republica, şi o *mulţime de alte idei* la fel de absurde şi la fel da contradictorii, învrăjbindu-i pe reformatori în privinţa viitorului pe care ni-1 rezervă, sînt de ajuns pentru a arăta, nu numai oame- iiilof noştri, dar şi oamenilor de bun-simţ, ce rarâ fericire ar ieşi pentru Franţa din această primă frămîntare, preludiu fatal al multor alte frămîntări.“[46] Cititorul va descoperi poate mai tîrziu de cine era apropiat contele de Villepreux, în taina gîndurilor şi faptelor sale : de Napoleon al Il-lea, de prinţul străin de care vorbeşte domnul Bel- lard, de republică, sau de *un anumit*

---

[45] Deputatul democrat *Jacques-Antoine Manuel* (1775—1827) a fost expulzat din Cameră în 1823, de către guvernul monarhist al Restauraţiei, fiindcă s-a opus expediţiei militare împotriva revoluţiei liberale din Spania.

[46] Din rechizitoriul la procesul sergenţilor din garnizoana La Rochelle*. (N. A.)

personaj[47] ascuns în mod atît de ciudat de domnul Bellard sub perifraza de o _mulţime de alte idei absurde;_ dar noi nu ne ocupăm aci decît de caracterul şi de ideile sale.

Om spiritual înainte de orice, meii degrabă isteţ şi perspicace in materie de fapte politice, decît profund în materie de teorie socială şi pretinzînd totuşi că ştie tot şi înţelege tot, contele de Villepreux era poate expresia cea mai avansată a nobilimii din timpul său; îl iubea pe La Fayette, îl stima pe d'Argenson [48], adusese servicii pe sub mînă' multor nobili proscrişi; se entuziasmase chiar de sistemul lui Babeuf fără să-i acorde încredere şi fără să-l ia în serios. Era, în acelaşi timp, mare admirator şi al domnului de Chateaubriand şi al lui Beranger. Inteligenţa lui înregistra cu ardoare tot ce era frumos şi măreţ, fără ca sufletul lui frivol, ca al unui prinţ, să se angajeze cu seriozitate la vreo concluzie. Credea în toate sistemele, însuşindu-şi-le cu o uşurinţă extraordinară timp de un sfert de oră şi trecînd de la unul la altul fără ipocrizie şi fără inconsecvenţă ; căci trăsătura lui dominantă şi adevărată era cea de amator. Avea toate calităţile şi toate defectele unui artist şi ale unui mare senior ; hapsîn şi blajin, entuziast şi sceptic, după împrejurări, se înfuria adesea, dar nu ţinea niciodată supărarea. Nimeni nu cunoştea viaţa mai bine ca el în ce priveşte plăcerile pe care le dă. independenţa şi bunul-simţ practic care-1 ocroteşte pe individ fără să atingă prea mult societatea. La baza tuturor acestor trăsături era o bunătate adevărată,

o politeţe elegantă, o generozitate bine înţeleasă, dar, pe lingă aceste virtuţi domestice, şi o uşurinţă fără pereche, un egoism batjocoritor, ca şi o deplină nepăsare, legate chiar de înflăcărarea lui aprinsă pentru toate principiile generale şi pentru toate ideile sociale fără aplicaţii practice şi fără consecinţe.

---

* E vorba de ducele d'Orleans, adus la tron de marea burghezie financiară, după revoluţia din 1830, sub numele de Louis-Phi- lippe (Ludovic-Filip).

* Marc-Rene d'Argenson <1771—1842), aghiotant al lui La Fayette, a activat tot timpul Restauraţiei în rîndurile liberalilor.

* Patru sergenţi din garnizoana portului la Rochelle (Bories, Goubin, Pommier şi Goupillon), afiliaţi la carbonarism, organizaseră o conspiraţie împotriva regimului Bourbonilor; au fost arestaţi şi trei dintre ei au fost executaţi la 21 septembrie 1822; al Patrulea, Goupillon, a fost achitat deoarece destăinuise firele conspiraţiei.

Trecuse prin evenimente cu braţele încrucişate, cu epigrama pe buze şi uneori cu lacrimile în ochi. Orice acţiune măreaţă îi cîştiga simpatia, dar nici o doctrină nu-1 captiva mai mult decît timpul cît îi trebuise ca s-o asculte şi s-o cunoască. Citea în oamenii şi faptele timpului său ca în nişte cărţi distractive şi, după ce-şi potolea curiozitatea, adormea zîmbind pe ultima pagină, fiind de acord ca fiecare să gîndească cum vrea, cu condiţia ca ordinea socială să nu fie prea zdruncinată, iar teoriile să n-aibă pretenţia de a trece în practică.

Cu asemenea deprinderi şi cu asemenea înclinări, deşi, întrun fel, avea inimă bună şi ţinea la familie, îşi lăsase copiii să crească oarecum în voia lor, iar pe nepoţi cu totul la întîmplare. Cu toate că se ocupase mult de ei şi le dăduse din plin toate mijloacele de a se instrui, nu pusese nici consecvenţă, nici unitate, nici discemămînt în noţiunile contradictorii cu "care le încărcase minţile tinere şi. cînd i se arătase uneori primejdiile unei asemenea educaţii, îşi băgase în cap că face asta în virtutea unui sistem. Sistemul, modificat oarecum după cel din *Emile* >, era lipsa de sistem ; aşa se scuza faţă de sine însuşi, ca să-şi ascundă incapacitatea de a face mai bine. De fapt, i-ar fi fost greu să pună în mintea elevilor săi unitatea şi siguranţa care nu se găseau în a lui. Cînd îşi dădea uneori seama de asta,

se consola cu gîndul că, cel puţin, nu ridică stavile pentru învăţămintele viitorului.

Metoda aceasta produsese efecte contrare în două firi atît de opuse ca cea a lui Yseult şi a fratelui său, Raoul. Una, concentrată, înţeleaptă, fermă, profund dreaptă şi sensibilă, setoasă de instruire solidă şi de cultură poetică, se formase mult şi aştepta într-adevăr să ajungă la concluziile impuse de timp şi de împrejurări. Nu contractase multe prejudecăţi în lumea mare cu care avea de-a face, şi cea mai mică suflare de adevăr putea să i le alunge. Faţă de ea, educaţia de tip Jean-Jacques reuşise de minune ; şi poate că nici o educaţie, chiar rea, n-ar fi putut corupe o fire atît de dreaptă şi atît de deplin înţeleaptă.

Celuilalt, care vădise o minte foarte recalcitrantă faţă de studiu, i se dăduseră profesori doar ca să se respecte obiceiul; dar nu se împinseseră niciodată lucrurile pînă acolo încît băiatul să plîngă. Bunicul avea indulgenţa egoistă care nu poate lupta împotriva revoltelor şi lacrimilor de copil. Tînărul Raoul nu învăţase aşadar decît arta de a se distra. Ştia să călărească, excela la tir, înot, vals ori biliard. Deşi în aparenţă era foarte plăpînd, era neobosit în toate exerciţiile fizice şi asta era mîndria lui cea mai mare, după aceea a numelui, pe care o dobîndise frecven- tîndu-i pe tinerii eleganţi din lumea mare. în privinţa asta, bătrînul conte era cam înspăimîntat de rezultatele planului său de educaţie liberă. Tînărul nu arăta nici o atracţie pentru ideile liberale. Dimpotrivă, îmbrăţişase genul *ultra* [49] cu care-şi dădeau aere tovarăşii lui de petreceri. Era bine primit în lumea mare şi felicitat că *gîndeşte bine.* Se plictisea de moarte în societatea bunicului său, pe care-1 acuza în sine că are relaţii proaste. Toată ambiţia lui era să intre ofiţer în garda regală. Dar aici bunicul se opusese şi discuţiile dintre ei fuseseră destul de aprinse. Cînd interesul său era atins făţiş, contele nu era lipsit de mînie şi hotărîre. Se temea ca, punîndu-şi nepotul în serviciul casei domnitoare, să nu-şi piardă popularitatea. De partea lui, tînărul era foarte nemulţumit că bunicul său, pentru a plăcea *mojicimii,* îşi permitea să afişeze o opinie care putea să-i taie orice acces la favorurile curţii. Aştepta deci cu nerăbdare să devină major şi să poată juca un rol cu totul opus ; iar contele îşi bătea capul să-l reţină şi nu vedea cum ar fi posibil. Ţineau de fapt unul la altul, căci bătrînul avea inimă iubitoare şi largă, iar Raoul nu era lipsit de însuşiri bune. Era victima lipsei de principii care frîngea legătura morală şi politică din familia sa, dar ar fi fost capabil să primească o îndrumare mai bună, şi

---

[49] Aluzie la romanul pedagogic al lui Jean-Jacques Rousseau, scris în 1762.

avea o oarecare delicateţe de conştiinţă care îl mai reţinea.

Yseult avea pentru conte o dragoste mai adîncă şi mai conştientă. In sufletul ei nu-şi găseau loc decît afecţiunile mari şi, cum n-avea destulă experienţă ca să-şi dea seama de frivolitatea bătrînului, credea orbeşte în el. Ii lua în serios toate vorbele şi toate opiniile, şi, pentru a ieşi din contradicţiile pe care nu le înţelegea bine, îşi situase convingerile între liberalismul aprins şi respectul instinctiv faţă de legile societăţii. Cîteodată însă, ridica în această din urmă privinţă obiecţii pe care contele le asculta cu bunăvoinţă şi pe care nu-i prea era la îndemînă să le respingă. Atunci ieşea din încurcătură spunîndu-şi că Yseult are logica rigidă a unei minţi tinere şi că nu vrea să taie prea curînd aripile acestor facultăţi generoase. Răspunsul trebuia acceptat de bine de rău; iar biata Yseult, lăsată pe seama ei însăşi, îşi făurea multe visuri fără să ştie dacă-i va fi vreodată îngăduit să le realizeze.

Capitolul XXIV

Cînd Pierre Huguenin ajunse la nobilele sale gazde, contele şedea pe un scaun de grădină, la umbra, teiului său preferat. îşi citea gazetele luînd un dejun frugal, iar nepoata lui îi tăia cu vin cuţit de aur o broşură politică abia sosită ; dinele favorit dormea la picioarele lor. Un lacheu bătrîn se învîrtea împrejur, avînd grijă să le ghicească dorinţele. Yseult ţinea ochii aţintiţi pe aleea pe care sosi Pierre. O găsi timidă, tremurînd aproape. El, exaltat şi înviorat de cine ştie ce forţă necunoscută, se simţea plin de curaj şi de seninătate.

— Apropie-te, apropie-te, dragă meştere Pierre, exclamă contele, punîndu-şi ziarul pe masă şi scoţîndu-şi ochelarii. Îmi face mare plăcere să te văd, şi-ţi mulţumesc că ai răspuns invitaţiei mele. Fii bun şi şezi aci. Şi îi arătă un scaun la stînga lui, Yseult fiind la dreapta.

— Veneam să ascult ordinele dumneavoastră, răspunse Pierre şovăind să se aşeze.

— Nu e vorba de ordine, reluă contele, nu se dau ordine unui om ca dumneata; slavă Domnului, am renunţat la vechile formule ale calfelor. De altfel, nu eşti şi dumneata maestru în arta dumitale ?

— Arta mea nu e decît o meserie neînsemnată, răspunse Pierre, care nu prea se simţea dispus la expansiuni.

— Dumneata eşti bun de orice, reluă contele, şi dacă ai vreo altă ambiţie...

— Nici una, domnule conte, întrerupse Pierre cu fermitate calmă.

— Trebuie totuşi să ajungi la ce te doare, dragă tinere, şi să te aşezi lîngă mine, ca să stai de vorbă fără neîncredere şi fără răceală cu un bătrîn care te roagă asta prieteneşte.

învins de vorbele acestea afectuoase, poate şi de atitudinea tristă şi îngrijorată a domnişoarei de Villepreux, Pierre se lăsă să cadă pe scaunul din faţa ei. îşi închipuia că o să se scoale şi o să plece, cum făcea de obicei cînd avea el de vorbit cu bunicu-său, dar de data asta ea rămase pe loc, şi nici măcar nu-şi trase scaunul de lîngă masa îngustă, care nu lăsa între faţa ei şi cea a lucrătorului tîmplar decît o mică distanţă, iar între genunchii lor un interval poate şi mai mic. Pierre se feri să-şi apropie cu totul scaunul de masă; se simţea calm şi stăpîn pe sine, dar avea impresia că, dacă ar fi atins doar rochia lui Yseult, i-ar fi fugit pămîratul de sub picioare şi ar fi căzut iar pradă viselor.

— Pierre, reluă contele pe un ton de autoritate părintească, trebuie să-mi deschizi inima dumitale. Nepoata mea te-a întîlnit azi-dimineaţă în parc copleşit de durere, disperat, ieşindu-ţi din fire. A venit la dumneata, ţi-a pus întrebări ; bine a făcut. Ţi-a propus, în numele meu, servicii şi prietenie ; â vorbit cum o îndemna inima. Dumneata ai respins propunerile acestea cu o mîndrie care te face în ochii mei şi mai demn de stimă şi care mă obligă să-ţi fiu de folos fără voia dumitale. Ia seama, aşadar, să nu fii nedrept, Pierre. Ştiu dinainte tot ce a putut să-ţi spună bătrînul republican, tatăl dumitale, ca să te pună în gardă împotriva mea. Il stimez nespus pe tatăl dumitale şi nu vreau să-i jignesc convingerile lui, dar între el şi mine există deosebirea că el e omul trecutului, iar eu, mai în vîrstă decît el, sînt omul prezentului. Am pretenţia că înţeleg mai bine decît el egalitatea; iar dacă refuzi să-mi dezvălui taina supărării dumitale, am să cred că înţeleg mai bine decît dumneata fraternitatea dintre oameni.

I-ar fi fost greu tinărului lucrător să refuze încrederea şi admiraţia sa celui care folosea un asemenea limbaj. Se simţi pătruns de recunoştinţă şi de simpatie. în timp ce contele îi vorbea, Yseult împinsese o ceaşcă de porţelan vechi pînă la mîna lucrătorului, iar contele îi turnase cafea cu atîta naturaleţe şi simplitate, rncît Pierre înţelese că lucrul cel mai cuviincios posibil în această împrejurare era s-o accepte aşa cum i se oferea, fără şovăială şi fără vorbe mari. Dar se tulbură cînd Yseult se ridică pe jumătate ca să-i întindă zahărul. Avu doar puterea s-o

privească şi expresia de sensibilitate afectuoasă pe care o citi pe faţa ei îi făcu şi bine şi oarecum rău. Roşi ca un copil şi începu să mănînce fără să-şi dea prea bine seama ce face. Primea şi înghiţea tot ce-i oferea dînsa, neîndrăznind să refuze nimic şi mai ales temîndu-se să schimbe vreo vorbă cu ea în momentul acela. Totuşi, pe măsură ce mînca (şi avea mare nevoie, fiindcă era flămînd), simţea că-i reînvie prezenţa de spirit. Cafeaua, care era nespus de savuroasă şi cu care nu era deprins, îi dezmorţi pe loc şi de-a binelea mintea. Simţi că i se dezleagă limba, că-i circulă sîngele în voie, că i se limpezesc ideile şi că teama de ridicol cedează în faţa unor consideraţii mai serioase.

— Vreţi să vorbesc ? îi spuse el contelui, după ce răspunsese negativ la toate presupunerile pe care le făcea acesta asupra cauzei durerii sale. Ei bine ! voi vorbi. Va fi fără îndoială o cuvîntare de prisos, şi cred că acest cîine frumos de aci, a cărui trupeşie şi curăţenie ar invidia-o mulţi oameni, ar fi cel dinţii s-o dispreţuiască dacă ar putea-o înţelege.

— Dar noi nu sîntem cîini, replică rîzînd bătrînul conte, sper că vom înţelege şi ne vom feri să fim dispreţuitori, ca nu cumva să fim dispreţuiţi la rîndul nostru. Haide, tinere trufaş, spune-ţi gîndul.

Atunci, Pierre începu să expună simplu toate ideile care-i veniseră în parc din zori pînă la răsăritul soarelui. O făcu fără emfază, dar fără codeală şi fără sfială. Nu se temu să-i spună contelui tot ce găsea nedrept în bogăţia lui, căci, în acelaşi timp, îi spuse tot ce găsea sfînt în dreptul lui la fericire. îi prezentă întreaga problemă socială care îl frământa cu o claritate şi chiar cu o elocvenţă care-i arătară contelui că are de-a face cu un om puţin obişnuit şi care-1 siliră să se uite din cînd în cînd la nepoată-sa cu o expresie de mirare şi de admiraţie pe care o împărtăşea şi ea în mod vădit. Nu ştiu 3acă Pierre băgă de seamă acest ultim punct; cred că n-a vrut să se uite la Yseult de teama ca un aer de îndoială sau de milă să nu-i taia puterea de a spune tot. Cred, de asemenea, că, dacă ar fi privit-o şi dacă ar fi văzut-o zîmbind cu aprobare, cu ochii umezi de simpatie, şi-ar fi pierdut capul sau cel puţin şirul vorbei.

După ce spuse tot, toată spaima şi toată durerea pe care i-o pricinuiseră reflecţiile sale şi vorbi de prăpastia de îndoială şi disperare la care-1 duseseră, destăinui că în momentul acela de sfîşiere simţise groaza de viaţă şi nevoia de a fugi spre o lume mai bună. Mărturisi că se gîn- dise la sinucidere, şi că numai sentimentul datoriei de fiu putuse să-l mai ţină legat de o

existenţă care nu-i mai apărea decît ca o încercare copleşitoare într-un loc de chinuri şi de nedreptăţi.

Cînd pronunţă aceste cuvinte cu vocea tulburată şi pălind, Yseult se ridică deodată şi parcurse de mai multe ori aleea, ca şi când ar fi căutat ceva. Dar cînd se întoarse la locul ei, avea faţa trasă şi ochii lucioşi; poate că plânsese.

Uimirea contelui de Villepreux era fără pereche. Se uita cu ochi pătrunzători la figura inspirată a tânărului proletar şi se întreba unde putuse omul acesta, deprins să mînuiască rindeaua, să descopere şi să dezvolte germenul unor idei atît de vaste şi al unor preocupări atît de înalte.

— Ştii dumneata, meştere Pierre, îi spuse el după ce-1 ascultă pînă la capăt cu cea mai mare atenţie, că ai putea fi un mare orator şi poate un mare scriitor ? Vorbeşti ca un apostol şi judeci ca un filozof.

Deşi această remarcă îi păru uşuratică, fiind vorba de o discuţie atît de serioasă, Pierre fu măgulit fără voia lui de a fi astfel lăudat de faţă cu Yseult.

— Nu ştiu nici să vorbesc nici să scriu, răspunse el roşind şi, cum n-am decît probleme de prezentat, aş fi un predicator prost, afară de cazul cînd aţi vrea dumneavoastră, domnule conte, să-mi indicaţi concluziile şi capetele de credinţă.

— Nu, zău aşa, exclamă contele, bătînd cu tabachera în masă şi uitîndu-se la nepoata lui, ce uşor vorbeşte de asta. Răscoleşte cerul şi pămîntul din adîncuri pînă în culmi, scotoceşte în tainele vieţii omeneşti mai aprig decît toţi înţelepţii din antichitate, şi-apoi vrea să cunosc eu secretele Tatălui din cer. Dar, ce, mă iei drept Diavolul sau drept papa de la Roma ? Şi-ţi închipui că nu e nevoie de înţelepciunea a două mii de ani de aci înainte, adăugată la toată înţelepciunea trecutului, pentru a răspunde la problemele dumitale ? Minţile cele mai strălucite din secolul nostru nu vor putea să-ţi spună altceva decît atît : „Ce te prăpădeşti cu firea ? Caută să fii bogat şi să te deprinzi să vezi săraci în jurul tău". Ori aşa : „Prietene dragă, eşti nebun, trebuie să te îngrijeşti". Da, pe cuvîntul meu, dragă meştere Pierre, din o sută de mii de sisteme, care de care mai frumoase şi mai imposibile ce ţi s-ar putea prezenta, nici unul nu face cît cel pe care mi l-am luat pentru mine personal.

— Şi care e acela, domnule conte ? întrebă repede Pierre. Căci asta vă întreb şi eu.

— Să admir ceea ce spui dumneata şi să suport ceea ce se întîmplă pe lumea asta.

— Asta-i tot ? exclamă Pierre ridicîndu-se în picioare cu un

aer exaltat. Intr-adevăr, nu era nevoie să mă întrebaţi dacă n-aveaţi nimic mai bun să-mi răspundeţi. A ! vă spuneam eu, domnişoară, adăugă el, privind-o pe
Yseult fără să simtă nici o tulburare de îndrăgostit, atît era de absorbit în gînduri mai înalte, vă spuneam eu că tatăl dumneavoastră nu poate face nimic pentru mine.

— Resemnarea nu e oare rezultatul experienţei şi ultimul cuvînt al înţelepciunii ? răspunse Yseult cu o sforţare.

— Resemnarea pentru sine e o virtute pe care trebuie s-o ai şi care nu e prea grea cînd te respecţi puţin, răspunse Pierre. Intrucît mă priveşte, declar că sărăcia şi neînsemnătatea mea nu mă apasă încă şi că aş fi mult mai nefericit, mult mai tulburat în sentimentul meu de dreptate, dacă m-aş fi născut bogat, ca dumneavoastră, domnişoară. Dar să te resemnezi de nefericirea altuia, să rabzi jugul care apasă capete nevinovate, să priveşti liniştit mersul lumii fără să încerci să descoperi altă cale, alt adevăr, altă ordine, altă morală... O, e cu neputinţă... cu neputinţă ! Poţi din pricina asta să nu mai ai somn, să nu te mai distrezi, să nu mai cunoşti o clipă de fericire, poţi să-ţi pierzi curajul, raţiunea sau viaţa.

— Ei, bunicule ? exclamă Yseult ridicînd spre conte nişte ochi umezi, aprinşi de speranţă şi de nerăbdare.

Aşteptă în zadar un răspuns care să sublinieze printr-o judecată temeinică entuziasmul evanghelic al tînărului lucrător. Contele zîmbi, ridică ochii spre cer şi o strînse lîngă el pe fată, in timp ce întindea cealaltă mînă lui Pierre.

—• Tinere suflete generoase, le spuse el după o clipă de tăcere, o să mai ţeseţi încă multe vise de felul acesta pînă vă veţi da seama că sînt paradoxuri imense şi probleme sublime fără o rezolvare posibilă pe lumea asta. Nu vă doresc să cunoaşteţi prea curînd descurajarea şi dezgustul care sînt partea înţelepciunii cu păr alb. Făuriţi dorinţi, făuriţi sisteme, făuriţi-le cît veţi vrea, şi renunţaţi să credeţi în ele cît mai tîrziu posibil. Meştere Pierre, adăugă el sculîndu-se în picioare şi scoţîndu-şi tichia de catifea neagră în faţa tînărului buimăcit, bătrînul meu cap se pleacă dinaintea dumitale. Te stimez ; te admir şi te iubesc. Vino cît mai des să stai de vorbă cu mine. Virtutea dumitale o să mă întinerească puţin şi poate că, după multe visări, muntele care apasă pe idealul nostru va fi uşurat de imensa greutate a unui fir de nisip.

Vorbind astfel, îşi petrecu braţul sub cel al nepoatei şi se depărtă, luîndu-şi broşurile, ochelarii şi gazetele, cu calmul unui

om deprins să se joace cu ideile cele mai mărețe şi cu sentimentele cele mai sfinte.

Pierre rămase la început descumpănit, apoi fu cuprins de o ironie amestecată cu indignare şi cu milă. Se consideră ridicol căşi lăsase profanată taina celor mai înalte gînduri de suflarea înghețată a acestui bătrîn deprins cu dezertările. Abia se stăpini să nu-1 acopere în sinea lui de cel mai adînc dispreț.

„Cum aşa, îşi spunea el, să cunoşti lucrurile astea, să n-ai nici mijlocul, nici dorința de a le găsi neadevărate, şi să le ții pentru tine, ca o comoară inutilă, căreia nu-i înțelegi nici valoarea, nici întrebuințarea ? Sâ fii un mare senior, bogat şi puternic, să fi îmbătrinit în mijlocul luptelor sociale, să fi trecut prin republică şi prin curți regale, şi să n-ai totuşi o credință temeinică, nici un sentiment stăpînitor, nici o năzuință, nici măcar o speranță generoasă ? Şi să ajungi la capătul vieții fără să fii în stare să exprimi altceva decît un regret steril, o simpatie neînsemnată, o descurajare ipocrită ? Dacă aşa arată unul dintre cei mai spirituali şi mai instruiți din casta lui, apoi cum sînt ceilalți, şi ce se poate spera de la nişte cadavre care dețin cele mai frumoase insigne ale vieții: puterea şi renumele ?“

în dreapta lui mînie, Pierre se înfurie în sine-şi pînă la nedreptățire. Nu-şi putea da seama de efectul primei educații şi de prejudecățile supte o dată cu laptele. Nimic nu e mai greu decît să judeci dintr-un punct de vedere cu totul diferit de cel din care priveşti. Dacă Pierre ar fi cunoscut societatea, nu aşa cum trebuie ea să fie, ci aşa cum este, ar fi păstrat, cu toată impetuozitatea virtuosului său avînt, oarecare respect şi multă afecțiune pentru acest bătrîn, superior majorității celor de seama lui şi remarcabil printre toți oamenii prin pornirile sale bune şi prin simplitatea primelor sale impresii. Dar fusese adus către el de făgăduielile lui Yseult şi, un moment, fiind ascultat cu atîta interes, se bizuise pe o soluție conformă dorințelor sale. Simțea o mare durere văzîndu-se lăudat şi compătimit totodată, ca un apostol şi ca un nebun.

Un singur lucru îi dădu puterea să se întoarcă la muncă, adică să reia cu răbdare jugul vieții, şi anume, amintirea expresiei pe care o avea Yseult la plecare. I se păru că uimirea, deaamăgirea, consternarea pe care le simțea el în acel moment cuprinseseră sufletul nobilei fete ca şi pe al său. Simțise întîlnindu-i ultima privire ceva solemn, ca un legămînt veşnic, sau ca un veşnic rămas bun. Amintindu-şi comoția aceasta misterioasă, sufletul său se simțea încărcat de bucurie şi de durere în acelaşi timp. îşi dădea seama, în momentul acela, că iubeşte cu pasiune, şi nu ştia dacă tresăririle sufletului său se

datorau disperării sau fericirii.

Capitolul XXV

în momentul cînd Pierre relua drumul către atelier, bătrînul lacheu al contelui îl chemă înapoi ca să-l roage să vină să repare masa pe care stăpînu-su își luase cafeaua. Era o mobilă mică şi drăguţă cu placaj de diferite culori, cu o tăblie pentru mîncare şi alta pentru scris, şi cu un sertar dedesubt. Pierre se întoarse ca să se-apuce cu resemnare de lucru şi, cu ajutorul lacheului, răsturnă masa ca să vadă unde e stricată. Goliră sertarul, lacheul strînse într-un coş un pachet de ziare şi de hirtii vechi, iar Pierre luă masa pe umăr ca s-o ducă la atelier.

După ce termină reparaţia, scutură sertarul ca să-l cureţe înainte de a-1 pune la loc ; şi atunci zări un cartonaş intrat intr-o crăpătură şi care ieşea pe jumătate afară, îl scoase de tot şi în clipa cînd era să-l arunce ca pe un lucru inutil, fu izbit de forma lui ciudată. Era doar o jumătate de cartonaş, dar cu marginile tăiate oblic de mai multe ori, într-un fel care părea anume făcut. Pierre, care-1 ştia pe conte foarte priceput în geometrie, căută să vadă dacă nu e vorba de vreo problemă din această ştiinţă ; dar nu putu găsi nimic de acest fel şi puse cartonaşul în buzunar, gîndindu-se că poate Yseult într-un moment de visare îl decupase la întîmplare : „Cine poate şti, se întreba el, ce gînduri au frămîntat-o tainic cînd s-a dedat acestei ocupaţii ? Şi cum, la urma urmei, nimic nu se datorează întîmplării, decuparea aceasta deţine poate într-un chip simbolic toate secretele sufletului ei."

Achille Lefort îl anunţase în ajun că va petrece cîteva zile la Villepreux avînd nişte socoteli vechi de încheiat ca economul, relativ la vinurile din pivniţa castelului. Îşi dăduseră întîlnire seara în parc. Era încă ziuă cînd se duse la locul stabilit şi, aşteptîndu-1, începu să privească cu atenţie cartonaşul. Gînduri nedesluşite îi reveniră atunci în minte. Urmărise cu interes în ziare cu un an în urmă procesul sergenţilor din La Rochelle. Citise rechizitoriile fanatice sau declamatorii ale procurorului general Bel- lard şi ale avocatului general Marchangy. Revelaţia a numeroase amănunte relative la secretele carbonarismului îl impresionase. Vâzîndu-1 venind către el pe Achille Le- fort, avu

deodată inspiraţia să-i arate cartonaşul între- bindu-1 cu voce sigură :

— Cunoşti asta?

— Cum ? ce văd ? exclamă comis-voiajorul, eram *veri* şi-ai ţinut ascuns. Ei bine, grozav ţi-ai mai bătut joc de mine. Dar cine putea ghici ? Mă încercai, va să zică, aveai aşadar sarcina să mă supraveghezi, să mă sondezi ? Erau bănuieli împotriva mea ? zău aşa, parcă visez ! Da vorbeşte, răspunde-mi !

— Dacă nu sîntem veri, sîntem pe cale să devenim, răspunse Pierre, care, văzînd uimirea naivă a lui Achille, abia-şi putea ţine rîsul. Contele de Villepreux mi-a încredinţat semnul acesta ca să mă pot înţelege cu dumneata

— Dar dacă nu eşti iniţiat, zise Achille din ce în ce mai mirat, asta-i contrariu tuturor regulilor.

— Probabil, continuă Pierre, că are dreptul să facă asta.

— Nicidecum, exclamă celălalt ; o fi el afiliat la Venta Supremă, dar nu-i e îngăduit să comunice astfel semnele şi secretele noastre. Văd eu că fricosul de bătrîn se lasă păgubaş sau că spaima îi tulbură creierul într-atît încît nu mai ştie ce face. Trebuia să mă aştept la aşa ceva după tot ce mi-a spus ieri. Vestea despre Trocadero [50] l-a întors pe dos de-a binelea ; crede că totul e pierdut. Era şi-aşa destul de îngrijorat la începutul războiului; n-a venit să se refugieze în donjonul lui străvechi decît ca să stea departe de evenimente, iar acum ar vrea să se ascundă cu huhurezii lui în crăpăturile zidurilor blazonate. Aşa sînt oamenii, după ce-au avut un moment de curaj, au îndată laşităţi îndoite. Zău dacă înţeleg nebunia comitetului de conducere, care speră să scoată ceva de la nobilii lui bâ- trîni. Ca şi cînd ei ar putea uita Teroarea şi ca şi cînd ar putea face altceva decît să ne stingherească planurile şi să ne zădărnicească combinaţiile. Iartă-mă, meştere Pierre, nu spun asta fiindcă n-am încredere în dumneata. Te ştiu cinstit şi discret ca cel mai bun dintre noi. Dar, oricum, nu-i e îngăduit nici unuia dintre noi să-şi bată joc de legămintele şi secretele noastre.

— Linişteşte-te şi potoleşte-te, domnule Lefort, răspunse Pierre, nimeni nu mi-a dat cartonaşul ăsta. L-am găsit în fundul

[50] Căderea fortului spaniol Trocadero, de lîngă Cadix, a avut loc în 1823 şi a însemnat o victorie importantă pentru armata franceză trimisă împotriva mişcării liberale din Spania.

unui sertar, iar dacă cineva mi-a dezvăluit secretele asociaţiei, apoi acela eşti dumneata, care mi-ai spus mult mai multe decît ceream.

— Aşa, va să zică îţi rîzi de mine, zise Achille cu ochii scînteind de ciudă şi pe un ton care părea a voi să fie mai înţepat ca de obicei.

— Binişor, jupîne, răspunse Pierre Huguenin, ia-ţi înapoi cartonaşul; nu mi-e de nici un folos, iar secretele voastre nu mi se par prea compromise prin descoperirea fleacului ăstuia. N-aveţi decît să vă distraţi cu asemenea lucruri, nu eu am dreptul să rid de ele, eu, care sînt legat prin copilării de acelaşi soi de o societate mai secretă, mai largă, mai temeinică şi mai credincioasă decît a voastră.

— S-ar părea că-mi dai lecţii, meştere Pierre, reluă Achille, supărat de-a binelea. Oricîtă stimă aş avea pentru dumneata, nu-ţi recunosc dreptul acesta. Dacă ai fi ignorant şi grosolan ca majoritatea semenilor dumitale, aş putea să răspund prin tăcere şi milă la glumele dumi-

tale proaste. Dar din moment ce te consider egalul meu prin educaţie şi judecată, îţi declar că nu voi avea cu dumneata mai multă răbdare decît aş avea cu unul din tovarăşii mei.

— Domnule Lefort, răspunse Pierre cu cel mai mare calm, iţi mulţumesc pentru expresiile măgulitoare cu care-ţi însoţeşti ameninţările, dar prin ele văd ieşind la iveală orgoliul omului care-şi pune mănuşa înainte de B trage o palmă. Uite, am să fiu mai îndrăzneţ decît dumneata, am să-ţi întind mîna spunîndu-ţi că regret faptul de a te fi jignit.

— Pierre, zise Achille strîngînd afectuos mîna lucrătorului, simt că te iubesc, dar fă, te rog, în aşa fel ca prietenia asta să nu fia niciodată zdrobită de orgoliul unuia din noi.

— Şi eu te rog acelaşi lucru, zise Pierre zîmbind.

— Rolul meu e mai greu decît al dumitale, reluă Achille. Dumneata eşti poporul, adică stăpînul, suveranul, pe care noi, conspiratorii din starea a treia, venim să-l implorăm pentru cauza dreptăţii şi a adevărului. Ne trataţi ca pe nişte subalterni, ne puneţi întrebări cu dispreţ şi neîncredere, ne întrebaţi dacă sîntem nebuni sau intriganţi ; ne aduceţi mii de afronturi, recunoaşte-o. Şi cînd nu împingem spiritul de propagandă pînă la umilinţa creştină, cînd ne tresare sîngele în vine şi pretindem să ne trataţi ca pe nişte egali, ne spuneţi că n-am fost sinceri, că avem în noi ură şi orgoliu, într-un cuvînt, că sîntem nişte impostori sau nişte laşi, care ne coborîm să vă adresăm rugăminţi pentru a vă exploata. Guvernul a adoptat acest sistem de calomnii pentru a ne discredita pe lîngă voi, pentru a rupe poporul de adevăraţii şi singurii lui prieteni, şi astfel, cădeţi în cursa absolutismului. Ceea ce nu dovedeşte nici generozitate, nici înţelepciune.

— Din punctul dumitale de vedere, reluă Pierre, spui adevăruri foarte juste. Dar sînt multe de răspuns pentru a ne justifica. Chiar în ceea ce vă priveşte pe voi, cei sinceri, aş putea obiecta că n-aţi primit din cer misiunea de a ne agita şi de a ne răscula, voi, care nu v-aţi gîndit niciodată serios la condiţia noastră şi care, deşi o deplîn- geţi, nu cunoaşteţi nicidecum mijlocul de a o schimba. Aş mai putea să vă spun că, în meseria pe care o faceţi (fiindcă e o meserie, iartă-mi expresia) contractaţi obiceiuri tot atît de iezuite, în felul lor, ca şi cele pe care le atribuiţi unui guvern corupător. Ne faceţi cu uşurinţă făgăduieli pe care ştiţi că nu le puteţi ţine ; apoi ne examinaţi, pătrundeţi printre noi, vă informaţi de slăbiciunile noastre, şi, după ce aţi suportat un timp contactul aspru cu poporul, cum nu sînteţi într-adevăr pătrunşi de spiritul carităţii şi al apostolatului, cum sînteţi nişte frămîntaţi de idei doar politice şi de loc morale,

vi se face silă şi vă depărtaţi de noi spunînd : „Am văzut poporul, e sălbatic, e abrutizat, îi mai trebuie secole ca să fie în stare să se cîrmuiască singur. Să luăm seama la popor, dragii mei, să nu mergem prea iute. Poporul e în urma noastră, gata să ne năpădească. Vai de noi, dacă dăm drumul fiarei turba te..."

— Nu spunem asta ! exclamă Achille.

— O spuneţi, nu vă puteţi ţine să n-o scrieţi şi să n-o publicaţi; ziarele voastre sînt pline de protestele avocaţilor şi oratorilor voştri care ne reneagă şi care ne dispreţuiesc. Crezi dumneata că noi nu citim ziarele ? „Poporul, spuneţi voi, nu e mulţimea ticăloasă care urlă cînd se adună grămadă, care cere sînge şi jaf, care cerşeşte cu băţul în mină, gata să ia viaţa cui nu-i dă punga. Poporul este partea sănătoasă a populaţiei, care-şi cîştigă cinstit viaţa, care respectă drepturile dobîndite, căutînd să merite aceleaşi drepturi, nu prin violenţă şi anarhie, ci prin stăruinţă în muncă, înclinare spre învăţătură şi respect faţă de legile ţării". Iată cum definiţi voi poporul şi cum vă îmbrăcaţi cu hainele lui de duminică pentru a vă prezenta în faţa tribunalelor, a Camerelor şi în faţa tuturor celor care au mijloacele să se aboneze la foile voastre. Dar haina grosolană pe care o poartă muncitorul în zilele de lucru, dar rănile sale groaznice, bolile lui ruşinoase, şi păduchii lui, dar indignarea lui adîncă, atunci cînd îl încolţeşte mizeria, dar preamdreptăţitele lui ameninţări cînd se vede uitat şi călcat în picioare, dar aiurelile lui îngrozitoare cînd regretul zilei trecute şi spaima de ce va fi a doua zi îl silesc *să bea,* cum spune unul din poeţii voştri,

***uitarea durerilor*[51], dar tot ce e turbare, lipsă de ordine şi uitare de sine, starea de mizerie, de asta vă spălaţi pe mîini, de asta n-aveţi cunoştinţă; v-ar fi ruşine să justificaţi asta ; spuneţi : „Aceia sînt şi ei duşmanii noştri: sînt spaima şi ruşinea societăţii", şi totuşi şi aceia sînt poporul. Ştergeţi-le petele, vindecaţi-le bolile şi veţi vedea că şi turma asta ticăloasă a ieşit din sînul Domnului ca şi voi. In zadar vreţi să faceţi deosebiri şi categorii, nu există două feluri de popor, nu există decît unul. Cel care munceşte în casele voastre, zîmbitor, liniştit şi bine îmbrăcat, este acelaşi care urlă la porţile voastre, mînios, întunecat şi îmbrăcat în zdrenţe. Singura deosebire e că aţi dat de lucru şi pîine unora, şi că n-aţi găsit nimic de făcut pentru ceilalţi. Pentru ce, de pildă, dumneata, domnule Lefort, mă pui mereu, cînd mă lauzi în afara familiei populare ? Crezi că mă onorezi ? Nicidecum, eu nu vreau aşa ceva. Ultimul dintre cerşetori este semenul meu. Nu roşesc de el, ca mulţi dintre noi cărora le-aţi strecurat, o dată cu deprinderile voastre de bunăstare, ingratitudinea şi vanitatea voastră. Nu, nu, ticălosul acela nu face parte dintr-o castă inferioară faţă de a mea ; e fratele meu, iar ticăloşia lui mă face să roşesc de bunăstarea în care trăiesc. Să ştii bine asta, domnule Lefort; atîta vreme cît vor fi fiinţe umane pline de lepra mizeriei, voi spune că n-aţi făcut nici o ispravă cu conspiraţiile, cu cartele burgheze şi cu schimbările voastre de insigne.**

— Dragă Huguenin, zise Achille cu emoţie, ai sentimente înalte, dar prea te grăbeşti să ne acuzi. Crezi că-i aşa de uşor să fii doctorul de morală al omenirii, şi să găseşti fără şovăială şi fără greş leacul la atîtea boli ?

— Dar înseamnă oare a căuta leacul, cînd întorci ochii cu groază şi-ţi astupi nasul spunînd că în infirmerie nu-i decît putreziciune şi infecţie ? Ce-ai zice de un doctoraş care n-ar putea să vadă un picior gangrenat fără să leşine de scirbă ? ar însemna sista devotament ? ar fi măcar dragoste de ştiinţă ? cir **fi semnul unei vocaţii reale ? Ei bine, îndrăzniţi de coborîţi în leprozeriile morale ale omenirii, cum spui dumneata, îndrăzniţi de sondaţi cu mîinile voastre adîncul bolilor noastre, şi nu pierdeţi timpul spunînd că sînt groaznice la vedere ; gîndiţi-vă să le lecuiţi, fiindcă n-am văzut niciodată un doctor, oricît de leneş şi de mărginit ar fi el, care să-şi părăsească bolnavul sub pretext**

---

[51] Domnul de Senancourt: *Obermann.* (N. A.)

că e prea dezgustător ca să fie lecuit.

Acuma, dacă trec de la republicanii sinceri dar uşuratici la cei care nu sînt nici una nici alta, unde să găsesc cuvinte cu care să-i înfierez ? Află că am cunoscut vreo cîţiva, deşi n-am frecventat altă lume decît cea din ateliere. Doctorul acela cu care m-ai pus să cinez în circiuma lui Vaudois nu e oare un om care, în caz de revoluţie, are în buzunar un personaj puternic, poate chiar un prinţ de sînge regal, pentru a-1 înlocui dt mai repede pe cel răsturnat ? Şi fără să mergem mai departe, deputatul dumitale conspirator, afiliatul dumitale la Venta Supremă, bătrînul dumitale conte de Villepreux, cu care faci, sînt sigur, mai multă politică decît negoţ, nu mi-ai făcut acum despre dînsul un portret fidel ?

— Am mers poate prea departe, l-am acuzat, în furia mea, de o greşeală pe care n-a făcut-o.

— Nu încerca să-l reabilitezi în stima mea. Am stat de vorbă cu el timp de o oră astăzi. Am văzut cît de adîncă îi e conştiinţa. Nu se îneacă în conştiinţă, te asigur, nimeni din cei cărora le place să urmeze fără oboseală şi fără pericol cursul evenimentelor.

Şi Pierre povesti întrevederea lui cu contele, fără să spună totuşi ce împrejurare romanţioasă provocase această apropiere. Povestirea lui îl făcu să reflecteze mult pe bietul Achille. Se întreba ce-ar fi putut răspunde la întrebarea pe care i-o pusese meseriaşul bătrînului bogat şi, pe de altă parte, nu putea obiecta nimic împotriva dreptului pe care-1 avea meseriaşul de a pune astfel problema proprietăţii.

— ^ neîndoios, spuse el, că e o chestiune foarte gravă şi care va cere oamenilor timp şi geniu.

— Şi inimă, reluă Pierre ; căci numai cu inteligenţa nu veţi găsi niciodată nimic.

— Şi fără ea, la ce-ar mai fi bun devotamentul ? Nu trebuie oare ca oamenii superiori maselor prin ştiinţă şi cugetare să vină în ajutorul poporului ca să-l lumineze asupra adevăratelor lui interese ?

— Nu te sluji de cuvîntul acesta, domnule Achille. Adevăratele noastre interese, Dumnezeule mare, ştim noi ce înseamnă asta în gîndul viitorilor voştri legislatori.

— Şi pe mine nu mă bănuieşti, Pierre ?

— Nu, desigur, dar nu cred în dumneata, fiindcă nu ştii mai mult decît mine, care nu ştiu nimic.

— Să recurgem atunci la oamenii superiori şi să avem încredere în ei.

— Unde sînt ? ce-au făcut ? ce învăţături au dat ? Şi cum ? i-ai auzit, acţionezi sub ordinele lor, lucrezi în folosul lor, şi nu ştii nimic, n-ai să-mi spui nimic din partea lor ? Au un secret şi nu-1 încredinţează adepţilor lor, nu-1 lasă nici măcar să-l întrevadă poporul ? sînt cumva brahmani din India ?

— Ai o logică crudă şi descurajatoare, meştere Pierre. Ce crezi că e de făcut, dacă nimeni nu ştie ce face şi ce zice ? Să ne încrucişăm braţele şi să aşteptăm ca poporul să se elibereze singur ? crezi că va izbuti fără sfaturi, fără călăuze, fără organizare ?

— Va izbuti totuşi. Şi va avea toate astea. Organizarea şi-o va face singur, călăuzele le va scoate din sînul său, sfaturile le va lua din duhul Domnului oare va coborî asupra lui. Trebuie să ne bizuim puţin şi pe Providenţă.

— Aşadar ai respinge orice fel de lumină venind de la şefii liberalismului ? e de ajuns ca un om să aibă renume, talent şi influenţă asupra claselor mijlocii, pentru ca poporul să nu aibă încredere în el ?

— In ziua cînd un asemenea om va veni să ne spună : „mi se laudă meritele, mi se admiră ştiinţa, lumea se pleacă în faţa puterii mele, dar ascultaţi ce vă spun, copii, ştiinţa mea, forţa mea sau geniul meu nu constituie nici un drept dăunător vouă. Recunosc prin urmare că cel mai simplu dintre voi are dreptul, tot atît cît mine şi ai mei, la bunăstare, la libertate, la cultură, că cel mai umil dintre voi are dreptul să-mi înfrîneze forţa dacă abuzez de ea, şi cel mai neînsemnat să-mi respingă părerea dacă e imorală ; în sfîrşit, că trebuie să dau dovadă de virtute şi de caritate, ca să fiu în propriii mei ochi, ca şi într-ai voştri, mare savant, mare suveran sau mare poet..." O ! să vină să ne spună asta cei care sînt socotiţi oameni mari, şi ne vom arunca la sînul lor, ca la sinul lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu nu creează numai prin ştiinţă şi prin forţă, creează şi prin iubire. Dar atîta vreme cît, dispreţuind neciopleala inteligenţei noastre, ne vor închidă ca pe nişte dobitoace într-un ţarc unde nu e nici măcar iarbă de păscut, unde nu încăpem toţi decît strivindu-ne şi înăbuşindu-ne unii pe alţii şi din care totuşi nu putem ieşi fiindcă au fost puşi peste tot soldaţi care să păzească de mîinile noastre frumoasele roade ale pămîntului, le vom spune : „Tăceţi, şi lăsaţi-ne să ieşim de aici cum vom putea ; sfaturile voastre sînt trădări şi izbînzile voastre sînt jigniri. Nu călcaţi pe lanţurile noastre cu un aer

trufaş şi nu vă plimbaţi printre rîndurile noastre necăjite cu vorbe de milă prefăcută. Nu vrem să facem nimic pentru voi, nici măcar să vă salutăm, căci voi, care vă ploconiţi în faţa noastră cînd vă e teamă sau cînd aveţi nevoie de noi, ştiţi bine că n-aveţi în inimă nici cea mai mică dorinţă să încredinţaţi mîinilor noastre comorile pe care le stăpîniţi, puterea şi gloria voastră.“ Iată ce vom spune oamenilor dumitale inteligenţi.

— Dar tot ce-ai pus în gura omului care vrea să obţină de la popor forţa şi celebritatea, simt şi eu în inima mea. Dacă am asemenea sentimente, eu, slujitor obscur al cauzei, de ce nu admiţi ca nişte inteligenţe alese să le poată avea în cel mai înalt grad ?

— Pentru că, pînă acum, asta nu s-a văzut; pentru că am citit tot ce puteam citi şi nici măcar n-am zărit ceea ce căutam, pentru că am găsit că sînt orgolioase, crude şi neumane toate soluţiile date de marile spirite trecute şi prezente ale dumitale.

— Vezi că şi dumneata vorbeşti dintr-urt punct de vedere prea ideal, ceri oamenilor mai mult decît pot face. Ai vrea nişte conducători şi nişte sfătuitori care sâ rezume în ei îndrăzneala lui Napoleon şi umilinţa lui Isus Hristos. Asta înseamnă a pretinde prea mult deodată de la firea omenească ; şi, de altfel, dacă s-ar ivi un asemenea om, n-ar fi înţeles. Dumneata stai şi judeci lucrurile, dar poporul nu judecă.

— Poporul judecă mai bine decît crezi dumneata; şi dovada e că nu poţi reuşi să-l agiţi. Simte că nu i-a sosit încă ceasul. Preferă să-şi rabde necazurile cîteva zile mai mult decît să-şi ridice coasta plină de vînătăi ca să se lovească de cealaltă parte cînd îşi va schimba poziţia. Aşteaptă să se înalţe bolta şi să poată sta în picioare, şi ştii dumneata din ce e făcută bolta asta ? Din burghezi jos şi din nobili deasupra. Burghezilor, scuturaţi-vă de nobili dacă vă apasă prea tare, e treaba voastră. O să vă ajutăm dacă ni se dovedeşte într-o zi că asta ne aduce uşurare. Dar dacă atîmaţi greu ca şi ei, vai de voi, o să vă scuturăm şi noi la rîndul nostru.

— Dar ce-o să faceţi pînă atunci ?

— Ceea ce ne sfătuiţi. Vom munci din răsputeri ca să nu murim de foame, şi vom mai găsi şi mijlocul de a ne ajuta unii pe alţii. Vom păstra companionajul nostru printre muncitori, cu toate abuzurile şi excesele lui, pentru că principiul său e mai frumos decît cel al carbonarismului dumitale. Tinde să restabilească egalitatea printre noi, pe cînd al dumitale tinde să menţină inegalitatea pe pămînt.

Capitolul X X V I

In ziua aceea, marchiza nu luase masa la castel. Se dusese în vizită la una din rudele sale stabilite într-un orăşel din împrejurimi. Plecase de dimineaţă într-o caleaşcă uşoară şi descoperită, trasă de un singur cal, şi însoţită de un singur servitor care conducea trăsura. Luase dinadins, sau mai degrabă după sfatul lui Yseult, echipajul cel mai modest de la castel ca să nu strivească amorul propriu al rudei sale, care nu era bogată. Măsura aceasta de prevedere nu-i împiedicase însă pe micii burghezi din oraş să iasă pe la porţi şi pe la ferestre ca s-o vadă trecînd, în timp ce-şi spuneau unii altora cu acreală : „Ia priviţi-o pe mar- chista asta, cu rădvanul *dumisale* şi cu vizitiul *dumisăle ;* şi nu-i alta decît fata lui moş Clicot, vopsitorul de postavuri^

Josephine fu oprită la masă de verişoara ei şi nu putu relua drumul spre Villepreux decît pe seară. Observa cu oarecare îngrijorare, urcîndu-se în trăsură, că Wolf, vizi- liul, vorbea tare fji avea obrajii loarle aprinşi. îngrijorarea îi crescu cînd îl văzu cu ce iuţeală coboară strada prost pavată a oraşului, hîrşiind în treacăt bornele din faţa porţilor, cu îndrăzneala şi cu norocul rar pe care-1 au deseori oamenii băuţi. Fapt este că Wolf *întilnise nişte prieteni,* expresie consacrată la beţivi pentru a explica şi justifica desele lor buclucuri. Oamenii ăştia au atîţia prieteni că nu le ştiu numărul şi nu poţi merge nicăieri cu ei fără să nu întîlnească vreo cîţiva.

După două sute de paşi, Wolf, împreună cu caleaşca şi cu marchiza, scăpaseră ca prin minune de atîtea dezastre încît era de temut ca Providenţa să nu obosească. în zadar îi poruncea şi-l implora Josephine să meargă mai încet ; el nu se sinchisea şi părea că-i dă aripi calului potolit pe ca- re-1 mîna. Din fericire, poate cerul îi inspiră gîndul de a înlocui un şfichi la bici, şi de a se opri în acest scop la uşa unei căsuţe aşezate la ieşirea din mahalale şi împodobite cu această inscripţie : *Taica Labrique, potcovar, găzduieşte oameni şi cai, vinde tărîţe, jin, ovăz etc.*

Seara continua să se lase şi spaima Josephinei creştea. De îndată ce-1 văzu pe Automedon [52] coborît de pe capră şi stînd de vorbă cu oamenii casei, care-i aduceau o dată cu şfichiul de bici şi un păhărel de rachiu, se hotărî să coboare din trăsură şi să se întoarcă în oraş pentru a cere verişoarei sale un om care s-o ducă, sau găzduirea pînă a doua zi. Nu era de sperat ca Wolf,

---

[52] Personaj din Iliada, cel care conduce carul lui Achille.

care avea, cum se întîmplă de obicei, pretenţia că e absolut treaz, să consimtă a-i asculta doleanţele. Chemă aşadar pe cineva să-i deschidă portiera.

— Domnule, strigă ea la întîmplare unui bărbat pe care-1 oprise în mijlocul drumului, fii bun şi ajută-mă să ies din trăsură.

înainte de a-şi termina fraza, portiera era deschisă şi un cavaler respectuos şi amabil îi oferea mîna. Era Corintianul.

— Dumneata aici ! exclamă marchiza cu mai multă bucurie decît prudenţă.

— Vă aşteptam să treceţi, răspunse Amaury coborînd vocea.

Marchiza, tulburata, se opri cu uii picior afară din trăsură şi cu o mină în cea a lui Amaury.

— Nu ştiu ce vrei să spui, reluă ea cu voce tremurătoare. Cum şi de ce mă aşteptai ?

— Venisem astăzi aici ca să fac unele cumpărături de-ale meseriei. M-am nimerit la masă în circiuma asta în acelaşi timp cu domnul Wolf, vizitiul dumneavoastră. L-am văzut bînd aşa de zdravăn că m-am îngrijorat de felul cum va conduce trăsura şi aşteptam aici ca să văd dacă merge drept şi dacă nu-i primejdie să vă răsturnaţi.

— E într-un hal de beţie de neîngăduit, răspunse marchiza, şi dac-ai avea bunătatea să mă duci înapoi în oraş...

— Şi de ce nu la castel ? răspunse Corintianul. N-am condus niciodată o caleaşcă, dar nu cred să fie mare lucru.

— Nu ţi-ar veni greu să te urci pe capră ?

— Mi^ar veni foarte greu în altă împrejurare, răspunse Corintianul zîmbind, dar în clipa de faţă nicidecum.

Josephine înţelese, şi se simţi împărţită între spaima de ceea ce se petrecea în ea, şi dorinţa irezistibilă de a accepta oferta lui Amaury, spre care o împingea nu numai frica.

— Dar cum să facem, zise ea, nu e decît un loc pe capră, şi Wolf n-o să vrea să se urce în spatele trăsurii. E plin de amor propriu, şi nu se crede de fel ameţit. O să facă scandal. Mi-e o frică groaznică de omul ăsta. Aş prefera să mă întorc pe jos la castel decît să las să mă ducă eL

— Aş prefera să trag eu trăsura, decît să vă las să faceţi cinci poşte pe jos, răspunse Corintianul.

— Ei, atunci, o să-l lăsăm aici, zise Josephine, căreia-i ardeau obrajii. Să fugim !

— Să fugim, zise Corintianul. Uite-1 că intră în circiumă ; o să fim departe pînă se îndură el să iasă.

închise repede portiera, se avîntă pe capră, puse mîna pe bici

şi pe hăţuri, şi pomi ca o săgeată, fără s-o mai lase pe marchiză să stea la gînduri.

De unde îi venise atîta îndrăzneală ? Ştiu şi eu ? Ţi-e mai uşor dumitale, cititorule, să înţelegi, decît mie să-ţi explic. Există firi timide, ca Pierre Huguenin ; sau rezervate, ca Yseult. Există şi firi spontane, ca marchiza, sau avîntate cum era Corintianul. Apoi, mai e şi tinereţea, frumuseţea care caută şi atrage frumuseţe, dorinţa care nivelează rangurile şi-şi ride de ce se cade ; mai e şi ocazia care dă îndrăzneală, ca şi noaptea care ocroteşte.

Corintianul coborî dealul cu mai multă temeritate, nici vorbă, decît ar fi coborît Wolf, şi totuşi Josephinei nu-i era frică, iar bietul Wolf nu el era cel mai beat din toţi trei.

Cînd ajunseră la poalele dealului, mai trebui urcată o coastă, timp în care îi era cu neputinţă calului să meargă la trap. De altfel, nu luaseră oare destul avans, ca să-l lase să răsufle pe bietul dobitoc ? Dar marchiza tot nu era liniştită. Beţivul acela putea să alerge după trăsură şi să pretindă a-şi lua în primire capra şi biciul, la care ţinea tot aşa de mult ca un rege la tronul şi sceptrul său, ba chiar să le ia cu forţa de la uzurpator. Marchiza se înfioră la gîndul unui scandal şi, fiind îngrijorată, era destul de firesc să se agite în trăsură, să nu-şi găsească locul, sâ se aşeze chiar pe bancheta din faţă ca să vadă dacă nu vine cineva din spate. Era, de asemenea, lucru firesc ca, din cînd în cînd, Corintianul să se întoarcă şi să se sprijine cu cotul pe speteaza banchetei din faţă a caleştii ca s-o liniştească pe marchiză şi să răspundă la desele ei întrebări. In sfîrşit, întîlnirea aceasta neaşteptată, hotărirea bruscă şi fuga grăbită erau destul de ciudate ca cei în cauză să-şi exprime uimirea şi să schimbe unele explicaţii.

Josephine, care nu putuse niciodată să se descotorosească de naivitatea burgheză numită purtare nelalocul ei în lumea mare, lăsă să-i scape o reflecţie care, dintr-un salt, făcea să înainteze mult conversaţia.

— Dar, Doamne, exclamă ea, ce-o să zică lumea despre mine în oraş, cînd servitorul acela va striga în plină circiumă şi în toată mahalaua că am fugit fără el ? Şi ce-au să creadă cei de la castel cînd au să mă vadă sosind singură cu dumneata ?

într-o asemenea împrejurare, Pierre Huguenin ar fi răspuns cu oarecare amărăciune că nimeni nu se va gîndi să se mire măcar. Mai puţin mîndru şi în acelaşi timp mai puţin modest, Amaury nu se gîndi decît cum să îndepărteze îngrijorările marchizei.

— Am să vă conduc pînă la poarta castelului, răspunse el, şi

acolo am să fug fără să mă vadă nimeni. Dumneavoastră o să vă suiţi pe capră, o să luaţi hăţurile şi o să le spuneţi servitorilor care vor veni să deschidă că Wolf şi-a făcut de cap la circiumă, că aveaţi motive întemeiate să nu vă încredeţi în el, şi că aţi condus singură trăsura.

— Nimeni n-o să creadă. Mă ştiu ei cît sînt de fricoasă.

— Frica poate da curaj. Intre două primejdii o alegi pe cea mai mică. Vedeţi, doamnă, vă spun la proverbe ca Sancho, ca să vă fac să rîdeţi, dar dumneavoastră nu rî- deţi, tot vă e frică.

— Dumneata nu poţi înţelege asta, domnule Amaury, femeile sînt aşa de nefericite, aşa de robite, aşa de uşor sacrificate în lumea în care trăiesc eu !

— Dumneavoastră nefericite, robite ? Eu credeam că sînteţi toate nişte regine.

— Şi ce te făcea să crezi asta ?

— Sînteţi toate atît de frumoase, atît de frumos gătite ! Aveţi întotdeauna aerul atît de voios, atît de fericit!

— Adevărat, găseşti că am întotdeauna asemenea aer ?

— V-am văzut totdeauna cu zîmbetul pe buze şi tenul dumneavoastră e întotdeauna atît de curat, purtarea atît de graţioasă... vă spun asta, doamnă marchiză, fără să ştiu dacă mă exprim cum se cuvine, şi aşteptîndu-mă mereu să vă fac să rîdeţi, ca Sancho cînd îi vorbea ducesei.

— Nu-mi vorbi aşa, Amaury, dumneata ai aerul că rîzi de mine. Nu eşti Sancho, iar eu nu sînt nici ducesă nici marchiză adevărată; sînt fiica unui om muncitor şi n-am pretenţia să fiu altceva.

— Şi totuşi... Dar îmi interziceţi să fiu Sancho şi nu meii am voie să spun tot ce-mi trece prin cap.

— O ! ştiu eu ce voiai să-mi spui ; că m-am măritat cu un nobil, aşa-i ? Mi-au reproşat-o destul cei din lumea lui ca şi din a mea. Şi-am ispăşit destul de crunt ca să mi-o ierte Dumnezeu.

Amaury făcuse sforţări ca să stea de vorbă pe ton vesel. Se simţi prea mişcat ca să continue pe tonul acesta, dar nu destul de îndrăzneţ ca să vorbească serios. Căzură amîndoi într-o tăcere adincă, şi abia se înţeleseră mai bine. Ce-ar fi putut să afle unul de la celălalt ? Nu-şi destăinuiseră încă nimic, şi ştiau totuşi foarte bine că se iubesc. Amaury simţea că doar un cuvînt mai e de schimbat între ei, dar că pentru asta lipseşte curajul şi de-o parte şi de alta.

— Doamne, domnule Amaury, spuse marchiza care se aşezase iar în spatele trăsurii, mi se pare că am lăsat pe stînga

drumul cel scurt. Trebuia s-o luăm la stînga. Dumneata cunoşti drumul ?

Şi se aşeză iar pe bancheta din faţă.

— Azi-dimineaţă l-am făcut pentru prima oară, răspunse Corintianul, dar cred că o să ne ducă de la sine calul, afară doar dacă n-o fi şi el în situaţia mea.

— Chiar aşa, e un cal care vine de la Paris ; nu ne poate scoate din încurcătură.

— Cred că trebuie să mai mergem drept înainte.

— Nu, nu, trebuie să ieşim din şosea şi s-o luăm prin landă. Am pierdut drumul, dar o să-l găsim pe-acolo.

Nimic nu era mai greu decît să te orientezi în landa aceea, după nişte drumuri de căruţă tăiate în toate direcţiile, toate la fel, şi neoferind altă indicaţie călătorului decît cîteva ridicături de teren cunoscute doar de localnici. Deşi Josephine străbătuse deseori aceste cărări abia schiţate, nu putea fi atît de sigură de ea, încît să nu confunde vreun tufiş sau vreun stîlp indicator cu cel pe care credea că-1 recunoaşte. Pe deasupra, se făcuse întuneric de tot; nori subţiri voalau slaba lumină a stelelor şi, pe nesimţite, bruma albă care dormea peste băltoace se răspîndi pe toate lucrurile, aşa încît nimic nu se mai văzu lămurit.

Mersul acesta nesigur în ceaţă nu era lipsit de primejdii. Provincia Sologne, landa aceasta vastă care se întinde de-a curmezişul celor mai roditoare şi mai plăcute ţinuturi din centrul Franţei, este un pustiu străbătut în mod capricios de zone uscate în care înfloresc minunate buruieni şi de zone umede în care zac, printre trestii, ape fără mişcare şi fără culoare. O vegetaţie cenuşie acoperă aceste bălţi miloase, mai primejdioase decît torentele şi decît prăpăstiile. Călătorii noştri rătăciră multă vreme prin acest labirint fără să găsească o ieşire. Înşelat de aparenţa unor drumeaguri, calul intra în nişte fundături la capătul cărora, oprit în loc de hîrtoape, trebuia să se întoarcă înapoi. Din cînd în cînd, cîte-o roată se scufunda în nisipul muiat pe care era cu neputinţă să-l prevezi sau să-l eviţi ; trăsura se pleca atunci pe-o rînă într-un chip ameninţător, iar marchiza, speriată, îl strîngea de braţ cît putea pe Corintian, scoţînd ţipete urmate curînd de rîsete, care îi ascundeau ruşinea.

Amaury ar fi căutat accidentele acestea dacă le-ar fi putut prevedea ; dar ele se înmulţiră intr-atît, iar primejdia deveni atît de reală, încît trebuiră să renunţe a merge mai departe. Aşa cerea marchiza, care începea să se inspăimînte de-a binelea, iar vizitiul nu mai îndrăznea să garanteze că nu se vor răsturna în vreo mlaştină. Calul, istovit de cele două ore de mers cînd prin buruieni cu spini, cînd prin noroi pînă la genunchi, se opri singur

şi începu să pască.

Marchiza spunea rîzînd că-i e foame, neştiind prea bine, cred eu, ce să spună.

— Am în traistă o pîine de secară, zise Amaury. Ce n-aş da s-o pot schimba în pîine albă ca să v-o ofer !

— Pîine de secară ! exclamă Josephine. O, ce fericire ! Mor după ea, şi-i duc lipsa de-atîta vreme. Dă-mi puţină, asta o să-mi aducă aminte vremurile bune din viaţa mea, cînd nu eram marchiză.

Amaury deschise traista şi scoase pîinea de secară. Josâphine o rupse în două şi-i dădu jumătate.

— Sper că ai să mănînci cu mine, îi spuse ea.

— Nu m-aşteptam să cinez vreodată cu dumneavoastră, doamnă marchiză, răspunse Amaury, luînd bucuros pîinea pe care o atinsese ea.

— Da nu-mi mai spune marchiză, zise ea cu o melancolie încântătoare. Sîntem pe-un cîmp pustiu, n-aş putea oare să-mi uit robia măcar un ceas ? Ah ! dacă ai şti tot ce-mi aduce aminte mărăcinişul ăsta ! Copilăria, jocurile dintîi, scumpa mea libertate pierdută, sacrificată la şaisprezece ani şi pentru totdeauna. Eram o adevărată ţărancă pe vremea aceea ; alergam cu picioarele goale după fluturi, după păsări ; eram mai prostuţă decît fetiţele care păzeau gîştele şi cu care îmi făceam veacul; căci ele ştiau să toarcă şi să împletească, iar eu nu ştiam nimic ; şi cînd mă înfi- geam şi eu să păzesc oile, eram aşa de zăpăcită că totdeauna pierdeam cîte una. Mă crezi că la doisprezece ani nu ştiam să citesc ?

— Mă tem că eu nu ştiam să citesc la cincisprezece, răspunse Amaury.

— Dar cîte lucruri ai învăţat, în puţină vreme, dumneata. Unchiul meu spune că eşti mai cult decît nepotu-su. Nici vorbă că eşti mai cult decît mine. Văd eu, după cîte am apucat să vorbim la dans, că ai citit enorm.

— Prea puţin ca să fiu cult, destul ca sâ fiu nefericit.

— Şi dumneata eşti nefericit ? dar pentru ce ?

— Nu eraţi mai fericită cînd eraţi o mică păstoriţă cu galenţi ?

— Dar dumneata nu ţi-ai pierdut libertatea!

— Poate că da, ştiu eu, dar la ce mi-ar folosi dacă aş regăsi-o ?

— Cum aşa ? Lumea întreagă e a dumitale, viitorul îţi surîde, dragă Corintiene, ai geniu, vei fi artist, vei fi bogat poate, şi cu siguranţă celebru !

— Şi dacă toate visele acestea s-ar realiza, o să fiu oare mai

fericit ?

— A! văd eu, ai idei sociale, ca prietenul dumitale, Pierre. Unchiu-meu ne spunea aseară că Pierre are mintea plină de visuri filozofice ; habar n-am ce-nseamnă asta ! Vezi, Amaury, că n-am atîta cultură ca dumneata.

— Eu, idei sociale, visuri filozofice ? zău dacă mă mai gîndesc la aşa ceva ! Inima e cea care mă chinuie mai mult decît capul.

Urmă un moment de tăcere. Masa aceasta frăţească ştersese între ei multe distanţe. Rupînd pîinea neagră a muncitorului, marchiza parcă luase cu ea împărtăşania, şi nici- cînd vreun elixir pregătit în modul cel mai iscusit nu produsese un efect mai magic asupra unor îndrăgostiţi sfioşi:

— Sînt sigur că vă este frig, zise Amaury., simţind-o tremurînd pe marchiză, al cărei umăr îl atingea pe al lui.

— Mi-e doar cam frig la picioare, răspunse ea.

— Cred şi eu, dacă aveţi pantofi de mătase.

— De unde ştii asta ?

— N-aţi scos piciorul din trăsură cînd v-am deschis portiera ?

— Da ce faci ?

— Îmi scot haina ca să vă învelesc picioarele. Altceva n-am.

— Dar ai să capeţi guturai. Nu îngădui aşa ceva. Cu ceaţa asta, nu, nu, nu vreau.

— Nu-mi refuzaţi favoarea asta, e singura probabil pe care am să v-o cer în toată viaţa mea, doamnă marchiză.

— Ah ! dacă îmi mai spui aşa, nici nu mai stau de vorbă.

— Dar cum pot să vă spun ?

Josephine nu răspunse. Corintianul îşi scoase haina şi, pentru a-i înveli picioarele, coborî de pe capră şi veni la portieră.

— Dacă Y-aţi aşeza pe bancheta din spate, îi spuse el, aţi fi cel puţin adăpostită de coşul trăsurii, n-aţi mai sta cu capul în ceaţă.

— Şi dumneata, zise Josephine, ai să stai aşa, cu umerii în frig şi cu picioarele în iarba udă ?

— Am să mă urc iar pe capră.

— N-o să mai putem sta de vorbă, ai să fii prea departe.

— Ei, atunci, am să mă aşez pe scară.

—■ Nu, aşază-te în trăsură.

— Şi dacă ne duce calul la heleşteie ?

— Agaţă hăţurile de capră ca să le poţi lua repede în mînă

la caz de nevoie.

— La drept vorbind e ocupat, zise Amaury, văzînd câ drăguţul de dobitoc păştea fără nici un gînd rău.

— Paşte ferigi, cum am mîncat eu pîine de secară, zise Josephine rîzînd ; cu siguranţă că landa îi aminteşte şi lui de tinereţe şi de libertate.

Amaury se aşeză în caleaşcă, în faţa marchizei. Era ultimul act de respect care-i rămînea de făcut. Dar noaptea era atît de răcoroasă, iar el se dezbrăcase ca să-i acopere picioarele. îi spuse să se aşeze lîngă ea ca să aibă măcar puţin adăpost împotriva ceţii. Ceva îi spunea, nu-i vorbă, în fundul inimii, că asta însemna ultima lovitură dată unui om gata învins. Tînărul se apărase în mod curajos timp de două ore, iar ea nu avea, desigur, intenţia să-l provoace. îşi zicea că timiditatea unui bărbat de douăzeci de ani o va apăra pînă la capăt şi că o dragoste curată şi frăţească va fi de ajuns pentru bucuria lor reciprocă. Dar în sufletul ei era spaimă din pricina lumii în care trăia, iar în sufletul Corintianului era remuşcare din pricina Savini- anei. Dragostea curată are nevoie de liniştea desăvîrşită a conştiinţei şi nici unul, nici celălalt nu erau liniştiţi. Un fjor cjudat îi cuprinsese pe amîndoi, Se străduiau să rîdă şi să stea de vorbă : nu mai găseau nimic să-şi spună, iar Corintianul era de o tristeţe care se transforma în amărăciune. Tăcerea, pe măsură ce se prelungea, devenea mai stingheritoare şi mai înspăimîntătoare, iar Josephine îşi dădea bine seama că trebuie să fugă sau să capituleze.

— Nu crezi, îl întrebă ea înfricoşată, că am putea porni iar la drum ?

— Dar unde e drumul ? zise Corintianul cu o furie tainică.

Marchiza îl văzu că suferă şi fu învinsă.

— De fapt, zise ea, n-am face altceva decît să ne rătăcim şi mai rău. E mai bine să stăm aici şi să avem răbdare pînă dimineaţă. Nopţile sînt aşa de scurte în anotimpul ăsta.

îşi puse ceasul să sune : era miezul nopţii. Şi adăugă, pentru a scoate de la el un răspuns :

— O să se facă ziuă peste două ceasuri, nu-i aşa ?

— Vine curînd ziua, n-aveţi grijă, răspunse Amaury cu o voce disperată.

Sunetul vocii lui o făcu să tresară pe Josephine. O nouă tăcere urmă după furia mută a lui Amaury. Calul necheza în semn de plictiseală şi de jale. Broaştele orăcăiau în baltă.

Deodată Amaury văzu că Josephine plînge. Se aruncă la picioarele ei şi alte două ceasuri se scurseră într-o îm~ bătare atît

de deplină, încît uitară de toate, şi de lume, şi de iubirile trecute, şi de viitor, şi de frică, şi de zorile care mijeau, şi de calul care pornise iar la drum.

Un strigăt de groază îi scăpă marchizei cînd văzu, la lumina zorilor, un bărbat apropiindu-se de portieră. Era o spaimă firească şi care îl smulse pe Corintian ca dintr-un vis, iar mai tîrziu cînd s-a gîndit la asta, şi-a spus că marchiza ar fi fost pe jumătate mai puţin înfricoşată şi ruşinată dacă ar fi fost surprinsă în braţele unui nobil.

Cît despre el, se simţi şi el ruşinat în faţa martorului fericirii sale : era Pierre Huguenin.

— Liniştiţi-vă, doamnă marchiză, spuse acesta văzînd paloarea înspăimîntătoare şi aerul rătăcit al Josephinei. Sînt singur şi n-aveţi a vă teme de nimic. Dar trebuie să vă întoarceţi repede la castel. V-au aşteptat pînă tîrziu de tot noaptea. Verişoara dumneavoastră a fost atît de în

grijorată, încît a trimis la oraş. Vă caută poate şi în altă parte.

— Ascultă, Pierre, zise Corintianul. Uite ce să spui. Eu am petrecut noaptea în oraş, nu m-ai văzut; ai găsit-o pe doamna marchiză singură, rătăcită, dusă de cal, pe la miezul nopţii...

— Ar fi cu neputinţă, am fost văzut la castel, nu-i nici o jumătate de ceas de-atunci.

— Dar unde ne aflăm ?

— La un sfert de poştă, cel mult, de castel. Ce să spun?

— Că Wolf s-a îmbătat aseară, ceea ce-i adevărat; că era să se răstoarne de zece ori în zece minute ; că a coborît la o circiumă la ieşirea din oraş.

— Bine, zise Pierre ; atunci calul s-a speriat şi a alergat prin landă toată noaptea. Acuma, fugi, Amaury, ascun- de-te în buruieni; şi să nu te întorci decît către amiază. Sa cheamă că ai dormit în oraş.

Corintianul se grăbi să coboare şi să se înfunde printre tufişuri. Marchiza n-avu puterea să spună nici o vorbă. Pe jumătate leşinată în fundul trăsurii, era într-o stare nervoasă care făcu foarte verosimilă povestea spusă de Pierre.

Acesta luă calul de hăţuri şi-l ajută să iasă din mlaştini, mergînd înaintea lui şi încercînd cu piciorul soliditatea terenului pe unde-1 ducea. Cînd ajunseră la castel, prima persoană pe care o văzură alergînd fu Yseult, care nu se culcase şi care, de la fereastră, cerceta toate drumurile de cînd se făcuse ziuă.

Pierre îi povesti că o găsise pe marchiză singură în trăsură, dusă de cal, care, după ce alergase toată noaptea, se întorcea la întîmplare ; că, în primul moment, avusese puterea să-i spună cum se întîmplase accidentul; şi relată, în această privinţă, povestea aranjată cu Corintianul. Apoi, o ajută pe domnişoara de Villepreux s-o transporte pe verişoară-sa în apartamentul ei, in timp ce servitorii cercetau hamurile calului, pe care Pierre avusese grijă să le mişte din loc şi să le rupă în mai multe părţi, ca să se creadă într-o răzvrătire serioasă din partea lui. Bietul animal fu singurul năpăstuit în toată povestea. Nimeni nu bănui adevărul. Wolf, care nu văzuse nimic şi care nici măcar nu-şi amintea cum se petrecuseră lucrurile, nu se putu dezvinovăţi. Ar fi fost concediat dacă marchiza, după ce avu o criză de nervi, n-ar fi cerut stăruitor să fie iertat. Contele de Villepreux îi mulţumi lui Pierre în cei mai aleşi termeni. Dar nimic nu preţuia pentru el cît un cuvînt din partea lui Yseult, şi cum pe-acesta îl aştepta de mult, era să se întoarcă trist la atelier, cînd ea se apropie, îi întinse mîna şi i-o strînse de faţă cu toată lumea, cu o prietenie sinceră, a cărei efuziune luminoasă i se citea şi în ochi.

Era altfel de fericire decît cea a Corintianului, dar poate că nu era mai mică.

Capitolul XXVII

Buletinele războiului din Spania soseau tot mai pompoase pentru armata franceză oficială, şi tot mai alarmante pentru armata secretă a carbonarismului.

Capitularea oraşului Malaga urmase curînd după victoria de la Trocadero. Riego[1] mai rezista încă, în aşteptarea zilei cînd acelaşi rege care-i întinsese tremurînd ţigara aprinsă, avea să-l trimită la tortură călare pe un măgar. Ballesteros[2] trata cu ducele de Angouleme. Liberalismul avea să fie zdrobit în Spania şi era foarte descurajat în Franţa.

Contele de Villepreux, pe care opoziţia îl distrase timp de cîţiva ani, începea să găsească prea serios jocul şi se căia în ascuns că nu-şi mărginise rolul politic la lupta parlamentară. Departe de a primi vizita lui Achille Lefort cu bunăvoinţa obişnuită, îl repezea acum deseori şi încerca prin ironiile sale să-l dezguste de propagandă. Nu era lucru uşor. Cu toate demonstraţiile fără replică ale lui Pierre Huguenin, pe care le uita îndată după ce le ascul-

[1] Generalul patriot Riego y Nunez (1785—1823), unul din conducătorii mişcării revoluţionare din Spania, a fost ucis din ordini îl regelui Ferdinand al VH-lea, după victoria trupelor francefze de expediţie.

[!] Francisco Ballesteros (1770—1832), general spaniol aflat in fruntea mişcării naţionale din 1822 ; condamnat la moarte după inirîngere, izbuteşte să scape cu viaţă fugind în Franţa.

tase, Achille ţinea morţiş la ideea lui : sa organizeze 6 ventă la Villepreux. Avea vreo cinci-şase afiliaţi, îi mai trebuiau încă vreo nouă-zece ca să ajungă la cifra obligatorie ; şi tot trăgea nădejde să-i găsească curînd, cu tot efectul sinistru al veştilor telegrafice. Era o fire din cele care se devotează orbeşte şi se înfumurează de propria lor vitejie; care, de mult ce se bizuie pe ele, ajunge să nu se mai îndoiască de nimic. Cu cît vedea frica rărind rîndurile din juru-î, cu atît spera să le împlinească cu noi campioni, mai bine căliţi pentru a rezista. Se străduia aşadar să recruteze la dreapta şi la stînga mai mult cu zel decît cu înţelepciune, nu prea băgînd de seamă, bietul tînăr, că-şi serveşte mai puţin cauza prin declaraţiile lui înfierbîntate şi prin graba lui zăpăcită decît ar fi făcut-o prin prudenţă şi puţină dibăcie.

Bizuindu-se pe faptul că un afiliat la venta supremă n-ar îndrăzni să-l stingherească, Achille îşi stabilise deci cartierul general la castelul Villepreux, uzînd şi abuzînd de pretextul că vinde vinuri şi are socoteli de încheiat, răbdînd cu eroism contrazicerile muşcătoare ale gazdei sale care începea să-l ia cam repede, şi în faţa căreia nu ridica vocea aşa de mult cum făcea în parc, cînd îşi dădea drumul în faţa lui Pierre Huguenin împotriva *nătărăilor de la Cameră.*

Cu toată iritarea pe care i-o pricinuia, contele îl menaja totuşi, căci secătura îl ajutase mult să-şi creeze popularitate în regiune, şi, cînd se temea că l-a jignit, îl împăca prin vorbe dibace de măgulire, rostite ca din partea unui părinte morocănos. Liberalii vechi le cîntau în strună tinerilor din vremea aceea, pînă în ziua cînd, ajunşi la rîn- du-le pe băncile pairiei, aveau să-i trimită la închisoare pentru a ispăşi crima de a face parte din societăţi secrete, lucru considerat de ei sfînt şi sfinţit pe vremea Restauraţiei, dar ilegal şi mîrşav sub Ludovic-Filip.

Seara, după ce oaspeţii obişnuiţi şi întîmplători de la castel se retrăseseră, Achille, întors din excursiile lui politice, venea să dea socoteală de treaba pe care o făcuse, îi făcea contelui onoarea de a-l privi ca pe un superior, iar contele era obligat să accepte acest rol. Yseult nu era exclusă de la convorbirile acestea. Pe lîngă faptul că bu- nicu-său avea deplină încredere în ea, zarva din jurul diverselor procese intentate carbonarismului o iniţiase in toate misterele conspiraţiei permanente. De copilă încă, fusese aruncată in visurile luptei politice şi, ca toate minţile tinere, mintea ei se exaltase pînă la bravura bărbătească, fără a pierde acea nuanţă de ideal romanţios care caracterizează un temperament ales de femeie. N-aş putea să vă spun dacă era intr-adevăr, cum pretindea lumea, fiica lui Napoleon, dar e sigur că avea ceva eroic în felul cum îi era croit spiritul, şi o independenţă

de caracter deosebit de originală.

Cu o fire ca asta, desigur că înclina spre părerea lui Achille Lefort, şi-şi întărea speranţele pe măsură ce creştea primejdia. între bătrînul conte şi tînărul carbonar, ea era ca oglinda curată a adevărului, în care fiecare dintre ei îşi putea privi petele sau erorile conştiinţei, reflectate ca într-un cristal de nepătruns. îşi asculta întotdeauna cu respect bunicul, dar cînd îl vedea slăbind, căuta cauza în altă parte decît într-o lipsă de curaj, iar candoarea ei îl intimida pe bătrîn. Cînd Achille se lăsa furat de înfumurare, ea îşi închipuia că avusese vreun succes extra-ordinar în acţiunea lui, iar el, ruşinat de încrederea ei, roşea simţind că încrederea aceasta nu era întemeiată. Contele ar fi preferat să nu fie ea de faţă cînd aveau de vorbit, dar Achille, ştiind ascendentul pe careul avea ea asupra bunicului ei, avea grijă să fie amîndoi cînd dădea raportul, şi atunci domnul de Villepreux nu îndrăznea să-şi arate toată ciuda şi toate repulsiile.

De mai multe ori, veni vorba de Pierre Huguenin. Achille spunea că ar fi una din cele mai frumoase cuceriri pe care le-ar putea face el pentru ventă, că ar fi greu să-i învingă cineva obiecţiile, dar că, o dată angajat, s-ar găsi în el un erou. Yseult spunea că are cea mai bună părere despre el şi că s-ar bucura văzîndu-1 intrînd în relaţii frecvente cu bunicu-său şi căpătînd astfel cultura politică de care era însetată o inteligenţă atît de frumoasă ca a lui. Yseult tot îşi mai închipuia că bunicul ei deţine cine ştie ce mare revelaţie asupra ideii sociale care-1 fră- mînta pe meseriaşul filozof.

— Pierre Huguenin al vostru e un nebun, le spuse contele într-o seară, scos din fire ; un cap aiurit şi bun de pus sub aceeaşi căciulă cu exaltatul ăsta de Lefort. E bine, fără îndoială, ca oamenii din popor să-i citească pe J.-J. Rousseau şi pe Montesquieu. Nu rîd de asta, auzi, fetiţo, sînt sigur că o să iasă ceva bun de-aici. Dar să le dăm timpul să-i digere, ce dracu! Abia au înfulecat mana şi li se şi spune să găsească pămîntul făgăduinţei. Poporului lui Moise i-au trebuit pentru asta patruzeci de ani, care înseamnă poate patruzeci de secole în limbajul biblic, să ştiţi de la mine. Lăsaţi-i prin urmare să-şi vadă de treabă ; asta cer şi ei. Sînt oare destul de avansaţi ca să facă politică ? e treaba noastră să căutăm ce le convine şi să le făurim o soartă cît mai bună cu putinţă fără să-i consultăm, căci ei nu se pot încă pronunţa în propria lor cauză. Ar însemna să fie şi judecător şi parte.

— Nu sîntem şi noi în aceeaşi situaţie ? întrebă Yseult.

— Dar noi avem educaţie ; noi avem asupra dreptăţii idei sprijinite pe o anumită ştiinţă pe care ei n-o au încă şi n-o vor avea prea curînd. Să le dăm răgazul să urce pînă la noi. Nu trebuie să ne murdărim mîinile ca să le facem plăcere, trebuie să şi le spele ei, pe-ale lor, ca să semene cu noi.

— Dar e necesară o criză politică imensă, ca să aibă timpul şi pornirea de a se civiliza, exclamă Lefort.

— De aceea, dragă domnule, vom crea criza la timpul şi locul cerut, dar fără ca ei să ne ajute în mod prea conştient ; căci, în acest caz, a doua zi ne-ar porunci ei, şi ar urma barbaria.

— Dar, bunicule, zise Yseult, cred că, pînă atunci, am putea să-i instruim şi să-i ajutăm să se civilizeze.

— Nici vorbă! în tot ce nu se leagă direct de politică, trebuie să le întindem mîna, să-i încurajăm, să le procurăm de lucru şi învăţătură, să creştem în ei sentimentul demnităţii umane. Fac eu oare altceva ? Nu-i tratez ca pe egalii mei ? îi oblig oare să-mi vorbească în picioare ? Nu caut să dezvolt toţi germenii de inteligenţă pe care-i descopăr la ei ?

— Desigur, domnule conte, zise Achille, purtarea dumneavoastră personală este vădit liberală ; dar de ce nu ad- miteţi că oarecare iniţiere în mişcarea politică e un mijloc de educare pentru proletarii inteligenţi şi curajoşi ? Credeţi oare că Pierre Huguenin nu înţelege tot atît de bine ca şi mine acţiunea noastră ?

— Asta nu înseamnă poate mare lucru, răspunse contele rîzînd ; şi nici aici n-a ajuns măcar ; dovadă că te refuză şi se lasă rugat.

Cîteva zile după această convorbire, plimbîndu-se prin parc cu Achille, şi vorbind ţocmai de Pierre Hugueniri, Yseult îl văzu pe acesta îndreptîndu-se spre atelier.

— îmi vine să-i vorbesc, spuse ea, să văd dacă nu voi reuşi mai ibine ca dumneata. Aş fi mîndră să determin această conversiune şi s-o pot anunţa diseară bunicului.

— Tare mă tem că domnul conte nu se mai interesează de nici o conversiune politică, răspunse Achille, care era şi el cam descurajat în ziua aceea.

— Te înşeli, domnule, răspunse Yseult, care vedea mereu în bunicul ei un patriarh al revoluţiei. Ii cunosc mai bine decît dumneata dispoziţiile. Are accese mari de tristeţe, dar o vorbă bună, un sentiment generos, cel mai mic act de curaj şi de patriotism, iată, adeziunea lui Pierre Huguenin ar fi de-ajuns ca să-i redea nobilul entuziasm pe care i-1 cunoaştem. Vrei să-i

vorbesc? mă sfătuieşti s-o fac?

— De ce nu ? răspunse Achille, al cărui amor propriu era oarecum interesat să învingă refuzurile trufaşe ale meseriaşului. Elocvenţa unei femei poate face minuni.

Alergă să-l cheme. Dar în loc să-l aducă la domnişoara de Villepreux şi să rămînă şi el pentru a lua parte la convorbire, cum credea ea, se depărtă, temîndu-se ca prezenţa lui să nu-i redea lui Pierre forţa de argumentare şi bizuindu-se pe tulburarea şi pe stînjaneala provocate de o discuţie în doi cu tînăra castelană.

Văzîndu-se pînă la urmă singură cu Pierre, Yseult fu ea însăşi cuprinsă de o timiditate pe care nu şi-o cunoştea, şi rămase cîteva momente fără să poată intra în subiect. Pierre, de partea lui, era atît de tulburat încît nu băgă de seamă şi atribui ţiuitului din urechile sale sensul întrerupt şi greu de prins al primelor cuvinte rostite de Yseult. în sfîrşit, reuşiră să se liniştească şi să se înţeleagă amîndoi. Yseult îi vorbi cu exaltarea patriotică pe care o punea în mod obişnuit pe vremea aceea în frazele sale, mai scîn- teietoare prin cuvinte decît bogate în fapte şi idei. Totuşi, distincţia pe care bunul-gust şi graţia spiritului ştiau s-o

dea expresiilor, dicţiunea elegantă şi melodioasă, vocea feminină emoţionată şi convinsă, sentimentul pur şi profund pe care-1 punea tînăra fată în actul acesta de prozelitism îmbrăcară în atîta farmec retorismul său, încît Pierre, învins şi entuziasmat, îşi simţi faţa scăldată în lacrimi. Trebuie ţinut seama şi de ingenuitatea ascultătorului, şi de dragostea care-şi strecurase aici săgeata ei tremurătoare şi gingaşă. Nu putu să reziste împotriva unui asemenea asalt, nici să aibă neîncredere în faţa unei asemenea convingeri, sau să dea dovadă de mîndrie plebeiană, pentru a respinge o ademenire atît de mişcătoare. Raţiunea lui suferi atunci o lovitură puternică. Avînd experienţă puţină, şi fiind la vîrsta cînd sentimentele domină toată fiinţa, ar fi fost cu neputinţă să nu se dea învins. Yseult, crezînd orbeşte în toate teoriile cu două înţelesuri ale bunicului său, şi ne- văzînd decît latura frumoasă a intenţiilor şi a făgăduielilor, se străduia să risipească rezerva lui Pierre, convingîndu-1 de un lucru pe care-1 credea şi ea, şi anume, că bătrînul îşi ascunde cu prudenţă ardoarea republicanismului său, în aşteptarea zilei cînd va putea să-l aplice.

„M^am înşelat, îşi spunea Pierre ascultînd-o ; am fost nedrept faţă de tatăl şi învăţătorul unei asemenea fete. Sufletul unui laş şi al unui trădător n-ar fi putut-o forma pe eroina aceasta vitează ca Jeanne d’Arc şi elocventă ca doamna de Stael. Da, am căutat să închid ochii în faţa luminii, iar repulsia mea nu era decît orbirea orgoliului. Poporul are prieteni în clasele de sus, şi el îi nedreptăţeşte şi-i respinge. Sîntem surzi şi grosolani, iar eu cel dintîi, pentru că n-am recunoscut vocea aceasta a cerului şi m-am împotrivit puterii acesteia supraomeneştii

Pierre Huguenin rostea vorbele care exprimau aceste gînduri fără ca el să-şi dea seama de ce spune, atît îi era sufletul de exaltat şi de scăldat în bucurie şi dragoste.

— N-ai avut, aşadar, încredere în noi ? îi spunea tînăra patriciană. L-ai nedreptăţit pe bunicul meu, omul cel mai sincer şi mai ales. Dar nici în mine nu ai încredere, acum cînd iţi vorbesc, meştere Pierre ? Crezi că la vîrsta mea ştie cineva să înşele ? Nu simţi că în adîncul inimii mele este o sete nestinsă de dreptate şi de egalitate ? Nu ştii că toate lecturile care ţi-au format spiritul l-au format şi pe al meu ? Aş fi o ticăloasă ca, după ce i-am citit pe Jean- .Jacques şi pe Franklin, sii nu-mi dau seama de adevăr. Crezi că nu l-am ascultat pe bunicu-meu povestindu-mi marile momente ale Revoluţiei, în care oameni anume sortiţi au urmat şi au apărat principiul suveranităţii populare cu preţul vieţii, al reputaţiei şi al propriei lor inimi, smulgindu-şi din piept, printr-un efort sublim, orice sentiment

omenesc pentru a salva omenirea ? Da, bunicul meu înţelege toate astea şi-i admiră pe toţi aceşti oameni, de la Mirabeau pînă la Robespierre, de la Barnave pînă la Dan- ton. Şi, pe de altă parte, crezi că n-am tras nici o învăţătură din creştinism ? Noi, femeile, ne naştem şi creştem în catolicism, oricare ar fi filozofia părinţilor noştri. Ei, bine ! Evanghelia ne dă lecţii înalte de egalitate frăţească, pe care bărbaţii poate că nu le cunosc. Iar eu slăvesc în Hris- tos naşterea sa obscură, pe mărunţii şi umilii săi apostoli, sărăcia lui, detaşarea de orice orgoliu omenesc, întregul poem popular şi dumnezeiesc al vieţii sale, a cărei încununare a fost chinuirea. Mă depărtez de Biserică doar pentru că preoţii, făcîndu-se agenţii puterii temporale şi slujitorii despotismului, au trădat gîndirea Domnului lor şi au alterat spiritul doctrinei sale. Dar eu sînt gata să o practic în litera ei. Nu voi da înapoi din faţa nici unei suferinţe, nici unor lipsuri, nici vinei munci, dacă va trebui să împart durerile poporului. Nici o temniţă, nici o tortură nu m-ar speria, dacă ar trebui să-mi proclam credinţa. Uite, Pierre, îţi jur că nu m-am gîndit niciodată serios la averea şi la libertatea mea fără să am remuşcări din cauza sărmanilor, care sînt uitaţi, şi a prizonierilor, care sînt chinuiţi. Am făcut câteodată greşeli de judecată, am cedat deprinderii cu luxul, am rostit formule consacrate în lumea mare datorită obiceiului şi prejudecăţilor. Dar dacă ar trebui să făptuiesc ceva măreţ, dacă ar trebui să-mi dau viaţa pentru a ispăşi orele acestea de nepăsare şi de ignoranţă, cre- de-mă, i-aş mulţumi lui Dumnezeu că mă eliberează de toate aceste lanţuri ticăloase în care sufletul meu tînjeşte şi se ruşinează de el însuşi. Nu-ţi spun toate astea ca să mă laud faţă de dumneata, ci ca să ştii cum m-a crescut bunicul meu şi ce sentimente mi-a sădit în inimă. Nu le crezi sincere ?

Pierre era îmjbătat, nu m;ai ştia de el; febra din vinele lui Yseult trecuse într-ale im. Amîndoi eredeau că sînt înflăcăraţi doar de crezul ior şi că nu sînt iegaţi în acel moment decît prin virtute. Şi totuşi dragostea luase această formă, ea îşi luase sarcina să aprindă în ei flacăra entuziasmului revoluţionar.

— Faceţi ce vreţi cu mine, zise Pierre. îmi cereţi viaţa ? E prea puţin, dispuneţi de conştiinţa mea, voi crede in dumneavoastră ca în Dumnezeu ; mă voi lăsa condus cu ochii legaţi, fie numai şi cîteva cuvinte de veţi binevoi să-mi spuneţi, ca să-mi înviorați credinţa şi speranţa...

— Credinţă, speranţă, caritate, răspunse Yseult, iată deviza asociaţiei în care eşti chemat. E vreo alta mai frumoasă ?

Pierre făgădui tot; iar cînd Achille veni către ei, Yseult i-1 prezentă ca pe un frate cîştigat preasfintei cauze. Mari fură

mirarea şi bucuria comis-voiajoruluî cînd Pierre confirmă capitularea sa printr-o făgăduială categorică.

— încep să cred că *domnişoara de Buonaparte* e o femeie şi jumătate, exclamă Lefort frecîndu-şi mîinile, după plecarea lui Yseult. Pe viul Dumnezeu, mi-am schimbat mult părerea despre ea, meştere Pierre ; a fost admirabilă în toate asalturile pe care le-am dat bunicuţului ; e o adevărată revoluţionară ; întreaga familie nu face cît degetul ei cel mic. Să mă ia dracu dacă, în locul dumitale, n-aş fi îndrăgostit de ea.

Prozaismul lui Achille, la acest capitol, îl necăjea mult pe Pierre Huguenin.

— Nu rîde de mine, te rog, răspunse el, şi nu vorbi cu uşurinţă de o persoană care e deasupra noastră a amîn- durora, prin inteligenţa şi prin însuşirile ei alese.

— I-auzi, nu credeam c-am nimerit-o aşa de bine ; reluă Achille, impresionat de emoţia tînărului meseriaş. Dar de ce crezi că rid de dumneata, prietene Pierre ? N-a intrat doar şi secolul nostru pe calea raţiunii şi a filozofiei ? Nu crezi că o persoană atît de sincer republicană, ca domnişoara de Villepreux, trebuie să considere cu totul şi cu totul egalul său pe un om ca dumneata ? Eu îţi garantez că te preţuieşte întru totul şi că nu are nici umbră de prejudecată, acum mai ales, cînd eşti de-ai noştri şi cînd carbonarismul o să vă pună in l^ătură in fiece moment şi în toate chestiunile politice.

— Dumneata nu eşti decît un exploatator, exclamă Pierre, adine iritat de uşurinţa cu care se juca Achille cu taina sufletului său ; da, exploatezi totul, chiar şi lucrurile cele mai sfinte. Ca să mă cîştigi la cauza dumitale, nu ţi-ar fi ruşine să trezeşti în mine gîndurile cele mai nebuneşti şi cele mai absurde ; dar cum îţi închipui că sînt atît de prost ca să cad în cursă ?

Achille nu se lăsă intimidat de mîndria prietenului său şi, fără să ia seama la rezistenţa lui, îl sili să asculte toate lucrurile bune pe care le spunea Yseult despre el.

Achille nu minţea, doar că povestea mojiceşte şi interpreta faptele cu o îndrăzneală de necrezut. Pierre suferea ascultîndu-1, dar îl asculta. Şi o bucurie de neînfrînt, o speranţă nebunească veneau, fără voia lui, să dea ultima lovitură raţiunii sale. Petrecu noaptea şi zilele următoare într-un fel de delir, iar Achille, care-şi luase sarcina să-l îndoctrineze zi de zi, băgă de seamă că nu-1 ascultă, că nu se mai gîndeşte nici la filozofie' nici la politică, ci că, stă- pînit de pasiune, se lasă condus de el ca un copil.

Capitolul XXVIII

Neştiind cum să-şi completeze venta, Achille pusese ochii şi pe Corintian, dar acesta nu avea pentru el decît aversiune, iar Pierre îl sfătui pe propagandist să caute alt adept.

Corintianul, neînţelegînd că poate exista vreo legătură politică intre contele de Villepreux şi Achille Lefort, şi neînchipuindu-şi că acesta din urmă se ocupa la castel cu carbonarismul, îşi vîrise în cap că e reţinut acolo de ochii frumoşi ai marchizei. E-adevărat că Achille, cu toate preocupările lui revoluţionare, nu era atît de absorbit încît o rază a acestei frumuseţi să nu-i fi atins şi tulburat puţin mintea. Se ferchezuia pentru ea aproape tot atît de caraghios ca şi Isidore, insă în felul lui. îşi folosea părul d?s şi favoriţii negri gen Bergami ca să-şi facă un cap original : şi cum de altminteri era bine făcut şi putea trece in provincie drept băiat frumos, cum vorbea cu uşurinţă şi cu o elocvenţă ce-ar fi fost de efect într-o pensiune de familie, în stare să impresioneze o persoană atît de nepricepută ca Josephine, n-am putea afirma că osteneala lui ar fi fost zadarnică dacă iar fi sosit la castel cu o săptămmă mai devreme. Dar Josephine era într-o asemenea stare de spirit, că nu îndrăznea să ridice ochii din pămînt. îngrozită de păcatul ei,

înspăimîntată de orice, stătea mai tot timpul la ea în odaie de cînd cu aventura din ceţuri, iai Amaury, pradă neliniştilor de tot felul, trecînd de la recunoştinţă la ciudă, şi de la speranţă la gelozie, nu ştia dacă-i va mai fi vreodată îngăduit s-o revadă. N-o mai zărea decît de departe, printre copaci. După-masă, familia lua cafeaua pe o terasă umbrită de portocali, pe care Amaury o putea vedea din atelier. La ora aceea, avea totdeauna ceva de lucrat pe la ferestre şi, urcat pe o scară, se uita de sus pe terasă, urmărea toate mişcările galeşei marchize, şi observa foarte bine atenţiile amabile cu care o înconjura Achille Lefort. Ar fi avut grozav nevoie să-şi deschidă inima prietenului său Pierre, şi să-i ceară sfatul, cu atît mai mult cu cît n-avea să-i dezvăluie nimic nou, de vreme ce întîmplarea îi făcuse cunoscută taina dragostei sale ; dar Pierre părea că-i evită destăinuirile. Pradă el însuşi unui vis din care se temea că va fi silit să se-trezească, se cufunda în singurătate de îndată ce-şi termina ziua de lucru. Rătăcea prin parc în aceleaşi locuri unde o întîlnise pe Yseult, neîndrăznind să spere că o va mai întâlni, şi întîlnind-o aproape tot timpul, fie întovărăşită de Achille Lefort şi venind spre el fără ocol, fie singură, avînd aerul că nu-1 caută şi totuşi neevitîndu-1. Convorbirile lor se refereau totdeauna la idei generale. Nici o familiaritate exterioară nu se stabilise între ei; dar intimitatea inimilor creştea şi se consolida. Exista între ei o stimă şi o admiraţie care găseau zi de zi ocazii noi de a se alimenta şi de a se justifica.

în partea aceea a parcului, vegetaţia era foarte deasă şi nu era nici o primejdie să fii tulburat de interpretările răutăcioase ale curioşilor. Era un colţ închis cu o mică barieră şi consacrat cultivării frumoaselor flori la care ţinea Yseult. Oaspeţii, rudele şi servitorii se deprinseseră să respecte acest parc rezervat şi să nu intre niciodată în el, fie că bariera era deschisă, fie că nu. Se aflau acolo, în mijlocul unei peluze presărate cu ronduri de flori, o colivie mare de păsări şi un havuz. De jur împrejurul peluzei, un şir dublu de copaci şi de arbuşti formau o alee circulară. Totul era închis cu un gard de zăbrele. Pierre o întîlnea de obicei pe domnişoara de Villepreux la mică distanţă de această grădină împrejmuită. Cînd era cu Achille, îi băga înăuntru pe amîndoi. Cînd era singură, se plimba de cîteva ori cu Pierre în faţa portiţei ; şi cînd socotea că întrevederea durase destul, intra în grădină spunîndu-i bună seara cu o graţie simplă şi castă pe care Pierre o înţelegea şi o respecta pînă la adoraţie. Se depărta atunci repede şi se ducea s-o aştepte cînd va ieşi, la capătul aleii, ascuns întx-un

tufiş. Era fericit să-i audă foşnetul rochiei pe iarbă. Pentru nimic în lume Pierre n-ar fi voit în momentu'i acela să se apropie de ea. Simţea preţul încrederii acordate de ea cînd intra totdeauna cu bunăvoinţă în vorbă cu el şi înţelegea ce se cade şi ce nu, mult mai bine decît unii oameni cărora viaţa de lume nu le dă nici tact, nici măsură. Astfel, făcea, în legătură cu plimbările şi întîlnirile acestea, observaţii la fel de fine ca şi un bărbat cu moravurile cele mai delicate. Băgă de seamă, printre altele, că domnişoara de Villepreux nu intra niciodată în grădină nici cînd era singură cu Achille. In zilele cînd sosea ultimul la aceste întîlniri nepregătite (ceea ce se întîmpla foarte rar), o găsea cu tînărul carbonar plimbîndu-se pe aleea exterioară ; şi după ce mai făceau cîteva tururi cîteşitrei, ea spunea voioasă : „Hai să vedem păsările“, şi intrau în grădină, iar dacă Pierre se codea oarecum, ea insista să intre şi el.

într-o seară, Pierre, care fără voia lui mai, avea unele bănuieli de om gelos, se tupilă în refugiul lui obişnuit : un arţar gros şi stufos, care ieşea dintr-un tufiş şi se apleca peste alee. Cînd te suiai în copacul acesta, erai ascuns cu desăvîrşire şi puteai să vezi şi să auzi tot. îi văzu sosind pe Yseult şi pe Achille, îi văzu trecînd de mai multe ori pe sub el; îi auzi vorbind, ca şi în celelalte zile, despre conspiraţie, revoluţie şi constituţie. La un moment dat, Achille se opri sub arţar spunînd :

— S-ar zice că n-o să-l vedem astă-seară pe prietenul nostru Pierre.

— E curios, răspunse Yseuit, fiindcă vine aproape in fiecare seară. E doritor să înveţe de la dumneata.

— Sau mai degrabă de la dumneavoastră, domnişoară.

— O ! ce pot eu să-l învăţ ? Am mai curînd impresia că învăţ eu multe, stînd de vorbă cu omul acesta din popor, care-mi pare cu adevărat înţelept şi în stare de lucruri mari. Nu eşti de aceeaşi părere, domnule Lefort ?

Achille ghicise taina lui Yseult. Şi favoriza această înclinare misterioasă, făcîndu-se că nu bagă de seamă nimic. Bolul acesta îi plăcea nu numai pentru că era folositor car- bonarismului, ci şi din afecţiune adevărată pentru Pierre şi, de asemenea, din atracţia pe care o aventură de acest fel o exercită întotdeauna asupra spiritelor tinere. Şi poate şi din plăcerea de a se răzbuna oarecum astfel de dispreţul tainic al bătrînului conte. Era ca un fel de intermediar sentimental înăuntrul romanului celui mai cast şi mai serios şi, în acelaşi timp, celui mai nebunesc şi mai puţin realizabil. Privit din punctul de vedere larg al justiţiei naturale şi al raţiunii filozofice, romanul acesta era cît se poate de moral şi de nobil: privit prin ferestruica îngustă a regulilor şi a

convenienţelor sociale, era ceva absurd şi revoltător. Achille îi vedea cele două feţe, admirînd-o pe una şi distrindu-se de cealaltă, cu înciudarea adîncă pe care seminţia burgheză o nutreşte împotriva seminţiei aristocrate.

Nu pierdea aşadar nici un prilej de a-i pune în legătură, pe castelană şi pe meseriaş. La ora siestei cotidiene a bunicului, el o antrena pe tînăra fată, din argumente politice în argumente politice, pînă la aleea parcului rezervat. Datorită lui auzi deci Pierre cu cîtă simpatie vorbea Yseult de el. Se miră de ardoarea cu care Lefort adăuga şi el la elogii şi observă că nu se mai duseră să viziteze păsările. Cînd se întunecă de tot şi cînd pierdură speranţa să-l mai vadă venind, se întoarseră la castel, iar Pierre, eliberat de gelozie, beat de bucurie, se duse să cineze acasă la tată-său cu Berrichon, pe care-1 găsi spiritual, şi cu moş Lacrete, care îi păru genial, atît de pornit era în seara aceea spre bunăvoinţă.

— Bravo, îi spuse taica Huguenin, uite că eşti vesel şi înţelegător. Ştii, Pierre, că deseori te cam uiţi de sus la

familia ta? Stai prea mult cu boierii, băiete, asta strică inima şi mintea.

Ca străin nu era atunci la castel decît Lefort. Domnul Lerebours era ocupat la teasc, unde supraveghea fierberea strugurilor culeşi. Raoul îşi trecea vremea în castelele vecine, unde se distra mai bine şi unde nu era silit să se stă- pînească pentru a nu *pălmui pe filozoful acela prăfuit,* pe *filantropul de drumul mare,* pe *legislatorul de circiumă,* într-un cuvînt, pe *caraghiosul de Lefort.*

în viaţa de castel sînt perioade de libertate care par cu totul neverosimile. Cele două tinere doamne treceau printr-o asemenea fază, cînd totul pare a favoriza uitarea de lume şi avîntul imaginaţiei. într-o seară, Josephine plîngea, cu cotul sprijinit de pervazul ferestrei. Dorea să-l revadă pe Corintian, dar nu îndrăznea, nu era sigură dacă lumea nu i-a ghicit întreaga taină, şi se întreba ce să aleagă din două : dispreţul lumii întregi, sau dispreţul omului pe care-1 lăsa în plata Domnului, după ce se lăsase în voia lui. Deodată, auzi un zgomot surd în dosul unei uşiţe tăiate în lemnăria alcovului şi care ocrotise poate dragostea vreunei castelane din vremea Ligii[53] cu vreun paj fericit, în absenţa soţului plecat la război. Uşa aceasta dădea într-un coridor care, prin grosimea zidurilor, făcea mai multe cotituri în castel şi se termina într-o fundătură. Ieşirea misterioasă fusese zidită ca nemaifiind de folos. Dar o trapă aşezată în lemnăria capelei îl dusese pe înflăcăratul Corintian din descoperire în descoperire şi din moloz în moloz, pînă la coridorul de trecere. Tot calculînd şi orien- tîndu-se, ghicise că o anumită uşă secretă, situată în apartamentul marchizei, şi de care domnişoara Julie, subreta ei, vorbea uneori la bucătărie ca de o vizuină de stafii, trebuia să iasă tocmai la locul unde se oprise el. îşi luase o lampă, un cleşte şi un ciocan şi se înfundase în labirint. De trei zile lucra să găurească zidul. Zgomotul ciocanului era înăbuşit de grosimea zidăriei. Era o acţiune grea şi palpitantă, ca cea a unui prizonier care-şi pregăteşte evadarea. Cînd zidul fu găurit, zgomotul se auzi; iar marchiza, care nu era mai puţin superstiţioasă ca subreta ei, fu cuprinsă de o spaimă atît de mare, încît o luă la fugă pe scară în jos ca să ceară ajutor; dar cine ştie ce instinct prevăzător o împiedică să cedeze fricii şi să povestească întîmplarea în salon, unde se strîngeau ai casei

[53] E vorba de Liga din 1464—65, formată de nobilii francezi împotriva regelui Ludovic al XI-lea.

între zece şi douăsprezece noaptea, după siesta contelui.

în timpul acesta, Amaury lărgise spărtura şi se strecurase pînă la uşa secretă. O găsise încuiată pe dinăuntru, dar după ce o scuturase din ţîţîni şi se asigurase că zgomotul nu atrăgea pe nimeni, o deschisese cu un cîrlig. Sigur acum de izbînda lui, încuiase uşa de două ori şi luase cheia cu el.

întors în atelier, se grăbi să repare panoul'a cărui întrebuinţare misterioasă o ştia singur. îl aşeză el însuşi la loc, ca nimeni să nu dea de el şi să-i cunoască secretul; dar îl aranjă în aşa fel ca să-l poată da la o parte fără greutate şi fără zgomot de cîte ori ar voi; şi după ce termină treaba, învingînd în minte spaima marchizei şi gîndindu-se cu bucurie că Achille Lefort nu-1 va putea înlocui sau măcar înşela, se duse la Pierre, în momentul cînd acesta primea pentru a suta oară de la tată-său sfatul de a nu se încrede în amabilitatea boierimii.

Din acel moment, Corintianul gustă o fericire straşnică şi care fu hotărîtoare pentru restul vieţii sale; la adăpost de riscuri, prin cucerirea trecerii secrete, cunoscu dragostea în toată puterea ei sălbatică şi în toate rafinamentele ei voluptoase. Era prima dată cînd o iubea cineva pe Josephine şi a fost singura dată cînd a iubit şi ea pe cineva. Negreşit, pasiunea lor n-a avut idealul şi oastitatea cu adevărat îngerească a celei dintre Yseult şi Pierre Huguenin. Pe cîtă vreme aceştia dominau atracţia şi chiar ideea voluptăţii prin entuziasmul spiritului şi austeritatea crezului lor, Corintianul şi marchiza, subjugaţi de forţa dorinţei şi de pornirea simţurilor, se îmbătau de tinereţea, de frumuseţea lor la fel de mare. Dar era cel puţin o dragoste sinceră şi curată într-un anumit sens, căci credeau unul mtr-altul, şi credeau în ei înşişi; îşi jurau o credinţă de care erau convinşi şi trăiau momente de exaltare cînd marchiza visa că va avea curajul sublim de a-1 recunoaşte pe Amaury drept iubitul său în faţa lumii, în ziua cînd marchizul de Frenays, ucis de infirmităţile premature care 3. ameninţau, avea s-o lase liberă de a lega o nouă căsătorie. Amaury nu privea viitorul sub acest aspect; îi păsa prea puţin dacă marchizul de Frenays se va hotărî să trăiască sau să moară, dacă Josephine se va putea împăca cu societatea şi cu Biserica. Puţin îi păsa că ea e bogată ; avea un dispreţ adînc pentru o avere pe care n-o dobîndise prin el însuşi, prin talentul lui. Nu vedea în ea decît femeia tînără, frumoasă, pasionată; o adora astfel şi o implora să-l iubească mereu, jurîndu-i că va deveni în curînd demn de fericirea pe care i-o dăduse ea şi de încrederea pe care o avusese în steaua lui. Ideea de glorie se lega în sufletul lui de cea a dragostei sale ; era în el un orgoliu plin de îndrăzneală şi de

recunoştinţă.

Negreşit, sentimentul acesta n-avea în sine nimic vinovat, nici nebunesc. Numai că avu în curînd soarta tuturor beţiilor în care omul se cufundă fără vreun ideal de virtute sau de religie. Avem desigur toţi dreptul de a fi fericiţi, de a aspira la opere de geniu si la aprobarea oamenilor. Ne e îngăduit să fim mîndri de fiinţa pe care o iubim, şi să ne bizuim pe izbînzile voinţei noastre lucide. Dar asta nu constituie toată viaţa omului; iar dacă iubirea de sine nu e legată de iubirea de oameni, ambiţia aceasta care ar fi putut învinge totul dacă ar fi cunoscut devotamentul, suferă, se înăcreşte şi ameninţă să piară la fiecare pas cînd rămîne în starea de egoism. Dragostea, care lărgeşte acest egoism la două fiinţe contopite într-una singură, nu e de ajuns pentru a-1 justifica. E frumoasă şi divină ca mijloc, ca ajutor şi ca scut; e mică şi păcătoasă ca ţel şi scop unic.

Corintianul nu era egoist, în accepţiunea meschină şi uncioasă care se dă acestui viciu. Ca prieten, era iubitor şi devotat, ca companion, se arătase totdeauna săritor şi generos ; ca amant, nu era nici ingrat, nici trufaş ; rămînea respectuos şi plin de căinţă în inima sa faţă de Saviniana. Dar sufletul lui era mai mult avîntat decît statornic, răsuflarea lui mai mult lacomă decît puternică. Avea în el toate curiozităţile primejdioase, toate dorinţele nesăţioase ale tinereţii. Pentru el a fost, aşadar, o nenorocire că a intîlnit-o pe Josephine în vremea cînd i se dezvolta personalitatea, în ceasul vieţii cînd primim de la împrejurări

un impuls hotărîtor, fără a avea forţa necesară de a-l cîntări. de a-l dirija sau de a-l combate. Poate că virtuosul şi integrul Pierre Huguenin n-ar fi fost mai oţelit pentru o asemenea încercare. Poate că n-ar fi iubit într-un fel mai delicat dacă, în loc să întîlnească un suflet apostolic ca cel al lui Yseult, ar fi fost dat pradă aceloraşi ademeniri ca prietenul său. Oricum ar fi, pe Corintian îl strică repede fericirea, iar biata Josephine, deşi îi aducea încrederea şi ingenuitatea firii sale blînde, fu pentru el mărul fatal, care, din grădina cerească a adolescenţei, avea să-l trimită în exil în pustiul arid al vieţii fără iluzii.

Achille părăsise pentru moment castelul. Găsise o ventă mai uşoară de organizat prin părţile provinciei Poitou şi răspunsese la chemarea vreunui confrate tot atît de în- dîrjit ca şi el în menţinerea carbonarismului, care era pe ducă. Trebuia totuşi să se întoarcă pentru a completa şi a consfinţi venta de la Villepreux, la care nu renunţa cîtuşi de puţin şi pe care voia s-o boteze, pentru a-i face plăcere domnişoarei de Villepreux, venta *Jean-Jacques Rousseau.*

Plecarea lui umplu de durere şi de spaimă inima lui Pierre Huguenin, care-şi închipui că nu va mai avea prilejul şi pretextul s-o revadă pe Yseult în parc. Dar deodată, Providenţa, sau mai degrabă complicitatea pudică a dragostei, sugeră motive potrivite pentru noi întrevederi.

O furtună răsturnase colivia din parcul rezervat. Yseult păru că ţine nespus de mult la păsările ei şi-i ceru lui Pierre Huguenin să le construiască o nouă locuinţă. El desenă pe loc un templu mic şi drăguţ din lemn şi sîrmă, care trebuia să cuprindă bazinul şi havuzul cu marginile lui mari de iarbă, de trestii şi de muşchi pentru păsările de apă. Arbuşti destul de măricei trebuiau să încapă întregi în cuşca aceasta spaţioasă ; nişte plante agăţătoare aveau s-o înveselească într-o reţea exterioară de verdeaţă ; în sfîrşit o umbrelă mare de zinc avea să apere de ploaie şi de soarele prea fierbinte păsările delicate din ţinuturi străine.

Nerăbdarea pe care o manifesta Yseult de a vedea ridicîndu-se această construcţie ornitologică îl făcu pe moş Huguenin să consimtă ca fiul său şi Berrichon să lucreze acolo vreme de cîteva zile. Cincisprezece zile trebuiau să fie de ajuns pentru lucrarea aceasta, dar ea dură mult mai mult.

Mai întîi că Berrichon nu arăta nici o pricepere. In zadar afirmă el că Pierre e mai pretenţios ca de obicei, şi declară că e lucru nedrept să fie pus să facă din nou şi în amănunţime nişte piese pe care le lucrase dindu-şi toată osteneala, căci Pierre, dovedindu-i cu blîndeţe, dar cu stăruinţă, că lucrarea aceasta era

prea gingaşă pentru el, îl folosi doar ca să-i pregătească piesele în atelier, şi să alerge în toate părţile pentru a-i face o sută de comisioane pe zi. îl trimise de trei ori în oraşul vecin după sîrmă. Prima era prea subţire, a doua prea groasă, a treia nu era nici destul de subţire, nici destul de groasă. Cel puţin aşa-i afirma Berrichon, în nemulţumirea lui naivă, că stau lucrurile, lui Corintian, care făcea mare haz. Adevărul e că, de cîte ori Cheia Inimilor lucra lîngă Pierre ziua întreagă, domnişoara de Villepreux nu venea să vadă lucrarea decît o dată sau de două ori. Şi cînd Pierre era shigur, venea de trei sau patru ori, şi stătea mai mult. La început nu era singură. O însoţea marchiza sau bunicu-său ; aproape totdeauna grădinarul era în grădină. Dar puţin cîte puţin, se deprinse să vină singură şi să rămînă chiar după apusul soarelui şi după plecarea grădinarului. Pierre vedea că ea începe să se elibereze fără să-şi dea seama de jugul convenienţelor, căruia pînă atunci i se supusese orbeşte. în vremea aceea îi fusese recunoscător de asta ; căci înţelesese că ea nu-1 trata ca pe un obiect, ci ca pe un bărbat, şi că rezerva aceasta castă vădea nu neîncredere, ci un fel de respect pentru situaţia lui : era ca o satisfacţie delicată şi de durată pe care i-o dăduse pentru vorbele memorabile din turnuleţ. Dar cînd ea uită hotărîrea aceasta şi nu se mai temu să rămînă singură cu el în parcul rezervat, îi fu şi mai recunoscător, căci asta era dovada unei încrederi pioase şi a unei linişti sufleteşti aproape frăţeşti. Departe de a suferi de aceste relaţii calme şi pure, Pierre le binecuvînta şi le iubea, căci nu visa la altele şi nu aspira la fericirea primejdioasă care-1 înfierbînta pe Corintian. Iubea prea mult ca să dorească. Yseult îi apărea ca o fiinţă cerească pe care s-ar fi temut că o profanează dacă i-ar fi atins fie numai şi cutele rochiei. Tremura, ce-i drept, din tot trupul cînd o vedea venind la capătul aleii şi mîna lui abia putea atunci să ţină ciocanul sau dalta. Cînd îi rostea cineva numele, o roşeaţă fierbinte i se ridica în obraji, iar dacă uneori visele nopţii îi aduceau viziunea ei într-un delir involuntar, a doua zi un fel de ruşine dureroasă îi înclina fruntea şi-l ţinea cu ochii plecaţi în faţa ei. Dar cînd ea îi adresa cuvîntul. îi răscolea tot sufletul, care i se înălţa iarăşi pe culmile entuziasmului, unde nu există nici tulburare, nici spaimă, ci numai sentimentul unei împreunări intelectuale pe cît de legitime pe atît de indisolubile.

Nimeni nu se gîndea să condamne aceste relaţii, sau, mai degrabă, nimeni nu le observase. Contele, se ştia, îşi crescuse nepoata în ideile şi deprinderile unei anumite egalităţi cu toată lumea. De altfel, apucăturile de independenţă pe care i le

dăduse, educaţia filozofică pe care unii o numeau gen *englezesc* şi alţii gen *Emile,* şi care făcuse din ea o persoană atît de puţin afectată şi de calmă, îndepărtau orice presupunere neplăcută. Servitorii, ca şi vecinii, aveau un respect sau o indiferenţă nesilită pentru dispoziţia aceasta gravă şi singuratică pe care n-o înţelegeau şi pe care o atribuiau unei slăbiciuni organice. Paloarea ei făcuse să se spună de cînd se născuse : „Copila asta nu va trăi“, şi totuşi nu fusese niciodată bolnavă, dar, ce-i drept, n-avusese veselia zglobie a copilăriei, după cum nimeni nu-şi închipuia că va avea pasiuni avîntate şi că, ui- tînd a fi copilă, îi va da în gînd să fie femeie. Aceasta era părerea celor care, pentru că n-o cunoşteau, nu vedeau în ea decît pe aşa-zisa fiică a împăratului; aceştia i-ar fi născocit bucuros romane mai frumoase, după părerea lor, decît o intrigă cu un lucrător tâmplar.

La sărbătoarea satului, se întîmplă că Pierre auzi cîteva cuvinte, în această privinţă, din gura unor curioşi indiscreţi şi nu se putu opri să nu-i pună la punct. A doua zi, pe cînd lucra la colivie, Yseult veni, ca de obicei, să se joace cu căpriorul ei domestic, care trăia în parcul rezervat, şi să dea de mîncare puilor de păsări pe care-i creştea în cuşti provizorii. După aceea, îşi luă cartea şi se plimbă de cîteva ori de-a lungul răzoarelor ; în sfîrşit, se întoarse la Pierre, căruia-i dăduse doar bună ziua, şi se hotărî să înceapă convorbirea. Pierre vedea bine că e ceva neobişnuit în felul ei de a fi; căci ea avea obiceiul să-l întrebe ce face tată-său, să intre în vorbă de la început şi să-i povestească noutăţile din ziare, în vreme ce el o ajuta să dezlege căpriorul sau să închidă cuştile.

— Meştere Pierre, îi spuse ea, zîmbind şiret, astăzi am un capriciu : să ştiu ce se spune despre mine prin partea locului.

— Cum aş putea eu şti, domnişoară ? răspunse Pierre mirat şi intimidat de această întrebare.

— O ! poţi foarte bine, reluă ea veselă, fiindcă ştii; şi se pare chiar că ai amabilitatea să fii apărătorul meu. Julie i-a povestit verişoarei mele că le-ai închis gura, ieri, sub bolta de ramuri, celor doi tineri care vorbeau de mine în chip cam ciudat. Dar povestirea ei era aşa de înflorită, că doamna de Frenays n-a înţeles aproape nimic. N-ai putea să-mi spui de-a dreptul ce se spunea despre mine şi cu ce prilej te-ai făcut apărătorul meu ?

— Poate că trebuie să vă cer iertare că am făcut-o, răspunse Pierre încurcat, căci unele persoane se află atît de mult deasupra jignirilor celor proşti, încît ar însemna aproape să fii lipsit de respect, luîndu-le apărarea.

— Oricum ar fi, reluă domnişoara de Villepreux, ştiu că mi-

ai pledat cauza cu zel şi-ţi sînt recunoscătoare. Dar vreau să ştiu de ce eram învinuită. Zău, nu refuza să-mi satisfaci curiozitatea.

Pierre ena din ce în ce mai tulburat şi nu ştia cum să povestească istoria. Yseult insista ou o veselie calmă, care ţinea de felul ei de a fi şi, pentru a asculta mai bine, se aşezase liniştit pe un scaun de grădină, cu un aer şi de soră şi de regină, pe care doar ea pe lume ştia să-l păstreze în cele mai mărunte acte ale vieţii. Asaltat pe ultimele metereze şi simţind că trebuie să-i dea socoteală de purtarea lui într-o împrejurare în care vorbise faţă de lume despre ea, Pierre se înarmă cu curaj ; şi, încercînd să fie vesel, deşi tremura şi trecea prin mii de chinuri, povesti astfel întîmplarea din ajun.

— Stăteam sub bolta de ramuri, alături de Corintian şi alţi cîţiva prieteni, cînd mai mulţi tineri, secretari de notari ori băieţi de fermieri din împrejurimi, au venit să bea bere alături de noi. Ei cei dintîi au intrat în vorbă şi, după multe întrebări fără cap nici coadă, ne-au întrebat dacă tinerele doamne de la castel dansează cînd e sărbătoare în sat şi dacă le pot invita. Tocmai trecu- serăţi pe lîngă boltă cu domnul conte şi cu doamna marchiză de Frenays. Corintianul şi-a luat el sarcina să răspundă că nu dansaţi nici una, nici alta. Nu ştiu dacă a făcu: bine şi dacă nu era mai nimerit să spună că nu ştie. Eu cel puţin aşa aş fi răspuns în locul lui. Unul dintre domnii aceia a spus atunci că doamna de Frenays, dansează în toate duminicile în poiană cu ţăranii, că e foarte sigur de asta, ba chiar i s-a spus că dansează minunat. Corintianului nu-i plăcea mutra domnului. Ce e sigur e că avea un ton cam obraznic şi că, de cîte ori se rezema cu cotul de masă, ne trăgea faţa de masă şi dădea ceva pe jos. Berrichon îşi ridicase de trei ori cuţitul şi începea să-şi piardă răbdarea încă mai mult decît Corintianul, iar cum domnul acela care e, mi se pare, geambaş, o ţinea una şi bună şi spunea că Amaury i-a răspuns greşit, Berrichon s-a amestecat în vorbă şi a susţinut că dacă marchiza dansează cu oamenii din sat, asta nu înseamnă că trebuie să danseze cu străinii... dar, zău, domnişoară, nu văd întrucît vă poate interesa istoria asta.

— Mă interesează mult, dimpotrivă, şi te implor să continui, zise Yseult.

Şi cum Pierre şovăia, adăugă ca să-l ajute :

Domnişorii aceia au spus atunci că dacă nu dansăm cu străinii, asta-i pentru că sîntem nişte mironosiţe obraznice... Haide, spune tot, vezi doar că asta mă amuză şi nu mă poate supăra.

— Ei bine, fie, aşa au spus de vreme ce vreţi neapărat să ştiţi.

— Şi n-au mai spus nimic altceva?

— Nu-mi aduc aminte.
—A ! mă înşeli, meştere Pierre ; au spus despre mine, în mod deosebit, că nu e bine c-o fac pe prinţesa, fiindcă toată lumea ştie povestea mea
— E-^adevărat, zise Pierre roşind.
—Dar eu aş vrea să ştiu care-i povestea mea; asta mă interesează şi asta n-a vrut de fel să-i spună verişoarei mele proasta aceea de Julie.
Pierre se perpelea. Povestea îl interesa mult mai mult decît pe Yseult. Ce n-ar fi dat să ştie adevărul! Se ivise, în sfîrşit, prilejul de a-l cunoaşte după răspunsurile domnişoarei de Villepreux sau de a-1 ghici după atitudinea ei; dar lui i se părea că relatînd faptul va lăsa să i se vadă tulburarea inimii şi că taina i se va citi pe buze sau în ochi. In sfîrşit se hotărî, cu curajul disperării.
— Ei bine, fiindcă cereţi, zise el, v-o spun : au pretins că aţi vrut să vă măritaţi cu un tînăr savant care era profesorul fratelui dumneavoastră, şi că tînărul acesta a fost gonit cu ruşine, şi că era să muriţi de supărare...
— Şi că dacă nu se intîmpla catastrofa asta, continuă Yseult. care asculta cu un sînge reoe neclintit, mi-aş fi păstrat culorile de crin şi de trandafir care se văd strălucind pe obrajii verişoarei mele, nu-i aşa ?
— Cam aşa ceva au spus.
.— Şi dumneata ce-ai răspuns la acest ultim cap de acuzare ?
— Aş fi putut să le răspund că v-am văzut la vîrsta de cinci sau şase ani, şi că eraţi palidă ca şi azi, dar nu m-am gîndit să neg efectul, ocupat fiind să neg cauza.
— Ţi-aduci cu adevărat aminte că m-ai văzut pe cînd eram copil, meştere Pierre ?
— Prima dată cînd aţi venit aici, aveaţi părul scurt ca un băieţaş, dar tot aşa de negru ca acum ; purtaţi tot timpul o rochie albă şi un cordon negru, din cauză că eraţi în doliu după tatăl dumneavoastră ; vedeţi că am memorie bună.
— Şi eu îmi amintesc că mi-ai adus nişte porumbei sălbatici intr-o colivie, şi că făcuseşi singur colivia. Eu ţi-am dat o carte ilustrată, un rezumat de ştiinţe naturale.
— Pe care o mai am încă.
—O ! adevărat ? Dar asta a fost o digresiune care n-o să mă facă să pierd din vedere ceea ce voiam să ştiu. Ce le-ai răspuns domnilor acelora ?
— Că nu ştiu ce spun, şi că nu se pricep să inventeze romane.

— Şi atunci s-au supărat ?

— Puţin. Dar cînd au văzut că nu ne e frică de loc, au plecat de la masă spunînd că vina e a lor, căci aşa e cînd te-aşezi lîngă nişte bădărani, trebuie să te-aştepţi să fii împroşcat cu noroi. Dacă nu l-aş fi ţinut cu forţă pe Berrichon, cred că ieşea bătaie. Aş fi fost tare supărat dacă se întîmpla aşa ceva în urma unei conversaţii în care se rostise numele dumneavoastră.

Yseult zîmbi a mulţumire şi tăcu vreme de cîteva clipe. Nu se poate exprima cît suferi Pierre aşteptîndu-i reflecţiile.

— Ia spune, meştere Pierre, de ce erai indignat de învinuirea ce mi se adusese ? Faptul că am vrut să mă mărit ou un profesoraş ţi-ar părea atît de ruşinos şi de vinovat încît să trebuiască, pentru a-1 nega, să rişti a spune o minciună ?

Pierre păli şi nu răspunse. Nu asculta nicidecum întrebarea limpede care i se pusese ; nu se gîndea decît la pasiunea aceea care părea mărturisită şi care-1 prăvălea de la cer la pămînt.

— Haide, reluă domnişoara de Villepreux cu tonul scurt şi cam poruncitor care amintea, după spusele unora, pe cel al împăratului, trebuie să-mi răspunzi, meştere Pierre. Ţin la reputaţia mea, ştii, şi doresc să fie întemeiată lămurit în mintea persoanelor pe care le stimez. De ce ai negat că am iubit un profesor de latină ? Spune !

— N-am negat. Am spus numai că ori ce fel de presupunere referitoare la anumite persoane e nepotrivită şi deplasată din partea anumitor oameni.

— Asta-i cam aristocratic, domnule Pierre ; dar eu nu merg atît de departe ca dumneata: eu sînt, ştii doar, pentru libertatea presei, pentru votul liber, pentru libertatea de conştiinţă, pentru toate libertăţile publice. Ar fi o inconsecvenţă prin urmare să cer o excepţie în favoarea mea.

— Am greşit, fără îndoială, vorbind astfel; dar dacă ar mai fi cazul, n-aş fi mai înţelept. îmi făcea rău să aud numele dumneavoastră în gura flecarilor acelora grosolani.

— Ei bine, te iert, dar ou condiţia să-mi spui ce te întrebam adineaori, întrucît găseşti de condamnat...

— Doamne, nu condamn nimic! exclamă Pierre, căruia jocul acesta făcea să-i sîngereze inima. Dacă aveţi intenţia să vă măritaţi cu un savant, găsesc că asta ar fi tot un semn de orgoliu, ca şi dorinţa de a vă căsători cu un general, un duce sau un bancher.

— Va să zică nu ai fi apărătorul meu într-o asemenea

împrejurare ? Ci, dimpotrivă m-ai acuza ?

— Să vă acuz, eu ? Niciodată ! Aveţi destule calităţi măreţe în suflet ca să vi se ierte cîte-un mic cusur al spiritului.

— Ei bine, îmi place răspunsul dumitale, şî-mi place judecata dumitale asupra odiseei mele cu profesorul. Mi se pare că vezi lucrurile mai de sus decît le-ar putea vedea vreuna din persoanele pe care le cunosc. E ciudat, meştere Pierre, că, deşi n-ai văzut niciodată ceea ce se cheamă lumea bună, o înţelegi mai bine decît oamenii care o alcătuiesc. Sprijinindu-te pe logica simplă şi pe înţelepciunea cea mai firească, ai dat în vileag o mare greşeală în care cad majoritatea bărbaţilor şi a femeilor din vremea noastră.

— Pot să vă întreb care ? Fiindcă se pare că am făcut proză fără să ştiu.

— Ei bine, iată ! Sînt la modă romanele. Femeile din lumea mea le citesc şi apoi le pun în practică cît pot mai mult, şi nimic din toate astea nu e sentiment. Nu există o singură afecţiune adevărată în miile de aventuri atribuite iu&irii celei mai învăpăiate. Se văd astfel răpiri, dueluri, căsătorii împiedicate de părinţi şi a căror încheiere scandalizează grozav; se văd chiar sinucideri, şi în toate astea nu e mai multă pasiune decît am avut eu pentru profesorul fratelui meu. Vanitatea ia toate formele ; te compromiţi, te căsătoreşti sau te omori ca să se vorbească de tine. Crede-mă, adevăratele pasiuni sînt cele pe care le ascunzi, adevăratele romane sînt cele pe care nu le cunoaşte lumea, adevăratele dureri sînt cele pe care le duci în tăcere şi de care nu vrei să fii nici compătimit, nici mîngîiat.

— Aşadar, nu-i nimic adevărat în povestea cu profesorul ? întrebă Pierre, cu o îngrijorare naivă care o făcu să zîmbească pe domnişoara de Villepreux.

— Dacă s-ar fi petrecut cum e povestită, reluă ea, îţi garantez că lumea n-ar povesti-o. Căci dacă aş fi avut înclinare pentru tînărul acela, s-ar fi întîmplat din două una : sau ar fi fost demn de mine, şi bunicu-meu nu s-ar fi împotrivit alegerii mele, sau m-aş fi înşelat, şi bunicu- meu mi-ar fi deschis ochii. In acest din urmă caz, aş fi avut, cred, tăria să nu arăt nici ruşine prefăcută, nici disperare ridicolă, şi lumea n-ar fi avut plăcerea să-mi vadă faţa pălind. Dar cum e totdeauna ceva real în ceea ce născocesc oamenii, va trebui să-ţi spun ce e adevărat în romanul acesta Fratele meu avea în adevăr un profesor de latină şi de greacă, nu prea priceput, pare-se, la greacă şi latină, dar care şi-aşa ştia prea destul, da vreme ce fra- te-meu era hotărît să nu înveţe nici una, nici alta. Eu aveam cel mult paisprezece ani şi, din cînd în cînd, de

milă pentru bietul profesor care-şi pierdea timpul la noi în casă, luam lecţia în locul lui Raoul; după un an, ştiam mai mult decît dascălul meu, ceea ce nu însemna mare lucru.

într-o bună zi, am băgat de seamă că, deşi mînca cu foarte mare poftă, ofta adînc de cîte ori îl rugam să se mai servească. L-ara întrebat dacă e suferind ; mi-a răspuns că suferă groaznic, şi am început să-i pun întrebări asupra sănătăţii, fără să bănuiesc că el îmi făcuse o declaraţie. A doua zi, am găsit în manualul meu un bilet ciudat, presărat tot cu semne de exclamaţie ; şi l-am dus bunicului, care a făcut mare haz şi mi-a cerut să nu las să se vadă că l-am primit. A avut o convorbire destul de lungă cu profesorul şi a doua zi acesta dispăruse. Nu ştiu ce doamnă din lumea mare sau ce slujnică a inventat apoi un scandal în casă, alungarea brutală şi umilitoare a profesorului şi disperarea mea. Adevărul e că bunicu-meu încredinţase tînărului o mică misiune politică în Spania, pe care n-a îndeplinit-o mai rău decît altul, şi că, la întoarcere, a fost primit la noi cu aceeaşi bunăvoinţă, de parcă nu s-ar fi întîmplat niciodată ceva pentru care să trebuiască să fie gonit. Intre noi n-a mai fost niciodată vorba de trecut, şi el n-a mai scris bilete. Se pare chiar că l-a uitat cu desăvîişire pe cel scris atunci, căci l-am auzit foarte des bă- tîndu-şi joc fără milă de oamenii îngîmfaţi care se încumetă să cucerească femeile. E un băiat de treabă, de altfel, pe care-1 stimez mult, deşi defectele lui mă fac să zîmbesc uneori, şi cred că asta-i şi părerea dumitale în privinţa lui. .

— Cum, îl cunosc ? întrebă Pierre uimit.

Yseult îşi petrecu degetele ştrengăreşte pe obraji, câ pentru a desena forma favoriţilor negri ai lui Achille Lefort. Nu-1 indică în alt fel şi-şi puse apoi degetul pe buze, cu un zîmbet plin de şiretenie şi de voie bună. In clipa aceasta de familiaritate şi de veselie, Yseult îi apăru lui Pierre învestmîntată într-o frumuseţe pe oare nu i-o cunoştea, şi încrederea gingaşă pe care i-o dovedea ea îl pătrunse pînă în inimă.

Capitolul XXIX

Am ajuns în cursul povestirii noastre , la momentul hotărîtor, în care s-au prăbuşit societăţile secrete din vremea restauraţiei. Dacă cititorul a fost atent la silueta contelui de

Villepreux pe care am schiţat-o, bănuieşte probabil de care din cele patru partide ale carbonarismului era legat bătrînul politician. Şi-şi poate explica în acelaşi timp cum se face că un personaj atît de dibaci, atît de uşuratic, atît de sceptic şi atît de fricos îndrăznise să iasă din făgaşul obişnuit al politicii oficiale, pentru a se lansa în conspiraţii.

Negreşit, contele avea prea mult sentimentul tradiţiei istorice a Franţei, fie a vechiului regim, fie a Revoluţiei, pentru a se gîndi la un prinţ străin, şi anume, de vreme ce trebuie să-i spunem pe nume acestui pretendent, la un prinţ de Orania. Domnul de Villepreux lăsa ideea aceasta altor conspiratori. Sînt astăzi oameni de stat, miniştri, pairi sau deputaţi care, ţintuiţi pe vremea aceea în exil în Belgia, se gîndiseră să alipească Belgia de Franţa, cerînd sceptrul constituţional pentru un prinţ belgian; au crezut astfel un moment că pot răsturna restauraţia cu sprijinul nordului. Istoria ne va face poate într-o zi cunoscute memoriile savante pe care le adresau împăratului Rusiei în favoarea candidatului lor. Acest candidat olandez nu avea sufragiul contelui, cu toate străduinţele nesfîrşite prin care voia să-l atragă un profesor eclectic[54] care, fiindcă se ducea în timpul vacanţei să culeagă noutăţi în Germania, a crezut şi el că a găsit în Olanda pe viitorul monarh al Franţei.

Contele ar fi fost mai degrabă partizan al lui Napoleon al II-lea, decît al prinţului de Orania. Cum fusese prefect în vremea Imperiului, o restauraţie imperială ar fi putut să-i convină. Dar era prea inteligent ca să nu înţeleagă că Imperiul fără împăratul Napoleon, fără marele om, era o himeră.

In sfîrşit, cu toate că-i plăceau utopiile şi că, în teorie, era partizan al ideilor celor mai raţionale, al principiilor celor mai filozofice şi mai radicale, era prea puţin entuziast spre a voi să se urce pe eşafod, alături de La Favette, sau să cucerească o republică a cărei soartă ulterioară n-o vedea clar. Fracţiunea aceasta a carbonarismului era menajată, răsfăţată de el; dar, în fond, n-o privea decît ca pe un instrument util, ca pe o momeală pentru cei curajoşi, ca pe un aliat bun să înfierbînte minţile aprinse ale zăpăciţilor şi să scoată castanele din foc. Achille Lefort îl credea în mod sincer lafayetist pe contele de Villepreux, dar contele de Villepreux ştia foarte bine, în adîncul sufletului

---

[54] E vorba probabil de filozoful Victor Cousin (1792-1867), şeful şcolii spiritualiste eclectice, care l-a făcut cunoscut pe Kant In Franţa.

- Ducele de Orleans (Ludovic-Filip), văr cu regii Franţei, se trăgea şi el din familia Bourbonilor.

său, că e orleanist.

Orleanist, ca domnul de Talleyrand, prietenul şi protectorul său. Ca şi domnul de Talleyrand, căuta nu un om, ci un fapt. Iubite cititor, asta e faimoasa lozincă „pentru că e Bourbon“ [2], pe care ai văzut^o după aceea arborată şi care te-a mirat poate atunci şi ţi-a părut nouă. Să ştii că politicienii cu nas bun erau de mult pe urma ei. Contele de Villepreux fusese adus în mod firesc pe această cale prin relaţiile sale de familie cu unul din partidele active ale Revoluţiei, relaţii despre care am vorbit. înţelesese, fără să fie nevoie să i se spună de-a dreptul, că omul domnului de Talleyrand nu trebuie să acţioneze el însuşi, ci să facă pe mortul. Numai că, închipuindu-şi conjunctura mai favorabilă decît era, şi deznodămîntul mai apropiat, îşi luase riscuri personale, încurajat fiind de altfel de exemplul celor care, de bună-credinţă şi cu mai multă dezinteresare decît el[55], conduceau această intrigă. Aşa se făcea că se afla îmbarcat pe ceea ce numea acum, cînd vorbea cu sine însuşi, *blestemata de galeră.*

Partidul orleanist, spune un istoric al carbonarismu- lui, e cel care a făcut cel mai mare rău asociaţiei, mai ales în ultimele momente. La început, nu e exclus ca Ludovic- Filip să fi nutrit oarecare speranţă în legătură cu vastele pregătiri de insurecţie, dar curînd i-a apărut probabil evident prinţului că verii lui [2] aveau încă la dispoziţie prea multe posibilităţi, ca să fie atît de uşor răsturnaţi, şi că mişcarea carbonarilor nu putea avea alt efect decît să-i incite la reacţiune. Lăsa deci să se conspire în favoarea lui, dar era hotărît să rămînă în umbră şi nu considera că a venit timpul să apară. Politicienii dibaci nu sînt cei care caută să creeze împrejurările, ci cei care caută să fie gata cînd împrejurările sînt create. In sfîrşit, războiul din Spania veni să dea ultima lovitură asociaţilor de carbonari. Revoluţia, înăbuşită pentru moment în Spania prin actul cel mai viguros şi mai politic îndeplinit pînă atunci de Bourboni, se prăbuşi în acelaşi timp în Franţa. învinsă cu armele în mînă acolo unde reuşise să se constituie, nu mai putea păstra speranţa de a învinge acolo unde nu avea decît resursa adunărilor secrete şi a comploturilor. „Efectul moral produs de o victorie militară desăvîrşi ceea ce începuse discordia şi ceea ce n-ar fi adus niciodată nici procesele penale, nici eşafoadele.“

---

[55] Vrem să vorbim mai ales de Manuel, oare trece drept conducătorul partidului orleanist în mişcarea carbonarilor. (N.A.)

[s] E vorba de Ludovic al XVIII-lea şi de Carol al X-lea, regii din vremea restauraţiei.

La 3 noiembrie din acelaşi an, 1823, adică vreo două luni după aventura Corintianului şi a marchizei, se sărbători ziua contelui de Villepreux. Fură invitate la masă mai multe persoane din împrejurimi. Multe altele veniră să aducă omagiul lor patriarhului liberalismului din Loir-et- Cher. Contele nu era prea măgulit de aceste ovaţii domestice. Hotărîrile lui erau influenţate de situaţia politică într-atît, încît în dimineaţa sărbătorii, cînd veni să-l îmbrăţişeze nepotul său, Raoul, avu cu el o convorbire destul de lungă, în urma căreia, după ce-1 mustră părinteşte în mai multe privinţe, îi dădu să înţeleagă că nu vrea să-i stingherească avântul militar şi că, dacă se prelungeşte războiul din Spania, âi dă voie să se angajeze în armata franceză. Raoul fu atît de încântat de această jumătate de făgădu- ială, încît încălecă şi dădu fuga s-o anunţe tinerilor săi prieteni din castelele vecine, care se aflau adunaţi la o întîlnire vînătorească la două poşte de Villepreux. Fu mare mirare şi bucurie pe ei. Băură în sănătatea bătrînului conte, declarînd că-i iartă trecutul şi că vor merge să-i mulţumească pentru că a împlinit dorinţa lui Raoul, cu toate că familiile lor nu se mai vedeau. Spre seară, Raoul se pregătea să se întoarcă la dineul bunicului său, cînd nebunilor de prieteni le trecu prin cap să se invite şi ei la dineu, unii cu avîntul produs de şampanie, ceilalţi cu gîndul maliţios de a-1 compromite prin actul acesta pe bătrînul conte faţă de comesenii lui liberali. Lui Raoul i se păru că e un mijloc excelent pentru a-1 antrena mai repede pe bunicul său, şi tînăra falangă ultraregalistă ajunse la castel în momentul cînd se servea masa.

Apariţia acestor odrasle de familii aristocratice la banchetul liberal al contelui de Villepreux a fost o lovitură de teatru grozavă. S-au uitat ponciş unii la alţii. Indignaţi, unii invitaţi voiau să plece nemîncaţi, iar alţii, care aveau relaţii de clientelă cu părinţii tinerilor gentilomi, nu prea îndrăzneau să le întoarcă spatele şi se aflau foarte stingheriţi. Contele domina situaţia cu o pricepere diplomatică în faţa căreia impertinenţa nechibzuită a regalişti- lor noştri nevîrstnici era silită să capituleze. Dar situaţia se complică în mod mult mai grav cînd, după primul fel de mîncare, sosi Achille Lefort, în fruntea unei falange mace- doniene de mici republicani foarte porniţi, pe care-i recrutase în cursul călătoriei sale şi pe care-i aducea ca să-i pună în legătură cu ceilalţi adepţi ai săi, voind să le confere tuturor botezul carbonarismului la adăpostul sărbătorii bătrînului conte. Ii prezentă acestuia cu tupeul lui obişnuit, dîndu-i să înţeleagă, cu

ajutorul expresiilor cu du

blu sens ale carbonarismului, câ sînt nişte *veri* şi că nu *sâ* poate da înapoi. Contele se resemnă politicos şi de data aceasta şi, în vreme ce duşmăniile politice erau amorţite în fundul stomacurilor de către foamea neostoită încă, începu, fără să arate, să caute un mijloc de a se descotorosi şi de paladinii lui Raoul şi de conspiratorii lui Achille. Cînd îl găsi, se simţi liniştit ; dar cum planul său nu putea fi adus la îndeplinire decît după-masă, iar pînă atunci puteau să se isce discuţii aprinse, care să-l silească să ia partea unora sau altora, îi veni în gînd să pună să cînte trompetele sub ferestrele sufrageriei, de cîte ori se aducea un fel de mîncare. Fu de ajuns un cuvînt la urechea bătrînului său lacheu isteţ pentru ca, după cinci minute, o gălăgie îngrozitoare de goarne de vinătoare, la care toţi cîinii de la castel şi din sat răspunseră cu urlete jalnice, să întrerupă discursurile celor mai exaltaţi. Adunarea fu la început cam supărată de această crudă serenadă, iar Achille Lefort, care se simţea pornit spre elocvenţă, declară vecinilor săi că asta-i ceva odios şi insuportabil. Dar Raoul, care-1 detesta din toată inima pe fostul lui profesor, de cînd acesta făcea pe grozavul cu el, fu încîntat văzînd că nu mai poate scoate un cuvînt, şi-i încuraja pe gornişti trimiţîndu-le vin de băut. Cînd goarna îşi pierdu efectul, căci plămînii liberalismului se deprinseră pînă la urmă şi ţinură piept trîmbi- ţelor, iată că se dezlegă calul lui Raoul, şi se luă la bătaie, în grajd, cu caii tinerilor săi prieteni. Toţi se ridicară de la masă şi alergară să-i despartă pe combatanţi, ceea ce dură destul de mult şi nu fu lucru uşor. Prevenit de lacheu, Wolf secundase de minune intenţiile stăpînului său. Cînd se întoarseră, se servea desertul; era momentul cel mai periculos ; dar vinul curgea din belşug, iar provincialii, cărora le place să bea, uitau de pica lor şi-l lăsau pe Achille şi pe romanii lui să ocupe arena discuţiei. Din fericire, contele avea un ajutor de nădejde în persoana Josephinei Clicot. Amanta Corintianului avea în ziua aceea o rochie încîntătoare şi era frumoasă de putea suci capul tuturor partidelor. Contele o puse în valoare, rugînd-o să cînte ceva cîntece de prin partea locului, după vechiul obicei ţărănesc şi în felul păstoriţelor din landă. Crescută la ţară şi avînd o voce plăcută şi o înclinare deosebită pentru mimică, Jo-

sephine cînta aceste balade naive în mod foarte sugestiv şi cu multă drăgălăşenie. Se lăsă mult rugată, dar pînă la urmă cedă. Din momentul acela, oaspeţii nu se mai ocupară decît de seducătoarea marchiză, tinerii regalişti, aşezaţi dinadins lîngă ea, îi solicitau care mai de care răspunsuri, priviri, zîmbete, ba chiar fructele şi bomboanele pe care le atinsese cu mîna ei. Cînd trecură in salon, găsiră aici o vioară ; Raoul ştia să cînte cadriluri. Contele o rugă pe nepoată-sa să se aşeze la pian şi, într-o clipă, balul fu organizat.

Pentru a completa numărul, trimiseră după fata ajutorului de primar şi după fetele de fermieri care aveau rochii mai acătării. In timpul acesta, Achille, indignat de frivolitatea bătrînului conte, ieşise cu oamenii săi şi trimisese după Pierre Huguenin.

In cursul dimineţii, Pierre primise printr-un curier un bilet de la comis-voiajor, în care, anunţîndu-i sosirea, îl ruga să-i vestească şi să-i adune pe membrii viitoarei sale vente, şi îi dădea întîlnire pentru aceeaşi seară, în timpul petrecerii de aniversare, în atelierul castelului. Pierre făcu pregătirile cu oarecare descurajare. Cu cît vedea apropiin- du-se momentul în care trebuia să facă legăminte solemne faţă de o acţiune care îi păruse la început iluzorie şi uşuratică, cu atit simţea că-i revine repulsia. Era cuprins chiar de un fel de remuşcare, pe care nu reuşea să i-o înăbuşe iluziile naive din vorbele domnişoarei de Villepreux. In sfîrşit, sosise ceasul şi Pierre avea de gînd să refuze adeziunea, dacă formula jurămîntului şi expunerea programului implicau vreo trădare a principiilor şi a sentimentelor sale.

Dar era scris să scape de primejdia aceasta. In momentul cînd Achille, însoţit de prozeliţii săi, se îndrepta prin întunericul nopţii spre atelierul care trebuia să-i slujească de templu, contele de Villepreux se prezentă şi, prefăcîn- du-se că nu-i cunoaşte planurile, îi spuse că a fost emis un mandat de arestare împotriva lui, că jandarmii îl caută şi că nu mai are nici un moment de pierdut dacă vrea să scape de urmărire. Planurile sale fuseseră descoperite ; prefectul scrisese procurorului regal; hotărîseră să se ia măsuri împotriva tuturor acţiunilor sale de propagandă. Din fericire, un funcţionar de la prefectură, căruia contele îi făcuse servicii, avusese mărinimia să-l prevină, pentru ca, în cazul cînd exista riscul de a fi şi el compromis, să se poată pune la adăpost. Va avea desigur de suferit o percheziţie în timpul nopţii. în sfîrşit, interesul cauzei cerea ca oamenii să se împrăştie şi Achille să plece imediat din regiune. Un cal bun şi un servitor credincios erau gata pregătiţi, imul să-l ducă, iar celălalt să-l călăuzească prin landă pînă la ieşirea din departament. Toată

istoria aceasta fu atît de desăvîrşit povestită, şi bătrînul conte îşi juca atît de bine rolul. încît republicanii, înspăimîntaţi, se împrăştiară pe dată ca o mină de frunze uscate măturate de vînt. Achille, căruia îi plăceau emoţiile, o avu pe aceea de a se crede în sfîrşit persecutat; şi fuga nocturnă, primejdiile care nu existau, taina pe care ar fi vrut s-o spună lumii întregi îl absorbiră şi-l bucurară ca pe un oopil. Alergă spre atelier ca să-l înştiinţeze pe Pierre de fuga lui şi să-şi ia rămas bun de la el.

Pierre îl aştepta şi nu era singur. Yseult, care ştia de ceremonie şi pe care bunicu-său o autorizase să dea o mină de ajutor la întemeierea ventei *Jean-Jacques Rousseau* (lucrînd pe ascuns la eşecul ei), plecase pe furiş din salon ca să-l ajute pe meseriaş să facă pregătirile. îi deschisese cabinetul din turnuleţ ca să poată lua de-acolo mese, scaune şi sfeşnice ; şi-i arăta tocmai cum să aranjeze materialul ceremoniei, cînd Achille bătu în oblonul atelierului semnalul convenit. Le povesti repede situaţia sa tragică, le jură că nu va abandona partida, că va fi în stare el singur să reînvie carbonarismul în toată Franţa sub altă formă, şi că îl vor revedea curînd la Villepreux, în ciuda tiranilor Şi a subprefecţilor. Apoi îl îmbrăţişă pe Pierre şi-l îndemnă cu atîta căldură să rămînă credincios liberalismului, încît Pierre fu convins de perseverenţa lui şi de curajul pe care-1 arăta. Adevărul e că Achille nu cunoştea frica, deoarece amorul propriu şi generozitatea îl mînau tot timpul spre posturile avansate ale acţiunilor nebuneşti. Yseult îi strînse mîna şi-l conduse, împreună cu Pierre, pe o potecuţă, pe sub copaci, pînă la grilajul parcului, unde îl aşteptau călăuza şi caii. Apoi se întoarseră să deretice atelierul şi să şteargă orice urmă a naufragiului ventei *Jean-Jacques Rousseau.*

Urclnd mobilele la loc în cabinetul turnuleţului, Pierre nu-şi putu stăpîni o emoţie pe care Yseult o observă şi o împărtăşi :

— Odaia aceasta îţi trezeşte, ca şi mie, îi spuse ea cu simplitate, o amintire penibilă ; aş vrea s-o şterg. Nu-ţi aminteşti de o gravură pe care ai primit-o şi pe care n-ai vrut s-o mai iei după aceea ? E tot aici, şi atîta vreme cît va fi aici am să cred că nu ne-am împăcat.

— Daţi-mi-o repede, răspunse Pierre. De multă vreme mă mustru că n-am curajul s-o cer.

— Uite-o, asta e, zise Yseult, şi iată şi-o jucărie de copil pe care ai fi fost obligat astă-seară s-o primeşti din mina altcuiva decît a mea, şi pe care vei primi-o de la mine, ca o amintire prietenească şi ca un zălog de unire politică.

— Dar ce-i asta ? întrebă Pierre, cercetînd un minunat pumnal, admirabil cizelat, pe care ea i-1 întindea ; la ce mi-ar

putea servi ? Nu e o unealtă de tîmplărie, pe cît ştiu.

— E o armă de război civil, răspunse ea, şi e zălogul conferit celui care e primit carbonar.

— Auzisem eu că se jură pe acest simbol sinistru, dar nu credeam.

— Regalismul a răspîndit multe zvonuri false în privinţa asta, dar carbonarismul a dovedit că pumnalul nu e în mîinile sale decît un semn inofensiv de raliere. Introducerea lui în tainele noastre este demnă de respect fiindcă ne vine de la carbonarismul italian, care numără lupte mai însemnate şi martiri mai numeroşi decît al nostru. E simbolul fraternităţii noastre cu victimele acestea, pe care fiecare din noi ar trebui să le comemoreze cucernic şi zilnic în inima sa, aşa cum fac catolicii, în rugăciuni, cu sfinţii lor ; şi, de vreme ce nu le putem plînge decît în taină, e bine poate să avem mereu înaintea ochilor emblema aceasta care ne aminteşte moartea lor violentă şi fanatismul lor sublim.

— Ştiţi, zise Pierre învîrtind pumnalul în mînă şi cercetîndu-1 cu un fel de tristeţe, că printre noi există o superstiţie în legătură cu asemenea obiecte ? dăruirea unui instrument cu tăiş taie *prietenia,* după unii, iar după alţii, aduce nenoroc celui care l-a primit sau celui care l-a dat.

— Nu cred în asta, deşi e o imagine poetică.

— Nici eu, şi totuşi... Dar ce înseamnă monograma asta gravată cu găurele pe tăiş ?

— Ea dumitale acum. Odinioară a fost a unuia din strămoşii mei, căruia i-a aparţinut pumnalul. Se numea Pierre de Villepreux ; nu te numeşti astfel, cînd adaogi la numele de botez numele de companionaj ?

— Adevărat, zise Pierre zîmbind ; cu deosebirea că strămoşii dumneavoastră au dat numele lor satului, iar mie satul mi l-a dat.

— Strămoşii dumitale erau şerbi, iar ai mei ostaşi: asta înseamnă că dumneata te tragi din asupriţi şi eu din asupritori. Iţi invidiez mult nobleţea, meştere Pierre.

— Pumnalul acesta e prea frumos pentru mine, zise el punîndu-1 la loc pe masă ; m-ar întreba lumea în batjocură de unde l-am furat; şi apoi, zău, eu sînt din popor, port pe umeri jugul superstiţiei. Nu mă pot opri să n-am gînduri negre în faţa acestei arme cu tăiş. Nu, hotărît lucru, n-o iau. Daţi-mi altceva.

— Alege, zise Yseult, deschizîndu-i toate dulapurile.

— Alegerea mea n-o să dureze mult, zise Pierre. Se află întrun volum de Bossuet o cruciuliţă de hîrtie decupată, cu ornamente greceşti din Bizanţul tîrziu, care sînt fermecătoare.

— Ei, Doamne, nu cumva eşti vrăjitor ? De unde ştii asta ? Eu nici nu-mi mai amintesc. Sînt doi ani de cînd nu l-am deschis pe Bossuet.

Pierre luă volumul, îl deschise şi-i arătă cruciuliţa care îl ispitise mult altădată şi de care nu se atinsese.

— De unde ştii că am făcut-o eu ? întrebă ea.

— Monograma dumneavoastră e decupată cu litere gotice într-unul din ornamente.

— Adevărat. Ei, atunci, ia-o. Dar ce-ai să faci cu ea ?

— Am s-o ascund, şi-am s-o privesc în taină.

— Asta-i tot ?

— E prea destul.

— Legi de asta vreo idee filozofică ; preferi emblema milei emblemei răzbunării pe care ţi-o destinasem eu.

— Se poate, dar ceea ce mă face în primul rînd să prefer bucata aceasta de hîrtie pumnalului bogat, care a

S6rvit poate ca instrument al urii, e că aţi decupat-o sub influenţa unui gînd calm şi pios.

— Şi să-mi spui acuma, meştere Pierre, cum de-mi cunoşti aşa de bine cabinetul şi cărţile, ba pînă şi micile semne din ele ? Afară de cazul cînd vezi prin pereţi, totul mâ face să cred că ai citit aici.

— Am citit ce se află aici, răspunse Pierre, şi mărturisi totul, fără să uite a pomeni de grija stăruitoare pe care o avusese să nu strice nimic în cabinet şi nici măcar să nu lase vreo urmă pe marginile cărţilor.

Scrupulele acestea o făcură să zîmbească pe Yseult. Ea îi puse mai multe întrebări asupra efectului pe care i-1 produseseră aceste lecturi, îl întrebă în ce ordine le făcuse şi ce impresii îi lăsaseră. Ascultîndu-i răspunsurile, îşi explică multe lucruri pe care nu le înţelesese înainte şi fu impresionată de judecata sigură cu care el, fără altă orientare decît cea a unei conştiinţe inflexibile şi a unei inimi pline de omenie, combătea erorile şi îi întrecea pe savanţii orgolioşi din lumea asta, neadmirînd la poeţi şi la filozofi decît ceea ce e cu adevărat măreţ şi veşnic frumos, neacceptînd din istorie decît ceea ce e de acord cu logica divină şi cu demnitatea umană, înălţîndu-se, în sfîrşit, prin nobleţea lui înnăscută, deasupra tuturor titlurilor de mărire decernate de aprecierea oamenilor. Fu cu totul subjugată, înduioşată, cuprinsă de respect, pătrunsă de încredere şi în acelaşi timp de un fel de ruşine, aşa cum se întîmplă cînd descoperi că ai protejat cu naivitate o fiinţă care e deasupra oricărei protecţii. Stînd pe marginea unei mese, cu ochii plecaţi, cu sufletul plin de sentimentul pe care creştinii îl numesc *componcţiune* Yseult tăcu multă vreme după ce vorbise el.

— V-am obosit, v-am plictisit poate, îi spuse Pierre intimidat de aparenţa aceasta de răceală. M-aţi lăsat să vorbesc, şi eu nu m-am mai oprit... Probabil că vă par la fel de încrezut cu ideile mele ca şi bietul domn Lefort.

— Pierre, răspunse Yseult, mă întreb de un sfert de ceas dacă sînt demnă de prietenia dumitale.

— Vă bateţi joc de mine ? exclamă Pierre cu simplitate ; nu, nu de gîndul ăsta sînteţi absorbită, nu e cu putinţă...

Yseult se ridică. Era mai palidă decît fusese vreodată, iar ochii îi străluceau de un foc mistic. Lumina lămpii cu abajur verde care lumina turnuleţul îi punea pe faţă o culoare vagă şi plutitoare care-i dădea aparenţa unui spectru. Părea că se mişcă şi vorbeşte în friguri, şi totuşi atitudinea ei era calmă şi vocea sigură. Pierre îşi aminti de sibila care i se arătase în vis

şi fu cuprins de un fel de spaimă.

— Gîndul care mă absoarbe? îi spuse ea privinduTl cu o fixitate care anunţa o voinţă de neclintit, dacă ţi l-aş spune astăzi, nu l-ai crede. Dar ţi-1 voi spune odată şi-l vei crede. Pînă atunci roagă-te lui Dumnezeu pentru mine, căci în destinul meu e ceva măreţ, iar eu nu sînt decît o biată fată şi trebuie să-l împlinesc.

Se grăbi să-şi pună în ordine cabinetul cu multă atenţie, deşi părea dusă cu gîndul în altă lume. Apoi ieşi şi traversă atelierul fără să-i spună un cuvînt lui Pierre, care o urma ducîndu-i sfeşnicul. Cînd ajunse în pragul uşii care dădea spre parc, ea mai spuse o dată :

—Roagă-te pentru mine, şi, luîndu-şi luminarea, o stinse şi dispăru din faţa lui ca o fantomă care se risipeşte. Ce vrusese să spună ? Pierre nu îndrăznea să-i cerceteze înţelesul cuvintelor. „Da, îşi spunea el, iat-o ca în visul meu, vorbind în enigme şi arătîndu-mi în viitor ceva ce nu înţeleg.“ Se simţi cuprins de ameţeală şi-şi strînse fruntea în mîini, ca şi cînd s-ar fi temut să nu-i plesnească.

Neputînd rezista agitaţiei care-1 cuprinsese, atras ca de un magnet, se strecură în întuneric pe urmele domnişoarei de Villepreux, ca s-o poată vedea mai multă vreme plutind în faţa lui ca o arătare străvezie, sau cel puţin să respire aerul pe care-1 străbătuse ea. Ajunse astfel pînă la peluza descoperită care se întindea dinaintea faţadei castelului şi, oprindu-se în ultimele desişuri, o văzu în- torcîndu-se în salon. Timpul era minunat şi dansul foarte însufleţit; se deschiseseră ferestrele, aşa încît, de la locul său, Pierre putea să vadă valsînd perechile şi pe marchiză învîrtindu-se, înconjurată de adoratori, printre care se aflau tineri de familie aristocratică, ale căror maniere curtenitoare erau amestecate cu acea uşoară impertinenţă care place femeiuştilor. Josephine era îmbătată de succesul ei; de multă vreme n-avusese ocazia să se facă frumoasă şi nu se văzuse astfel admirată. Era ca un fluture care se învîrteşte şi zburdă în jurul luminii. Yseult, pentru a lăsa să se odihnească persoanele care cîntaseră pe rînd la vioară, începu din nou să cînte la pian. Pierrte se aşeză în aşa fel ca s-o vadă. Ochii ei înotau într-un fel de fluid şi, prin faţa ei, păreau că trec alte imagini decît cele din lumea reală. Cînta cu mult nerv şi mişcare, dar mîinile îi alergau pe clape fără să-şi dea seama.

Raoul ieşi să ia aer cu unul din prietenii săi. Pierre îl auzi spunînd :

— Ia priveşte-o pe soră-mea, nu pare un automat ?

— Chiar aşa. E o fată inteligentă, dar foarte voluntară. Ştii că mă sperie cu ochii ei ficşi ? Are aerul unei figuri de marmură care s-ar apuca să cînte hore.

— Eu unul găsesc că seamănă cu zeiţa raţiunii, răspunse Raoul pe un ton ironic, şi că execută cadriluri în ritmul marsiliezei.

Tinerii trecură şi, aproape imediat, Pierre văzu pe cineva oare mergea în tăcere în jurul peluzei, şi al cărui mers întrerupt trăda agitaţia lăuntrică. în momentul cînd omul ajunse lîngă el, îl recunoscu pe Corintian şi, ieşind binişor din ascunziş, îl apucă de braţ.

— Ce cauţi aici, îi spuse el, căci îi înţelegea durerea ascunsă; nu ştii că nu e locul tău aici şi că, dacă vrei să priveşti, nu trebuie să te vadă nimeni ? Haide, vino, te necăjeşti degeaba, tot nu poţi să schimbi nimic din ce ţi-e hărăzit.

— Lasă-mă, zise Corintianul, lasă-mă să mă. cufund în necazul meu. Lasă-mă să-mi înăspresc inima în mînie şi dispreţ.

— Cu ce drept vrei să dispreţuieşti ce ai adorat ? Oare Josephine era mai puţin cochetă, mai puţin uşuratică, mai puţin lesne de zăpăcit în ziua cînd ai început s-o iubeşti ?

— Atunci nu era a mea ; dar acum, cînd e a mea, trebuie să fie numai a mea, sau să nu mai fie nimic pentru mine. Doamne ! Cu cîtă nerăbdare aştept momentul să i-o spun... Dar balul ăsta n-o să se termine niciodată. Iar ea o să danseze toată noaptea cu toţi bărbaţii ăştia. Ce groaznică uitare de sine ! Dansul e tot ce poate Ii mai neruşinat la oamenii ăştia. Da, uită-te, Pierre, priveşte-o ! Are braţele goale, umerii goi, sinul aproape gol. Fusta ii e aşa de scurtă, că picioarele i se văd pe jumătate, şi aşa de străvezie, că i se zăresc toate formele. O femeie din popor ar roşi să se arate astfel în lume, s-ar teme să nu fie luată drept o prostituată. Şi acum uite-o cum trece, abia puţind răsufla, din braţele unui bărbat în braţele altuia. Nu, nu mai pot îndura. Hai să plecăm, Pierre, sau, dacă nu, să intrăm in mijlocul balului, să spargem lustrele, să răstumăm mobilele, să-i punem pe fugă pe toţi domnişorii ăştia şi vor vedea femeile lor cum ştiu ei să le apere de *ultragiile norodului*!

Pierre văzu câ exasperarea prietenului său nu mai poate fi stăpînită, îl trase departe de castel şi izbuti să-l ducă acasă. Aici găsiră o scrisoare expediată din Blois, la vederea căreia Corintianul tresări. Era adresată lui Pierre, care i-o citi numaidecât.

„Dragă firtate* (scria demnitarul), *te anunţ că asociaţia doctrinei libertăţii părăseşte reşedinţa aceasta şi că Blois nu va mai face parte

dintre oraşele noastre de doctrină. Persecuţiile pe care le-am avut de suferit din partea celorlalte societăţi ne-au produs atîtea necazuri încît preferăm părăsirea drepturilor noastre unui război fără sfîrşit. Hotărirea aceasta fiind luată cu aprobarea tuturor, sintem gata să ne imprăştiem."

Aici, demnitarul intra în detalii relative la asociaţie şi relata diversele motive ale acestei hotărîri. Apoi se întorcea la treburile lui personale şi-l anunţa pe fostul său coleg că Saviniana, silită să renunţe a mai ţine hanul, care nu-i avea de clienţi decît pe gavoţi, cărora le era Maică, luase hotărirea să se lase de negoţ şi să-şi vîndă casa.

„Credeam, dragă firtate, **spunea el, că** *mi se va cere părerea în această chestiune. Ca prieten al răposatului Savinian, şi ca om devotat faţă de interesele văduvei sale mai mult decît faţă de ale mele, speram să fiu sfătuitorul şi călăuzitorul său într-o asemenea împrejurare. Ei bine, eă s-a purtat altfel. A pus in vinzare întreprinderea să sub numele meu, declarind in faţa legii că nu se resti- tuiseră banii. Şi cînd am mustrat-o, mi-a răspuns că e datoria ei să facă asta şi că nu vrea să mă mai amăgească, căci are de gind să nu se mai mărite. Villepreux, ea mi-a spus că-i cunoşti motivele, şi că ţi-a destăinuit tot ce s-a petrecut între mine şi soţul ei la moartea acestuia. Nu te întreb nimic, dragă firtate, mi-ajunge cît ştiu. Cind ai nefericirea să nu fii iubit, trebuie să ştii să suferi şi să nu te cobori la jeluire. Dacă-ţi scriu, e din altă pricină. Văd eu că Maica are de gind sâ plece din Blois şi cred că vrea să se aşeze prin părţile unde locuieşti. Dar cred că n-are bani, deşi mă asigură că* **a** *strîns unele economii, îşi face un punct de onoare să nu rămînă datoare unui om pe care nu vrea să-l ia de bărbat. Dar e o mindrie prost înţeleasă şi pe care n-are* **dreptul** *s-o arate faţă de mine. N-am păcătuit cu nimic ca să fiu dispreţuit astfel şi tratat ca un creditor. Voi şti să mă resemnez de afrontul acesta; oi fi făptuit vreo greşeală de care Dumnezeu vrea să mă pedepsească trirmţîndu-mi multă supărare. Dar nu voi îngădui s-0 văd pe femeia aceasta pe care mi-a incredinţat-o soţul ei, căzînd în mizerie cu copiii. Ştiu, firtate Villepreux, că nu eşti bogat, altfel nu m-aş fră- mînta. Mai ştiu şi că o persoană in care se pune fără îndoială mare nădejde nu are decît munca şi talentul, ceea ce nu-i* **de ajuns pentru** a *întreţine o familie. Vin aşadar să te rog stăruitor să te interesezi de situaţia Maicăi şi să-i dai tot ajutorul de care are nevoie. Poţi dispune de tot ce am, numai sâ nu ştie ea, căci gindul de a o face să sufere şi de a o umili prin ataşamentul meu mă face să sufăr şi mă umileşte şi pe mine. Te las cu bine, dragă firtate, să nu te superi că-ţi vorbesc pe scurt de toate lucrurile astea, şi să înţelegi că nu mi-e uşor. Cu timpul, voi fi*

mai înţelept, dac-o vrea Dumnezeu.

Mai rămîne sâ te îmbrăţişez.

Prietenul şi firtatul dumitale sincer,

Romanet Sprijin Bun. D . G . T d i n Blois.[56]

Simplitatea acestei redactări, unite cu ideea pe care Pierre şi-o făcea pe drept cuvînt despre adînca durere a lui Sprijin Bun, îl impresionă atît de mult, încît simţi că-i curg lacrimi.

— Amaury, Amaury, exclamă el, ce mici sîntem alde noi, cu lecturile şi cu frazele noastre, în faţa unei astfel de tării sufleteşti şi a unei generozităţi atît de lipsite de emfază ! *„Cu timpul, voi fi mai înţelept, dac-o vrea Dumnezeul* Crede că e lipsit de curaj în momentul cînd dă dovadă de un curaj sublim. Oameni lipsiţi de crez ce sîntem ! Noi n-am fi în stare să suferim ou atîta eroism. N-am mai conteni cu jeluirile şi cu protestele ; am fi plini de mînie, de ură şi de gînduri de răzbunare.

— Taci, Pierre, înţeleg ce vrei să spui, exclamă Corintianul, ridieînd capul, pe care şi-l ţinuse ascuns în mîini cît citise Huguenin scrisoarea. Pentru mine spui toate astea, fiindcă tu eşti tot atît de plin de virtute ca şi Romanet, şi ai întîmpina durerea cu aceeaşi neclintire. Dar dacă proslăveşti iertarea jignirilor ca să mă împaci cu marchiza, nu vei izbuti de loc; veştile pe care le cuprinde scrisoarea asta îmi răstoarnă toate planurile şi-mi schimbă toate gîndurile. Ce s-a petrecut în mintea Savi- nianei ? Ce înseamnă purtarea ei de acum ? Ce are de gînd ? Pe ce se bizuie ? Vreau să ştiu asta ! Tu trebuie să fi primit o scrisoare de la ea şi nu mi-ai arătat-o. Vreau s-o văd !

— N-ai s-o vezi, răspunse Pierre. Nu, nu, amantul marchizei de Frenays nu va citi nobilele plîngeri ale Sa- vinianei. E de ajuns să ştii efectul tăcerii noastre, a ta si a mea; căci nici eu nu i-am scris; n-o mai puteam înşela şi nu voiam să-i dezvălui cele întîmplate. Mi se părea într-una că nu e totul pierdut, şi amînam din zi în zi, sperînd că te vei întoarce la ea.

— Ei, şi ce efect a avut tăcerea ta ? Vorbeşte !

— Ea a ghicit adevărul şi, spunîndu-şi că nu mai o iubită şi că n-a fost poate niciodată, văzîndu-se părăsită, lăsată pradă mizeriei, a voit să-şi linişteascâ cel puţin conştiinţa şi să nu mai accepte nimic de la demnitar. Am să-ţi citesc numai cîteva rînduri din scrisoarea ei : *„Am suferit destul cînd trăia Savinian, fiindcă aveam în inimă o dorinţă. Nu vreau să sufăr toată, viaţa din cauza unui regret, alături de Romanet; aş fi la fel de vinovată. Am destule remuşcări pentru trecut; nu mai vreau să am şi în*

Ocolul (le Tour) Franţei.

viitor. Mai bine orice alt soi de nefericire decît asta“.

— Biată şi sfîntă femeie ! zise Corintianul cu o voce îndurerată, sculindu-se în picioare. Spune mai departe ! Ce voia să facă după despărţirea de Sprijin Bun ?

— Să-şi reia fosta ei meserie de lenjereasă, şi dacă nu eşti aici, să încerce să se aşeze prin părţile astea. S-a gîndit, pe de-o parte, că va găsi de lucru în regiune ; şi, pe de alta, că tu n-ai rămas probabil cu mine, de vreme ce-ai uitat-o, fără să se gîndească cineva s-o prevină.

— E bună ideea ei, răspunse Corintianul cu un aer pi’eocupat; nu e nici o lenjereasă aici ; o să aibă clientela castelului... O să calce eşarfele străvezii ale marchizei, adăugă el cu o amărăciune adîncă. Pierre, dă-mi un toc şi hîrtie. Repede !

— Ce vrei să faci ?

— Mă mai întrebi ? Să-i scriu Savinianei, să-i spun că o aşteptăm, şi că unul din noi îi va ieşi înainte la mijlociul drumului, în timp ce celălalt îi va găsi şi-i va pregăti locuinţa în sat. Nu e asta datoria mea ?

— Fără îndoială, Amaury ; dar înciudarea e o proastă garanţie a datoriei. Aş prefera să scrii scrisoarea asta mîine, cu capul limpede.

— Iar eu vreau s-o scriu chiar acum !

— Fiindcă simţi că mîine n-ai să mai poţi.

— Am să pot; am să scriu şi mîine, am să scriu şi poimîine, dacă vrei ; am mai multă tărie decît crezi.

— Amaury, dacă scrii, Saviniana o să vină. O să aibă încredere în tine, iar eu nu ştiu dacă voi avea curajul să mă îndoiesc de tine îndeajuns pentru a o scoate din amăgire. Dacă vine şi te găseşte la picioarele marchizei, cum va trebui socotită purtarea ta ?

— Ca cea a unui laş. sau a unui nebun.

— Ia seama să nu fii nebun ! Nu scrie încă.

Corintianul scrise totuşi; scrise în timpul nopţii, sub imperiul indignării şi al unui dezgust adînc pentru marchiză. De cum se lumină de ziuă, alergă să ducă la poştă scrisoarea, care plecă, mai înainte ca Pierre, învins de oboseală, să se fi trezit.

Capitolul XXX

Vreme de cîteva zile, Corintianul n-o mai văzu pe marchiză ; şi cum ea n-avea conştiinţa că ar fi vinovată cu ceva faţă de el, cochetăria fiind la ea o a doua natură, mirarea ei fu mare, pe cînd îndurerarea nu-i fu prea adîncă la început. Imbătarea ei se prelungi pînă la o partidă de vînătoare pe care i-o propuseseră prietenii lui Raoul şi pe care o organizară pentru ea. Yseult încercă la început să-i schimbe gîndul, căci nu-i plăcea s-o vadă intrînd în relaţii cu oameni pe care-i credea antipatici bunicului ei, şi către care nu se simţea atrasă prin nici o apropiere de idei sau de situaţie. Dar bătrînului conte îi convenea să-şi vadă familia unindu-se prin cineva cu nobilimea din ţinut, şi o autoriză pe nepoata sa să se distreze acceptînd invitaţia pe care veni să i-o facă în persoană o contesă elegantă şi înţepată din partea locului, sora unuia din cei mai aprinşi adoratori ai Josephinei. Vizita aceasta diplomatică avea ca scop, în mintea nobilei doamne, căsătoria acestui frate, vicontele Amedee, cu bogata Yseult de Villepreux. Yseult se cam miră de revenirea aceasta, după indignarea cu care vecina ei întîmpi- nase binecunoscutele sale idei republicane. Răspunse la invitaţie cu destulă răceală: totuşi, cum Josephine o implora s-o însoţească, nu refuză făţiş. Josephine nu ştia să călărească, trebuiau să vină s-o ia cu caleaşca. Yseult era o foarte bună amazoană ; îşi conducea cu pricepere calul şi-l punea să sară şanţuri şi bariere cu calmul din care nimeni n-o vedea vreodată ieşind. Talentul la călărie era singurul care-i aducea oarecare consideraţie din partea fratelui ei şi a nobililor domnişori din vecinătate. îi plăcea mult exerciţiul acesta şi cum era greu să nu aibă, cu toată înfăţişarea ei gravă, ceva din gusturile şi pornirile copilăriei, se lăsă convinsă puţin cîte puţin. Trecuse oarecare timp de cînd nu mai călărise ; voi să se antreneze singură în parc. Pierre, care o pîndea neîncetat, se nimeri în drumul ei, pe cînd despica aerul cu iuţeala unei săgeţi. Ea opri brusc în faţa lui şi-l întrebă rîzînd dacă nu e scandalizat că o vede dedîndu-se unei distracţii atît de aristocratice. Pierre zîmbi, la rîndu-i, dar cu atîta silinţă, iar privirea lui trăda o tristeţe atît de adîncă, încît Yseult presimţi tot ce se petrecea în el. Voi să se asigure :

— Ştii că mîine e o mare vînătoare ? îl întrebă ea.

— Am auzit, răspunse Pierre.

— Şi ştii că vor să mă ia şi pe mine ?

— N-am crezut că veţi merge.

Dînd acest răspuns, Pierre lăsă, pare-se, să i se citească pînă

în fundul sufletului ; căci domnişoara de Villepreux, după un moment de tăcere, în care timp îl privi cu atenţie, îi spuse cu o blîndeţe fără seamăn şi cu o emoţie adîncă :

— Iţi mulţumesc, Pierre, că nu te-ai îndoit ! Apoi îşi reluă cursa avîntată, făcu de două-trei ori înconjurul parcului şi se întoarse în faţa castelului, unde o aştepta fratele său, însoţit de conte şi de Josephine. Pierre repara o bancă mică de grădină la trei paşi de acolo.

— Uite, ia-ţi calul înapoi, îi spuse Yseult lui Raoul sărind uşor pe iarbă. Nu-mi place de fel.

— Nu s-ar fi zis de loc adineaori, zise contele, credeam că-ţi iei zborul spre Marele Pustiu.

— Dacă te duci, meştere Pierre, îi spuse Yseult timpla- rului, care pleca, vrei să ai bunătatea să-i spui, în trecere, Juliei să nu se mai ocupe de costumul meu de amazoană ? N-am să ies mîine, adăugă ea întorcîndu-se spre Josephine,. dar pe un ton prea desluşit pentru ca Pierre, care se depărta, să n-o audă.

îşi ţinu cuvîntul şi rugăminţile verişoarei sale n-o putură clinti. Contele ar fi dorit să fie mai puţin aprigă, şi să nu-i strice planurile de apropiere cu seniorii vecini. Dar manifestase atîta dezgust şi atîta dispreţ filozofic pentru oamenii aceia, încît îi era cu neputinţă să se dezmintă pe faţă.

Pierre înota într-un ocean de fericire. Nu-şi putea ascunde dragostea pe care o inspira ; dar dragostea aceasta era de aşa natură încît nu-şi putea exprima recunoştinţa. Nimic nu-i îngăduia să-şi formuleze gîndurile şi, de altfel, nici nu simţea nevoia. Nicicînd o pasiune n-a fost mai absolută, mai devotată, mai entuziastă de-o parte şi de alta ; şi totuşi, nicicînd n-a existat o dragoste mai stă- pînită, mai tăcută, mai sfioasă. Era parcă o înţelegere mută între ei. Cineva care ar fi auzit cele trei sau patru cuvinte pe care Pierre le schimba în fiecare zi pe furiş cu Yseult şi-ar fi închipuit că sînt datorite unei intimităţi consacrate prin legături de neclintit şi prin făgăduinţi în toată legea. Nimeni n-ar fi vrut să creadă că între ei niciodată nu se rostise cuvîntul dragoste, şi că nici cea mai uşoară adiere nu le atinsese virginitatea simţurilor.

Josephine însoţi vînătoarea în caleaşca sclipitoare a contesei. Dar aceasta, cînd văzu că din visul ei de încuscrire şi de avere nu-i rămîne decît Josephine Clicot pe braţe, şi cînd îl văzu pe fratele său ţopăind călare pe lîngă portieră şi mîncînd-o din ochi pe picanta provincială, se simţi trasă pe sfoară şi se supără pe toată lumea, fu neprietenoasă şi nervoasă ; fiind silită s-o primească pe marchiză în castelul ei, să-i facă onorurile casei şi

s-o prezinte altor doamne ilustre, pe care le chemase ca s-o sărbătorească şi s-o dezmierde pe moştenitoarea de la Villepreux, îşi ascunse atît de puţin iritarea şi dispreţul, încît biata Josephine se simţi moartă de ruşine şi de teamă. Totuşi, omagiile pe care le primi din partea bărbaţilor, căci tinereţea şi frumuseţea găsesc totdeauna îngăduinţă şi ocrotire din partea mustăţilor, îi redară oarecare siguranţă ; şi, puţin cîte puţin, şireata, atrăgîndu-i prin drăgălăşenia ei pe bogaţi şi pe săraci, pe bălăiori şi pe cărunţi deopotrivă, se răzbună peste măsură de dispreţul femelelor lor. Pentru seară, se pregătise un mic bal, a cărui regină trebuia să fie într-un fel Yseult, cîntînd la pian ; stăpîna casei voi să-i concedieze pe muzicanţi şi să scurteze serata, spunînd că e bolnavă. Dar complotul bărbaţilor fu mai tare. Fratele cel tînăr se revoltă, şi tovarăşii lui făcură jurămînt să nu lase să plece femeile frumoase. Ii îmbătară pe toţi vizitiii, scoaseră roţile de la trăsuri, doar echipajele doamnelor bătrîne fură lăsate în pace ; dar şi acestea trebuiră să-i cicălească mult şi bine pe bătrinii lor soţi pînă să-i smulgă din contemplarea frumoşilor umeri ai Josephinei.

Aceasta rămase aşadar în salon cu cinci sau şase femei tinere, nevestele unor boiernaşi mai mărunţi, care se distrau pentru plăcerea lor şi nu se gîndeau s-o umilească. Dar, pe măsură ce înainta noaptea, bărbaţii, trecînd de la cadril la bufet, se însufleţiră, ca unii ce vînaseră toată ziua, şi luară nişte apucături libere de care Josephine începu să se sperie. In jurul ei se ducea lupta între dorinţa brutală şi un rest de convenienţă a cărei limită era destul de prost păstrată. Josephine nu era zăpăcită decît în aparenţă ; era doar o cochetă de provincie din cele care, ţinînd la cinste şi nefiind lipsite de înţelepciune, îşi îngăduie totuşi o purtare a cărei ţintă e să aţîţe poftele dar pe care o cred fără consecinţe şi fără primejdie. Bucuroasă la început şi mîndră de a provoca dorinţi, simţi roşeaţa urcîn- du-i-se în obraji cînd trebui să se apere de un început de familiaritate ; se gîndi atunci să plece. Dar contesa, care-i făgăduise s-o ducă acasă, văzînd că balul se prelungeşte şi că Josephine petrece bine, se dusese la culcare sau se prefăcuse că se duce ; se închisese în tot cazul în apartamentele ei. Raoul era ameţit şi, deşi îi răspundea verişoa- rei sale că e la ordinele ei, nu făcea decît să cînte şi să rîdă în hohote, fără să înţeleagă situaţia în care se afla ea. Celelalte doamne plecară una cîte una, fără să-i ofere s-o ducă acasă : vicontele Amedee le încredinţase că sora lui avea de gînd să se scoale în zori ca s-o ducă pe doamna de Frenays cu trăsura ei. Dar cpntesa nu se sculă. Servitorii, trudiţi, sforăiau prin anticamere ; Raoul, cu desăvîrşire beat, căzuse pe o

sofa. Josephine rămăsese ca şi singură cu cinci sau şase tineri, mai mult sau mai puţin ameţiţi, care ar fi vrut să se alunge unul pe altul şi care se încăpăţînau s-o ia la vals fără voia ei. Doborîtă de oboseală, adînc jignită de purtarea gazdei, speriată de apucăturile adoratorilor ei, dezgustată de vorbăria lor banală, Josephine se aşeză cu un aer consternat în mijlocul lor. Frigul dimineţii o făcea să tremure ; îşi cerea şalul ; i se răspundea prin complimente pe jumătate obscene asupra frumuseţii taliei ei. Salonul era plin de praf, trist, îngrozitor la vedere cu dezordinea lui în lumina albăstrie a zorilor. Biata femeie era crud pedepsită, şi fiecare cuvînt, fiecare privire care-i era adresată o făcea să-şi ispăşească triumful. Un strigăt de disperare se înălţa atunci din sufletul ei către Corintian. Dar el nu era acolo ; plîngea în parcul de la Villepreux.

în sfîrşit, Josephine făcu o sforţare, dîndu-şi seama că n-are dreptul să fie mînioasă, după ce îi provocase oarecum pe toţi bărbaţii aceia, şi cu riscul de-a le părea o gîscă, hotărî să se sustragă poftelor lor. Se ridică şi

declară că va pleca pe jos dacă nu i se aduce o trăsură. Vorbi atît de tăios şi respinse atît de hotărît rugămintile obraznice, incit reuşi să pornească la drum, într-o caleaşcă, însoţită de Raoul, care abia se tîri pînă la trăsură, şi de vicontele Amedee pe care trebui să-l accepte ca să se descotorosească de ceilalţi. De cum se auzi huruitul trăsurii, Raoul, care se trezise doar o clipă, căzu iar într-un somn letargic. Josephine fu silită, timp de două ceasuri îngrozitoare, să se apere cu vorba şi cu fapta împotriva celui mai impertinent dintre viconţi. Călătoria aceasta, care-i amintea alt drum cu trăsura, nişte zori poetice, o dragoste aprinsă şi deliruri împărtăşite, îi făcu atît de rău, încît, ascunzîndu-şi de ruşine faţa în văl, izbucni în plîns. Vicontele deveni atunci şi mai întreprinzător. Josephine avea firea slabă şi inconsecventă ; fără voia ei, un fel de respect instinctiv pentru aristocraţi o împiedica să vorbească aşa cum ar fi îndrăznit să facă faţă de un burghez care nu i-ar fi plăcut. Voia să se apere şi o făcea cu atîta stîngăcie, încît fiecare răspuns naiv al ei era interpretat de viconte. ca o aţiţare. Din fericire, pe Raoul îl cuprinse frigul şi se trezi destul de prost dispus; neputînd să adoarmă iar, îl găsi pe viconte nesărat şi nu se jenă să i-o spună. Puţin cite puţin, sentimentul protecţiei pe care o datora verişoarei lui, şi pe care o neglijase în mod atît de laş, îi reveni în memorie ; şi, de asemenea, puţin cîte puţin, vicontele văzînd că a trecut timpul şi că a pierdut ocazia, se stăpîni şi se potoli. Erau toţi trei foarte morocănoşi sosind la castel, şi Josephine, zdrobită de supărare şi de oboseală, se duse de se încuie în camera ei şi se trinti pe pat, unde adormi fără să aibă puterea să se dezbrace.

De multe nopţi, Corintianul nu mai dormea, iar ziua lucra fără chef. Simţea mai degrabă nevoia de a se lua cu altceva, şi de a se desprinde de el însuşi decît o adevărată căinţă de rătăcirea lui, şi aştepta răspunsul Savinianei mai mult cu groază decît cu nerăbdare ; căci făcea sforţări zadarnice pentru a se întoarce la această dragoste austeră, atît de diferită de cea pe care o cunoscuse în braţele marchizei. Pierre vedea că speră un refuz şi el însuşi spera să se întîmple aşa. Convingîndu-se din ce în ce că prietenul său nu se va întoarce niciodată cu totul la prima lui dragoste, avea de gind, în cazul cînd Saviniana va da crezare scrisorii Corintianului, să-i deschidă ochii, fie scriindu-i, fie ducîndu-se la ea ca să-i spună cum stau lucrurile şi s-o îndemne să aibă curaj.

Corintianul era foarte vinovat, dar, pe de altă parte, o iubea cu pasiune pe Josephine. Şi cum să n-o fi iubit ! Crima lui cea mai mare era că nu putea fi mai îngăduitor faţă de cochetăria unei fete prostcrescute, şi că voia să-şi smulgă din inimă înainte

de vreme o pasiune care nu-şi istovise încă beţia. în dragoste, aducem cu toţii o nevoie de dominaţie care ne face necruţători faţă de cele mai mici greşeli. Cele ale marchizei nu erau decît rezultatul caracterului şi deprinderilor ei. Trebuia să le ispăşească, aşa cum făcuse acum, ca să le simtă gravitatea, îngrijorată la început, văzînd că nopţile trec şi nu primeşte vizitele amantului său, îl crezuse bolnav ; şi, stre- curîndu-se dimineaţa în coridorul secret din spatele panoului de lemn, venise să se uite printre crăpături. îl văzuse lucrînd în momentul acela cu un fel de ardoare înfrigurată şi de veselie forţată pe care ea le luase drept indiferenţă brutală. Scrutîndu-se atunci pe sine, compa- rînd omagiile pe care le primise de la filfizoni în timpul balului cu această uitare grosolană, roşise de dragostea ei şi, însufleţită de aşteptarea unor noi triumfuri, îşi luase asupră-şi să se lepede iute de greşeală şi să-i şteargă pînă şi amintirea. Dar în trăsura în care o adusese înapoi de la bal, făcuse reflecţii amare, şi somnul care o copleşea acum era tulburat de vise urîte.

Corintianul o văzuse plecînd în ajun, mînată de vîr- tejul vanităţilor mondene. îşi spusese atunci că e pierdută pentru el şi mînia făcuse loc disperării. Pînă atunci sperase că ea nu va putea suporta lipsa lui şi că-1 va rechema curînd. Stăpînit doar de dorinţa răzbunării. îşi dăduse curaj la gîndul că ea trebuie să sufere nespus departe de el. Dar cînd o văzu trecînd, nepăsătoare şi radiind de bucurie, voi să se arunce sub roţile trăsurii. „Fereşte, nătărăule !“ strigase vicontele Amedee, abia catadicsind să-şi ţină calul care era gata să-l strivească. Amaury ar fi vrut să se arunce pe el, să-l răstoarne pe înfumurat, să-l calce în picioare ; dar mîndrul armăsar al aceluia îl dusese ca vîntul, lucrătorul fusese acoperit de praf şi Josephine nu văzuse nimic. Corintianul se întoarse în parc, îşi zgirie pieptul cu unghiile, îşi smulse părul lui frumos pe care Josephine îl pieptănase şi-l parfumase de-atîtea ori ; şi, după ce-şi ostoi furia, începu să plîngă amar. Se sculă înainte de a se crăpa de ziuă, alergă in atelier, smulse cu violenţă cuiele cu care fixase panoul de lemn, jurînd să nu mai deschidă niciodată trecerea şi, avîntîndu-se înăuntru cu zgomot, cu riscul de a se trăda, alergă la camera Josephinei ca să vadă dacă s-a întors. Găsi camera dereticată, patul făcut din ajun şi împodobit cu o cuvertură de dantelă pe care, în nebunia lui, o făcu bucăţele. Apoi se întoarse în parc, ca să aştepte lîngă poartă întoarcerea necredincioasei. O văzu în sfîrşit sosind cu vicontele ; şi cum pe Raoul nu-1 văzu, fiindcă era înfundat într-un colţ al trăsurii şi înfăşurat în manta, îşi aminti de felul cum o posedase pe Josephine prima dată şi fu sigur că vicontele îi învinsese slăbiciunea tot atît de uşor. Cînd se

întoarse la castel, după o oră, o întîlni pe Julie, fosta păzitoare de curcani, care era cel puţin tot atît de cochetă cît stăpînă-sa şi căreia-i sclipeau ochii negri şi bulbucaţi de cîte ori îl vedea. Nu-i fu greu s-o facă să vorbească şi, cînd află că marchiza se închisese în camera ei, refuzînd mohorîtă ajutorul subretei la dezbrăcat, întrebă dacă vicontele n-a rămas la castel. II aşteptase în zadar în parc să treacă înapoi, şi mai avea speranţa că plecase pe alt drum.

— Aş, replică Julie, domnul viconte n-o să plece aşa curînd. A cerut o cameră să se odihnească, fiindcă au dansat pare-se toată noaptea ; dar sînt sigură că au să mai danseze şi noaptea viitoare şi că toţi boierii ăştia au să vină iar să cineze aci. Sînt toţi îndrăgostiţi de coniţa şi tare mă tem că vicontele e nebun după ea.

Amaury întoarse brusc spatele şi o lăsă pe Julie să-şi termine singură comentariile. Alergă la atelier şi, nepu- tînd intra în coridorul secret fiindcă moş Huguenin, Pierre şi ceilalţi lucrători se aflau acolo, începu să lucreze la sculptura lui. Moş Huguenin era cam prost dispus. Găsea că lucrul nu merge ca la început. Pierre era tot atît de conştiincios, dar pierduse mai bine de-o lună cu colivia domnişoarei de Villepreux, şi acum trebuia să lase lucrul tot timpul. De zece ori pe zi îl chemau

la castel, ca şi cînd ar fi fost treaba unui meşter ca el să repare picioare de scaune şi să dea la rindea uşi lăsate pe-o rină, iar Guillaume şi Berrichon n-ar fi fost buni pentru treaba asta. Corintianul, care ascundea cu dibăcie legăturile lui cu marchiza, stătea, ce-i drept, ziua în atelier, dar avea momente ciudate de distracţie, sfîrşeli adinei, şi se lăsa deseori pradă somnului copleşitor, din care era foarte greu să-l trezeşti. în ziua aceea, cînd apucă dalta uşoară de sculptor în loc de rindeaua grea de tîmplar, moş Huguenin strîmbă din nas şi-l întrebă de mai multe ori dacă mai are mult pină-şi termină de îmbrăcat figurinele.

— Treaba asta nu mi se pare chiar aşa de folositoare şi de grabnică, zicea el, încît să trebuiască să stea pereţii goi pînă atunci. Şi cît despre plăcerea de a fabrica asemenea jucărele de Niirnberg, nici asta n-o înţeleg. De opt zile mai ales, Amaury băiete, nu faci decît balauri şi draci, fără să mai vorbim de cei în care mă bagi pe mine. Eu cred că diavolul se ţine de tine, fiindcă-i faci portretul în toate chipurile, şi, dac-aş fi femeie, nu mi-ar plăcea să mă uit la cuconaşii ăştia, de teamă să nu nasc unii ca ei.

— Cel pe care-1 fac acuma, răspunse Corintianul pe un ton aspru, e un monstru foarte drăguţ. E Desfrînarea, preşedinta consiliului păcatelor capitale, regina lumii : de aceea am să-i pun o coroană pe cap ; e patroana tuturor femeilor ; şi-am să-i fac cercei şi un evantai.

Taica Huguenin nu se putu împiedica să nu rîdă, dar apoi, cum toaleta doamnei Desfrinare nu mai lua sfîrşit, se supără iar, îl certă pe Corintian, care părea că nu-l aude, şi pînă la urmă îi vorbi pe un ton aspru şi uitîn- du-se mînios la el.

— Lasă-mă, meştere, zise Corintianul, astăzi nu sînt în stare să te mulţumesc, şi n-am mai multă răbdare decît dumneata.

Taica Huguenin, deprins să fie ascultat orbeşte, se înfurie şi mai mult şi voi să-i smulgă dalta din mină. Pierre, care-i observa cu îngrijorare, văzu o furie sălbatică aprinzîndu-se în ochii Corintianului şi mîna lui căutînd un ciocan pe care l-ar fi ridicat poate deasupra capului bătrînului dacă Pierre nu s-ar fi repezit în faţa lui.

— Amaury, Amaury, strigă el, da ce vrei să faci cu ciocanul ? crezi că nu mi-e inimă destul de zdrobită de suferinţa ta ?

Amaury văzu curgînd lacrimi pe obrajii prietenului său. Se ridică şi fagi în parc. Cînd lucrătorii ieşiră din atelier ca să-şi ia gustarea, el se repezi în coridorul secret cu ciocanul pe care nu-1 lăsase din mînă. Se aştepta să găsească uşa care da în alcov baricadată şi avea de gînd s-o spargă. Poate că-i umbla prin cap uji gînd meu cumplit încă. E sigur că se aştepta să-l găsească

acolo pe viconte alături de marchiză. Dar, împingînd arcul pe care-1 pusese chiar el la uşa secretă, nu întîmpină nici o rezistenţă. Uşa era aranjată de el în aşa fel ca să se deschidă fără zgomot; căci, în nopţile de fericire, nu neglijase nimic din ce putea să le tăinuiască. Intră ded în camera Josăphinei, fără s-o trezească, şi o văzu culcată pe pat, pe jumătate goală, cu părul împrăştiat, cu braţele încărcate încă de pietre scumpe şi cu picioarele înfăşurate în rochia ei de bal mototolită şi ruptă. Ii inspiră mai întîi im fel de dezgust în toaleta aceasta neîngrijită, pe care lumina zilei o făcea şi mai necruţătoare, îşi aminti că citise ceva despre orgiile Cleopatrei şi despre ruşinoasa iubire a lui Antoniu cel robit. O privi multă vreme şi, pînă la urmă, după ce o blestemase de mii de ori, o găsi mai frumoasă ca niciodată. JDorinţa goni supărarea, care reveni mai amară şi mai adîncă după beţia îmbrăţişării. Josephine plînse, se învinovăţi cu umilinţă, destăinui toate jignirile pe care le suferise ca şi pe cele de care putuse să scape. Blestemă lumea aceea neobrăzată şi coruptă în care ea voise să aibă succes, şi care o pedepsise atît de crud ; jură să nu se mai întoarcă niciodată acolo şi să se pocăiască în felul în care i-ar cere amantul ei ; voi să-şi taie părul ei frumos şi să-şi sfîşie sînul de alabastru cînd văzu pe pieptul şi pe tîmplele Corintianului urmele furiei şi disperării sale; se aruncă în genunchi, chemă împotriva ei mînia Cerului; fu atît de frumoasă în durerea şi exaltarea ei, încît Corintianul, beat de dragoste, îi ceru iertare, îi sărută de mii de ori picioarele goale, şi nu se smulse din deliciile pasiunii decît la glasul lui Yseult care îşi chema verişoara la masă, şi care se îngrijora de somnul ei lung.

întors în atelier, Amaury îi ceru cinstit iertare lui moş Huguenin, care-1 îmbrăţişa bombănind şi ştergîn- du-şi ochii cu dosul mînecii. Apoi lucră sub îndrumarea lui cu un zel şi cu o supunere care-i şterseră orice vină. Cîntă in cor cu tovarăşii lui, ceea ce nu i se mai în- tîmplase de foarte multă vreme ; îl întărită şi-l tachină pe Berrichon care făcea pe îmbufnatul şi care-1 iertă pînă la urmă, căci prefera să fie hărţuit decît uitat. în sfîrşit, munca din ziua aceea se încheie pe atît de vesel pe cît începuse de rău. Singur Pierre rămase îngrijorat şi trist. Veselia aceasta exuberantă şi bruscă a prietenului său îi dădea de gîndit.

La apusul soarelui, Yseult, ca să scape de compania vicontelui care, respins ritos de Josephine, întorcea acum spre ea nişte omagii mai puţin aprinse dar tot atît de nesărate, ieşi binişor şi se duse să se plimbe singură la capătul parcului. Se gîndea poate că-1 va întîlni aci pe Pierre, căci în orice loc se plimba îl întîlnea întotdeauna. Minune care se petrece în toate zilele cu fiinţele care se iubesc, şi nu-i pe lume pereche de îndrăgostiţi care să mă poată învinui că nu spun adevărul în privinţa asta. în seara aceea, Pierre nu veni totuşi. Nu voia să-l piardă din ochi pe Corintian, pe care-1 vedea foarte agitat în ciuda veseliei lui. Voia să sacrifice demnităţii Savinianei singura bucurie pe care o avea pe lume, aceea de a sta de vorbă un sfert de ceas cu Yseult.

Cercetînd din ochi drumul din jurul zidurilor, pe unde Pierre sosea cîteodată, domnişoara de Villepreux văzu venind o femeie destul de înaltă, care mergea cu multă graţie şi nobleţe în vestmîntul ei ţărănesc. Avea o fustă de bumbac cafenie şi o mantie de lînă albastră care-i învelea şi capul, oam aşa cum îşi drapau pictorii florentini figurile de madone. Frumuseţea regulată şi expresia gravă şi pură a acestei femei îi dădea o asemănare izbitoare cu divinele capete din şcoala lui Rafael. Femeia ţinea de frîu un măgar pe care era aşezat un copil frumos, cu părul de aur, înfăşurat ca şi ea într-o manta de dimie, şi cu picioarele atîrnînd într-un coş. Yseult fu impresionată de acest grup care-i amintea fuga în Egipt, şi se opri să contemple tabloul vivant din care nu lipsea decît aureola.

De partea ei, femeia din popor iu impitesionâtâ de figura calmă şi binevoitoare a tinerei castelane. După vestmintele ei simple şi austere, o luă drept o femeie de serviciu şi ii adresă cuvîntul.

— Dragă domnişoară, îi spuse ea, oprindu-şi măgarul în faţa porţii castelului, eşti bună să-mi spui dacă mai am mult pînă în satul Villepreux ?

— Ai ajuns, doamnă dragă, răspunse Yseult. N-ai decît să

mergi pe drumul de pe lîngă zidurile parcului şi în mai puţin de zece minute dai de primele case din sat.

— Foarte-ţi mulţumesc dumitale şi bunului Dumnezeu, reluă călătoarea, căci bieţii mei copii sînt tare obosiţi.

In momentul acela, Yseult văzu ieşind din celălalt coş alt cap de copil, nu mai puţin frumos decît primul.

— In cazul ăsta, poţi intra aici. Traversezi parcul în linie dreaptă, şi ajungi cu cinci minute mai curînd.

— N-o să mi se ia în nume de rău ? întrebă călătoarea.

— O să ţi se ia în nume de bine, răspunse domnişoara de Villepreux ieşindu-i înainte şi apucînd măgarul de căpăstru ca să-l facă să intre.

— Dumneata pari o fată cu inimă bună. Trebuie să merg drept înainte pe aleea asta ?

— Am să te însoţesc, nu cumva să-ţi sperie cîinii copiii.

— Mi se spusese mie, răspunse călătoarea, că am să găsesc aici oameni de treabă, şi bine zice- vorba : „Cum e stăpînul, aşa e şi sluga“ ; fiindcă dumneata, nu-ţi fie cu supărare, trebuie să fii din casă.

— Chiar sînt, şi încă de-a binelea, răspunse Yseult rîzînd.

— Şi de multă vreme, nici vorbă.

— De cînd m-am născut.

De cum zăriră copacii frumoşi şi peluza verde din parc, copiii uitară de oboseală, săriră jos de pe măgar şi începură să alerge veseli, în vreme ce măgarul, profitînd de ocazie, prindea din cînd în cînd, pe furiş, cîte-o crenguţă verde de-a lungul aleii cu tufişuri.

—, Ai nişte copii tare frumoşi, zise Yseult sărutînd-o pe fetiţă şi ridicîndu-1 în braţe pe băieţaş, ca să poată culege mere dintr-un măr. >

— Nişte bieţi copii fără tată, răspunse femeia din popor. L-am pierdut pe bietul bărbatu-meu primăvara trecută.

— Ţi-a lăsat cel puţin ceva stare ?

— Nici o para, şi nu din vina lui, săracul; nu curajul i-a lipsit.

— Şi vii de departe tare, aşa, pe jos ?

— Am venit cu diligenţa pînă la oraşul vecin. Acolo mi s-a spus că trebuie s-o iau pe drumul care taie. Mi s-a arătat destul de bine drumul şi mi s-a dat cu chirie măgăruşul ca să-i ducă pe copii.

— Şi care-i ţinta„ călătoriei dumitale ?

— Mă opresc aici, dragă domnişoară, am venit să stau aici cîtva timp.

— Ai ceva rude în sat ?

— Am prieteni... adică, adăugă călătoarea ca şi cînd s-ar fi temut că nu vorbeşte destul de cuviincios, prieteni de-ai răposatului meu bărbat, care mi-au scris că aş putea găsi de lucru, şi care mi-au făgăduit să-mi găsească clienţi.

— Ce ştii să faci ?

— Să cos, să spăl şi să calc rufăria fină.

— Asta-i minunat, fiindcă nu avem lenjereasă prin partea locului. Vei avea clientela castelului şi cu asta vei avea de lucru tot anul.

— Ai să vorbeşti dumneata să mi-o dea ?

— Iţi făgăduiesc c-ai s-o capeţi.

— Bunul Dumnezeu mi te-a scos în cale. Nu sînt aprigă după cîştig dar, ştii, n-am decît munca mea ca să-mi cresc copiii.

— O să fie bine, îţi garantez eu. Te aşteaptă cineva la prietenii dumitale ?

— Doamne, nu aşa de curînd, cred ! Mi-au scris săptămîna trecută şi, în loc să le răspund, am venit numaidecît. Vezi dumneata, fată dragă, eu eram Maică de companioni. Dar poate n-ai auzit de treburile astea ?

— Cum de nu, cunosc nişte companioni care mi-au explicat cum stău lucrurile. Aşadar, ţi-ai părăsit copiii ?

— Copiii m-au părăsit pe mine. N-au putut rămîne în oraş ; şi cum eu n-aveam cu ce deschide alt han, nu i-am putut urma. Mare necaz, să ştii, dnd ai avut o familie mare, şi cînd rămîi apoi singură, singurică. Parcă n-aş mai fi bună de nimic, numai că vezi, îi am de crescut pe mititeii ăştia. Mi-a fost aşa de greu să plec, că m-am grăbit s-o închei repede. Plângeam cu toţii şi, cînd mă gîndesc la bieţii de ei, mai plîng şL-acum.

— Lasă, că o să ne străduim noi să te facem să-i uiţi. Uite c-am ajuns în curtea castelului! La cine te duci ? Ai cine să te găzduiască la prietenii dumitale ?

— Nu cred, dar trebuie să fie un han în sat, nu-i aşa ?

— Nu prea bun ; dar iată unul mai bun ! Dacă vrei, vei fi găzduită aici pînă găseşti unde să te aşezi.

— Aici, la castel ? Dar n-o să mă primească nimeni.

— O să te primească foarte bine. Vino cu mine.

— Dar, copilă dragă, ce-ţi trece prin gînd ? Au să mă ia drept o cerşetoare.

— Nu, şi-ai să vezi că ai casei sînt foarte de treabă.

— Dacă sînt toţi ca dumneata, nici nu mă îndoiesc. Sfîntă Fecioară Mărie, e ca în rai aici.

Yseult o duse pe Saviniana şi familia ei la o clădire veche, căreia îi ziceau Tumul Pătrat, unde o locuinţă foarte curată era

destinată găzduirii. Chemă pe un băieţaş de la grajduri care veni să ia măgarul, şi pe o servitoare care se duse să aducă de-ale mîncării copiilor şi mamei lor. Yseult îşi formase personalul pentru acest soi de caritate pe care o practica, ascunzînd-o sub aparenţa politeţei.

Călătoarea era uimită de această purtare, care-i lua orice grijă şi părea a voi s-o scutească de orice recunoştinţă. Limbajul concis şi atitudinea demnă şi sinceră ale lui Yseult nu s-ar fi potrivit cu nici o vorbă de laudă şi cu nici o manifestare pompoasă de recunoştinţă. Femeia din popor simţi acest lucru şi fu cu atît mai mişcată.

— Văd eu bine — spuse ea îmbrăţişînd-o pe domnişoara da Villepreux cam strîns, dar cu o pornire sinceră, care o înduioşă mult pe Yseult, cu toată hotărirea ei de a nu jigni niciodată sărăcia prin milă — văd eu că bunul Dumnezeu nu m-a părăsit încă.

— Acum, zise Yseult stăpînindu-şi emoţia, spune-mi numele prietenilor dumitale din sat: am să-i înştiinţez c-ai sosit şi vor veni să te vadă aici.

Călătoarea şovăi o clipă, apoi răspunse :

— Ar trebui să i se spună fiului meu Villepreux, Prietenul Liniei, altfel numit Huguenin, că a sosit Saviniana.

Yseult tresări, o privi pe femeia aceasta încă tînără şi frumoasă ca un înger, care venea la Pierre ca să se aşeze lîngă el. Crezu că se înşelase şi că ceea ce luase drept dragoste nu era decît prietenie şi că adevărata tovarăşă pe care el o alesese de mult aceasta era. Simţi că se pierde, dar, stăpinindu-se în acelaşi moment, îi spuse Savinianei:

— îl vei vedea pe Pierre, şi-i vei spune că te-am primit cu toată inima. îmi va fi recunoscător.

Apoi se depărtă repede, porunci să fie înştiinţat Pierre Huguenin, şi alergă de se închise în camera ei unde rămase timp de două ore pe scaun în faţa mesei şi cu capul în mîini. La ora ceaiului, bunicu-său trimise s-o cheme. Ea se întoarse în salon deplin liniştită, ca şi cînd n-ar fi intervenit nimic grav în gîndurile ei.

Capitolul XXXI

Pierre alergă la Saviniana de îndată ce află de sosirea ei la castel. Spera să-l găsească aci pe Amaury, care plecase în mijlocul cinei. Dar nu-1 găsi, şi-l aşteptă degeaba; şi in zadar îl

căută în toate părţile.

Seara trecu fără ca el să se ivească. Pierre, gîndindu-se la sosirea Savinianei, îşi spusese că prima întrevedere cu Amaury avea să hotărască soarta amîndurora, şi că, după răceala sau bucuria iubitului ei, Maica va descoperi adevărul sau îşi va păstra iluziile. încurcătura lui era deci foarte mare, căci absenţa Corintianului putea avea un motiv independent de voinţa acestuia, iar Pierre n-avea dreptul să vorbească de prietenul său înainte de a-i da răgaz să se justifice. Pe de altă parte, Saviniana era atît de liniştită, atît de plină de încredere şi de speranţă, iar Pierre presimţea într-atît inevitabila decepţie care o aştepta, încît îşi reproşa că lasă să-i dăinuiască eroarea. Saviniana nu-i punea întrebări, o tainică ruşinare o împiedica să rostească

ea cea dinţii numele celui pe care-1 iubea; dar aştepta ca Pierre să-i vorbească de prietenul său altfel decît repetînd întruna : „Nu-1 văd venind pe Corintian[11]. Sau : „Sper că o să vină şi Corintianul[1]*.

Fu scoasă un moment din preocupările ei cînd, după ce vorbi de mai multe ori de amabilitatea *fetei din casă,* a cărei primire generoasă i-o povestise de la început lui Pierre, îl făcu să ghicească prin descrierea ei că această fată în casă nu era alta decît tînăra castelană. îi puse atunci multe întrebări asupra domnişoarei acesteia bogate Şi generoase, care oprea trecătorii pe drum ca să-i găzduiască noaptea şi să aibă grijă de necazurile lor de-a doua zi şi care făcea lucrurile astea cu inima atît de deschisă, î^cît nu puteai nici să-i ghiceşti rangul, nici să înţelegi la prima vedere dt e de bună, afară doar dacă şi tu erai om bun. In urma amănuntelor pe care Pierre i le dădu despre domnişoara de Villepreux, Saviniana începu să nutrească pentru tînăra fată un fel de veneraţie religioasă şi se bucură nespus aflind cît de mult preţuia ea sculpturile Corintianului şi cum îi dobîndise protecţia bunicului ei. Dar dnd, din întrebare în întrebare, află de planurile Corintianului şi de dorinţa lui de a se duce la Paris şi de a-şi schimba meseria, căzu pe gînduri şi fu uimită ; iar după ce ascultă tot ceea ce Pierre încerca s-o facă să înţeleagă, îi răspunse dînd din cap :

■— Toate astea mă miră mult, meştere Pierre, şi-mi par atît de puţin fireşti, îndt parc-aş asculta o poveste din cele pe care le citesc uneori seara din cărţi companionii noştri, şi cărora le zic romane. Dumneata spui că Amaury vrea să ajungă artist. Dar nu e artist, chiar dacă rămîne tîmplar ? Cred mai degrabă că vrea să ajungă burghez şi să iasă din dasa lui. Eu una nu zic că-i bine aşa ceva, n-am văzut niciodată să-i meargă bine cuiva care ţine morţiş să se ridice deasupra alor săi. Cei care răzbesc pierd preţuirea foştilor lor tovarăşi şi ajung tare nefericiţi la Paris, fiindcă nu mai au prieteni. Şi el ce vrea să facă la Paris ? O să aibă cu ce sta acolo ? Spui că o să-i trebuiască mai mulţi ani ca să prindă îndemînare în noua lui meserie şi încă alţi mulţi ani ca să trăiască din ea. Pînă atunci o să trăiască, prin urmare, din mila boierului dumitale ? Nu zic că nu e un om de treabă contele ăsta le Villepreux; dar e totdeauna greu să primeşti ajutoare de la cei bogaţi, şi nu pot înţelege cum, cînd ai ajuns să-ţi cîştigi singur existenţa, să te bagi iar la stăpîn, sau sâ fii la cheremul oamenilor miluitori.

Tot ce găsi Pierre să-i spună pentru a-i arăta drepturile inteligenţei la orice mijloc de perfecţionare n-o convinse pe

Saviniana. Bunul-sîmţ şi lealitatea înnăscută nu-i lipseau niciodată cînd era vorba de lucruri pe care le putea înţelege ; dar ideile ei nu depăşeau anumite limite şi, alături de mari calităţi, avea oarecare prejudecăţi şi idei preconcepute prin care era legată de popor cum e copacul de rădăcină. Nemulţumirea ei tainică şi îngrijorarea dureroasă crescură cînd, auzind bătînd ceasurile unsprezece la orologiul castelului, trebui să renunţe a-l vedea pe Corintian în ziua aoeea. îşi culcase copiii şi se simţea şi ea prea obosită ca să mai stea încă de veghe ; dar, după ce se urcă în pat, nu putu adormi şi, lăsîndu-se pradă tristelor presimţiri care i se iveau nedesluşit în suflet, petrecu o parte din noapte în lacrimi şi în rugăciuni.

Corintianul se smulsese cu atîta greutate din braţele marchizei la ora cinei, încît ea îi făgăduise să se întoarcă în camera ei de îndată ce va putea scăpa; iar el abia termină de mîncat şi se şi duse s-o aştepte în coridorul secret. Ea pretextă o mare durere de cap, ca să plece devreme din salon, şi se întoarse să se încuie în odaia ei. Aci, ca să-i placă iubitului ei şi să-l facă să uite toate amărăciunile geloziei, se gîndi să se gătească numai pentru el cu tot ce are mai frumos. Avea într-o cutie un costum de carnaval care o prindea de minune ; era o rochie de bal din secolul trecut. îşi înfoi şi-şi pudră părul, pe care-1 împodobi apoi cu perle, cu flori şi cu pene. îşi puse o rochie cu talia lungă şi strînsă şi cu fusta înfoiătă pe cercuri, o rochie cît se poate de bogată şi de cochetă, plină toată de panglici şi de dantele. Nu uită nici pantofii cu toc înalt, nici evantaiul mare pictat de Boucher, nici inelele late la toate degetele, nici aluniţa neagră deasupra sprîncenei şi în colţul gurii. Cît despre roşu de faţă, n-avea nevoie de el; prospeţimea ei naturală ar fi făcut să pălească fardul, iar un abate din vremea aceea ar fi spus că Amorul se tupilase în gropiţele drăgălaşe din obrajii ei. Această toaletă, pe jumătate luxoasă, pe jumătate deocheată, se potrivea nemaipomenit de bine cu statura şi persoana ei. îl ului şi-l înnebuni pe Corintian. Transformată astfel în marchiză de pe vremea regenţei, îi păru de o sută de ori mai marchiză ca de obicei; şi gîndul că o femeie atît de frumoasă, atît de gătită şi de mîndră i se dăruia lui, copil din popor, sărman necunoscut şi prost îmbrăcat, îl umplu de un orgoliu care degenera poate niţel în vanitate. Jocul acesta copilăresc îi amuză şi-i îmbătă toată noaptea Amîndoi la un loc nu adunau mai mult de patruzeci de ani. Fruntea frumoasă a Josephinei nu fusese niciodată apăsată de vreun gînd cu adevărat serios, iar Corintianul simţea în el o asemenea dragoste de viaţă, o asemenea nevoie de a cunoaşte, de a simţi şi de a avea totul, încît i se şterseră din inimă învăţăturile

austere ale lui Pierre Huguenin şi ale Savinianei, aşa cum se şterge imaginea fugară a unei păsări răsfrîntă în apa peste care trece în zbor.

Marchiza nu mîncase nimic la cină ca să poată cere să i se aducă masa în cameră şi să împartă cu Corintianul mîncărurile alese. Se bucură să le aşeze, cu farfuriile lor de argint aurit, pe o măsuţă pe care o împodobi cu vase, cu flori, şi cu o oglindă mare la mijloc, ca iubitul ei s-o poată vedea de două ori şi să-i admire fiecare mişcare. Apoi închise cît putu de bine obloanele, trase perdelele camerei, aprinse candelabrele de pe cămin, aşeză luminări în toate părţile, arse parfumuri şi se jucă de-a marchiza sub cuvînt că parodiază vremurile trecute. Dar jocul deveni serios. Era prea frumoasă ca să semene cu o caricatură, iar rafinamentele luxului şi ale voluptăţii se strecoară prea uşor într-un temperament de artist pentru ca Corintianul să se gindească a satiriza vremurile de odinioară, pe care le descoperea acum şi a căror dulceaţă i se păru în clipa aceea mai mult vrednice de regret decît de condamnat. Masa rafinată, noaptea de plăceri, camera aranjată în chip de budoar, fetiţa din burghezie travestită într-o aristocrată cochetă, îl impresionară adînc. Pînă atunci o iubise în mod naiv pe Josephine pentru ea însăşi, regretînd că nu e o biată fată de ţară şi blestemînd bogăţia şi rangul care ridicase piedici veşnice între ei. Din momentul acela, se deprinse cu jucărelele din care era alcătuită viaţa acestei femei, găsi o atracţie picantă în taina şi primejdia iubirii sale, şi-şi îndreptă dorinţele spre lumea privilegiată în care visă, fără repulsie şi fără teamă, să-şi facă odată loc în exaltarea lui, îi jură marchizei că nu va avea sâ se ruşineze multă vreme de alegerea ei, că el va şti să facă să i se deschidă larg uşile saloanelor ale căror pereţi le împodobise pînă atunci şi pe ale căror covoare voia să calce într-o zi, pătnmzînd înăuntru cu capul sus şi cu privirea sigură şi respirindu-le parfumul. Visuri de ambiţie şi de glorie deşartă puseră stăpînire pe mintea lui ; legă dragostea Josâphinei de viitorul strălucit la care se credea chemat; iar amintirea Savinianei nu-i mai apăru dedt ca o robie înspăimîntătoare, ca un contract cu mizeria, cu tristeţea şi cu viaţa obscură.

De aceea, cînd se trezi a doua zi, primi ca o lovitură de pumnal vestea adusă de Pierre despre sosirea Maicii şi prezenţa ei la castel. Ar fi voit să se ascundă sub pămînt, dar trebui să se resemneze s-o vadă. Se înarmă cu curaj, îşi luă un aer degajat, mîngîie copiii, se jucă cu ei şi vorbi despre afaceri cu Saviniana, încercind s-o facă să uite, prin mult zel şi devotament faţă de

interesele ei materiale, tăcerea de gheaţă a privirilor lui şi degajarea forţată a felului de a fi. Simulînd îndrăzneala, Corintianul se gîn- dea fără voie la aristocraţii cinici din vremea regenţei despre care Josephine îi vorbise toată noaptea, şi nu-i lipsea mult să încerce a se crede marchiz. Saviniana îl asculta cu o uimire adîncă vorbindu-i de locuinţa pe care avea el să i-o caute, de clienţii pe care avea să i-i găsească pentru a-şi pomi meseria. îl lăsă să se învîrtească în jurul ei şi să pălăvrăgească, fără să-i răspundă, şi mîhnirea ei tăcută începu să-l sperie de Corintian. Acesta simţi că-i piere curajul şi fu cuprins de un respect plin de teamă care nu se împăca de fel cu încercările lui de a face pe grozavul.

Saviniana se ridică în sfîrşit, şi-i spuse intinzîndu-i mîna :

— îţi mulţumesc, dragă fiule, de atenţia pe care mi-o arăţi, dar nu trebuie să-ţi baţi capul pentru asta. N-am nevoie de ajutor pentru moment. Am şi întîlnit aici persoane care-mi poartă interes şi mi se va găsi curînd o locuinţă. Du-te, te rog, la lucru; ziua de muncă e în- ceputâ, şi ştii că datoria unui bun companion e punctualitatea.

Pierre mai stătu puţin după plecarea Corintianului, aşteptîndu-se să-i vadă izbucnind durerea, dar ea rămase liniştită şi tăcută, nu exprimă nici un regret, nici o îndoială şi nu lăsă să se vadă că şi-ar fi schimbat planul în privinţa aşezării ei la Villepreux.

îndată ce Pierre plecă la atelier, Saviniana îşi puse iar doliul, pe care-1 lăsase în călătorie, îşi aranjă cu grijă boneta, deretică prin cameră, îşi luă copiii de mînă şi îi duse la o servitoare care-şi luă sarcina să le dea de mîn- care ; apoi întrebă dacă e posibil să vorbească cu domnişoara de Villepreux. După cîteva minute fu introdusă în apartamentul tinerei castelane.

Yseult dormise puţin. Se trezise tocmai atunci şi primul sentiment care o cuprinsese cînd deschisese ochii fusese o dezamăgire crudă şi o tainică ruşinare. Dar hotă- rîrea ei era luată încă din ajun, şi cînd i se anunţă că a venit femeia găzduită de ea în camera călătorilor şi că vrea să-i vorbească, îşi puse în gînd să fie generoasă şi să nu facă lucrurile pe jumătate.

— Stai jos, îi spuse ea Savinianei întinzînd mîna şi pu- nînd-o să stea lingă patul ei. Te-ai odihnit? Copiii au dormit bine ?

— Copiii au dormit bine, mulţumită Domnului şi inimii dumneavoastră bune, răspunse Saviniana sărutînd mîna lui Yseult cu un aer demn, care o împiedică pe tînăra fată să respingă acest act de respect şi de recunoştinţă. N-am venit să vă cer iertare că nu am ghicit ieri cu cine vorbeam ; ştiu că sînteţi

deasupra unor asemenea lucruri; n-am venit nici ca să mă pierd în mulţumiri pentru bunătatea dumneavoastră faţă de noi; mi s-a spus că nu vă plac laudele ; am venit la dumneavoastră ca la o persoană de inimă şi ca să vă destăinuiesc o supărare a mea.

— Cine ţi-a inspirat o asemenea încredere în mine, doamnă dragă ? întrebă Yseult făcînd un mare efort de stăpînire ca s-o încurajeze pe Saviniana.

— Meşterul Pierre Huguenin, răspunse fără şovăială Maica de companioni.

— I-ai vorbit aşadar de mine ? zise Yseult tremurînd în sinea ei.

— Âm vorbit împreuna de dumheâvoâstră mâi bifte de-un ceas, răspunse Saviniana, şi de aceea vă şi iubesc, de parcă v-aş cunoaşte de cînd v-aţi născut.

— Saviniana, îmi faci mult bine spunîndu-mi asta, reluă Yseult, care, cu tot curajul ei, simţi o lacrimă fierbinte căzîndu-i din ochi. Cînd ai să-l mai vezi pe meşterul Pierre, poţi să-i spui că am să fiu prietena dumitale, aşa cum sînt a lui.

— Ştiam eu dinainte, răspunse Saviniana, fiindcă am şi venit să fac proba.

Aici, Saviniana îi povesti totul lui Yseult, de la căsătoria ei cu Savinian pînă în momentul cînd plecase din Blois ca să răspundă invitaţiei Corintianului. Apoi adăugă :

— Tare v-am obosit cu povestea mea, dragă domnişoară, dar o să vedeţi că e o treabă gingaşă despre care nu vă puteam cere sfat decît dumneavoastră. Cu toată stima pe care o am pentru meşterul Pierre, nu ne-am putut înţelege aseară ; iar azi încă tot nu înţeleg ce vrea el să-mi lămurească. îmi spune că fîrtatul Corintian trebuie să se facă sculptor ; că, pentru asta, trebuie să se întoarcă la ucenicie, că dumneavoastră, domnişoară, şi domnul, bunicul dumneavoastră, vreţi să-l trimiteţi la Paris, că mulţi ani de zile nu va cîştiga nimic şi va trăi din ajutorul dumneavoastră ; dacă-i aşa, căsătoria pe care o plănuiseră nu poate avea loc, fiindcă, dacă m-aş mărita cu el, de la anul aş trăi pe cheltuiala dumneavoastră, şi asta foarte multă vreme, eu şi copiii mei. Chiar dacă aţi vrea aşa ceva, n-aş vrea eu ; copiii mei s-au născut liberi şi nu trebuie să crească printre servitori. Asta-i o prejudecată pe care

o avea bărbatu-meu şi pe care am s-o respect după moartea lui. Nu i-am ascuns lui Pierre că planul Corintianului mă mîhneşte, dar fără îndoială, Corintianul ţine mai mult la planul lui decît la mine, fiindcă azi-dimineaţă cînd l-am văzut era atît de stingherit, că nu l-am mai recunoscut. Părea supărat pe mine că nu-i împărtăşesc visele. Asta-i situaţia în care ne aflăm. E tristă pentru mine, şi mă cam căiesc că am venit aci să-mi încredinţez viaţa întîmplării şi toanelor unui bărbat tînăr, cînd puteam rămîne acolo, sub ocrotirea unui prieten înţelept şi credincios, care nu m-ar fi părăsit pentru nimic în lume. Cred că e o crimă pentru 0 văduvă cu copii să-şi asculte inima cînd îşi alege omul care să-i ocrotească. N-ar trebui să-şi întrebe decît judecata şi datoria. Da, sînt tare vino\ată, acuma îmi dau seama. Dar greşeala s-a săvîrşit; ca să-mi întorc vorba faţă de Sprijin Bun ar fi o lipsă de demnitate, şi mama copiilor lui Savinian nu trebuie să treacă drept o femeie uşuratică şi cu toane. Asta ar ştirbi mai tîrziu

cinstei fetei ei. Trebuie aşadar să caut să mă descurc în situaţia proastă în care mă aflu din vina mea. De aceea, şi nu ca să vă plictisesc cu necazul meu, am venit să cer sfatul celei pe care Pierre Huguenin o numeşte îngerul bun al inimilor zdrobite.

Povestea Savinianei ridicase greutatea uriaşă care apăsa pe inima lui Yseult. îi fu recunoscătoare de binele pe care i-1 făcuse şi, în acelaşi timp, mişcată de înţelepciunea şi de cinstea acestei femei care n-avea altă lumină în suflet decît datoria.

— Dragă Saviniana, zise ea petrecînd un braţ pe după umerii frumoşi şi bine făcuţi ai femeii din popor, îmi ceri sfatul, dar îmi pari atît de înţeleaptă, încît cred că s-ar cuveni să primesc eu de la dumneata sfaturi în fiece clipă a vieţii mele. Nu ştiu să-ţi spun ce se petrece în inima Corintianului dumitale. Mi se pare cu neputinţă să nu adore o fiinţă ca dumneata ; şi totuşi m-aş teme că te înşel dacă ţi-aş spune că tînărul acesta o să prefere fericirea casnică şi viaţa paşnică şi harnică de muncitor luptelor, suferinţelor şi victoriilor de artist. Sper că vom vorbi despre el destul de des ca să izbutesc să te fac să înţelegi ceea ce-i porunceşte geniul şi ambiţia lui. Am vorbit uneori cu Pierre despre asta, şi Pierre îţi va spune în această privinţă lucruri înţelepte de care m-a convins şi care m-au hotărît să-i dezvolt vocaţia de sculptor, în loc să i-o împiedic.

Saviniana deschidea ochii mari şi se străduia s-o înţeleagă pe Yseult.

— Va să zică v-aţi gîndit şi dumneavoastră să-l împingeţi la pierzanie, îi spuse ea oftînd adînc.

— Da, m-am gîndit uneori, şi eram speriată de graba bunicului de a-l scoate pe băiatul ăsta din starea lui şi a-l da pradă tuturor primejdiilor de la Paris, şi tuturor hazardurilor vieţii de artist. Mi se părea că-şi ia o mare răspundere şi că, dacă băiatul ne-ar dezamăgi speranţele, îi vom fi făcut un foarte prost serviciu.

— Şi aţi continuat totuşi să-i băgaţi asta în cap ?

— Pierre a hotărît că n-avem dreptul să i-o scoatem din cap. Fiecare dintre noi are înclinările sale şi poartă în el germenul destinului său, dragă Saviniana. Dumnezeu nu face nimic fără rost. Are vederile lui tainice şi adinei cînd ne înzestrează cu cutare sau cutare talent, cu cutare sau cutare virtute, şi poate chiar cu cutare sau cutare cusur. Pornirile tinereţii sînt sfinte şi nimeni n-are dreptul să înăbuşe flacăra geniului. Dimpotrivă, e o datorie s-o înviorăm şi s-o dezvoltăm, cu riscul de a da omului pe cîte îrsuşiri noi, pe atîtea suferinţe.

— Greu îmi vine să cred ce spuneţi dumneavoastră, răspunse Saviniana, şi nu mai ştiu cum să mă descurc în toate astea. Voiam

să vă spun că, dacă e vorba să fie Corintian bogat, fericit şi respectat în noua lui meserie, sînt hotărită să mă sacrific, să nu mai zic nimic şi să plec ; dar dumneavoastră îmi spuneţi că el o să sufere, o să se piardă poate, şi că trebuie totuşi să riscăm toate astea pentru a fi pe placul Domnului. Dumneavoastră sînteţi mai învăţată decît mine, şi vorbiţi atît de frumos, că eu nu ştiu cum să vă răspund, decît doar că nu înţeleg şi că sînt tare necăjită.

Vorbind astfel, Saviniana începu să plîngă, ceea ce nu i se întîmpla des, decît cînd era singură.

Yseult încercă s-o consoleze şi o rugă fierbinte să nu ia hotărîri pripite. O îndemnă să rămînă în sat măcar cîteva luni ca să vadă dacă, liber în alegere şi lăsat să se gîndească, Corintianul nu se va întoarce la dragoste şi la fericirea liniştită. Yseult era tot atît de departe ca şi Saviniana de bănuiala că Amaury e necredincios. Legătura cu marchiza era aşa de bine ocrotită prin descoperirea coridorului secret, Corintianul atît de discret şi de prevăzător în relaţiile sale oficiale cu castelul, încît nimeni n-avea nici cea mai mică bănuială.

Saviniana prinse aşadar din nou curaj şi se hotărî să rămînă. Yseult o imploră, în numele copiilor, să nu aibă faţă de ea o mîndrie exagerată şi să păstreze cel puţin

camera din curte, arătindu-i că va lucra aici şi pentru sat şi pentru castel şi că nu va putea fi considerată în nici un fel ca o slujnică. Saviniana consimţi şi rămase astfel tot restul toamnei în prietenie aproape intimă cu domnişoara de Villepreux, care nu lăsa să treacă nici o zi fără să sa ducă să stea de vorbă cu ea un ceas sau două, şi care dădea lecţii de scris şi de aritmetică micuţei Manette. Intimitatea aceasta îi dădu mult mai des lui Pierre prilejul s-o vadă pe Yseult şi sâ se îndrăgostească pînă la pasiune de această nobilă fiinţă. Cînd o vedea stînd lîngă masa de lucru a Savinianei, ţinînd băieţaşul pa genimchi şi învăţîndu-1 alfabetul, ea care-i citea în taină pe Montesquieu, pe Pascal şi pe Leibniz, trebuia să'se stăpînească sâ nu îngenuncheze în faţa ei. Yseult nu făcea pe cocheta cu el; lua deprinderi populare ca să-i placă, avînd grijă de mangal şi punînd mîna uneori pe fierul de călcat al Savinianei, cînd pe femeie o hărţuiau copiii, ca să calce în locul ei pieptăraşele preotului sau cravatele lui moş Huguenin. Iubirea şi entuziasmul republican puneau atîta poezie'în aceste amănunte prozaice, încît Pierre nu mai simţea pămîntul sub picioare, trăia

într-un fel de febră mistică, datorită căreia inteligenţa lui creştea în fiecare zi, iar inima, lăsată în voia pe seama tuturor pornirilor lui bune, se îmbogăţea, devenind mai generoasă şi mai aprinsă pentru a concepe şi a dori binele şi frumosul. Te asigur, prietene cititor, că aceşti doi îndrăgostiţi platonici au schimbat în Turnul Pătrat vorbe pline de măreţie, crezînd că-şi spun lucrurile cele mai simple din lume, şi te mai asigur că faimoasa noastră societate, aşa de bine construită, se va surpa ca o clădire de paie în ziua cînd logica inimilor mari va veni s-o zdrobească sub adevărurile eterne ps care le numeşti locuri comune, şi care se frămîntă zi de zi în jurul unor vetre unde n-ai catadicsi să te aşezi dacă porţi o haină nouă. In faţa ferestrei gotice a Turnului era un picior de viţă şi porumbeii veneau să se joace pe marginea streşinii. Stînd des rezemată de pervazul ferestrei, Yseult îi domesticise şi, în vreme ce guguştiucii guleraţi şi turturelele veneau să ciugulească din mîna ei, avu deseori mari

revelaţii asupra perfectibilităţii fiinţei omeneşti, şi se ridică, alături de Pierre, care în timpul acesta meşterea vreun ornament de lemnărie, pînă la culmile idealului.

In vreme ce Saviniana, resemnată, muncea pentru copiii ei, şi-şi oţelea din nou prin prietenie şi sentimente religioase inima goală şi sfîşiată, Corintianul suferea chinuri nespuse. Mereu stingherit şi umilit faţă de el însuşi în prezenţa acestei nobile femei, se ducea să-şi uite re- muşcările lîngă marchiză ; dar la ea nu mai găsea aceeaşi fericire. Pe Josephine o cuprinsese o tristeţe adîncă, o îngrijorare neîncetată. Corintianul bănuia că ea îi ascunde ceva. O stăpînea teama de lume, deşi o blestema în şoaptă şi credea că se răzbună pe ea drăgostindu-se pe ascuns cu un om din popor. Dar, la cel mai mic zgomot pe care-1 auzea, avea în braţele lui Amaury nişte tresăriri care trădau ruşinea şi spaima. El se indigna uneori de ele, iar alteori le scuza, dar, la drept vorbind, ar fi dorit mai multă îndrăzneală şi încredere din partea acestei iuibite pline de foc în dragoste, dar laşă în gîndire. în faţa temerilor ei, Corintianul simţea că-i piere mîndria şi se resemna la sacrificii mari. Pentru a îndepărta bănuielile pe care le-ar fi putut trezi schimbarea ei, marchiza voia să iasă în lume din cînd în cînd; şi, cu toate umilirile pe care le suferise în sînul acesteia, nu pierdea nici o ocazie de a se apropia de ea. Cochetăria şi frivolitatea Josephinei re- năşteau în fiecare zi din propria lor cenuşă. Corintianul avea accese puternice de mînie şL de dragoste ; şi, în luptele acestea, avea impresia că inima lui, în loc să se însufleţească, obosea şi tindea să se împietrească. Firea i se înăsprea ; îl ocolea pe Pierre, îi ţinea piept lui moş Huguenin şi aproape că-i dispreţuia pe ceilalţi companioni. Deprinderile aspre ale sărăciei începeau să-l apese ; nu mai găsea plăcere să-şi sculpteze lemnăria, căci aspira cu nelinişte să dăltuiască marmura şi să vadă modele. Biata Saviniana vedea cu durere că prinde gust la îmbrăcăminte şi obiceiuri de trîndăvie.

— Vai, îi spunea ea lui moş Huguenin, cheltuieşte tot ce cîştigă pe haine de catifea şi cămăşi brodate. Cînd îl văd trecind dimineaţa pieptănat şi dichisit ca o cadră, nu mă

mai întreb pentru ce soseşte mereu cel din urmă la atelier.

Cît despre taica Huguenin, era foarte scandalizat de faptul că tînărul poartă cizme de piele fină în loc de bocanci, şi îi spunea uneori în timpul cinei :

— Băiete, cînd vezi că i se albesc unui muncitor mumie şi că-i cresc unghiile, să ştii că e semn prost; căci atunci îi ruginesc uneltele şi-i mucezesc scândurile.

Capitolul XXXII

Domnul Isidore Lerebours, slujbaşul de la poduri şi şosele, locuia de cîtva timp la castelul Villepreux. Tată-său pretindea că avusese *oarecare neplăceri* cu inspectorul său şi că, *scîrbit de meserie,* îşi dăduse demisia. Dar adevărul e că prostia şi ignoranţa lui Isidore nu mai putuseră fi suportate de şeful său, că schimbaseră între ei cuvinte foarte tari şi că, după raportul făcut în urma acestei discuţii, fusese destituit. Era găzduit la castel pînă să i se găsească o nouă slujbă şi locuia în tumul din fundul curţii celei mari, unde stătea tată-său şi care se afla în faţa Turnului Pătrat al Savinianei.

Putînd vedea de la fereastra lui tot ce se petrecea acolo, se convinsese curînd că frumoasa văduvă n-are nici o legătură amoroasă, nici cu Pierre, nici cu Corintianul; şi, sigur fiind că hainele lui arătoase şi chipeşia lui vor face impresie asupra acestei femei simple şi nevoite să-şi cîştige plinea, se încumetă sâ-i dea tîrcoale. Saviniana nu se sperie la început şi nu avu pentru el repulsia pe care o inspira tuturor femeilor din casă. Maica de companioni văzuse atîtea făpturi neşlefuite roind în jurul ei, încît nu se mai mira de nimic, şi nu cunoştea, de altfel, spaima anticipată şi copilărească strîns legată de cochetăria aţîţătoare.

Încîntat că nu e repezit de ea, cum era deprins să fie de către Julie şi de celelalte subrete, Isidore crezu că Saviniana e mai de înţeles şi se obrăznici pînă într-atît încît voi să se hîrjonească cu ea în curte, pe unde femeia trecea

seafa, după ce dusese rufele la castel. Asemenea drâgălâ^ şii nu erau pe placul Savinianei ; ea-1 ameninţă că-i va trage o palmă, ceea ce ar fi şi făcut fără multă vorbă. Dar era scris în ceruri ca Isidore să fie pedepsit de o mînă mai voinică.

Intr-o seară, fiind beat, Isidore o văzu pe Saviniana căutînd pe jos, pe lîngă Turnul Pătrat, un pui de porumbel care căzuse din cuib. Se repezi spre ea, fără să vadă că Pierre Huguenin se afla la doi paşi de acolo, şi-şi reîncepu obrăzniciile grosolane cu expresii atît de triviale şi cu gesturi atît de puţin respectuoase, încît Pierre, indignat, se apropie şi-i porunci să se depărteze. Isidore, deşi nu era curajos din fire, se simţea îndrăzneţ acum din cauza vinului, şi voi să insiste, devenind de-a dreptul brutal; se lăudă că o s-o sărute pe Saviniana, în nasul *gagicului* ei.

— Nu sînt gagicul ei, zise Pierre, ci prietenul ei, şi ca s-o dovedesc, o s-o scap de-un neghiob.

Vorbind astfel, îl apucă pe Isidore de umeri şi, deşi căuta să-şi păstreze întrucâtva răbdarea ca să nu-şi folosească toată forţa, îl repezi spre un zid, unde fostul slujbaş îşi cam ponosi faţa.

Isidore nu mai avu nici o pretenţie şi, cunoscînd acum ce înseamnă braţul muncitorului, nu se lăudă cu isprava lui. Dar simţi că-i revin toate planurile de răzbunare, şi ura lui împotriva lui Pierre Huguenin se aprinse din nou, mai vie, avind acum mai multe motive.

începu prin a se lega de duşmanul cel mai slab, de- făimînd-o pe Saviniana. Strecură în şoaptă la urechea tuturor că Pierre şi Corintianul îşi împart favorurile ei cu dispreţ cinic faţă de ea şi de morala publică, ba chiar că-1 are şi pe Berrichon de amant. E sigur de asta, zicea el : vedea doar de la fereastra lui tot ce se petrece în Turn.

Cîţiva inşi nu voiră să creadă. Alţii, mai numeroşi, crezură fără cercetare şi răspîndiră zvonul fără să-şi facă scrupule. Servitorii de la castel, cunoscînd de aproape purtarea Savinianei, respingeau în cunoştinţă de cauză calomniile lui Isidore, care, de altfel, era urît din toată inima ; şi cum aveau multă stimă şi afecţiune pentru Pierre, se feriră să i le repete. Dar făcură aluzii despre ele faţă de Corintian, pe care-1 iubeau mult mai puţin, pentru câ îl găseau mîndru şi cam dispreţuitor faţă de ei.

A fost o nouă pedeapsă pentru Amaury şi o nouă re- muşcare faptul de a o vedea pe cea pe care o iubise şi o chemase lîngă el defăimată din pricina lui şi apărată de altul. Jură că tînărul Lerebours va regreta crunt purtarea lui; dar fu împiedicat sâ ia vreo hotărîre de gelozia marchizei.

Josephine avea obiceiul să stea de vorbă dimineaţa cu subreta ei, in timp ce aceasta o pieptăna, şi Julie o ţinea la curent cu toate bîrfelile de la bucătărie şi din sat. Cînd află bănuielile privitoare la Saviniana, fără să cerceteze dacă sînt întemeiate, simţi o pornire stranie împotriva victimei acesteia a dragostelor ei cu Corintianul. începu prin a-i pune lui întrebări şi le puse cu atîta acreală şi furie, încît Corintianul, care şi aşa era mohorît, îi răspunse cam răstit că n-are să-i dea socoteală de trecutul lui.

— Totuşi, adăugă el, am să ţi-1 povestesc, ca să vezi cît de puţin întemeiate sînt insultele dumitale şi cît de nedreaptă gelozia. E foarte adevărat că am iubit-o pe Saviniana şi că ea m-a iubit; e foarte adevărat că aveam de gînd s-o iau în căsătorie la sfîrşitul doliului ei şi că aş fi făcut-o dacă nu te întîlneam. E tot atît de adevărat că am zdrobit inima cea mai credincioasă şi mai generoasă care a existat vreodată, ca să rămîn cu una care mă dispreţuieşte şi-mi scapă în fiece clipă. Dar fii liniştită, cu toate că îmi simt nebunia, cu toate că sînt sigur că voi fi zdrobit la rindu-mi de dumneata într-o zi, te ador şi n-o mai iubesc pe Saviniana ; în zadar roşesc de purtarea mea ; e un chin groaznic pentru mine s-o văd, şi cînd Pierre mă tîrăşte la ea, număr minutele pe care aş vrea să le petrec lîngă dumneata.

— Şi atunci, spuse tînăra femeie, dind din cap cu neîncredere, femeia asta generoasă şi credincioasă, la care nici nu vrei să te mai uiţi, se aruncă din disperare în braţele prietenului Pierre şi se consolează cu el că ai părăsit-o ?

Corintianul fu indignat de învinuirea aceasta. Nu şi-ar fi închipuit că vanitatea rănită putea da Josephinei gînduri atît de păcătoase şi nici asemenea accese de răutate. Avu dovada lor crudă ; căci, în indignarea lui, o apără cu căldură pe Saviniana şi, scos din fire de sarcasmele amare ale marchizei, se lăsă antrenat s-o coboare pe aceasta şi s-o urce în slavă pe rivala ei. Atunci Josephine fu cuprinsă de furie, avu adevărate crize de nervi şi nu se linişti decît atunci cînd, zdrobită de oboseală, sfîrşită de lacrimi, îl văzu pe amantul ei căzîndu-i la picioare, rătăcit şi zdrobit ca şi ea.

Furtunile acestea se repetară în noaptea următoare şi fură mai violente încă. Josephine îl goni pe Corintian din camera ei şi, cind acesta fu în coridorul secret, scoase asemenea hohote de plins şi asemenea ţipete rătăcite, încît el se întoarse înapoi ca s-o apere împotriva ei înseşi. Se împăcară, apoi iarăşi se certară, şi în cursul acestor triste convulsii ale unei iubiri care nu mai era

dominată de încredere, se rostiră cuvinte care ucid idealul şi răspunsuri pe care nimic nu le poate şterge. Corintianul, uluit, se întreba cu groază dacă intre el şi Josephine e dragoste sau ură.

Pînă atunci, cei doi luaseră asemenea precauţii, încît nici o suflare, nici un zgomot imprudent nu tulburase nopţile lungi ale vechiului castel. Dar în aceste două nopţi furtunoase, se încrezură prea mult în grosimea zidurilor şi în aşezarea izolată a apartamentului. Contele, care, ca toţi bătrînii, dormea uşor şi puţin, fu surprins de nişte strigăte înăbuşite, de nişte gemete surde şi de nişte izbucniri de voci brusc reţinute, care păreau că emană din coastele masive ale zidăriei. Coridorul secret trecea nu departe de camera lui de culcare. El ştia asta, dar nu ştia că putea fi stabilită o comunicaţie între im- pasa aceasta şi trecerea mai îngustă şi mai misterioasă pe care doar Corintianul o descoperise în lemnăria capelei.

Bătrînul conte nu prea credea în stafii. Se gîndi mai întîi la nepoţica lui, se sculă şi se apropie de apartamentul ei care se afla situat la capătul coridorului şi care comunica cu atelierul prin turnuleţ. Nu auzi nici un zgomot, intră binişor, o găsi pe Yseult dormind liniştit şi trecu prin camera ei ca să coboare scăriţa în spirală care conducea la cabinetul din turnuleţ. în timpul acestui drum scurt, zgomotele ciudate care îl surprinseseră nu se mai auziră. Dar cînd înaintă pe tribuna atelierului, i se păru că le aude iar.

Contele avusese totdeauna vederea foarte slabă, dar în schimb auzul deosebit de fin şi de încercat. Auzi venind, ca pe un canal acustic, două voci care se certau şi care păreau că pornesc de foarte departe. Cercetă sculpturile cu lomionul, dar panoul era aşezat prea sus ca să-i poată vedea marginile desprinse. De altfel, nu mai auzi nimic şi era să plece, cînd văzu panoul clătinindu-se, lunecînd ca pe o culisă, şi pe Corintian palid, cu părul răvăşit şi cu turbarea în priviri, sărind de la zece picioare înălţime pe un maldăr de talaş pe care-1 aşezase acolo ca să amortizeze zgomotul căderii lui zilnice. Urca acolo cu scara, pe care o arunca apoi jos tot pe talaş, ca să nu aibă nici o bănuială cei care ar putea intra noaptea în atelier.

De îndată ce văzuse panoul mişcindu-se, contele se trăsese înapoi şi, ascunzîndu-se după perdeaua de tapiserie, se uitase cu lomionul şi-l cercetase pe Corintian fără să fie zărit Abia plecă tînărul, şi contele coborî în atelier, muie capătul cîrjei sale într-o

oală cu vopsea albă şi făcu un semn pe panoul mobil, ca să-l recunoască. Apoi înainte de a se face lumină, se duse de-1 trezi pe Camille, lacheul cel bătrin, cel mai mărunţel, cel mai vioi, cel mai ascuţit la minte, cel mai şiret şi cel mai discret dintre toţi Frontinii[57] din trecut. Camille îşi luă cheile şi-l conduse pe stăpînu-său pe alt drum la atelier. Aşeză scara pe lemnăria indicată, îşi luă lanterna oarbă, se sui repede, cu toţi cei şaptezeci de ani ai lui, pătrunse în coridorul misterios ca o veveriţă şi, tretind prin deschizătura făcută în impasă, ajunse pînă la uşa alcovului marchizei, pe care o cunoştea foarte bine fiindcă, în tinereţe, îl dusese pe-acolo pe un rival al stăpînului său. Dovadă că trecerea fusese zidită, dar prea tîrziu.

Cînd se întoarse şi-i relată contelui (nu fără oarecare stingherealǎ) rezultatul călătoriei sale prin ziduri, contele, în loc să se tulbure, îi spuse cu un aer ironic :

— Camille, nu ştiam că în loc de un coridor erau două. Am fost înşelat mai multă vreme decît credeam.

Apoi, spunîndu-i să nu vorbească de existenţa coridorului şi avînd grijă să nu-i spună pe cine văzuse ieşind, se duse liniştit să se culce. Cunoştea atît de bine viaţa, încît nimic nu putea să-i pară nou, nici să-i provoace uimirea sau indignarea. Dar nu adormi înainte de a chibzui ce are de făcut pentru a pune capăt unei legături pe care nu voia s-o tolereze cu nici un chip.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, tînărul Raoul plecă la vînătoare de iepuri cu Isidore Lerebours, de care se servea ca de un hăitaş robust şi ca de un geambaş fără obraz pentru a cumpăra sau schimba cai. Către amiază, întor- cîndu-se la castel, îi puse cîteva întrebări asupra Savinianei, a cărei frumuseţe trezise în el oarecare dorinţi; şi cînd Isidore îi răspunse că e o mironosiţă ipocrită, îl întrebă dacă el crede că ceva cadouri i-ar face plăcere. Isidore, care dorea mai ales să se răzbune pe Pierre, încurajă planul de seducere al lui Raoul, şi adăugă, că, dacă ar. putea fi îndepărtat tînărul Huguenin care era foarte gelos pe ea, ar fi mult mai lesne să intre în graţiile femeii.

— Nu mi se pare lucru uşor să fie îndepărtat lucrătorul acesta al casei, răspunse Raoul, bunicul şi soră-mea sînt morţi după el, şi-l dau tot timpul ca exemplu de om genial. Ce fel de om e ?

---

[57] în vechea comedie franceză, Frontin este numele unuia din valeţii îndrăzneţi şi descurcăreţi, care servesc de confidenţi stă- pinilor lor.

— Un nătărău, răspunse fostul slujbaş de la poduri şi şosele, un ţărănoi care şi-ar lua nasul la purtare dacă v-aţi pune mintea cu el în orice privinţă. îşi dă aere pentru că îl protejează domnul conte şi spune în gura mare că dacă dumneavoastră v-aţi încumeta să vă uitaţi la Saviniana, v-aţi găsi naşul, oricît de conte sînteţi.

— Ei, o să vedem noi asta. Dar, ia spune-mi, Saviniana e chiar cu adevărat ţiitoarea lui ?

— Dumneavoastră sînteţi singurul care nu ştiţi asta.

— Sora mea e convinsă totuşi că e cea mai cinstită femeie din lume.

— Vai, domnişoara Yseult face o mare greşeală. Păcat că i-a lăsat pe oamenii ăştia să se familiarizeze cu dînsa, asta s-ar putea să-i facă mai mult rău decît crede.

Raoul deveni deodată serios şi, încetinind mersul calului întrebă :

— Ce vrei să spui cu asta ? ce familiaritate crezi că e cu putinţă între sora mea şi oameni de felul ăsta ?

Cititorul n-a uitat pornirea pe care tînărul Lerebours o nutrea împotriva lui Yseult din ziua cînd ea rîsese de căderea lui de pe cal. De partea ei, Yseult nu putuse niciodată să-i ascundă antipatia şi un fel de dispreţ pe care-1 avea faţă de el, iar întîmplarea cu planul scării îi sugerase unele ironii care ajunseseră la urechile lui Isidore. Acesta nu neglijase, prin urmare, niciodată ocazia de a o vorbi de rău, cînd putuse s-o facă fără să se compromită ; iar de cîtăva vreme, împingea răzbunarea pînă a insinua că domnişoara de Villepreux *nu se uită cu ochi Tăi* la tînărul Huguenin, că, din camera lui, îi vede pe amîndoi stînd de vorbă ceasuri întregi la Saviniana, şi că e un lucru cel puţin ciudat ca o domnişoară de rangul ei să frecventeze o femeie stricată şi să-şi aleagă prietenii dintre oamenii cei mai de jos.

Se gîndi prin urmare că dacă pune pe seama trăncănelilor lumii gîndurile murdare care îi veniseră, făcînd aluzie la ele faţă de fratele ultraregalist al tinerei republicane, va da o mare lovitură fie independenţei şi bunului trai în familie al lui Yseult, fie lui Pierre Huguenin şi Savinianei. Ii răspunse lui Raoul că personalul casei remarcase intimitatea ciudată care se stabilise în Turnul Pătrat între domnişoara de la castel, lenjereasa şi meseriaşii; că servitorii flecăriseră în sat; că, din sat, vorbele rele ajunseseră mai departe, şi că, prin bîlciurile şi pieţele din

împrejurimi, nu se mai vorbea de altceva ; adăugă că pe el asta îl mîhnea de moarte şi că era cît pe ce să se bată cu cei care o defăimau astfel pe sora domnului Raoul.

Ar fi trebuit s-o faci şi sâ nu vorbeşti niciodată de asta, ii spuse Raoul, care-1 ascultase în tăcere ; dar de vreme ce n-ai făcut nici una, nici alta, te sfătuiesc stăruitor, domnule Isidore, să nu te plîngi faţă de nimeni altul afară de mine de trăncănelile care se pun pe seama surorii mele. E posibil ca ea să fi acordat prea mari libertăţi unei tinere persoane ; dar e imposibil să fi abuzat de libertatea pe care o are. E de asemenea posibil să mă ocup eu de povestea asta, pentru a face să înceteze cauzele acestor zvonuri ticăloase, e posibil, mai ales, să trag pe cineva la răspundere, iar flecarii obraznici să se căiască foarte curînd. Cît despre dumneata, aminteşte-ţi că există un fel de a apăra persoanele cărora li se datorează respect care e mai rău decît a le ponegri. Dacă ai uitat cumva asta, tare mă tem că, oricîtă simpatie am pentru dumneata, ţi-aş rupe de ţeastă cel mai bun baston al meu.

Vorbind astfel, Raoul dădu pinteni calului şi lovi tare, cu pieptul calului său, căluţul din Beauce al lui Isidore, care mergea alături. Fiul intendentului fu silit să facă loc stăpînului său ; acesta trecu repede pe poarta parcului şi lăsă în urmă pe palavragiul îndatoritor, care rămase tare mirat şi cam îngrijorat de rezultatul uneltirii sale.

In timp ce Saviniana forma obiectul acestei convorbiri, o alta, nu mai puţin însufleţită, avea loc asupra ei între Yseult şi marchiză. Yseult intrase de dimineaţă la verişoara ei şi se îngrijorase văzînd cît e de schimbată la faţă. Marchiza răspunsese că suferă mult de nervi, o certase pentru orice pe subreta ei, încercase zece guleraşe fără să găsească nici unul spălat şi călcat pe placul ei, şi îi interzisese pînă la urmă Juliei să mai dea la spălat dantelele ei proastei de Saviniana care nu ştie să facă altceva decît scandal şi copii.

După ce ieşi Julie, Yseult o mustră aspru pe Josephine pentru felul cum vorbise despre o femeie respectabilă.

A o lăuda pe Saviniana în faţa marchizei însemna a turna gaz peste foc. Ea continuă s-o acuze cu o răutate stranie că e amanta lui Pierre Huguenin şi a lui Amaury.

— Nu înţeleg, draga mea, îi răspunse Yseult cu un zîmbet de milă, cum de dai crezare unor vorbe mîrşave şi le mai şi rosteşti cu gura ta frumoasă. Dacă aş fi in dimineaţa asta la fel de rău dispusă ca tine, ţi-aş spune că-mi vine aproape să iau în serios

glumele cu care te necăjeam acum cîtva timp în legătură cu Corintianul.

— Din partea ta ar fi, nici vorbă, o insultă de moarte, răspunse marchiza, fiindcă tu ai ca principiu că un meseriaş nu e un om, aşa că-ţi petreci viaţa cu ei ca şi cînd ar fi nişte păsări, nişte ciini sau nişte plante.

— Josephine, Josephine, exclamă Yseult împreunîn- du-şi mîinile cu o mirare îndurerată-, dar ce se petrece cu tine de eşti astăzi atît de schimbată la faţă ?

— Se petrece cu mine ceva groaznic, răspunse marchiza aruncîndu-se pe pat cu părul răvăşit, frîngîndu-şi mîinile şi vărsînd torente de lacrimi.

Yseult fu înspăimîntată de disperarea aceasta, pe care o presimţea de cîtva timp văzînd că trăsăturile Josephinei se urîţesc şi că i se înăspreşte caracterul. Ii împărtăşi durerea din toată inima ei bună şi cu cele mai bune intenţii; şi, strîngînd-o în braţe, o imploră cu mîng'iieri duioase şi cu vorbe bune să-şi deschidă sufletul

Negreşit, marchiza nu putea face nimic mai necuviincios, mai vinovat poate, dedt să destăinuiască secretul său unei fete caste, pentru care iubirea mai avea taine în care închipuirea nu voise să pătrundă ; dar Josephine nu mai era stăpînă pe ea însăşi. îi dezvălui verişoarei sale cu un fel de cinism exaltat tot romanul jalnic al dragostelor ei cu Corintianul ; şi termină cu o teorie a sinuciderii, care în momentul acela nu era prea prefăcută.

Yseult ascultă povestirea în tăcere şi cu ochii plecaţi. De mai multe ori i se urcă roşeaţa în obraji ; de mai multe ori fu pe punctul de a pune capăt mărturisirilor Josephinei. Dar de fiecare dată îşi impuse să aibă curaj, îşi înăbuşi oftatul şi rămase liniştită şi hotărîtă, ca o tînără soră de caritate care vede pentru prima oară o operaţie chirurgicală şi care, gata să leşine, îşi învinge scîrba şi spaima la gîndul că e utilă şi că aduce ajutor unui membru al familiei lui Cristos.

Să răspundă acestei destăinuiri, să formuleze asupra Josephinei o judecată care să n-o jignească, sau să justifice o dragoste adulteră era şi una şi alta peste puterile domnişoarei de Villepreux. Ar fi trebuit să discute pe bază de principii. Josephine nu avea principii şi nu putea avea în urma educaţiei primite, a căsătoriei şi a situaţiei ei false şi dureroase în societate. Yseult încercă totuşi să o facă să înţeleagă că, deşi condamna încălcarea căsătoriei, nu dispreţuia alegerea făcută, dar nici n-o aproba. După cîte îi spusese Saviniana despre trecutul Corintianj- lui,

Yseult presimţea din ce în ce mai mult în tînărul acesta nişte instincte şi o viaţă departe de-a dărui fericire unei femei, oricare ar fi fost ea. îndrăzni să-i spună marchizei tot ce gîndea, şi o făcu să reflecteze cum nu
i se mai întîmplase pînă atunci asupra personalităţii înfricoşătoare care se dezvolta pe nesimţite la Corintian din ziua and protecţia domnului de Villepreux îl scosese din obscuritate.

Josephine începea să se liniştească, iar limbajul raţiunii o pregătea să-l audă pe cel al moralei, cînd cineva bătu în uşă. Ducîndu-se să vadă cine e, Yseult îi deschise bunicului său şi-i adresă, aşa cum făcea întotdeauna cînd îl vedea, cîteva vorbe afectuoase.

— Du-te, copila mea, zise contele, vreau să rămîn singur cu verişoara ta.

Yseult se supuse, iar domnul de Villepreux, aşezîndu-se cu o încetineală solemnă, începu astfel convorbirea :

— Am să-ţi vorbesc, dragă Josephine, despre lucruri destul de delicate şi despre cele mai mari taine pe care le poate avea o femeie. Eşti sigură de tot că nu ne poate auzi nimeni ?

— îmi închipui că n-ar fi cu putinţă, zise Josephine, cam buimăcită de această introducere şi de privirea cercetătoare pe care contele o aţintea asupra ei.

— Ei, atunci, zise el, uită-te pe la uşi, pe la toate uşile !

Josephine se ridică şi se duse să vadă dacă uşa camerei ei care dădea spre coridor şi cea care comunica cu celelalte odăi ale apartamentului erau bine închise, apoi se întoarse şi se aşeză pe scaun.

— Uiţi o uşă, îi spuse contele, trăgînd tutun pe nas şi privind-o pe deasupra ochelarilor.

— Nu, unchiule, altă uşă nu ştiu, răspunse Josephine îngălbenindu-se.

— Dar cea din alcov ? Nu ştii că din atelier se aude tot ce se petrece aci ?

— Doamne, zise Josephine tremurînd, cum e cu putinţă ? pe acolo e, mi se pare, o trecere înfundată.

— Eşti sigură, sigură, Josephine ? Vrei să-i cer informaţii în privinţa asta Corintianului ?

Josephine simţi că leşină ; căzu în genunchi şi se uită la bătrîn cu o îngrijorare de nedescris, fără a avea puterea să rostească o vorbă.

— Ridică-te, nepoată, reluă contele cu o blîndeţe glacială ; stai pe scaun şi ascultă-mă.

Josâphine se supuse în mod maşinal şi rămase în faţa lui, nemişcată şi palidă ca o statuie.

— Pe vremea mea, copilă dragă, zise contele, erau unele marchize care-şi luau de amanţi lacheii. In general, erau femei mai puţin tinere, mai puţin frumoase, mai puţin curtate în lume decît tine ; ceea ce făcea poate puţintel mai explicabilă din partea lor o asemenea fantezie. Era timpul Parcului cu Cerbi *, despre care se face mult caz astăzi, şi pe care industriaşii ni-1 scot mereu pe nas ca o pată de neşters întipărită pe nobilime.

— Ajunge, unchiule, pentru numele lui Dumnezeu ! spuse Josephine împreunindu-şi mîinile. Am înţeles !

— Departe de mine, zise contele, gîndul de a te umili sau de a te jigni, dragă Josephine. Voiam doar să-ţi spun (ai puţin curaj, voi fi scurt) că moravurile lui Ludovic al XV-lea, scuzabile poate la vremea lor, nu se mai pot practica astăzi. O femeie de lume n-ar mai putea să spună astăzi in zori unui amant : „Pleacă, nu mai am nevoie de tine“, căci nu mai există mujici. Un rîndaş e un om, un meseriaş e un artist, un ţăran e un proprietar

[1] în pavilionul cu acest nume, de la Versailles, aveau loc petrecerile şi orgiile lui Ludovic al XV-lea.

m

— Uft cfetâţeâft — şi nici o femeie, fie ea regină, n-are puterea să-l convingă pe un bărbat care a ţinut-o în braţe că-i e inferior. Aşadar, nu te-ai înjosit, dragă nepoată, alegîndu-ţi ca amant un

tînăr inteligent, ieşit din rindurile poporului. Dacă ai fi liberă să adaugi darul mîinii tale la cel al inimii, ţl-aş spune s-o faci, dacă-ţi convine ; şi în loc să fii marchiza de Frenays, ai fi Co- rintiana, fără ca eu să mă simt cîtuşi de puţin umilit sau scandalizat. Dar eşti căsătorită, copila mea, şi soţul tău e prea bolnav (chiar acum am primit o scrisoare de la medicul lui, care nu-i dă mai mult de şase luni), te afli prea aproape de punctul de a fi liberă, ca să ţi se poată ierta faptul că n-ai ştiut să aştepţi. Există nenorociri de-o viaţă întreagă, cînd o greşeală de scurtă durată e aproape inevitabilă şi e scuzată de lume. Dar în situaţia ta n-ai găsi nici o indulgenţă. Iată de ce te sfătuiesc să-l îndepărtezi pe Corintian, rămînînd să-l rechemi ca să te măriţi cu el, după un an de văduvie.

Felul acesta de a lua lucrurile era atît de îndepărtat de ceea ce aştepta Josephine de la severitatea unchiului ei, încît uimirea înlocui consternarea. Ridică de mai multe ori ochii spre el să vadă dacă vorbeşte serios, şi-i plecă îndată după ce se asigură că nu vorbeşte de loc în glumă. Şi totuşi, nu era decît o jucărie, o capcană glumeaţă, dez- nodămîntul caraghios al unei comedii sceptice. Bătrînul conte ştia foarte bine ce efect va avea comedia şi nu se temea nicidecum că se va întoarce împotriva lui. O cu- noştea pe Josephine mult mai bine decît se înţelegea ea pe sine. Dăduse drumul la hăţuri, ştiind bine că e singurul mijloc de a mîna un armăsar năvalnic.

Josephine rămase mută cîteva clipe şi, în sfîrşit, răspunse :

— Iţi mulţumesc, dragă unchiule, că eşti atît de generos încît mă tratezi cu bunătate, cînd în adîncul inimii mă dispreţuieşti cu siguranţă.

— Eu, să te dispreţuiesc, copila mea ! Dar de ce, mă rog ? dacă ai fi una din marchizele aventuroase de care-ţi vorbeam adineaori, te-aş trata cu mai multă severitate, căci un spirit nobil trebuie sâ ştie să-şi stâpînească simţurile. Dar n-ai comis o greşeală de felul ăsta...

— Unchiule, exclamă Josephine căreia inspiraţia minciunii îi revenea o dată cu speranţa de <a se dezvinovăţi, îţi jur că e o iubire intelectuală, un vis romantic, şi că tînărul nu venea aci...

— Decît ca să-ţi sărute mîna, nu mă îndoiesc de asta, răspunse contele, cu un zîmbet atît de cumplit de ironic incit îi tăie deodată Josephinei orice pretenţie de a încerca să-l înşele. Dar nu asta te întrebam, adăugă el reluîndu-şi seriozitatea prefăcută. Există greşeli depline în care inima joacă un rol atît

de mare, încît le compătimeşti în loc să le condamni. Sînt aşadar convins că ai pentru Corintian
o afecţiune foarte serioasă şi că, prevăzînd sfîrşitul apropiat al domnului de Frenays, i-ai făgăduit să te căsătoreşti într-o zi cu el. Ei bine, copila mea, dacă i-ai făcut această făgăduială, trebuie s-o ţii; iţi repet că eu nu mă opun.

— Dar, unchiule, zise cu naivitate Josephine, nu i-am făcut niciodată nici o făgăduială !

Contele continuă ca şi cind n-ar fi auzit răspunsul, pe care îl notase totuşi în mod deosebit :

— Iar dacă vrei să-i spun eu Corintianului felul în care văd lucrurile, îi spun chiar astăzi.

— Dar, unchiule, ar însemna să-i dau o speranţă care nu se va realiza poate. Eu nu aştept, nici nu doresc moartea bărbatului cu care m-ai măritat dumneata; şi mi se pare că ar fi o crimă să se prezinte omului pe care-1 iubesc această perspectivă sinistră drept, un vis şi o speranţă de fericire.

— De aceea nici nu se cade, în momentul de faţă, s-o faci tu însăţi. Iţi aprob scrupulele în privinţa asta. Dar eu, care ştiu foarte bine că scumpul meu nepot, marchizul, nu e de loc un om care să merite dragostea şi prin urmare nici regretul, eu care nu ţi-aş impune niciodată prefăcătoria unei dureri ipocrite şi care înţeleg foarte bine în adâncul inimii dorinţa pe care o ai de a fi liberă, trebuie să-mi iau sarcina de a-1 linişti pe Corintian în privinţa duratei despărţirii voastre. Despărţirea e necesară; ceea ce astăzi ştiu numai eu, poate fi descoperit mîine de toată

lumea. O să-i vină greu să te părăsească ; probabil că te iubeşte nebuneşte ; dar făcîndu-1 să înţeleagă că trebuie să te merite prin sacrificiul acesta şi că va fi răsplătit peste cel mult doi ani, nu mă îndoiesc că va primi propunerea pe care am să i-o fac.

— Ce propunere, unchiule ? întrebă Josephine speriată.

— Aceea de a pleca imediat în Italia, ca să se consacre cultului artei, în ţara care a păstrat tradiţiile artei şi care îi va pune la dispoziţie cele mai frumoase modele. Am să-i dau toate mijloacele de a face studii bune şi progrese rapida Poate că peste doi ani va putea să concureze la un premiu şi atunci vei avea de soţ un elev distins, căruia averea ta îi va netezi drumul spre celebritate.

— Sînt sigură, unchiule, că tînărul nu vede astfel lucrurile. E mîndru, dezinteresat şi nu ar fi de acord să-şi datoreze succesele situaţiei pe care i-aş face-o eu în lume.

— Are ambiţie, zise contele ; oricine se simte artist are ambiţie, iar setea de glorie îi va învinge foarte repede scrupulele.

— Dar n-aş vrea ca eu să slujesc drept instrument la reuşita unui ambiţios. Dacă Corintianul ar accepta averea mea înainte de a-şi aduce faima numelui său, m-aş îndoi de dragostea lui şi n-aş mai împărtăşi-o.

— Ei bine, cum n-avem timp şi trebuie să luăm o ho- tărîre, am să-l întreb eu, zise contele rididndu-se. Trebuie să afle că îl iubeşti destul pentru a-l lua în căsătorie, oricare ar fi situaţia lui, şi că eu aş consimţi, chiar dacă ră- mîne muncitor. Nu-i aşa că asta e intenţia ta ?

— Dar, unchiule... zise Josephine ridicîndu-se şi ea şi reţinîndu-1 pe conte care se făcea că vrea să plece. Dă-mi timp să mă gîndesc ; eu, la aşa ceva, nu m-am gîndit niciodată ! Să consimt la căsătoria asta, cînd nu sînt încă văduvă, şi dnd nu cunosc din căsătorie dedt cele mai mari nefericiri ale ei... E cu neputinţă ! Trebuie să respir, să cer sfatul...

— Cui, dragă nepoată, Corintianului ?

— Dumitale, unchiule, dumitale îţi voi cere sfatul, exclamă Josephine aruncîndu-se în braţele contelui cu şiretenie, şi alintîndu-se.

Bătrînul aristocrat înţelese foarte bine că tînăra marchiză îl imploră să o întoarcă de la o făgăduială de care se temea şi că nu cere decît oarecare ajutor ca să rupă o legătură de care roşeşte. Josephine îl iubise pe Corintian, dar era vanitoasă ; nu renunţi la lumea mare cînd ai făcut un sacrificiu ca să intri în ea. Preferi că ai succese în rîndul ei măcar citeodată, fie şi cu suferinţe

neîncetate, decît să fii gonită din sînul ei fără putinţa de întoarcere.

Contele, rîzînd în sinea lui de reuşita prefăcătoriei sale, plecă, făgăduindu-i să se gîndească la întrevederea cu Corintianul şi dîndu-i răgaz pînă seara să se gîndească şi ea.

Marchiza alergă la Yseult şi-i povesti de-a fir-a-păr tot ce-i spusese contele. Yseult o ascultă cu mare emoţie, faţa i se lumină de-o bucurie ciudată iar marchiza, termi- nîndu-şi povestirea, văzu cu mirare că obrajii verişoarei sale erau scăldaţi în lacrimi de entuziasm.

— Ei, dar ce ai, ii spuse ea, şi cum să iau toate astea ?

— O, scumpul, nobilul meu bunic ! exclamă Yseult, ridirind ochii şi mîinile la cer ; eram sigură, aveam dreptate să mă bizui pe el. Ştiam eu că purtarea lui se va întîlni în faptă cu vorbele lui. O, da, Josephine, trebuie să te căsătoreşti cu Corintianul.

— Dar nu te înţeleg, Yseult! îmi spuneai adineaori că n-o să mă facă niciodată fericită, că trebuie să rup cu el, şi acum mă sfătuieşti să mă leg de el pentru totdeauna ?

— Crezusem că am datoria să-ţi vorbesc astfel şi să-ţi arăt defectele iubitului tău ca să te vindec de o dragoste care mi se părea vinovată. Dar bunicul a avut simţul unei morale mai înalte ; dînsul ştie care-i morala adevărată. Te-a sfătuit să fii credincioasă soţului tău acum, cînd se apropie ceasul solemn, după care vei fi liberă şi vei putea încheia un legămint de dragoste mai îndreptăţită şi mai fericită încă.

— Va să zică mă sfătuieşti chiar tu să mă mărit cu Corintianul. Dar ambiţia, gelozia şi insultele lui de care am suferit atîta, dar dragostea lui pentru Saviniana, care nu s-a stins poate ? Uiţi că azi-noapte l-am gonit de aci într-o pornire de ură şi de mînie de nedescris ?

— Va reveni să-ţi ceară iertare că a greşit, şi tu îi vei îndrepta defectele vindecîndu-1 de suferinţe, dove- dindu-i prin făgăduinţe sinceritatea ta...

— E nebunie curată, strigă marchiza scoasă din fire, sau jucaţi o comedie, tu şi bunicul tău, ca să mă puneţi la încercare, sau sînteţi sub influenţa nu ştiu cărui vis de republicanism romanţios, căruia vreţi să mă sacrificaţi. Grozav aş vrea să văd ce ar spune unchiul dacă tu ai vrea să te măriţi cu Pierre Huguenin, şi ce ai spune tu însăţi, dacă ai fi sfătuită...

Yseult zîmbi şi o sărută lung pe frunte pe verişoară-sa fără să răspundă nimic. Faţa ei avea o expresie sublimă...

Capitolul XXXIII

In seara acestei zile atît de pline de emoţii, Pierre şi Corintianul lucrau la lumina lămpii, frămîntaţi şi ei,' ca de friguri. Amaury, plictisit de munca lui, se grăbea să termine ultimele figurine sculptate şi dorea să înceapă ornamentele mai uşoare la care trebuia să-l ajute Pierre. Partea de simplă timplărie nu mersese de loc repede. Mai erau încă multe panouri desprinse, multe ciubuce neterminate. Dar taica Huguenin fusese silit să aibă răbdare. Fiu-şău ţinea să termine înainte de toate scara tribunei, pe care şi-o rezervase sieşi ca fiind piesa cea mai importantă şi cea mai grea. Pierre nu spunea că, în taina inimii sale, îi era dragă partea aceasta a atelierului care îl apropia de cabinetul din turnuleţ şi de tribună, unde uneori, cînd lucra, nu era despărţit de Yseult decît prin uşa adesea întredeschisă a cabinetului de studiu.

Izolat in fundul atelierului, Pierre lucrase de cîtva timp fără răgaz. Nu voia numai ca scara să fie o piesă făcută după toate legile ştiinţei, ci voia să facă din ea o adevărată operă de artă. Se gîndea să-i dea un stil, un caracter şi o mişcare nu numai zveltă şi sigură, dar şi îndrăzneaţă şi pitorească. Nu trebuia să fie o scară cochetă de restaurant sau de magazin, ci cu-adevărat scara austeră şi bogată a unui vechi conac de altădată, aşa cum se văd prin fundul interioarelor lui Rembrandt, pe care o lumină nesigură, pornind de jos, urcă şi descreşte cu atîta artă şi adîncime. Balustrada de lemn decupată d *jour* şi ornamentele pandantivelor trebuiau şi ele să fie deosebit de alese. Pierre avu bunul-simţ şi bunul-gust de a imita desenul acestor părţi după ornamentele vechii lemnării. Le adaptă la formele şi dimensiunile scării şi, aci, cunoştinţele sale de geometrie îi fură de cel mai mare folos. Era o lucrare de arhitect, de decorator şi de sculptor totodată.

Pierre era sever faţă de sine însuşi. îşi spunea că acum are poate singurul prilej în viaţă să unească în mod serios condiţiile folosului cu ale frumosului şi voia să lase în această încăpere, în care generaţii de lucrători îndemînatici executaseră lucruri atît de frumoase, o urmă a vieţii lui de lucrător conştiincios, de artist delicat şi ales.

Erau ceasurile zece seara, şi făcea ultima revizie la lucrarea sa. Ajustase treptele bine cumpănite pe un cadru elegant, fragil

in aparenţă, dar solid în realitate. Balustrada era aşezată ; şi, la lumina lămpii, reflecta pe zid încolăcirile ei subţiri şi nervurile ei robuste. Pierre, în genunchi pe ultima treaptă, netezea cu grijă cele mai mici asperităţi la rindea ; avea fruntea scăldată în sudoare şi ochii îi străluceau de o bucurie modestă şi îndreptăţită. Corintianul era urcat pe o scară, la oarecare distanţă, şi mai aşeza în firidele lor cîţiva îngeraşi. Lucra cu aceeaşi hărnicie, dar nu cu aceeaşi plăcere ca prietenul său. în ardoarea lui era un fel de furie şi, una-două, exclama aruncîndu-şi dalta pe lespezi :

— Blestemate marionete, cînd o să termin o dată cu voi ?

Apoi îşi îndrepta din dnd în cînd privirea spre semnul alb care rămăsese pe panoul secret şi pe care nu şi-l putea explica.

— Eu, unul, am terminat, spuse Pierre deodată, aşe- zîndu-se pe treapta care lega scara de tribună, şi aproape

câ-mi pare râu, adaugă el ştergîndu-şi fruntea; n-am mai lucrat pînă acum la ceva cu atîta dragoste şi zel.

— Cred şi eu, răspunse Corintianul cu amărăciune, tu lucrezi pentru cineva care merită.

— Eu lucrez pentru artă, zise Pierre.

— Nu, răspunse brusc Corintianul, tu lucrezi pentru cea pe care o iubeşti.

— Taci din gură, taci din gură ! exclamă Pierre speriat, arătîndu-i uşa cabinetului.

— Aş, ştiu eu că ele iau ceaiul la ora asta, răspunse Corintianul. Le ştiu de-a fir-a-păr obiceiurile. In momentul ăsta, domnişoara de Villepreux îşi aranjează ceştile de porţelan, vorbind de politică sau de filozofie cu bunicu- său; iar marchiza cască, uitindu-se în oglindă dacă e bine coafată. Parc-o văd.

— Oricum, vorbeşte mai încet, te rog foarte mult!

— Vorbesc cit de încet vrei, Pierre, zise Corintianul, venind să se aşeze lîngă prietenul său. Dar am nevoie să vorbesc, vezi tu, fiindcă simt că-mi plesneşte capul. Ştii că-i minunată scara ta ? Ai talent, Pierre. Eşti născut arhitect, cum eu sînt născut sculptor, şi cred că una e tot atît de strălucită ca şi cealaltă. Tu n-ai avut niciodată ambiţie ?

— Vezi bine că am, de vreme ce mi-am dat atîta osteneală să fac scara asta.

— Şi cu asta ţi-ai satisfăcut ambiţia ?

— Pentru ziua de azi, da, mîine voi avea de făcut corpul de bibliotecă.

— Şi ai de gînd să faci toată viaţa scări şi biblioteci ?

— Ce-aş putea să fac mai mult ? Altceva nu ştiu să fac.

— Cum aşa ? poţi tot ce vrei; Pierre, şi sper că nu vrei să rămîi tîmplar ?

— Dragă Corintiene, am de gînd să rămîn tîmplar. Că tu vei deveni sculptor, că-1 vei studia pe Michelangelo şi pe Donatello, e foarte bine. Eşti împins spre operele strălucite de un temperament deosebit, care-ţi impune datoria de a căuta frumosul în expresia lui cea mai înaltă şi cea mai poetică. Dezgustul pe care ţi-1 inspiră lucrările de pură utilitate e poale o înştiinţare a Providenţei, care ţi-â hărăzit o soartă mai aleasă. Dar mie îmi place să lucrez cu mîinile şi dacă munca mea serveşte la ceva, nu-mi pare rău de ea. Inteligenţa mea nu-mi dă ghes spre operele de artă, aşa cum le înţelegi tu ; eu sînt din

popor ; mă simt muncitor prin toţi porii. Un glas tainic, departe de a mă chema spre zarva lumii, îmi murmură neîncetat la ureche că sînt legat de glia muncii şi că pe ea mi-e sortit poate să mor.

—Bine, dar asta-i o absurditate, Pierre, îţi micşorezi meritele şi te năipăstuieşti; tu nu eşti făcut să rărnîi maşină şi să asuzi ca un rob. Felul în care bogaţii exploatează munca poporului nu-i o nedreptate ? tu însuţi mi-ai spus-o de sute de ori.

—Da, în principiu urăsc exploatarea aceasta, dar în fapt mă supun ei.

— E o inconsecvenţă, Pierre, o laşitate ! Dacă toţi au să spună aşa, lucrurile n-au să se schimbe niciodată.

—Dragă Corintiene, lucrurile au să se schimbe. Dumnezeu e prea drept ca să lase de izbelişte omenirea, iar omenirea e prea nobilă ca să se uite pe ea însăşi. Nu e posibil să simt în sufletul meu ce e dreptatea, dacă dreptatea nu e posibilă. Nu mi-ar fi dragă egalitatea, dacă egalitatea n-ar fi realizabilă. Căci nu sînt nebun, Amaury, mă simt foarte calm ; sînt sigur că sînt foarte cumpănit în clipa asta şi totuşi cred că bogaţii nu-i vor exploata veşnic pe cei săraci.

— Cu toate astea, ţi se pare că-i o datorie să ră- mîi sărac.

— Da, fiindcă nu vreau să ajung bogat cu orice preţ.

— Şi nu-i urăşti pe bogaţi ?

— Nu, pentru că oamenii fug în chip firesc de mizerie.

— Ia lămureşte-mi asta !

— Nimic mai simplu. E sigur, nu-i aşa, că încă de pe-acum un sărac se poate îmbogăţi dacă-i foarte inteligent ?

— Da.

— E sigur că toţi săracii inteligenţi pot ajunge bogaţi ?

— Nu ştiu ; sînt atîţia săraci inteligenţi, încît nu s-af găsi poate cu ce să se îmbogăţească toţi.

— Asta aşa e, Amaury. Nu vedem oare în fiecare zi oameni inteligenţi şi cu talent care mor de foame ?

— Sînt destui. Nu-i de ajuns să ai geniu, trebuie să ai şi noroc.

— Adică să ştii să te descurci, să ai dibăcie, ambiţie, îndrăzneală. Şi cel mai sigur mijloc din toate e să n-ai conştiinţă.

— Se poate, oftă Corintianul. Dumnezeu ştie dacă am să pot să mi-o păstrez pe a mea şi dacă nu va trebui s-o alung sau să dau greş.

— Sper că te va păzi Dumnezeu, băiete. Dar eu, ştii, nu trebuie să mă încumet. Nu sînt într-atît de talentat pentru ca vocea destinului să-mi poruncească să pornesc la lupta primejdioasă cu oamenii. Văd că majoritatea celor care ies din anonimatul aspru al mercenarului pentru a deveni fericiţi şi liberi îşi pierd virtuţile modeste, şi nu răzbat prin obstacole decît pierzîndu-şi cu fiecare efort cîte puţină credinţă, şi cu fiecare triumf cîte puţină omenie. Groaznic război e rivalitatea spiritelor superioare ; nu poate parveni unul din ele decît cu condiţia să le zdrobească pe celelalte. Societatea e ca un regiment în care locotenentul, într-o zi, de bătălie, se bucură văzîndu-1 că- zînd pe căpitanul pe care-1 va înlocui. Ei bine ! de vreme ce lumea e astfel orînduită, de vreme ce spiritele cele mai liberale şi cele mai înaintate n-au găsit pînă acum decît maxima : „Distrugeţi-vă unii pe alţii, ca să vă faceţi loc“, eu nu vreau să distrug pe nimeni. Ambiţiile noastre personale justifică prea adesea principiul ticălos pe care ei îl numesc concurenţă, emulaţie, şi pe care eu îl numesc hoţie şi omor. Iubesc prea mult poporul ca să accept soarta fericită oferită unuia dintr-o mie de-ai noştri, în vreme ce ceilalţi sînt lăsaţi să sufere. Poporul orb şi resemnat rabdă ; îi admiră pe cei care ajung ; iar cel oare nu ajunge se înrăieşte în ură, sau se îndobitoceşte în descurajare. într-un cuvînt, principiul rivalităţii nu creează decît tirani şi exploatatori, sau robi şi bandiţi. Eu nu vreau să fiu nici

Una, nici alta. Am să rămin sărac în fapt, liber în principiu ; şi am să mor pe paie poate, dar protestind împotriva unei asemenea ştiinţe scoiale care nu e în stare să dea un pat fiecărui om.

— Iţi înţeleg nobleţea, Pierre, fad ca marinarul care preferă să moară cu echipajul decît să scape într-o bărcuţă cu cei privilegiaţi. Dar uiţi că se vor găsi veşnic privilegiaţi care să sară în barcă şi că cerul nu va veni în ajutorul celui care piere. îţi admir virtutea, Pierre ; dar dacă vrei să ştii, mi se pare atît de puţin firească, atît de exagerată, încît tare mă tem că e un acces de entuziasm de care te vei căi mai tîrziu.

— De unde iţi vine gîndul ăsta ?

— Fiindcă mi se pare că nu erai aşa acum şase luni.

— E-adevărat; atunci eram cum eşti tu astăzi: suferearn, protestam, mi-era silă de condiţia noastră, iar ţie nu. Astăzi eu nu mai am ambiţie iar tu ai. Ne-am schimbat rolurile.

— Şi care din noi doi are dreptate ?

— Poate că amîndoi. Tu eşti omul societăţii prezente, eu sînt

poate cel al societăţii viitoare.

— Deocamdată, nu vrei să trăieşti, fiindcă nu înseamnă a trăi să trăieşti în dorinţă şi în aşteptare.

— Spune mai curînd în credinţă şi în speranţă.

— Pierre, teoriile astea nebuneşti ţi le-a strecurat domnişoara de Villepreux. Oamenilor ăstora le vine uşor să le facă. Sînt bogaţi şi puternici: se bucură de toate ; şi pe noi ne sfătuiesc să trăim cu nimic.

— Las-o în pace pe domnişoara de Villepreux, răspunse Pierre. Nu văd ce are de-a face cu ce vorbim noi.

— Pierre, zise Amaury avîntat, eu ţi-am spus toate tainele mele şi tu nu mi le-ai spus niciodată pe ale tale. Iţi închipui oare că nu le citesc în inima ta ?

— Lasă-mă, Amaury, nu mă face să sufăr în zadar. O respect, o cinstesc pe domnişoara de Villepreux, asta-i sigur. Nu-i nici o taină aici.

— O respecţi, o cinsteşti... şi o iubeşti.

— Da, o iubesc, răspunse Pierre înfiorîndu-se. O iubesc cum te iubeşte Saviniana pe tine.

— O iubeşti cum o iubesc eu pe marchiză.

— O ! nu, nu, Amaury, nu-i adevărat. N-o iubesc aşâ.

— O iubeşti ide o mie de ori mai mult.

— Nu sînt îndrăgostit de ea, nu! Mi-e martor cerul...

— Nu îndrăzneşti să termini. Ei, bine, poate că nu eşti îndrăgostit de ea, nu-ţi doresc o asemenea nenorocire ; dar o adori,- şi te consideri fericit că eşti sclavul cucerit şi înlănţuit al acestei doamne romane...

Convorbirea fu întreruptă de un servitor care veni dinspre parc, să-i spună Corintianului că bătrînul conte doreşte să-i vorbească. Corintianul se supuse şi plecă, foarte departe de a presimţi importanţa întrevederii care
i se ceruse.

Pierre rămase cîteva clipe absorbit şi tulburat de insinuările îndrăzneţe făcute de prietenul său. Apoi, gîn- dindu-se că la castel era ora culcării şi că, poate, domnişoara de Villepreux avea să coboare în cabinetul ei de studiu, cum i se întîmpla deseori între ceasurile unsprezece şi douăsprezece, începu să-şi adune şi să-şi strîngă uneltele ca să plece, credincios respectului pe care i-1 jurase in sufletul său. Dar, în momentul cînd se apleca pentru a-şi lua sacul de piele în care se aflau sculele sale, simţi că o mînă îl atinge uşor pe umăr şi, ridicînd capul, o văzu pe domnişoara de

Villepreux, strătucind de o frumuseţe pe oare n-o avusese niciodată pînă atunci. Tot sufletul îi era în ochi, şi avîntul pe care îl înăbuşea totdeauna în adîncul.ei înseşi izbucnea în ea în clipa aceasta, fără să încerce a-l stăpîni. Se produsese în toată fiinţa ei o transfigurare divină. Pierre o văzuse deseori exaltată, dar totdeauna cam misterioasă şi exprimîndu-se în enigme sau cu rezerve, de cîte ori era vorba de prietenia lor. In momentul acesta o văzu ca pe o pitie gata să-şi reverse oracolele şi, împins el însuşi de o încredere şi de o forţă necunoscută, pentru prima dată în viaţa lui, luă mîna lui Yseult în mîna sa.

— Am terminat scara, îi spuse el, dumneavoastră, cea dintîi, veţi pune mîna pe balustradă.

— Nu vorbi aşa de tare, Pierre, îi spuse ea. Pentru prima şi ultima dată în viaţa mea, am să-ţi spun un secret; un secret care mîine nu va mai fi secret. Vino cu mine.

11 duse în cabinetul ei şi închise uşa cu grijă ; apoi, vorbi astfel :

— Pierre, nu te întreb, cum te întreba Corintianul adineaori, dacă eşti îndrăgostit de mine. Intre noi doi, cuvîntul acesta mi se pare neînsemnat şi copilăresc. Că nu sînt frumoasă ştie toată lumea ; nu ştiu dacă dumneata eşti frumos, deşi lumea aşa spune. K-am căutat niciodată în ochii dumitale decît sufletul, frumuseţea morală e singura care mă poate fascina... Dar vin să te întreb, în faţa lui Dumnezeu care ne vede şi ne aude, dacă mă iubeşti cum te iubesc eu.

Pierre păli, i se încleştară dinţii; nu putu răspunde.

— Nu mă lăsa în nesiguranţă, reluă Yseult. E foarte important pentru mine să nu mă înşel asupra sentimentului pe care ţi-1 inspir ; căci sînt în pragul crizei decisive a vieţii mele, pe care te-am lăsat s-o presimţi aci, într-o seară, cînd mă jucam de-a carbonarismul cu dumneata, crezînd că am eu să te învăţ ceva, fiindcă nu primisem încă din partea dumitale iniţierea la adevărata egalitate, pe care mi-ai dat-o de atunci încoace. Ascultă, Pierre, s^au petrecut astăzi în familia mea multe lucruri pe care nu le ştii. Verişoara mea mi-a destăinuit o taină pe care o cunoşteai de mult. Bunicul meu, prin nu ştiu ce întîmplare, a descoperit această taină, şi a dat o sentinţă pe care te las s-o ghiceşti.

Pierre nu putea vorbi. Yseult îi văzu neliniştea şi continuă :

— Hotărîrea bunicului n-a dezminţit principiile minunate în

care m-a crescut şi pe care l-am văzut profe- sîndu-le întotdeauna. A sfătuit-o pe doamna de Frenays, al cărei soţ e pe moarte, să se mărite cu Corintianul de îndată ce va fi liberă şi, în momentul de faţă, îl îndeamnă pe Corintian să plece şi să se întoarcă aici peste doi ani. Peste doi ani, Pierre, prietenul dumitale va fi vărul meu şi nepotul bunicului. Vezi aşadar că, dacă mă iubeşti, dacă mă stimezi, dacă mă socoteşti demnă de a fi soţia dumi- tale, aşa după cum eu te iubesc, te respect şi te cinstesc, mâ pot duce la bunicul să-i cer să consimtă la căsătoria noastră. Dacă n-aş avea siguranţa că reuşesc, nu ţi-aş îi spus niciodată ceea ce-ţi spun acum în deplină linişte a minţdi şi în deplină libertate a conştiinţei.

Pierre căzu în genunchi şi voi să răspundă ; dar dragostea lui, atîta vreme înăbuşită, ar fi izbucnit cu prea mare violenţă. Nu găsea cuvinte, şuvoaie de lacrimi îi curgeau în tăcere pe obraji.

— Pierre, îi spuse ea, n-ai aşadar puterea să-mi spui lin cuvînt ? De asta mă temeam ; n-ai încredere : crezi că visezi, că-ţi propun un Lucru imposibil. îmi mulţumeşti în genunchi, ca şi cînd ar fi cine ştie ce ispravă din partea mea că te iubesc. Ei, Doamne ! nimic nu-i mai simplu. Dacă m-ai vedea alegînd vreun mare aristocrat, de-abia atunci ar trebui să te miri şi să-ţi închipui că mi-am pierdut minţile. Gîndeşte-te doar că am fost crescută în spiritul care mă însufleţeşte astăzi de cînd am început să respir şi să trăiesc ; gîndeşte-te că primele mele lecturi, primele impresii, primele gînduri m-au împins spre ceea ce fac acum. Din ziua cînd am putut judeca asupra viitorului meu, am hotărît să mă mărit cu un om din popor, ca să fiu şi eu din popor, aşa cum oamenii înclinaţi spre creştinism se botezau odinioară ca să se poată numi creştini. Am întîlnit în dumneata pe singurul bărbat drept, după bunicul; am descoperit în dumneata nu numai o potrivire completă cu ideile şi sentimentele mele, dar şi o superioritate a inteligenţei şi a virtuţii, care a adus lumină în instinctele mele bune şi entuziasm în convingerile mele. M-ai ajutat să scap de cîteva erori : m-ai vindecat de mai multa nesiguranţe, într-un cuvînt, m-ai învăţat dreptatea şi mi-ai întărit convingerile. N-ai de ce să te miri, prin urmare, afară doar dacă nu mă consideri prea frivolă şi prea slabă pentru a înfăptui ceea ce am gîndit.

Pierre era pradă unui adevărat delir. O privea şi nu îndrăznea să-i atingă cu buzele nici măcar capătul cingă- toarei,

atît îi apărea de înălţată şi de sfinţită prin crezul său.

— Văd că nu poţi vorbi, îi spuse ea. Mă duc ia 'bti- nicul. Dacă nu consimţi, fă doar un semn, un gest, şi-am să aştept să-ţi schimbi părerea.

Pievre, oa rătăcit, luă pumnalul pe care Yseult voise să i-1 dea în ziua plecării lui Achille Lefort, şi care se afla acolo pe masă.

— Ce vrei să faci ? îi spuse ea smulgîndu-i-1 din mînă.

— Să mă omor, zise el cu glas înăbuşit; fiindcă e un vis şi aş vrea să mă trezesc în altă viaţă.

— Văd că mă iubeşti, spuse Yseult zîmbind ; căci nu te mai temi să te atingi de arma care taie prietenia.

— Ar putea să-mi taie şi inima în bucăţi, răspunse Pierre, şi tot n-ar scoate din ea dragostea pe care v-o port.

— Dacă-i aşa, zise Yseult, însufleţită de o sfîntă bucurie şi avînd în obraji roşeaţa pudorii, cum nu cunosc decît un fel de a voi un lucru, cel de a-l traduoe numaidecît în faptă, mă duc la bunicul să-i vorbesc de dumneata. Pe mîine, Pierre, căci e vorba de ceva serios şi poate că bunicul va voi să se gîndească peste noapte.

— Mîine, mîine, exclamă Pierre înspăimîntat, oare va veni vreodată ziua de mîine ? Cum voi putea răbda pînă mîine bucuria şi spaima aceasta ? Nu, nu, nu vorbiţi încă bunicului; lăsaţi-mă să trăiesc pînă mîine numai cu gîndul bunătăţii dumneavoastră faţă de mine. (Pierre nu îndrăznea să spună : dragostei dumneavoastră.) Nu înţeleg încă viitorul de care-mi vorbiţi; am impresia că e un mister aici şi mă gîndesc la el cu un fel de teamă... Da, mi-e inima strînsă, şi fericirea mea e-atît de mare, încît seamănă a tristeţe. E un gînd solemn, dureros, îmbătător. E ca şi cînd v-aţi omorî pentru mine... Lăsaţi-mă să mă gîndesc la toate astea, vedeţi doar că mi-am pierdut minţile. Nu-mi pot aduna gîndurile, în mijlocul vîrtejului pe care-1 răscoliţi în mine, decît asupra unui singur punct : că mă iubiţi... Dumneavoastră! Dumneavoastră! Ah, Doamne, dumneavoastră ! Sînt iubit de dumneavoastră !... E oare cu putinţă ? Nu am febră, nu aiurez ?

— Mă tem de gîndurile dumitale, Pierre, şi nu vreau să-ţi dau timp pentru ele. Le-am avut în locul dumitale, şi hotărirea pe care am luat-o a fost destul de cugetată ca

m

să-i pot prevedea toate consecinţele; sînt de aşa natură, că nu mă sperie nici una. Nu trebuie mult curaj, cre- de-mă, ca să înfrunţi prejudecăţile lumii, cînd făptuieşti nu un gest

aventuros, ci un act de convingere ; lumea e mult prea slabă şi mult prea mică în faţa unor asemenea hotărîri. Iar întrucît te priveşte, ştiu eu ce scrupule vei avea, de îndată oe-ţi vei aminti că eu sînt bogată şi dumneata nu eşti. Ştiu şi ce-ţi voi răspunde; ţi-am. prevăzut toate obiecţiile, şi sînt sigură că le voi învinge, căci ţin la demnitatea dumitale mai mult decît ţii dumneata, şi dacă aş crede că te împing spre o hotărîre contrară principiilor din conştiinţa dumitale, aş prefera să mor.

Statură astfel multă vreme de vorbă. Pierre o asculta cu sete şi abia de-i răspundea. In prima tulburare a bucuriei aceleia neaşteptate şi imense, nu putea preţui cum se cuvine ideea unei căsătorii atît de contrare ideilor şi uzanţelor din ierarhia socială. Voia să aibă răgazul de a pune la încercare proiectul acesta în cuptorul conştiinţei sale. Dar curajul şi entuziasmul cu care Yseult, atît de convinsă, i se dăruia in întregime, îl făceau să fie pătruns de dragoste, de recunoştinţă şi de admiraţie. Aveau atîtea lucruri să-şi spună, să-şi aducă aminte, să le recheme împreună în memorie, încît n>u puteau să se smulgă din convorbire. Privirea înapoi a dragostei lor stăpînite, explicaţia nouă a celor mai mărunte mistere, a celor mai mici emoţii din trecut, erau pline de delicii; simţeau că retrăiesc încă o dată zilele trăite. Atîta doar că prima viaţă fusese realitatea, iar a doua era idealul; şi amintirea acesta, reluată în doi şi înfrumuseţată cu toate revelaţiile care lipsiseră trecutului, era oarecum ea sentimentul pe care l-ar avea într-o viaţă fericită un suflet care şi-ar aminti că a mai trăit, dar în condiţii mai puţin plăcute şi avînd dovinţi acum satisfăcute.

în timp oe stăteau astfel de vorbă şi uitau de trecerea timpului, transportaţi cum erau în altă sferă, contele de Villepreux îi vorbea Corintianului. Pînă în momentul acela, marchiza, care era agitată şi în care se dădeau mii de lupte, se ruşinase să mărturisească unchiului său că pasiunea serioasă pe care i-o atribuia şiretul conte nu era decît o surpriză a simţurilor, în răstimpul unei toane a minţii, un roman început cu nechibzuinţa unei fete de pension, purtat în delirul unui amor fără frîu şi fără ţel, gata să se încheie în faţa temerii de' blam şi a imperativelor vanităţii. Dacă s-ar fi prezentat cu un nume celebru şi cu titluri dobîndite pentru a se bucura de consideraţie,

Corintianul ar fi fost preferat poate unui gentilom fără reputaţie şi fără talent. Dar Corintianul, calfă de tîmplar, tînăr genial, e-adevărat, şi pe punctul de a se forma la Roma, dar necunoscut şi nesigur de viitorul lui, incapabil poate de-a face studii tirzii şi de-a realiza speranţele care se puseseră în el... era un zar în cornetul jocului de noroc care se cheamă societate, iar Josâphine nu-şi simţea destulă convingere şi destul curaj pentru a face încercarea. Era aşadar foarte speriată de hotărirea pe care i-o sugera în mod ipocrit unchiul său; şi în momentul cînd acesta voi să trimită după Amaury, îl urmă în cabinetul lui şi-l imploră să-i dea mai întîi ei ascultare. Josephine pretinse că a descoperit o intrigă sentimentală între Saviniana şi Corintian şi se declară atît de bine vindecată de dragoste, încît renunţa la aventura ei şi-l ruga pe unchiul său s-o ajute s-o rupă. Nu minţea decît pe jumătate. Descoperirea pe care-o făouse despre dragostea aceasta din trecut îl depoetiza cel mai mult pe Amaury în ochii ei. Era umilită că urmase unei cîrciumărese, precum şi de originea umilă a amantului ei, de care acesta nu admitea să roşească şi pe care nu era atît de laş încît s-o facă uitată.

Contele'o trată pe Josephine de sus. încetă să joace comedie şi îi spuse lucrurile cele mai aspre, ca să se înveţe minte şi să-şi aleagă de-aci înainte amanţii din medii ceva mai puţin joase.

— Asta cred că trebuie să-ţi deschidă niţel capul, îi spuse el, şi să-ţi arate că dacă trebuie să iubim şi să cinstim poporul în principiu, nu trebuie să ne grăbim prea mult a pune simpatia în aplicare în mod atît de experimental cum ai îăcut tu, suferind consecinţele. Poporul e mare şi frumos în masă, dar e şubred şi păcătos luat individual ; are nevoie să treacă pe rînd prin toate fazele ierarhiei sociale ca să se purifice, să se cureţe de mîlul din care a ieşit, şi să dobîndească cu mare osteneală şi cu mare merit faima care poate lupta astăzi cu succes cu cea a originii, şi care o va birui poate cu totul într-o zi pe aceasta. Ai crezut că poţi face, cu ochii tăi frumoşi, transformarea pe care douăzeci de ani de muncă şi de luptă o vor realiza sau n-o vor realiza asupra tinănilui acestuia. El nu te înţelege şi se întoarce cu plăcere la cumătră-sa, Saviniana. Asta îţi mai dovedeşte că e cale mai lungă de la caldarimul popular la înălţimile adevăratului merit şi a adevăratei consideraţii, decît de la masa tîmplarului la patul unei marchize.

Josephine primi dojana aceasta cinică şi muşcătoare cu o supunere oarbă. Gîndirea ei nu se ridica mai sus decît

liberalismul îngust al bătrînului oonte. Nu constată nici o inconsecvenţă între purtarea şi vorbele lui ; totul îi păru literă de lege. îşi încasă umilirea cu durere, dar fără revoltă, şi primi iertarea în genunchi, cu recunoştinţă. Făcea parte din speţa asupra căreia casta nobililor, deşi urîtă şi ridiculizată, exercita încă o influenţă dominantă.

Contele încercă la început să-l trateze pe Corintian oa pe un băieţaş şi să-l sperie. Văzîndu-1 atît de *drăguţ,* nu-i bănuise niciodată orgoliul şi violenţa caracterului. Cînd îl văzu răzvrătindu-se, declarînd că e liber, că nu ascultă de nimeni, că poate fi gonit din castel şi din atelier, dar nu şi din ţinut şi din sat, că nu-i recunoaşte contelui nici un drept asupra marchizei şi asupra lui, bă- ■ trînul viclean fu silit să-şi dea seama că teoriile lui dăduseră roade şi că nici frica de bătaie, nici teama de a pierde protecţia şi ajutorul său nu-i vor înfrînge Corintianului mîndria. Schimbă atunci tactica, îl luă cu bini- şorul, îl judecă părinteşte, îl compătimi pentru dragostea lui, îi dezvălui slăbiciunea şi vanitatea Josephinei, îl sfătui să se însoare cu Saviniana sau să se ducă să studieze sculptura în Italia. Corintianului îi căzuseră greu ame- nlnţările făcute; se răzbună ieşind din cabinetul domnului de Villepreux fără să-i fi făgăduit ceva. Dar noaptea e sfetnic bun, şi gîndul de a vedea Italia îi răscoli o dorinţă atît de vie, încît hotărî să cadă la înţelegere a doua zi. Contele .era foarte liniştit în această privinţă. Numai cît pomenise de Roma şi văzuse ţîşnind din ochii tînă- rului artist flacăra ambiţiei, aşa încît era foarte sigur că nici o dragoste nu-i va zăticni cariera.

Bătrînul conte, cam obosit de ziua pe care o avusese, era gata să se culce, cînd nepotu-său, Raoul, veni la rîn- du-i să-i ceară un moment de audienţă. Era vorba de revelaţiile pe care i le făcuse Isidore în legătură cu Yseult şi de vorbele iscate de intimitatea ei cu Saviniana şi cu Pierre Huguenin. Dacă i s-ar fi dat în ajun avertismentul acesta, domnului de Villepreux nu i s-ar fi părut poate că merită osteneala să se gîndească la el, cu atît mai mult cu cît Raoul avea oarecare plăcere răutăcioasă sâ-i arate bunicului său primejdiile şi inconvenientele republicanismului profesat de el. Dar istoria cu marchiza îl făcea pe conte să dea mare atenţie celor spuse de Raoul. îi puse multe întrebări şi nu-1 opri din vorbă cînd tînărul filfizon regalist îi spuse lungindu-1 pe r şi umblînd pe ocolite oa mai toţi cei de seama lui (lepădături ale

unei puteri decăzute care n-o mai au nici măcar pe aceea de a vorbi lămurit):

— Să vezi, bunicule, că o să se termine cu un scandal, dacă nu iei măsuri. Yseult face de capul ei; dumneata ai răsfăţat-o şi e prea tîrziu ca să-ţi recapeţi autoritatea faţă de ea. Dar e bună de măritat; trebuie s-o pui sub protecţia unui bărbat tînăr, care va fi în acelaşi timp sprijinul devotat al bătrîneţelor dumitale. Se face repede, dacă vrei. Amedee e o partidă excelentă pentru ea. E tînăr. elegant, binecrescut, băiat frumos, bogat, de familie bună ; familia lui e bine văzută la curte. E îndrăgostit de ea sau gata să se îndrăgostească. Contesa, soră-sa, e dispusă să facă iar primii paşi, deşi Yseult a fost cam ursuză cu ea. Dacă vrei dumneata, Yseult o să-şi schimbe ideile ; fiindcă, dacă e încăpăţînată în lucrurile mici, cred că e cu judecată în cele importante. De altfel, ţine la dumneata, şi dorinţa de a-ţi face plăcere...

— Mai vorbim noi de asta, zise contele. Acum, lasă-mă, vreau să-i vorbesc mai întîi de Saviniana.

Raoul plecă şi contele coborî în cabinetul turnuleţului. Era unu noaptea. O surprinse pe nepoată-sa intre patru ochi cu Pierre Huguenin. Atunci îşi pierdu cumpătul; tre- zindu-i-se furia, care-1 îneca deseori, se exprimă în termeni foarte puţin măsuraţi asupra necuviinţei acestei intimităţi. Pierre era atît de tulburat, încît nu se gîndea să asculte de ordinele violente pe care i le dădea bătrînul şi să plece ; se temea pentru Yseult de mînia părintească, dar n-avea nimic de spus ca să se dezvinovăţească. Speriată o clipă, Yseult domină curînd prin firea ei curajoasă situaţia care era atît de grea. în loc să se mînie în sinea ei de cuvintele aspre ale bunicului său, il luă de gît şi spuse, mîngîin- du-i părul alb, că e fericită că a fost surprinsă singură cu Huguenin şi că asta o scuteşte de introduceri lungi. Apoi, luîndu-1 pe Pierre de mînă, îl duse lîngă bătrin şi, îngenunchind, spuse cu glas mişcat dar hotărît :

— Bunicule, mi-ai spus de mii de ori că ai destulă încredere în judecata şi în demnitatea mea, ca să-mi îngădui să-mi aleg singură soţul. Cind mi s-au propus fel de fel de căsătorii din interes sau din ambiţie, ai aprobat refuzurile mele, şi mi-ai spus că ai prefera să mă vezi măritată cu un muncitor cinstit, decît cu unul din nobilii aceia obraznici şi josnici care-ţi calomniau atitudinea politică şi care se umileau în faţa banilor dumitale. în sfîrşit, astăzi i-ai spus verişoarei mele nişte lucruri pe care am

pus-o sâ mi le repete de mai multe ori, ca să fiu sigură de tot că nu te voi supăra vorbindu-ţi cum vreau să-ţi vorbesc. Iată omul pe oare l-aş lua de bărbat, dacă binevoieşti să-mi binecuvîntezi şi să-mi încuviinţezi alegerea.

Yseult fu silită să se întrerupă. Surpriza,, indignarea, supărarea, şi mai ales ruşinea de a nu avea nimic de răspuns, îl răscoliră într-atît pe bătrînul conte, încît simţi deodată că îl părăsesc puterile şi că sîngele îi vîjîie în \irechi. Căzu pe un fotoliu şj se făcu, pe rînd, roşu ca focul

şi palid ca moartea. Văzîndu-1 că leşină, Yseult scoase un ţipăt şi-i îmbrăţişa genunchii.

— Fată nenorocită, zise bătrînul făcînd o sforţare, îţi omori bunicul !

Şi-şi pierdu cunoştinţa.

Capitolul X X X I V

Contele avu o congestie cerebrală, luată la început drept un atac grav de apoplexie, care alarmă tot castelul. Dar la primele picături de sînge care i se scoaseră se simţi uşurat şi întinse mîna nepoatei lui care, mai palidă şi mai bolnavă decît elj stătea îngenuncheată lîngă pat. Avînd trupul şi mintea slăbite, bătrînul nu se gîndi să revină asupra declaraţiei ciudate pe care i-o făcuse Yseult. Adormi destul de liniştit, spre ziuă; iar Yseult, zdrobită de oboseală, tot în genunchi lîngă el, adormi cu faţa rezemată de pat şi cu genunchii îndoiţi pe o pernă.

Suferinţa lui Pierre Huguenin din noaptea aceea întrecu tot ce suferise el vreodată în viaţă. în primul moment, o ajutase pe Yseult să-l transporte pe bătrîn în camera lui şi să cheme ajutor ; iar cînd doctorul goni pe toată lumea, afară de domnişoara de Villepreux şi fratele ei, cînd trebui să plece din interiorul castelului, unde prezenţa lui la ora aceasta înaintată nu mai avea nici o expli- oaţie şi nu mai era îngăduită, căzu pradă chinurilor îngrijorării şi spaimei. Se gîndea la cît trebuia să sufere Yseult, credea că bătrînul conte avea să moară ; era frămîntat de remuşcări groaznice, ca şi cînd ar fi fost vinovat de vreo crimă. Rătăci prin parc pînă la ziuă, întorcîndu-se din oră în oră s-o întrebe pe Saviniana, care alergase lîngă Yseult şi care veghea în camera vecină. Din cînd în cînd, ea cobora pe furiş în grădină ca să-l liniştească pe prietenul ei. Cînd află că bătrînul conte e în afară de pericol şi că accidentul nu va avea urmări grave, Pierre se înfundă din nou în parc şi se duse să viseze în locurile unde visase aţîtşi şi care fuseseră martore bucuriilor curate ale dragostei lui. La început, stăpînit de gîndul situaţiei în care se afla, nu se gîndi decît la perspectivele de însoţire eternă sau de despărţire definitivă pe care îl lăsau să le întrevadă, pe de o parte, voinţa hotărîtă a tinerei fete, pe de alta, mînia şi disperarea bătrînului conte. Orice amintire a obstacolelor

ridicate de propria lui conştiinţă se pierduse în bucuria neaşteptată şi nespusă a dragostei împărtăşite. îşi spunea că Yseult va învinge toate obiecţiile familiei şi se lăsa în voia ei cu o încredere religioasă. De altfel, sîngele îi clocotea în vine şi-i întuneca toate gîndurile ; inima îi bătea atît de tare la amintirea cuvintelor cereşti care-i mai răsunau încă în urechi, încît era silit să se oprească la fiecare pas şi să stea jos ca să nu se înăbuşe. Noaptea era întunecoasă şi ploioasă. Mergea prin nisipul muiat şi prin iarba rece fără să bage de seamă nimic. Palele de vînt ale toamnei ridicau în jurul lui vîrtejuri de frunze uscate. Vîntul mînios şi natura frămîntată se potriveau cu dispoziţia furtunoasă şi nedesluşită a sufletului său.

Dar cînd se făcu ziuă, Pierre se pomeni chiar în locul unde, cu patru luni înainte, la aceeaşi oră, dezbătuse în mintea lui problema bogăţiei, cu suferinţe de necrezut şi cu nesiguranţe groaznice. Din ziua aceea, memorabilă în viaţa lui din atîtea alte privinţe, Pierre îşi încordase continuu spiritul spre problema aceasta şi, cu toate că avusese mari intuiţii, cu toate că străfulgerări de adevăruri imuabile îi străbătuseră haosul gîndirii, cu toate că îşi găsise o linie de conduită şi-şi fixase raporturile cu societatea prezentă, nu era mai puţin sigur că problema generală rămîne încă la fel de groaznică şi la fel de nepătrunsă pentru el ca şi pentru oamenii cei mai pregătiţi ai epocii. Pierre avea să treacă prin diverse crezuri, prin multe sisteme incomplete, să-şi dea seama de multe erori, să împărtăşească multe exaltări politice şi filozofice, pînă să ajungă la el licăririle mai fecunde şi mai sigure care încep să lumineze vastul orizont al poporului.

Readus, în mijlocul bucuriei şi al dragostei sale îmbătătoare, la sentimentul datorie} austere pe care şi-o impusese, aceea de a căuta adevărul şi dreptatea, se înspăimîntă la gîndul bogăţiei care părea că i se oferă şi că-1 invită la huzurul privilegiaţilor. Oricît s-ar fi opus contele la proiectele nepoatei sale, Pierre putea s-o ia de nevastă. Contele era bătrin, iar Yseult era hotărîtă şi credincioasă. Aşadar, Pierre n-avea decît un cuvînt să spună, un singur legămînt să accepte, şi domeniul, castelul, parcul cel frumos care îi sugerase prima idee a naturii învinse şi idealizate de mîna omului, toate puteau fi ale lui. Putea, de-aci înainte, să-şi închidă inima la suferinţă şi la milă, să se închidă pentru patruzeci sau cincizeci de ani în viaţa pămîn- tească, să uite problema care avea întîietatea,

să profite de legea care consacră şi sfinţeşte aproape fericirea anumitor oameni şi numai a lor... Şi de ce nu putea accepta fericirea aceasta fără să-şi renege principiile ? Nu putea oare să se lase în voia cursului societăţii ? Nu putea fi şi el, ca Amaury, omul timpului său, parvenitul fericit, artistul cuceritor sau omul care s-a pomenit bogat fără a înceta să fie om de ispravă, fără a părăsi căutarea idealului ? Nu putea oare să-şi folosească averea la dezlegarea acestei probleme chinuitoare, să facă binefaceri la un anumit număr de oameni, să încerce diverse forme de exploatare rurală avantajoase pentru plugarul proletar, să ridice spitale, şcoli ? îi trecură prin gînd asemenea visuri generoase. Yseult, nici vorbă, nu numai că nu l-ar împiedica, dar l-ar ajuta cu toată voinţa şi virtutea ei. Acestea erau, desigur, marile argumente pe care le avea ea în vedere pentru a învinge dezinteresarea şi mîndria lui.

Dar Pierre, gîndindu-se la datoriile pe care le-ar impune bogăţia unui om însufleţit de atîta bună-credinţă ca el, se sperie de ignoranţa lui. Se întrebă dacă are altceva decît bune intenţii, şi dacă educaţia lui îl pregătise să-şi dezvolte principiile şi să le aplice. Căută ce lucruri bune, înţelepte şi cu adevărat utile ar face în ziua cînd ar intra în posesia averii şi nu găsi în el decît nehotărîre şi nedumerire. Temperamentul lui mistic şi îndreptat cu totul spre contemplaţia meditativă excludea activitatea practică, o anumită capacitate şi pricepere, un fel de aritmetică, în-

tr-un cuvînt, care sînt necesare in cel mai înalt grad omului generos, ca să facă binele într-o societate pradă răului.
Îşi sondă inteligenţa fără falsă modestie, dar şi fără deşarte menajamente şi fără să îngăduie setei de fericire să-l amăgească. Simţi şi recunoscu că nu e un asemenea om ; că va fi veşnic absorbit în întregime de principiul suprem şi că îi vor scăpa consecinţele. Pierre avea douăzeci şi unu de ani şi, cu toate că ştia tot ce putea şti omul cel mai înaintat din vremea lui, în domeniul moral, nu ştia nimic în cel intelectual propriu-zis. Simţea că are cu zece ani prea mult ca să-şi refacă educaţia şi n-avea pentru lucrurile acestea înclinarea înnăscută care înlocuieşte lipsa culturii. Se gîndi la toate elementele coruptibile care, fiind bogat, puteau să-i mînjească idealul şi să-i falsifice bunele intenţii, mai înainte de a vedea limpede. îşi spuse că poate şi contele de Villepreux, omul cu teorii atît de frumoase şi pe care le aplica atît de nepotrivit, fusese la vîrsta lui pătruns, ca şi el, de dragostea pentru dreptate. Se îngrozi de bogăţie, fiindcă se temu că va iubi averea pentru ea însăşi şi că nu va şti s-o folosească.

Nu-ţi dau concluziile lui ca ultimul cuvînt al înţelepciunii, prietene cititor. Dacă tinereţea lui Pierre Huguenin, companion din Ocolul Franţei, te-a interesat întrucîtva, vîrsta lui matură, de care am de gînd să-ţi vorbesc într-un roman viitor[58], te va interesa mai mult, sper, şi vei vedea că de mai multe ori, în cursul anilor, Pierre s-a îndoit de ce făcuse şi şi-a cercetat conştiinţa. Dar la vîrsta cînd ţi-1 prezint, sufletul lui fierbinte nu putea admite decît renunţarea poetică şi aproape creştinească la bucuriile pămîn- teşti. Din asta trăise ; de aci îşi trăsese virtutea, poezia şi dragostea ; nu putea să le renege cît ai bate din palme. Dorea cu aprindere să făptuiască un lucru măreţ ; cînd avu prilejul, nu şovăi, se purtă mai romanţios decît în romanele pe care le citise ; i se păru că merită dragostea lui Yseult renunţind la ea şi că-i justifică alegerea dovedind câ e deasupra tuturor bunurilor pe care i le oferea dinsa. A fost deci şi orgoliu din partea lui. S-ar găsi orgoliu în toate faptele frumoase, dacă le-am analiza astfel.

Aşteptă să se odihnească bine contele de Villepreux, apoi se încumetă să-i ceară o întrevedere. I se refuză la început. El

[58] Pierre Huguenin nu mai apare el însuşi în romanele ulterioare ale lui George Sand ; apar însă alte figuri de muncitori, ca, de pildă, Paul Arsene, din romanul *Horace* (1840).

insistă şi o obţinu.

Bătrînul era palid şi sever.

— Pierre, spuse el cu voce stinsă, vii să jigneşti durerea şi boala ? Dumneata, pe care te iubeam ca pe fiul meu, dumneata, căruia i-am deschis braţele şi pentru care aş fi dat jumătate din averea mea ca omului celui mai demn şi mai de folos, m-ai înşelat, mi-ai sfîşiat inima, mi-ai sedus copila !

Pierre nu se lăsă amiăgit de declaraţia 'aceasta dinainte pregătită şi zîmbi în sinea lui de osteneala pe care şi-o dădea contele pentru a pune în lanţuri pe un om care venea singur să se predea.

— Nu, domnule conte, răspunse el pe un ton hotărît, n-am să-mi reproşez o asemenea crimă şi dacă aş fi fost atît de laş încît să mă gîndesc la ea, nobila dumneavoastră nepoată ar fi ştiut să se apere. Pot să vă jur pe tot ce avem mai sfînt pe pămînt şi dumneavoastră şi eu : pe *ea,* că mîna mea a atins-o pe-a ei ieri pentru prima dată şi că niciodată, înainte de clipa aceea, nu mă gîndisem că ea mă poate iubi.

Declaraţia aceasta, pe care era cu neputinţă s-o pui la îndoială cînd cunoşteai cîtuşi de puţin sinceritatea şi moralitatea lui Pierre Huguenin, ridică o mare apăsare de pe inima contelui. îşi cunoştea prea bine nepoata ca să se teamă că romanul ei ar semăna cu cel al marchizei, dar aflînd că proiectul lui Yseult era atît de proaspăt, avu speranţa că o va face să renunţe la el mai uşor.

— Pierre, îi spuse el, te cred, m-aş îndoi mai degrabă de mine decît de dumneata. Dar vei avea oare atîta curaj cîtă sinceritate ? De vreme ce n-ai făcut nimic, bănuiesc, pentru a aduce la rătăcire mintea nepoatei mele, vei face oare tot ce-ţi stă în puteri pentru a o readuce la obligaţiile ei şi la supunerea pe care mi-o datorează ?

— Vă cam grăbiţi, domnule conte, răspunse Pierre, şi aveţi despre tăria mea sufletească o părere foarte bună, pe cît se pare. Vă mulţumesc prea umilit, dar aş vrea să ştiu pentru ce aţi refuza să daţi mîna scumpei dumneavoastră copile omului pe care-1 stimaţi într-atît încît îi cereţi dintru început un efort de virtute pe care n-aţi îndrăzni să-l aşteptaţi de la nimeni altul ?

întrebarea aceasta grea fu singura răzbunare pe care Pierre voi s-o îndrepte împotriva ipocriziei bătrînului conte. Acesta nu putea să răspundă decît cu argumente copilăreşti şi se porni pe nişte consideraţii atît de meschine şi de vulgare încît lui Pierre i se făcu milă. Invocă legămin- tele luate mai înainte în privinţa

căsătoriei lui Yseult. Pierre ştia bine că minte şi că n-ar fi făgăduit-o pe nepoa- tă-sa fără consimţămîntul ei. Vorbi de lume, de opinia publică, de prejudecăţi, de nefericirea, de izolarea şi de dispreţul care ar cădea asupra nepoatei lui, dacă ea şi-ar asculta glasul inimii fără să consulte lumea aceasta absurdă şi nedreaptă, căreia trebuie totuşi să te supui dacă vrei să ai măcar o piatră pe care să-ţi odihneşti capul. Yseult era un copil. Ea se va căi că a cedat unui îndemn romanţios, dar în ziua aceea va fi prea tîrziu ca să revie asupra lui. Iar Pierre, la rîndu-i, se va căi şi el amar. Va cunoaşte umilinţa, remuşcarea, durerea de moarte de a vedea suferind o fiinţă care se va fi sacrificat pentru el.

— E prea destul, domnule conte, pentru a motiva teama şi refuzul dumneavoastră. Toate astea n-ar însemna nimic, dacă n-aş fi hotărît dinainte să vă dau cîştig de cauză, fiindcă am o idee mai bună decît dumneavoastră despre înţelepciunea şi hotărirea nepoatei dumneavoastră. Am venit aici pentru a vă spune un lucru la care nu vă aşteptaţi poate : că aş refuza să vă fiu ginere, chiar dacă aţi fi de acord. Amintiţi-vă de convorbirea destul de lungă pe care aţi binevoit s-o aveţi cu mine asupra proprietăţii, domnule conte, şi amintiţi-vă că n-am căpătat de la dumneavoastră soluţia pe care o aşteptam. Cum sînt un om simplu şi ignorant, dar totuşi un om cinstit, şi cum n-aţi vrut să-mi spuneţi dacă bogăţia e un drept şi sărăcia o datorie, fiind tot în îndoială, mă abţin şi rămîn sărac. Iată tot ce am de răspuns.

Contele deschise braţele meseriaşului şi, slăbit cum era de spaimă, de boală şi de recunoştinţă, îi mulţumi plîngînd că binevoieşte să nu se atingă de averea şi de vanitatea lui.

— Acuma, îi spuse Pierre cu răceală, după ce suportă un adevărat torent de laude care nu-1 făcură mai orgolios, vă cer îngăduinţa s-o văd pe domnişoara de Villepreux şi să-i vorbesc fără martori.

— Du-te, Pierre, răspunse contele după un moment de şovăială. Nu poţi minţi, e cu neputinţă. Vei ţine ceea ce ai făgăduit, şi vei face ceea ce ai hotărît.

Pierre stătu închis două ore cu Yseult şi amîndoi dezbătură pas cu pas felul lor diferit de a înţelege şi a practica idealul lor. Yseult era neclintită în intenţia ei de a se căsători cu cel pe care-1 alesese ; iar Pierre, doborît de lupta împotriva lui însuşi, nu ştiu ce să.-i răspundă, cînd ea încheie spunîndu-i :

— Pierre, recunosc că trebuie să ne despărţim pentru cîţiva ani poate. Durerea şi spaima pe care am încercat-o ieri, văzînd că bunicul e contra alegerii neclintite pe care am făcut-o în

dumneata, mi-au arătat ce remuşcări m-ar cuprinde, dacă aş pricinui prin împotrivirea mea moartea omului pe care-1 iubesc cel mai mult pe lume după dumneata ; da, Pierre, după dumneata ; cel mai plin de virtuţi din amîndoi are locul cel mai mare în inima mea. Dar am faţă de bunicul meu datorii de-o viaţă întreagă, de care nu poate să mă dezlege o zi de slăbiciune sau de eroare din partea lui. Atîta vreme cît se va împotrivi iubirii noastre, n-am să-i mai vorbesc de ea ; să mă ferească Dumnezeu să-i otrăvesc ultimii ani printr-o insistenţă căreia i-ar ceda poate. Dar e posibil să-şi schimbe singur hotărîrea (şi mă bizui pe asta, eu care nu sînt deprinsă să mă îndoiesc de el) şi să revină la adevărul pe care l-am văzut mereu iubindu-1 şi practicîndu-1. Dacă stăruie, mă voi supune la toate hotărîrile lui, afară de aceea de a mă mărita cu alt bărbat decît dumneata. în privinţa asta, nu mă mai consider liberă. Ceea ce ţi-am spus, am jurat în faţa lui Dumnezeu şi mie însămi; n-am să-mi calc jurămîntul. Aşa încît peste un an sau peste zece, în ziua cînd voi fi liberă,

dacă ai avui răbdarea să mâ aştepţi, Pierre, ai să mă regăseşti cu sentimentele cu care mă laşi astăzi.

Trei zile mai tîrziu, contele, nepoata, nepotul şi marchiza călătoreau într-o droşcă cu patru cai pe drumul spre Paris, iar Corintianul, în diligenţă, pe drumul spre Lyon, ca să ajungă în Italia. Saviniana deretica în cabinetul lui Yseult şi plîngea în tăcere cu lacrimi grele. Berrichon cînta în atelier, iar Pierre Huguenin, alb la faţă ca un linţoliu, slăbit şi îmbătrînit cu zece ani într-o singură noapte, muncea avînd aerul liniştit şi răspunzînd cu blîndeţe mîngîie- rilor şi întrebărilor îngrijorate ale tatălui său.

Însemnare

Citind lucrarea unui om pe atunci obscur şi acum bine cunoscut (*Cartea companionajului,* de Agricol Perdiguier, tîmplar în mahalaua Saint-Antoine, astăzi deputat al poporului), am fost impresionată, nu numai de poezia stră-vechilor iniţieri ale *doctrinei,* dar şi de importanţa morală a subiectului, şi am scris romanul *Le Compagnon du Tour de France* însufleţită de idei sincer progresiste.

Mi-a fost cu neputinţă, căutînd să reprezint un tip de lucrător atît de înaintat cum se află în vremea noastră, să nu-i atribui idei asupra societăţii prezente şi aspiraţii către societatea viitoare. Totuşi, s-au auzit, din anumite clase, glasuri indignate, care pretindeau că aşa ceva nu e posibil şi că exagerez, şi mă acuzau că măgulesc poporul şi că vreau să-l înfrumuseţez. Ei, bine, de ce n-aş face-o ? De ce, presupunând că eroul meu a fost prea idealizat, n-aş fi avut dreptul să fac pentru oamenii din popor ceea ce mi s-a permis să fac pentru cei din alte clase ? De ce să nu fi zugrăvit într-un portret chipul cel mai agreabil şi mai serios posibil, pentru ca toţi lucrătorii inteligenţi şi buni să dorească să-i semene ? De cînd este romanul, cu orice preţ, descrierea asprei şi recii realităţi a oamenilor şi a lucrurilor contemporane ? Poate fi astfel, ştiu, iar Balzac, un maestru în faţa talentului căruia m-am înclinat întotdeauna, a făcut *Comedia umană.* Dar deşi eram prietenă cu acest om ilustru, eu vedeam sub cu totul alt aspect faptele omeneşti, şi-mi amintesc că i-am spus, cam în vremea cînd scriam *Le Compagnon du Tour de France:* „Dumneata faci *Comedia umană.* Titlul e modest, ai putea tot atît de bine spune drama, tragedia umană. «Da, mi-a răspuns cl, iar dumneata faci epopeea umana.» De data asta, am replicat eu, titlul ar fi prea pretenţios. Dar aş vrea să fac egloga umană, poemul, romanul uman. La urma urmei, dumneata vrei, şi ştii să zugrăveşti omul aşa cum îl vezi înaintea ochilor, fie ! Pe cînd eu, simt îndemnul să-l zugrăvesc aşa cum doresc să fie, aşa cum cred că trebuie să fie.“ Şi cum nu ne făceam concurenţă, ne-am recunoscut curînd drepturile reciproce.

în vremea aceea, acum vreo zece ani, un Pierre Huguenin

putea să para înfrumuseţat, ca tip, pentru oamenii de lume care nu aveau legături directe cu cei din ateliere.

Cu toate acestea, Agricol Perdiguier, el însuşi, era cel puţin tot atît de inteligent, cel puţin tot atît de instruit ca Pierre Huguenin. Alt lucrător, oricare din ei, putea fi tînăr şi frumos, nimeni nu va nega acest lucru. O femeie *de familie,* cum se spune, poate să iubească frumuseţea la un om de rînd, asta s-a mai văzut. O femeie inteligentă şi cu inimă poate să nu aprecieze decît* inima şi inteligenţa la omul pe care-1 iubeşte. Asta se va vedea, sper, chiar dacă nu se vede încă în vremea noastră. în sfîrşit, tot ce pretindea lumea că nu exista atunci, putea şi avea să existe in curînd. Şi dovadă e că, după cîţiva ani, Eugene Sue a luat ca erou al unui roman al său de foarte mare succes pe ion lucrător, pe care l-a făcut poet, filozof şi, mai mult încă, socialist. Nimeni n-a avut nimic de zis. Pentru că a fost prezentat cu mai multă pricepere şi descris mai veridic ? Se poate. Simt întotdeauna plăcere şi niciodată necaz cînd îi văd pe confraţii mei reuşind ceea ce mie mi-a dat greş. Dar problema rămîne de fapt aceeaşi. Un lucrător este un om întru totul asemenea altui om, este *cineva* la fel cu alt *cineva,* şi mă mir mult că asta mai poate produce mirare. Nu e nevoie să fii bacalaureat ca să fii la fel de instruit ca toţi bacalaureaţii din lume. Nu la liceu înveţi să fii moral şi să ai un crez, de vreme ce aci nu înveţi decît greaca şi latina. Aici dobîndeşti foarte cu încetul o anumită cultură pe care un lucrător, întocmai ca şi o femeie, o poate dobîndi mai tîrziu şi mai repede, cu inteligenţă şi cu voinţă. în sfîrşit, pretinsa inferioritate a originii sau a sexului este o prejudecată care nu mai are astăzi nici măcar scuza de a fi susţinută cu bună-credinţă, şi a o combate mai îndelung ar fi chiar un lucru foarte copilăresc în zilele noastre.

Am publicat pentru prima dată romanul de faţă sub povara blestemelor celor două caste, nobilimea şi burghezia, fără să mai pun la socoteală clerul, ale cărui ziare mă acuzau făţiş că mă duc să studiez moravurile lucrătorilor, în fiecare duminică, la periferie, de unde mă întorc beată cu Pierre Leroux. Iată cum sînt primite de către o anumită lume şi o anumită religie încercările de moralizare, şi cum a fost primită de către păstrătorii moralei şi de către slujitorii Evangheliei o carte care-şi propune ca ţel mărturisit deschis ilustrarea ideii evanghelice.

George Sand.

Nohant, 23 octombrie 1851

Cuprins

însemnare

[1] Anul 1793 este anul in care Revoluţia din Franţa a avut de făcut faţă celor mai grele încercări şi a fost nevoită să instituie Comitetul Salvării Publice şi Tribunalul Revoluţionar; considerat de revoluţionari ca anul de vîrf al revoluţiei, el nu este amintit de

partidele opuse decît ca anul Teroarei.

[1] Bancnote emise în timpul Revoluţiei Franceze şi garantate („assignees") prin „bunurile naţionale" ; datorită numeroaselor emisiuni, ele s-au devalorizat repede şi au fost scoase din circulaţie in 1797.

[1] Termen exprimînd provocarea la o „discuţie" in care cel provocat trebuie să se prezinte şi să dea explicaţii.

[1] Asociaţia gavoţilor îl consideră drept întemeietor şi patron

[3] Presupusul întemeietor al „doctrinei" devoranţilor.

[3] Mai este cerută de unele organe ale statului în momentul angajării unui lucrător. (N. A.)

[1] Jean-Franţois-Louis *Borie,* sau

Bories (1795—1822), unul din. cei patru sergenţi carbonari arestaţi în La Rochelle (v. nota 4 de la pag. 244) ; a fost executat in 1822.

[1] Prima Republică franceză, proclamată la 21 septembrie 1792, purta titlul de republică indivizibilă, pentru a marca desfiinţarea privilegiilor feudale ; împotriva ţendinţelor de întoarcere la privilegiile feudale şi la monarhia absolută luptau şi liberalii din vremea Restauraţiei (1815—1830), cerînd o cartă constituţională.

[1] Vezi nota 1 de la pag. 141.

[1] Grutli sau Rutli; pajişte de pe malul celor patru cantoane, tn Elveţia, celebră prin jurămîntul depus, în 1307, de către reprezentanţii cantoanelor, în vederea eliberării de

sub jugul austriac.

[1] In sensul de „puritană", vădind principii rigide şi austeritate exagerată.

[1] Filozoful elveţian *Johann Gaspar Lavater* (1741—1801) era creatorul aşa numitei fiziognomonii, pe atunci la modă; frenologia, preconizată de medicul german *Franz Josef Gali* (1758—1828), studia firea şi însuşirile omului după protuberantele craniului.

[1] Jeremy Bentham (1748—1832), filozof utilitarist englez.

[1] Rene, eroul romanului autobiografic cu acelaşi nume de Chateaubriand (1802), şi Childe Harold din poemul lui Bryon. *Pelerinajul lui Childe Harold* (1812—1818), sînt amîndoi prototipuri de eroi rohiantici.

[1] Ultra-regaLiştii

erau partizani ai monarhiei absolute,

[1] Căinţă, reculegere.

[1] Iniţiale insemnînd probabil: Demnitar al Gavoţilor din